

BROJ 6
GODINA XX

NOVEMBAR — DECEMBAR
IZLAZI DVOMESEČNO

VOJNO DELO

OPŠTEVOJNI TEORIJSKI ČASOPIS

IZDAJE VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
BEOGRAD, Zahumska 26 — Telefon redakcije 44-981 lokali 17, 26 i 46

S A D R Ź A J

	<i>Dvadeset godina „Vojnog dela” — pri- lozi general-pukovnika Miloša Šumo- nje, admirala Mate Jerkovića, gene- ral-pukovnika Srećka Manole, Viktora Bubnja, Đoke Jovanića, Rajka Ta- naskovića, general-potpukovnika Đu- re Lončarevića, Mirka Jovanovića, Branka Borojevića i Ivana Dolničara</i>	1
Potpukovnik Luka DESPENJIĆ	<i>Odnos teorijskog saznanja i ratne prakse — — — — —</i>	17
Potpukovnik dr Rajko VUKOSAVLJEVIĆ	<i>Regrutovanje, selekcija i klasifikaci- ja ljudstva i njihov značaj u moder- nizaciji JNA — — — — —</i>	30
Potpukovnik Rade ŠARIĆ	<i>Regrutni centri — — — — —</i>	39
Pukovnik Miloš PALIJA	<i>Neka pitanja upotrebe nuklearnih b/s u napadnoj operaciji armije —</i>	46
Pukovnik dr Vladimir MIKULIĆ	<i>Uloga sanitetske službe u popuni oružanih snaga ljudstvom u ratu —</i>	59
Pukovnik Mihajlo VUČINIĆ	<i>Neki aspekti pozadinskog obezbeđe- nja u ratu u Južnom Vijetnamu —</i>	66
Pukovnik Boško GVERO	<i>Proračun utroška i snabdevanje o- klopnih jedinica municijom i gori- vom u napadnim dejstvima — —</i>	78
POGLEDI I MISLJENJA		
General-pukovnik Srećko MANOLA	<i>Još nešto o vojnom školstvu — —</i>	91
Potpukovnik Milorad BOGDANOVIĆ i kapetan fregate Izet SEHIĆ	<i>Nastavni kadar u vojnim školama —</i>	96
Potpukovnik Milisav ŠEKIĆ	<i>Neki problemi kretanja — — —</i>	105
Potpukovnik Dušan SMOLJENOVIC	<i>O budućnosti tenka — — — —</i>	115
ISKUSTVA IZ NOR-a		
Pero MORAČA	<i>Karakteristike operativnih zahvata u bici na Sutjesci — — — — —</i>	120
IZ INOSTRANIH ARMIIJA		
General-major Metodije KOTEVSKI	<i>Povodom trećeg izdanja „Vojne stra- tegije” — — — — —</i>	129
M. D.	<i>Sovjetska ratna mornarica — — —</i>	138
LJ. B.	<i>Prebacivanje jedinica na velika uda- ljenje — — — — —</i>	143
A. R.	<i>Neke napomene o odbrani obale —</i>	152
Major Miodrag NIKOLIĆ	<i>Foto-interpretacija avionskih sni- maka — — — — —</i>	156

UKAZ Broj 172

PREDSEDNIK

SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE
JUGOSLAVIJE

Na osnovu člana 217. tačka 4. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i člana 4. Zakona o odlikovanjima odlučuje da se

ODLIKUJE

za dvadesetogodišnji rad i aktivnost na upoznavanju starešinskog sastava JNA sa savremenim razvoikom vojnonaučne misli, za značajan doprinos vojno-političkom i teoretskom uzdizanju starešina i zasluge na jačanju borbene gotovosti Armije

ORDENOM ZA VOJNE ZASLUGE SA VELIKOM
IZVILDOM

časopis „VOJNO DELO“

6. novembar 1968. godine
U Beogradu

PREDSEDNIK REPUBLIKE
Josip Broz Tito, s.r.

Snimio: M. Rašeta

ČASOPISU "VOJNO DELO"

Dragi drugovi,

U toku proteklih dvadeset godina, časopis "Vojno delo", dao je značajan doprinos razvoju teoretske misli, uzdizanju i pripremi starješina i jedinica JNA za odbranu zemlje, uopštavanju iskustava iz našeg narodnooslobodilačkog rata i praćenju dostignuća inostranih armija u oblasti vojne teorije i prakse.

Očuvanje slobode, nezavisnosti i suvereniteta naše zemlje i nesmetanog razvoja našeg samoupravnog socijalističkog društva predstavlja osnovnu i najvažniju obavezu svih građana naše socijalističke zajednice što je našlo najadekvatniji izraz u koncepciji opštenarodne odbrane. Uporedo sa razvojem političkih, ekonomskih, vojnih i drugih činilaca koji uslovljavaju tu koncepciju, neophodno je dopunjavati i modificirati i naše poglede i rješenja koja se odnose na pripremu zemlje za odbranu. Samo tako može biti životvorna i efikasna naša koncepcija opštenarodne odbrane, na čijoj će se daljoj razradi, uvjeren sam, "Vojno delo" angažovati i dati zapaženi doprinos.

Povodom dvadesetogodišnjeg jubileja, čitaocima i saradnicima "Vojnog dela", koje mora da postane priručnik za sve faktore koji se staraju o odbrani zemlje, upućujem srdačne pozdrave i čestitke i želim dalje uspjehe u radu.

VRHOVNI KOMANDANT ORUŽANIH SNAGA SFRJ
MARŠAL JUGOSLAVIJE
Josip Broz Tito

DVADESET GODINA „VOJNOG DELA”

Ovim brojem se navršava 20 godina izlaženja časopisa „Vojno delo”. Tim povodom Uređivački odbor i Redakcija obratili su se general-pukovniku Milošu Šumonji, admiralu Mati Jerkoviću, general-pukovnicima: Srećku Manoli, Viktoru Bubnju, Đoki Jovaniću, Rajku Tanaskoviću, general-potpukovnicima: Đuri Lončareviću, Mirku Jovanoviću, Branku Borojeviću i Ivanu Dolničaru pitanjima:

Koliki je doprinos časopisa razradi i razvoju vojnoteorijske misli i prakse u delokrugu sektora Vaše aktivnosti u proteklom periodu?

Koji su najvažniji zadaci časopisa, po Vašem mišljenju, u narednom periodu u vezi sa daljom teorijskom razradom koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata?

Objavljujemo tekst njihovih odgovora:

General-pukovnik Miloš ŠUMONJA

Smatram da je „Vojno delo”, kao opštevojni teorijski časopis, doprinelo razvoju naše vojne misli, razradi i tumačenju koncepcije našeg opštenarodnog odbrambenog rata, gledanju na rat u savremenim uslovima uopšte, na mogućnosti otpora agresoru, na ulogu naroda u oružanoj borbi, zatim stalnom povećavanju borbene gotovosti i spremnosti naših komandi i jedinica i osposobljavanju starešina za izvršavanje zadataka koji se pred njih postavljaju. Časopis je odražavao naš put, stremljenja, naše uspehe, rezultate, propuste i slabosti.

Za period od 20 godina svog izlaženja časopis je nastojao da ide ukorak sa potrebama razvoja naše armije. Po tematici bio je raznovrstan, pratio je opšte teorijske probleme — na stranicama časopisa razmatrana su naša gledanja na osnovna pitanja vojne teorije

(vojnu nauku, doktrinu, teoriju ratne veštine, strategiju, operatiku itd.) — zadaci i uloga vidova, rodova i službi, a uopštavana su i iskustva iz NOR. Časopis je takođe doprineo unapređivanju rada komandi, savremenijem radu viših štabova, unapređivanju rukovođenja, komandovanja, opšte teorije obuke, metodike, vaspitanja itd.

Želim da istaknem da je naučna kritika takođe bila prisutna. Muđutim, treba istaći da njen intenzitet i kvalitet nisu bili ravnomerni ni uvek adekvatni potrebama. Tu je bilo oscilacija. Kritička misao je bila bogatija, sadržajnija, a polemika življa i intenzivnija naročito u periodu kada smo se oslobađali starih klišea, tražili sopstveni put i trasirali doktrinu našeg opštenarodnog odbrambenog rata.

Kada dajemo ocenu o našem radu, bilo na kom polju delatnosti, koliko god da je bilo dobro, normalno je i treba stalno težiti još boljim rezultatima. Zato bih ovom prilikom želeo da ukažem na neke, po mom mišljenju, osnovne zadatke i ključna pitanja na kojima bi časopis u daljem radu trebalo više da se angažuje. Poznato je kakav sve uticaj sadašnji razvoj nauke i tehnike uopšte može ispoljiti na fizionomiju savremenog rata i narodnu odbranu u celini. Mi moramo sve to da pratimo i izučavamo. U tome svakako veliku ulogu ima i naša vojna publicistika uopšte, a „Vojno delo”, kao opštevojni teorijski časopis, posebno. Na njegovim stranicama treba dalje objašnjavati korene i uzroke protivrečnosti savremenog sveta, ulogu vojnog faktora, vojne aspekte međunarodnih zbivanja, karakter i fizionomiju rata, mogućnosti odbrane malih zemalja, savremene strategijske koncepcije uopšte, karakter i suštinu blokovske politike, oblike otpora imperijalističkim i hegemonističkim snagama, značaj moralnog faktora itd.

Pred časopis se posebno postavlja zadatak da i dalje doprinosi razradi koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata, njegovog značaja i uloge, prava i dužnosti naših građana, naroda i narodnosti, mesta i uloge društveno-političkih, radnih i drugih organizacija u sistemu naše narodne odbrane i njihovu pripremu, kao i pripreme teritorije u skladu sa zahtevima savremenog rata. O svim ovim pitanjima koncepcije našeg opštenarodnog odbrambenog rata koja predstavlja najefikasniji način da se suprotstavimo svakom ko pokuša da ugroži našu nezavisnost i integritet, časopis treba da postane jedan od značajnih faktora u tumačenju politike odbrane naše zemlje uopšte.

Časopis bi posebno trebalo da se potpuno uključi u razmatranje svih oblasti koje se odnose na probleme modernizovanja armije. Modernizacija obuhvata veliki broj veoma važnih oblasti i zahteva temeljito, svestrano i stalno naučno izučavanje i osavremenjavanje svih područja delatnosti: probleme tehnizacije armije, organizacijsko-formacijska rešenja, sistem rukovođenja, sistem školovanja, obuku i vaspitanje, sistem pozadinskog obezbeđenja itd. U svemu tome, uključujući i razmatranje ostalih pitanja od interesa za našu narodnu odbranu uopšte, naša vojna publicistika, a posebno časopis „Vojno delo”, ima izuzetan značaj.

Smatram da časopis ubuduće treba još više da radi na povezivanju teorije i prakse. Treba, više nego do sada, teorijski uopštavati bogata iskustva iz rada naših komandi i jedinica, jer one realizuju usvojene stavove i rešenja, a starešine imaju potpun uvid u sve probleme i potrebe. Tu je izvor svih podataka koji mogu biti od posebne koristi za uopštavanje i donošenje konkretnih rešenja o daljoj modernizaciji naših oružanih snaga, dok se u našim komandama i jedinicama proveravaju ti teoretski stavovi. To, naravno, zahteva savremeniji rad Redakcije i bolju i organizovaniju saradnju sa starešinama u komandama i trupi.

Takođe smatram da treba više pažnje posvetiti uopštavanju operativno-strategijskih i taktičkih iskustava iz našeg narodno-oslobodilačkog rata. Na stranicama „Vojnog dela” treba više da se nađu ona iskustva iz dejstava naših partizanskih snaga koja mogu naći korisnu primenu u eventualnom ratu, ako nam bude nametnut. Isto tako treba obrađivati iskustva i o dejstvima regularnih jedinica, teritorijalnih snaga, o organizovanju opštenarodnog otpora, o radu pozadine, sanitetskom obezbeđenju itd. Upravo iz našeg narodnooslobodilačkog rata treba konkretnije obrađivati sva iskustva koja mogu doprineti razradi koncepcije opštenarodnog odbrambenog rata. Isto tako, kroz časopis treba i dalje obrađivati iskustva iz lokalnih ratova kao što je onaj u Vijetnamu, na Bliskom istoku itd.

Na kraju, želim da istaknem da naučnoj kritici kroz časopis treba i dalje posvećivati odgovarajuću pažnju jer ona predstavlja veoma važan uslov i u razvoju vojne misli. Ona treba da bude sastavni deo vojne publicistike. Borba mišljenja i sloboda u iznošenju stavova je uslov za stvaralački rad, a to će svakako doprineti i da časopis bude još bolji i radije čitan.

Admiral *Mate JERKOVIĆ*

Starješinski sastav naše Ratne mornarice uvijek je smatrao „Vojno delo” svojim časopisom. Već od samog početka, od izlaska njegovog prvog broja (1949. godine) pa sve do danas, tako smo ga cijenili i koristili, neovisno o činjenici što je već 1951. godine počeo da izlazi poseban, mornaričko-stručni časopis — „Mornarički glasnik”.

Razloga za takav odnos ima više, a najvažniji bi, po mom mišljenju, bili ovi:

Prije svega, sva ona općevojna krupna teoretska i praktična principijelna pitanja koja su razmatrana na stranicama „Vojnog dela”, a odnose se na vojnu nauku uopće, na politiku izgradnje oružanih snaga, na izradu i usavršavanje koncepcija njihove upotrebe, na porast kulture i unapređivanje metodike rada komandi i štabova itd. — imala su i imaju fundamentalni značaj i za našu RM, za njenu mirnodopsku izgradnju i pripremu za borbenu angažovanje.

Dalje, u proteklih dvadeset godina, na stranicama „Vojnog dela” pojavilo se oko 60 raznih napisa, studija, članaka i informacija koji *direktno* tretiraju problematiku naše ili neke inostrane RM. U većini tih radova obrađuju se i rasvetljavaju krupna i složena pitanja, iskustva i dostignuća, veoma značajna i aktuelna za našu RM. Na primjer: mjesto, uloga i iskustvo naše i raznih inostranih ratnih mornarica u prošlosti, a naročito u drugom svjetskom ratu; uloga i zadaci RM u savremenom ratu; uloga i značaj malih RM u savremenoj svjetskoj vojnopoličkoj konstelaciji snaga; primjena naučno-tehničkih dostignuća u izgradnji savremenih RM i utjecaj tog faktora na ulogu RM i na izmjene taktičke, operativne, pa čak i strategijske namjene pomorskih snaga; principi sadejstva RM s ostalim vidovima oružanih snaga, nužnost i značaj tog sadejstva u združenim operacijama; tendencije daljeg tehničkog usavršavanja RM i utjecaj tog faktora na vođenje lokalnih ratova, na ravnotežu velesila u borbi za gospodstvo na svjetskim morima i okeanima; reperkusije tog procesa na razvoj malih zavisnih i nezavisnih RM itd. Sva ta i slična pitanja, obrađena na stranicama „Vojnog dela”, najdirektnije su nam pomagala i pomogla da lakše i pravilnije odredimo mjerila izgradnje svoje RM i koncepcije njene upotrebe, odnosno da svrsishodnije usmjerimo njeno mirnodopsko uvježbavanje za odbranu svog mora i obale.

Napokon, obrada ovih i drugih mornaričkih načelnih pitanja u „Vojnom delu” imala je vodeći značaj ne samo za teoretsko usavršavanje i praktičnu aktivnost mornaričkog starješinskog sastava, nego i starješina KoV i RV koji po sili svoje formacijske dužnosti utječu na ovaj ili onaj način na izgradnju naše RM i koncepciju njene upotrebe ili su po sili funkcije dužni da sarađuju u miru ili ratu s raznim mornaričkim ustanovama, komandama i jedinicama.

Na kraju možda neće biti na odmet ako se na ovom mjestu ukaže i na jedan kvantitativni momenat. Naime, u izdatih 120 brojeva „Vojnog dela” posvećeno je isključivo mornaričkim problemima oko 500 stranica, što u odnosu na ukupan broj štampanih stranica ovog časopisa predstavlja približno onaj procenat što ga čini naša RM prema JNA u cjelini. Ne vjerujem da je to slučajna koincidencija, te bi nam zato bila želja da se uredništvo „Vojnog dela” i ubuduće bori za takvu, a po mogućnosti i veću proporciju u korist RM.

Na osnovu svega toga smatramo osnovanim zaključak da je „Vojno delo” u velikoj mjeri doprinijelo razradi i produbljivanju mornaričke teorije i prakse i pomoglo unapređivanju naše mornaričke vojnonaučne misli.

Što se tiče rada u narednom periodu mislim da je na ovo pitanje djelimično već dat odgovor. No radi kompletiranja moglo bi se dodati još i slijedeće:

Poznato je da je modernizacija naše RM u punom jeku i da se u okviru tzv. drugog flotnog programa privodi kraju. Kvalitetno nova mornarička tehnika već je u našim rukama, a njome se kao kategorički imperativ nameće potreba usvajanja i primjene radikalno

novih principa taktičke i operativne upotrebe te tehnike. Razumije se da su odgovarajući programi u akademijama, školama i kursovima polazna teoretska osnova u rješavanju ove nove problematike. Razumljivo je, također, da su odgovarajuća taktička pravila i tehnička uputstva, kao i novi planovi i programi i metoda uputstva za praktično uvježbavanje posada na novim brodovima i oružjima, slijedeći osnovni korak u ovladavanju tom tehnikom i taktikom. Pa ipak, pri svemu tome, uloga, značaj i zadaci „Vojnog dela” nisu se umanjili. Naprotiv, upravo zbog složenosti nove, moderne brodske i oružane tehnike traži se danas još intenzivniji utjecaj i pomoć ovog doduše pomoćnog, ali ipak veoma važnog organa u izgradnji, razradi i unapređivanju nove taktičke misli i tehničke kulture ličnog sastava naše RM.

U okviru toga ostalo je još mnogo kompleksnih problema koji traže osavremenjivanje, teoretsko rasvjetljavanje. Tako, na primjer, problem blagovremenosti i kompletnosti informisanja, sređivanje informacija i na toj bazi ocjena situacije i donošenje blagovremenih i pravilnih odluka — uvijek je bio jedan od osnovnih uslova pobjede. A danas, kad složenost i savršenost savremene tehnike unose u tokove zbivanja sasvim nove dimenzije, ovaj kompleksni problem postaje neuporedivo složeniji. Dalje, valjano rješenje uslovljeno je novim, sasvim novim znanjima, a teško da može doći do valjanih rješenja, na primjer, onaj ko se tek sprema da shvati, recimo, najgrublju definiciju pojma kibernetike kao nauke o procesima upravljanja. „Vojno delo” dakle, trebalo bi više pažnje da posvećuje kibernetici koja je za RM životno važna. Ili, na primjer: teoretska obrada, adaptacija i praktična primjena na uslove RM teorije vjerovatnoće; modernizacija statistike; izrada matematskih modela borbe na moru, problemi iz teorije traganja; algoritmi za prikupljanje informacija itd. — sve su to nove teme koje nameće nova ratna mornarička tehnika, novi uslovi borbe. Dalje, još ni izdaleka nisu iscrpna i praktično se zbog prirode same stvari nikad i ne mogu privesti kraju takva pitanja i problemi kao što su: naučnoistraživački rad u RM i njegova uloga u daljnjoj modernizaciji RM; ekonomski efekti NOR-a u RM; zatim, primjena analognih i digitalnih računara pri razvoju mornaričkih RMS; pa kompleksno pitanje logističke podrške PS van uređenih luka; ratni režim saobraćaja na moru i rijekama; mjesto, uloga i pripreme civilnog sektora (pomorstva) za općenarodni rat (na moru); problemi iznenadnog izbijanja i početnog perioda rata na moru; značaj, oblici i obim fortifikacije za male RM itd. Sva ova i niz drugih pitanja aktuelne su i korisne teme, bilo da ih saradnici „Vojnog dela” studijski obrađuju originalno, bilo da ih analitičko-kritički informativno prenose kao tuđa iskustva i dostignuća.

Na kraju smatram umjesnim naglasiti da će pri realizaciji ovog, da tako kažemo, mornaričkog dijela budućeg tematskog plana „Vojnog dela”, tijesna saradnja njegovog uredništva, s jedne, i uredništva i mreže saradnika „Mornaričkog glasnika” s druge strane, biti, kao i dosad, jedan od važnih garanta uslova za zajedničku korist.

Na pitanje redakcije „Koliko je časopis pomogao starješinama u daljnjoj vojnoteorijskoj izgradnji”, nije jednostavno meritorno odgovoriti. Da bi se odgovorilo, neophodna su dva uslova: kontinuirano praćenje štiva koja je „Vojno delo” objavljivalo, i posjedovanje statistike koja bi trebalo da bude vjeran odraz mišljenja ne malog broja čitalaca o časopisu. Pošto nisam jedan od onih koji je redovito pratio časopis, a ne raspolazem ni rezultatima pomenute statistike (ankete), mogu samo govoriti o nekim utiscima, a ne o činjenicama.

Moji utisci se uglavnom svode na to da je pretežno obrada materije kroz članke u „Vojnom delu” išla linijom dokazivanja određenih postavki stavova sadržanih u zvaničnim tekstovima. Rijetko je bilo polemičkog odnosa ili kritičkog prilaženja pojedinoj postavci ili odredbi, očito ne sa tendencijom obaranja, nego sa konstruktivnom tendencijom daljnjeg usavršavanja, odnosno daljnje razrade teorije.

Ne bih se mogao izjasniti koliko je časopis doprinio „vojnoteorijskoj izgradnji”. Kao što rekoh, za takvu ocjenu nužni su sasvim određeni pokazatelji, ali ipak smatram da je svako štivo koje je čitaoca izazvalo na razmišljanje, odgovorilo osnovnoj nameni, tj. samim tim doprinijelo na teorijskom planu potvrđivanju, učvršćivanju određenih spoznaja, a posebno ako je izazvalo da se ma i koliko zađe u istraživanje određene materije radi potvrde sopstvenih spoznaja.

Uvjeren sam da su bar neki članci, odnosno bar neke vrste štiva, objavljivani u „Vojnom delu”, izazvali iznijete reakcije. Kod mene jesu.

Toliko o prošlosti. Gledano u budućnost, izgleda mi da će „Vojno delo” odgovoriti svojoj namjeni ako nekim domenima naučne misli u vojnom djelu da odgovarajući značaj. Na primjer, daljnji razvoj teorije opštenarodnog odbrambenog rata. Ta teorija očekuje konstantnu razradu, i to uporedo sa mijenjanjem odnosa unutar društva i na međunarodnom planu, a posebno na vojnotehničkom i vojnoteorijskom u cjelini. Nužno je dalje razraditi i teoriju opštenarodnog odbrambenog rata. Iz domena „Teorija opštenarodnog odbrambenog rata”, po mom mišljenju, zaslužuje posebnu pažnju razrada teorije mobilizacije, jer i ova radnja ne može biti smatrana, usvajanjem jednog sistema, završenom, odnosno ona nije statična već ima sopstvenu dinamiku razvoja. I kao drugi domen iz kojeg bi „Vojno delo” trebalo da traži teme za štiva koja će biti objavljivana u časopisu su primjena naučnih metoda, pojedine naučne discipline na vojnom planu. Ovo područje je veoma bogato temama, materijom, koju treba da poznaje savremeni starješina. Preporučio bih samo dvije, bez pretenzija da su to jedino važne, a to su: primjena matematike u vojnom djelu, i primjena elektronike u komandovanju i upravljanju u ratu. Priznajem da je lakše preporučivati o čemu treba pisati, nego naći autora za pojedine teme.

Mislim da bi i „Vojno delo“ izraženije trebalo da učestvuje i da doprinese marksističkom obrazovanju starješinskog sastava. Obrada ove preporuke zahtjeva znatno više prostora.

I na kraju preporučujem: da se u budućnosti dozvoli više, pa možda čak i izazove polemika i kritika, u granicama dozvoljenog, časopisa kakav je „Vojno delo“; da „Vojno delo“ na razne načine inicira razmjenu mišljenja autora o pojedinoj temi aktualnoj za starješinski sastav JNA. Obrazlaganje nekih mogućnih načina troši više prostora i zato ih samo napominjem „na razne načine“.

Izrazio sam djelimično svoje mišljenje i preporuke bez ikakvih pretenzija da je to neprikosnoveno. Vjerovatnije mi izgleda da će redakcija, upoređujući razna mišljenja, doći do veoma korisnih sugestija.

U budućnosti želim „Vojnom delu“ još više uspjeha.

General-pukovnik Viktor BUBANJ

Ne može se osporiti određeni uticaj „Vojnog dela“ na sve oblasti vojne teorije i prakse. Bilo bi mi mnogo teže definisati koliko je značajan bio taj uticaj na viši starešinski sastav u trupi, ili na solidniji teornoistraživački rad onih institucija koje se istraživanjem bave po svojoj funkciji (generalštabne institucije, akademijske institucije, instituti itd.).

Moje lično iskustvo i saznanje o tom pitanju išlo bi više u prilog oceni da je uticaj „Vojnog dela“, njegov doprinos na tom području ispod zahtevanog i željenog.

To je posebno tačno kad je reč o razradi tema i problema sa područja upotrebe velikih združenih vidovskih jedinica ili strategijskih grupacija, ili kad je reč o vrlo aktuelnim pitanjima pripreme Armije i naroda za savremeni rat.

O nekom kontinuiranom praćenju teorije i prakse iz oblasti RV i PVO ne može se takođe govoriti. Nekoliko tema iz tog područja, datih bez dovoljno međusobne idejne veze, a vremenski odvojeno i bez dovoljno veze sa stvarnošću, moglo je u najboljem slučaju nešto uticati na proširivanje obima znanja iz te oblasti.

Po mom mišljenju, ima nekoliko razloga koji utiču na takvo stanje. Prvi i najvažniji je nepostojanje „klime“ ili dovoljnog interesovanja kod najvećeg dela starešinskog sastava za vlastito vojno teoretsko uzdizanje i aktivnu ulogu u tome. Drugovi više vole da prime gotove obrađene teorije i materijale kakvi jesu. To je (ma koliko izgledalo ljudski) ipak loše. Verovatno deo krivnje je i u tome što taj rad i interesovanje nisu sa merodavnog mesta dovoljno inicirani i stimulisani.

Drugi razlog, po mom mišljenju, leži u tome što se teoretskom radu, a kroz to i raznim gledištima na pojedina pitanja, stavlja suviše mnogo ograničenja.

Ne mali uticaj u pozitivnom ili negativnom smislu ispoljavaju i više vojne škole, čiji su programi i ciljevi često suviše orijentisani na primenjeni deo ili na davanje pasivnog teornog znanja, a manje na razvijanje kod starešina sposobnosti za istraživački rad, za analitičko pristupanje i postupak, za aktivan odnos prema vojnoj teoriji i praksi.

Posebno štetno na aktivnost ljudi utiče i shvatanje koje bi se moglo formulirati ovako: „Evo ti pravilo i nemaš šta da misliš, već izvoli pa ga od slova do slova primenjuj“.

Umesto da važi: „Evo ti pravilo, imaš da ga primenjuješ od slova do slova, ali i dobro ceni da li je sve dobro u praksi i čim oce- niš da nešto u praksi nije u redu, odmah javi i predloži rešenje“.

Ukratko moj je zaključak i mišljenje da bi uloga i uticaj „Voj- nog dela“ morali biti veći i značajniji, i da na tome treba i raditi.

Kroz to sam donekle odgovorio i na pitanje: šta bi trebalo da bude tema časopisa ubuduće? Po mom mišljenju, to su teme o teo- riji i praksi pripreme i vođenja odbrambenog rata i teoriji i praksi pripreme i upotrebe krupnih operativno-taktičkih i strategijskih formacija u takvom ratu. Sve teme u „Vojnom delu“, bile one iz područja komandovanja, upotrebe i uticaja tehnike, psihologije, po- litičkog-moralnog karaktera, istorije itd. morale bi imati krajnji cilj da se što bolje teorijski objasni i osvetli glavna i jedina i stalna tema „vođenje odbrambenog rata“.

Na kraju, stojim i na stanovištu da časopis ne treba da bude svaštarski niti „univerzalan“ i da su potrebni i posebni vidovski i posebni rodovski časopisi, jer za svakog ima, ako mu se odrede uloga i obim interesovanja, dovoljno korisnog posla.

Sužavanje obima interesovanja „Vojnog dela“ na glavne teme o kojima sam govorio, pomoglo bi da časopis postane i bolji i inter- esantniji. Kao glasilo Generalštaba JNA, a on bi to i morao biti.

General-pukovnik Đoko JOVANIĆ

Poznat je značaj teorije za razvijanje i brže kretanje naprijed svake praktične djelatnosti.

Vojna teorija ima poseban značaj. Dva su osnovna razloga: prvi, rat je jedina prava praksa, pa njegova iskustva treba maksimalno eksploatirati i njegovu buduću fizionomiju predviđati, i drugi, živimo u periodu burnog razvitka cjelokupne tehnike, posebno rat- ne koja čini jednu od osnovnih elemenata rata i armije.

Kod nas vojna teorija nema manji značaj od takve teorije zemalja koje imaju mnogobrojnije i razvijenije armije. Značaj vojne teorije kod nas je upravo veći jer treba uzimati u obzir i ono što je karakteristično za velike armije i ono što je specifično za našu zemlju i njene oružane snage.

Otuda su zadaci naše vojnoteorijske misli krupni, mnogobroj- ni i raznovrsni.

Nemam konkretan i precizan odgovor na pitanje o doprinosu časopisa „Vojno delo” razvoju vojnoteorijske misli. Mislim da nije ni važan takav precizan odgovor.

Vršeći najgrublje upoređenje sa ostalim vojnim edicijama koje imaju iste ili slične zadatke, mogao bih dati pozitivnu ocjenu i postaviti časopis „Vojno delo” među prve u doprinosu našoj vojnoteorijskoj misli.

Međutim, ako taj doprinos uporedimo sa potrebama i zahtjevima, taj je doprinos nedovoljan. Ali to nije krivica samo „Vojnog dela” i nije pre svega njegova.

Prelazeći na konkretni doprinos „Vojnog dela” u razradi koncepcije opštenarodnog rata i ratne vještine, smatram da je više učinjeno na ovom drugom.

Otuda je odgovor da časopis nije dovoljno učinio na razradi koncepcije opštenarodnog rata, za razliku od razrade problema ratne vještine. Međutim, to nije stvar samo časopisa, nije čak stvar samo vojnih rukovodilaca već i svih ostalih.

Kad govorim o kvalitetu časopisa upoređujem ga sa prvim primercima, kada je doživljavao porođajne muke. Meni su te muke dobro poznate jer sam uređivao baš te prve brojeve.

Razlika između današnjeg časopisa i onog prije dvadeset godina je ogromna. To govori upravo o opštem rastu naše Armije, o mnogo višem nivou vojnoteorijskih i praktičnih znanja njenog rukovodećeg kadra.

Prvi članci su predstavljali nešto prerađene lekcije iz raznih škola bez ozbiljnih stvaralačkih doprinosa. Danas je situacija drukčija. Preovlađuju originalni članci sa manje-više naučnom obradom.

Prijem časopisa kod starješinskog kadra nije adekvatan ni kvalitetu časopisa niti potrebama starješina. Tu su mnogobrojni uzroci i oni su samo djelomično stvar časopisa.

Osnovni uzroci su u nerazvijenosti vojnonaučnog rada, zahtjeva komandovanja prema starješinama i u svijesti starješina.

Moglo bi se tu više uraditi, boljom suradnjom uredništva sa komandama, pronalaženjem odgovarajućih formi te saradnje koje ne bi odvlačile komande od njihovih drugih zadataka, odnosno izborom takvih formi koje bi se utkale u konkretne zadatke komandi i starješina.

Što se tiče budućeg rata smatram da prvu brigu treba posvetiti izboru tematike i kvalitetu obrade članaka, jer to je i prvi uslov da časopis odgovori svojim zadacima.

Kod izbora tematike valja voditi računa o tome da bude usklađena sa problemima jedinica i njihovim konkretnim zadacima.

Zatim ići na širi krug saradnika. Ovo se već godinama postavlja. Ide se naprijed, ali sporo. Smatram da treba tražiti drukčije forme za pridobijanje saradnika. U trupi i komandama se rade razne analize, izveštaji, studije i referati. Njih i njihove autore treba koristiti za saradnike uz svestranu pomoć stručnih lica iz časopisa.

Problemi koji bi trebalo da se tretiraju u časopisu su mnogobrojni. Ako bih htio da neke odvojim, stavio bih na prvo mjesto

obradu iskustava iz narodnooslobodilačkog rata i njihova dopuna iskustvima iz Vijetnama i sa drugih bojišta narodnooslobodilačkih ratova. Zatim bi došli problemi metoda, formi, organizacijskih rješavanja i uključivanje svih faktora društva u opštenarodni rat. Tu su i problemi civilnog sektora.

Odmah sa tim su i problemi moralno-političkog vaspitanja. Oni i dalje treba da budu u centru pažnje.

Problemi rukovođenja, komandovanja su i dalje među najaktuelnijim, i to u smislu koordinacije svih elemenata nacionalne odbrane u jedan organizam, kao i problemi efikasnosti i racionalnosti rada, automatizacije komandovanja i dr.

Tu dolaze i problemi elektronskih dejstava.

Problemi PDO, PVO i PTO su vrlo značajni i treba da su u prvom planu, ali ne treba zapostaviti i PNHBO.

Zatim, mnogobrojni problemi pozadine, počev od opštepozadinskih i tehničke službe, transporta, saobraćaja i dr.

Na kraju želim svim radnicima na polju vojnoteorijske misli, svim onim koji na bilo koji način doprinose izlaženju časopisa „Vojno delo”, povodom dvadesetogodišnjice, dalje uspjehe u njihovom odgovornom radu.

General-pukovnik *Rajko TANASKOVIC*

Sama činjenica što je „Vojno delo” opštevojno teorijski časopis, radovi objavljuvani u njemu privlačili su i privlače posebnu pažnju starešina u Armiji naročito onih koji se po funkcionalnim obavezama bave nastavnim problemima, pre svega teorijske prirode. To su uglavnom oficiri zaposleni u operativno-nastavnim organima viših komandi i nastavnici u vojnim školama svih stepena — višim posebno. To je i razumljivo s obzirom na činjenicu što je „Vojno delo” u proteklom periodu donelo veći broj zapaženih napisa iz oblasti vojne teorije i što je upravo zbog solidnog kvaliteta objavljenih radova taj časopis postao nezamenjiva lektira starešina koji se na ovaj ili onaj način bave obukom i vaspitanjem. Koliko sam, prateći časopis, uspeo da zapazim, u njemu su, osim manjeg broja napisa, svi radovi mogli u manjem ili većem stepenu da se koriste u nastavi. Od karaktera napisa, tematike i naučno-stručnog nivoa radova zavisilo je i njihovo korišćenje u vaspitno-obrazovnom procesu. Želim ovom prilikom posebno da naglasim da je u časopisu bilo i takvih radova koji su zbog visokog kvaliteta predstavljali osnovnu izvornu literaturu nastavnika nekih vojnih škola o određenim temama. Naravno, korišćenje u nastavi radova objavljuvanih u „Vojnom delu” zavisi i od individualnih shvatanja starešina o tome šta sve može i treba da se koristi u nastavi. Rutineri i prakticisti sigurno se malo ili nikako ne koriste „Vojnim delom”, ali zato najvećem broju starešina, nastavnika posebno, kao i onima čije su

ambicije da postanu vojni teoretičari i pisci, časopis pruža dragocenu pomoć.

Mada su se neki članci iz časopisa mogli direktno koristiti u teorijskom delu vojnostručne obuke, ipak valja naglasiti da su napisi objavljeni u „Vojnom delu” (zbog koncepcije časopisa i karaktera radova) najviše doprinosili individualnom vojnoteorijskom obrazovanju starešina i podizanju njihove vojne kulture uopšte.

I u osavremenjavanju metodike vojne nastave časopis „Vojno delo” odigrao je, bez sumnje, pozitivnu ulogu, uprkos činjenici što je didaktičko-metodska i pedagoško-andragoška problematika ipak samo fragmentarno i povremeno tretirana. Ali, bilo je zapaženih radova i iz te oblasti koji su čak i nagrade dobivali. Oskudnost, ako se tako može reći, u radovima te vrste, za mene je donekle i razumljiva, s obzirom na to što postoje mnoge edicije i van Armije i u njoj koje se bave didaktičkim i pedagoškim problemima, i što u primeni pomenutih nauka u Armiji i drugim obrazovnim sredinama ima više sličnosti nego razlike.

Časopis „Vojno delo” bavio se i školskom problematikom, ali je nedovoljno teorijski osvetljavao bitna pitanja vojnog školstva ko su za nas, kad je reč o osavremenjavanju nastave, od izuzetnog ne samo teorijskog nego i praktičnog značaja. Ne znam zašto, ali o tome se veoma malo ili ni malo nije pisalo iako snažan razvoj nauke i tehnike uslovljava tako reći permanentan proces izmena, korekcije i dogradnje školskog sistema svake armije, pa prema tome i naše.

Ubuduće se treba još upornije boriti za čistotu fizionomije časopisa. „Vojno delo” je opštevojni teoretski časopis i takav treba i da ostane. Ovo napominjem zbog toga što nije bez osnova bojazan da bi „Vojno delo” moglo jednog dana da promeni fizionomiju i da se transformira u časopis drukčijeg profila, ako bi popustila briga o koncepciji i fizionomiji.

„Vojno delo” treba, takođe, znatno više nego do sada da tretira problematiku opštenarodnog odbrambenog rata, i to sa svih njegovih aspekata, što znači i sa aspekta vojnostručne obuke svih kategorija stanovništva. Nisu to problemi samo listova i drugih vojnih časopisa. Naprotiv, u toj oblasti ima dosta pitanja ne samo praktične, već i teorijske prirode koja zaslužuju da se osvetle i na stranicama „Vojnog dela”.

Smatram, takođe, da ubuduće više prostora u časopisu treba posvetiti teorijskom uopštavanju nekih iskustava (organizacionih i taktičkih, pre svega) NOR-a, a i iskustva rata u Vijetnamu. Naime, o ovim a i drugim temama, „Vojno delo” treba da se više bavi teorijom, a manje istorijom. Ne radi se o velikim studijama, već o kraćim teorijskim priložima, rađenim na osnovu precizno koncipirane tematike.

I teorijsko uopštavanje iskustava iz većih zajedničkih vežbi, manevara i KRŠI krupnijih štabova, doprinelo bi, svakako, kvalitetu obuke i vaspitanju i u školama i u trupi.

Mislim, na kraju, da bi „Vojno delo” još više odgovorilo svojoj nameni i podiglo svoj inače zavidan ugled ako bi svoje stranice punilo umesto, ponekad, apstraktnim diskusijama, pravom teorijom, i to iz onih oblasti koje su najvažnije za armiju i odbranu zemlje.

General-potpukovnik Đuro LONČAREVIĆ

U proteklom periodu časopis je uspeo da prati i teorijski тумачи osnovne principe i rešenja u konceptu našeg opštenarodnog odbrambenog rata, uključujući sve njegove komponente. U vojnoj publicistici, pa i „Vojnom delu”, težište je dato na izgradnju operativne armije, na teorijsko izučavanje strategijskih, operativnih i taktičkih principa upotrebe oružanih snaga. To je bilo i razumljivo s obzirom na stepen razvitka JNA. Međutim, treba reći i to da je na stranicama ovog časopisa bilo zapaženih članaka u kojima su tretirani problemi iz civilnog sektora i narodne odbrane uopšte.

Mislim da je nastala neodložna potreba i da su stvoreni veoma povoljni uslovi u zemlji i JNA da se konceptom opštenarodne odbrane bavimo ozbiljno i studiozno, pri čemu vojna publicistika, posebno „Vojno delo”, ima izuzetan značaj. Pre svega, mislim da rat treba naučno izučavati kao kompleksnu društvenu pojavu i da teorijski osvetlimo sve njegove komponente — ekonomsku, političku, psihološku i vojnu. Do sada smo bili pretežno u domenu samo vojne komponente.

Našoj vojnoj teoriji nameće se sada zadatak da izučimo i: strukturu i odnos našeg društvenog sistema i koncept optenarodne odbrane, principe naše unutrašnje i spoljne politike, geostrategijski položaj zemlje, demografske karakteristike, privredu itd. jer to sve čini bitnu pretpostavku našeg koncepta odbrane.

Naša koncepcija je originalna, osobena. Mi nemamo uzorak za nju. Sami je moramo razraditi. Kreiranje vojne politike mora biti javno, dostupno svim građanima naše zemlje. To znači da u teorijski rad treba uključiti širi krug saradnika i van starešina u JNA. Svaki naš građanin, radna organizacija, društveno-politička zajednica itd. su subjekt odbrane, sa pravima i dužnostima, što znači da svi oni moraju naći svoje mesto u sistemu odbrane.

Vojna publicistika treba da posveti posebnu pažnju principima i organizovanju teritorijalne odbrane. Tu treba teorijski izučavati organizaciju i formaciju jedinica, sistem rukovođenja i komandovanja, principe i načine sadejstva sa operativnom armijom, način upotrebe i taktiku teritorijalnih jedinica itd. Zadaci društveno-političkih organizacija, civilne zaštite i zahtevi za uključivanjem celokupnog naroda takođe su pitanja o kojima bi trebalo pisati.

Naše starešine će se više nego do sada morati da uključe u opšti napor zajednice u realizovanju koncepta opštenarodne odbrane. Njihova pomoć će biti nužna u organizovanju teritorijalnih jedinica, komandi i štabova, što predstavlja potrebu da se stručno

što više osposobe za taj rad. Zbog toga časopis treba da im pruži osnovni materijal. U njemu treba više nego do sada da se piše o iskustvima stranih armija i zemalja, naročito malih i srednjih, o tome kako su organizovali svoju teritorijalnu odbranu i zaštitu stanovništva.

Želim Uređivačkom odboru, Redakciji i ostalom osoblju koji rade na realizaciji časopisa mnogo uspeha u budućem radu.

General-potpukovnik *Mirko JOVANOVIĆ*

Uloga časopisa u dve protekle, a osobito u toku zadnje decenije, kada smo počeli da razrađujemo sopstvenu vojnu doktrinu, da je uobličavamo saobrazno našim uslovima, bila je očigledno ogromna. Ovo uostalom nije samo moje mišljenje već i mnogih starešina armije, komandi i trupe, onih koji našu ratnu doktrinu u praksi razrađuju. Šteta je što se Vojno delo još više ne koristi kao tribina za razradu naše vojne doktrine, što se, na primer, o stavovima naše Ratne službe kroz časopis ne diskutuje, već sve to ostaje u kancelarijama, komandama. O svemu tome više se može i čini mi se mora reći preko Vojnog dela. Zašto da to ostaje za uži krug ljudi, zašto da bude tajna ono što svi moraju da znaju! Naravno, zna se šta je vojna tajna. No sve u svemu uloga i doprinos Vojnog dela su veliki. Možda je sporno kako je to sve Vojno delo dosad radilo, da li je moglo biti kvalitetnije i bolje, ali je tačno da je doprinos veliki. Naravno da je Vojno delo imalo i nekvalitetnih priloga, preširokih članaka, ali kad uporedimo uspehe i nedostatke, možemo reći da je taj časopis mnogo dao. Moram reći i to da mnogi od nas često više traže od Vojnog dela nego što ono može da pruži. Ponekad i ovaj časopis više zahteva od nas da čitamo i saradjujemo nego što to mi možemo. I jedni i drugi hoće maksimalne rezultate, a treba realnije sagledati šta je moguće i zajednički pregnuti da se postigne bolji uspeh.

Ja smatram da je uspeh Vojnog dela i naš uspeh, a njegovi nedostaci su i naši, naša neangažovanost. Mi ne možemo da ostanemo samo čitaoci Vojnog dela, već moramo biti i njegovi saradnici, savetnici. Čini mi se da bi i odgovornost starešina za saradnju u vojnoj publicistici mogla biti veća. Ukoliko to sve nije tako, ukoliko nam nešto u Vojnom delu ne valja, moramo biti načisto da se tu radi o sopstvenim podbačajima, da to nije stvar samo Redakcije već i mnogim drugih viših starešina, ustanova i svih nas.

I Redakcija mora da zna da se ne može svaki članak pročitati, da svak ne može pisati i da od nje zavisi i naša aktivnost. Redakcija mora više da nas inicira na aktivnost, na dalju saradnju. Mogu da kažem da mnoge mlade starešine rado čitaju i prate Vojno delo. I to mi je drago. Primetio sam i da starešine, razumljivo, nisu uvek i sasvim zadovoljne onim što donosi časopis, ali ga čitaju, prate, koriste. Ali sa starešinama treba više raditi, pri-

premati ih za saradnju. Znači, i mi i Redakcija tu moramo više da učinimo. Razume se, u svemu tome moramo imati u vidu šta se može, ne tražiti maksimalne rezultate, naći zajednički jezik i sačiniti zajednički plan rada. Jer, da ponovim, uspeh Vojnog dela je kolektivan. I uspeh i slabosti su naši zajednički. To se uvek mora imati na umu.

Hoću još dve stvari da kažem. Vojno delo nije i ne može biti samo popularizator stavova ratne veštine, doktrine. I to mu je zadatak, ali nije glavni i jedini. To i svi drugi časopisi i listovi treba da čine, a Vojno delo uz to valja da bude i kreator, da dalje razrađuje našu doktrinu i našu koncepciju odbrambenog rata. Vojno delo ima zadatak da ukazuje na savremene armije, na ono što je najbolje kod njih, razrađuje probleme organizacije i mobilizacije, materijalnog obezbeđenja, kadrovske probleme i profile, modernizacije armije, komandovanja, osavremenjavanja obuke itd. Dobro je da časopis više osvetljava našu armiju kao deo društva, njeno mesto u sistemu samoupravljanja itd. Ti problemi ne treba da ostanu samo u elaboratima nego da se vide i na stranicama Vojnog dela, naravno onako kako to zahteva publicistika. Potrebno je da to sve dopre do svakog našeg građanina, jer snaga naše doktrine leži u našem čoveku, u njegovom umu i srcu, kao što to često naglašava drug Tito. A mi i Vojno delo treba to u našeg čoveka, starešinu i vojnika da unesemo.

Zadatak nije lak ni mali. Ja vam u tome i čitavom daljem radu želim uspeha i čestitam 20 godina plodnog rada.

General-potpukovnik *Branko BOROJEVIĆ*

Značajan je doprinos „Vojnog dela” razvoju naše vojne misli. U uslovima nedovoljno razvijenog naučnoistraživačkog rada u domenu ratne veštine, neintezivne razmene naučnih mišljenja kroz diskusije, skupove, putem elaborata i disertacija, čak i još nerazvijene međusobne komunikacije vojnih akademija i škola — „Vojno delo” je donekle ispunjavalo ove praznine. Ono je bilo tribina za širi krug vojnih kadrova, za nova saznanja i studijsku publicističku delatnost.

Gledajući potrebe naših kadrova — možda je problematika mnogobrojnih malih ratova posle drugog svetskog rata bila u časopisu manje tretirana, a sa njome i novine koje savremeni uslovi unose u našu koncepciju opštenarodne odbrane. Ponekad je izgledalo da se časopis više preokupira ratom velikih razmera i velikih formacija u raketno-nuklearnim uslovima, dok su, na primer, vojni časopisi velikih zemalja življe pratili ratove u Alžiru, na Kubi, u Vijetnamu itd.

Što se tiče moralno-političkog faktora rata i uopštavanja iskustava iz delatnosti komunističkih partija i subjektivnih činilaca u narodnim, revolucionarnim ratovima — „Vojno delo” je dalo vredne

priloge. U tome se može svakako i više postići. Ovo važi i za uopštavanje iskustava iz prošlih ratova i NOR, jer takvi sadržaji ne mogu ostati samo tematika istorijskog časopisa.

Čvršći naslon časopisa na vojne akademije, institute i studijske centre koji rade na problematici koncepcije opštenarodne odbrane i studiraju savremene ratove — pomoći će „Vojnom delu” da brže napreduje. Sem toga, nužan je neke vrste zaokret u smislu sadržajnog obuhvatanja i oblasti priprema i dejstava jedinica teritorijalne odbrane, odnosno življi i popularniji tretman aktuelnih vojnih i moralno-političkih, ekonomskih i društvenih problema iz te oblasti. To će nametati potrebu za proširivanjem sastava redakcije kadrovima koji na širem planu rade na narodnoj odbrani, kao i na širenju mreže saradnika i čitalaca. Doći će i do potrebe da „Vojno delo” jasnije postavi svoje odnose sa časopisima bliske problematike kao što je „Civilna odbrana”, „Vojni glasnik” i drugima. Izlaziće iz okvira uže postavljenog vojnostručnog časopisa JNA, namenjenog profesionalnim vojnim kadrovima — na širi teren opštevojnog časopisa o narodnoj odbrani, gde će naći odgovarajući tretman i vrlo aktuelna idejna i politička pitanja koja proizlaze iz vojnostrategijskog položaja naše zemlje i osnova strategije i taktike opštenarodnog odbrambenog rata. A za ova pitanja su zainteresovani ne samo profesionalni vojnici i članovi SKJ u Armiji, već i društveno-politički kadrovi koji rade na opštim pripremama zemlje za rat.

General-potpukovnik *Ivan DOLNIČAR*

Pošao bih najpre od toga koliko je časopis doprineo jačanju moralno-političkog stanja u JNA. Ovo zbog toga jer smatram da na moralno-političko stanje u Armiji ispoljavaju uticaj ne samo oni prilozi koji tretiraju ideološke probleme u užem smislu, nego i svi koji se bave raznim aspektima armijske izgradnje, pa i šire od toga — problemima narodne odbrane u celini. Posmatrajući stvar sa tog stanovišta, mislim da se doprinos „Vojnog dela” može oceniti kao značajan. Taj doprinos vidim pre svega u činjenici da je „Vojno delo” donosilo veoma mnogo dobrih priloga o našoj doktrini opštenarodnog odbrambenog rata. Ovi prilozi su predstavljali ne samo doprinos daljem razvoju i konkretnijoj razradi određenih doktrinarnih rešenja, nego i izgrađivanju idejnog jedinstva rukovodećeg kadra u Armiji na suštinskom pitanju načina odbrane zemlje, a takvo jedinstvo je jedan od bitnih uslova uspešne realizacije naše koncepcije. Jasno je da su u tom pogledu bili veoma korisni i svi oni prilozi koji su na odgovarajućem nivou tretirali neke druge probleme, kao što su odnosi, disciplina, kadrovska pitanja, sistem rukovođenja i dr. i na taj način doprinosili uspešnijem rešavanju ovih problema u praksi armijske izgradnje, a time i jačanju njenog moralno-političkog stanja.

Što se tiče doprinosa u tumačenju i razvoju naše političke misli i podizanju ideološko-političkog nivoa u užem smislu, smatram da je časopis i na tom planu dao određene rezultate. Oni su, međutim, manji nego na drugim područjima. Ovakvu ocenu zasnivam na činjenici što je objavljen relativno mali broj priloga na ovu tematiku — prosečno jedan članak u svakom broju, računajući tu i one u kojima se raspravljaju problemi organizovanja političkog rada i sl. Ovo je svakako u velikoj meri kompenzirano time što se u Armiji dosta široko koriste i drugi časopisi, specijalizovani za razna područja društvenih nauka, zatim posebnim publikacijama i dr. Ali u situaciji kad nemamo poseban armijski časopis za ovu problematiku, uloga „Vojnog dela” je veoma značajna. U vezi s tim podsetio bih da mu je to stavljeno u zadatak i naredbom VK od marta 1953. godine kojom je ukinut „Vojno-politički glasnik” i prema kojoj je njegovu funkciju i sadržinu trebalo da preuzmu i integrišu ostali armijski časopisi, a na prvom mestu „Vojno delo”.

Za rad u narednom periodu mislim da sam već dosta i napred rekao. Smatram, naime, da bi časopis trebalo da posveti više prostora političkoj problematici u celini, a u tom okviru posebno tema kao što su: društveno-ekonomske, društveno-političke i ideološke osnove naše doktrine opštenarodnog odbrambenog rata, međunarodni odnosi i vojno-političke analize procesa i zbivanja u savremenom svetu; uloga (vojne) sile u rešavanju protivrečnosti savremenog sveta, uzroci i oblici njenog osamostaljivanja; samoupravna organizacija društva i narodna odbrana; sociološki, i socijalno-psihološki aspekti pojedinih problema u izgradnji oružanih snaga itd. Mislim takođe da bi na stranicama „Vojnog dela” mogli povremeno da se pojave i prilozi o nekim opštim društvenim problemima čije je poznavanje od posebnog interesa za čitaoce, pri čemu bi se kao autori mogli angažovati i istaknuti društveni i naučni radnici i van Armije.

ODNOS TEORIJSKOG SAZNANJA I RATNE PRAKSE

Ratna praksa se različito postavlja prema teorijskom saznanju — kao dovršeni oblik koji se ravnodušno odnosi prema teoriji; kao proces u kretanju koji se aktivno odnosi prema teorijskom saznanju i na njega neposredno utiče, i ako potencijalni proces koji od teorijskog saznanja zahteva otkrivanja, saznanja i predviđanja — zbog čega njeno posmatranje i proučavanje teorije postaju složeni i zahtevaju primenu ne jednog nego više naučnih metoda. Ali, pošto se ratna praksa javlja kao širi proces od oružane borbe — jer sadrži i druge komponente koje sa njom čine rat — ona spada u domen teorije opšteg saznanja o ratu i oružanoj borbi.

Zbog te složenosti, vezu teorije i prakse posmatraćemo samo u nekim osnovnim elementima i užim relacijama u kojima teorijsko i stvarno imaju neposredne međusobne odnose. Zato se ovde javljaju samo dva osnovna pitanja — kako teorijski prići praksi, i kako spoznati praksu u procesu kretanja, menjaja i razvoja.

1) KAKO TEORIJSKI PRIĆI PRAKSI

Čim se postavi problem objektivnog teorijskog saznanja prakse, odmah se postavlja i drugi — koje su mogućnosti preobraćanja teorijskog saznanja u ratnu praksu. Teorija i praksa su, dakle, delovi jedne celine. Zato se ne mogu razdvajati ili suprotstavljati jedna drugoj, niti identifikovati kao jedno, pošto među njima postoje kvalitetne razlike. Ali njihov odnos polazi od međuzavisnosti i međusobnih uticaja i predstavlja bitan uslov njihovog razvoja.

Ratna praksa kao dokaz kretanja rata po mestu, vremenu i prostoru, po obimu i strukturi snaga metodima njihove upotrebe i oblicima borbenih dejstava u različitim fazama — jeste oblikovano iskustvo koje iziskuje jednu kompletnu pojavu tj. kada gde i kako se zbivala, osnovne procese kroz koje je prolazila i koja daje proverene činjenice nečega i o nečemu i oslobađa ih neodređenosti. Teorija, kao sazajna strana ratne prakse, uopštava tu praksu i dokazuje šta je u njoj pozitivno a šta negativno: dakle, polariše praksu, spoznajući njene unutrašnje elemente, opšte i posebne uslove u kojima je delovala i na osnovu toga oblikuje nove naučne poglede za novu praksu.

Ako se uzima samo kao jedan ili jedini kriterijum saznanja, ratna praksa ne može da obezbedi sve neophodne uslove da bude i objektivno spoznata, dok teorija o njoj može da bude nepotpuna i jednostrana. Ona može da se svodi na empirizam koji, sam za sebe, nema naučnu snagu za objektivnu spoznaju pojava. Otuda

i to ne retko, ratna praksa može da bude nedovoljna i nesigurna za teorijsko posmatranje ako se ne primenjuju i drugi naučni metodi kako bi se isključilo mehaničko prenošenje stvarnog u teorijsko. Pošto dovršena i oblikovana praksa iskazuje ne ono što jeste ili što treba da nastane nego ono što je prošlo, teorija o njoj se okreće unazad.

Teorija o vođenju rata i oružane borbe, uzeta kao neposredan produkt samo onoga što je dato praksom, može imati, a ne retko i ima tendenciju da u drugi plan pomeri ono što daju i što mogu dati drugi naučni metodi. Kao deskriptivna kategorija koja iskazuje stvarnost, ili kao stvarnost koja je preobraćena u teorijsku kategoriju, praksa se nalazi u permanentnoj poziciji da se nametne kao najviša odredba teorijsko-saznajnog oblikovanja rata. Ta pojava nastaje kao rezultat snage uticaja prakse.

To je samo jedna strana delovanja prakse. Međutim, dijalektičko prilaženje praksi i njeno posmatranje i proučavanje ne samo u onim oblicima u kojima je data kao forma i dovršen proces, nego kao proces koji se neprekidno menja, u kome su delovale uzročno-posledične relacije, unutrašnji međuuticaji različitih pojava i veze sa spoljnim pojavama, dopušta da praksa — kao iskustvena strana procesa — čini jednu od fundamentalnih komponenata u otkrivanju i spoznaji osnovnih zakonitosti rata i oružane borbe. Time se ne samo umanjuju mogućnosti jednostranih uticaja prakse na formiranje stavova koji bi vodili teorijsko saznanje u pogrešnom pravcu, nego praksa služi kao važan faktor da do toga upravo ne dođe.

Naučni metodi saznanja odnose se zato prema praksi kao prema oblikovanom kretanju pojava koje se dokazalo i potvrdilo u stvarnosti, i iz koga se i na osnovu koga formiraju nova naučna saznanja. Pošto kretanje i menjanje — kao osnovni zakon postojanja — postoje i u ratu i oružanoj borbi isto kao i u drugim društvenim procesima, ono dokazuje da pojava koja se manifestovala kao praksa u jedno vreme, na jednom mestu i u jednim uslovima, nema i ne može objektivno imati iste kvalitete ako se prenese na drugo mesto, u drugo vreme i u druge uslove. Iz toga u teoriji i nastaje nemogućnost doslovnog ponavljanja jednog rata, a posebno načina vođenja oružane borbe.

Prestankom oružanog sukoba prestaje i njegovo dalje oblikovanje, pošto je sam proces ukinuo uslove za svoje dalje kretanje i zajedno s njima ukinuo sebe. Sve što je delovalo u njemu i s njim dovršilo je i sve svoje oblike tamo gde je proces stao. Tako se javlja praksa kao forma i suština u mirovanju, a odatle kao iskustvo koje se više ne menja i nudi se teoriji kao predmet istraživanja.

Zbog toga se teorija postavlja prema praksi samo u jednom aspektu. Ona je, naime, posmatra samo iz ugla dovršene stvarnosti, ali joj i prethodi. Jer, na osnovu ranije teorije u kojoj su, takođe, zastupljena i iskustva, formiraju se: koncepcija, doktrina, strategija, organizacija itd. Tako se teorija podiže na nivo naučne discipline. Teorijsko saznanje se, pri tome, javlja kao aktivni stvaralački faktor čija je oblast proučavanja toliko složena i široka koliko su

raznovrsni i složeni uslovi, mogućnosti i snage, kao i oblici primene i vođenja oružane borbe.

Pošto vojna teorija, po prirodi stvari, vrši funkciju nauke, ona objektivno prevazilazi i pojam i dimenzije veštine, ali je ne negira nego je sadrži u sebi. Jer, ako se pod pojmom veštine podrazumevaju određene mogućnosti u izboru organizacije, metoda, postupaka i usmeravaju, to je dokaz da se mogućnosti javljaju kao neposredan proizvod znanja ili kao — znanje.

U prvom stadijumu odnosa teorije i prakse, kada se u svesti rađa buduća praksa u svim osnovnim elementima i kada se određeni elementi dokazuju eksperimentalno (mada ne u celini), imamo praksu u teoriji i pojedinačnim eksperimentima, ali još nemamo teoriju u praksi ni teoriju s praksom. To je i stvarna, i prostorna i vremenska razdvojenost jedne od druge, zbog čega nemamo u isto vreme ni neposrednog jedinstva ni protivrečnosti među njima.

Neki ih teoretičari razdvajaju upravo u ovoj etapi, i to ne samo formalno nego i suštinski, pošto im taj stadijum odnosa dopušta da zaključe da je „teorija jedno, a praksa drugo”. Po njihovom mišljenju, svaka od njih stoji za sebe, kao da se teorija ne prožima sa budućom praksom i ne sadrži u njoj.

Nijedna teorija ne priprema praksu suprotnu sebi nego samo „svoju praksu” koja se formira kroz složene teorijske, naučne, eksperimentalne i materijalne procese i postupke. Teorija se, bar u toj etapi, javlja višom odredbom prakse, pošto praksa još nije postala materijalna realnost da bi kroz oružanu borbu mogla dokazivati snagu i nedostatke teorije. Ali ukupna saznanja postojećih ljudskih materijalnih, moralnih i drugih mogućnosti i uslova već se javljaju kao realnost preko koje praksa jednim svojim delom već živi i u vreme kada se ne vodi rat i oružana borba.

Drugi stadijum odnosa teorije i prakse nastaje u onoj etapi kada oružana borba postane stvarnost, tj. kada se prelazi iz jednog materijalnog stanja u drugo, ratno. U toj etapi teorija se sjedinjuje s praksom i preobraća se u nju. Bitne promene do kojih dolazi prelaskom teorijskog u stvarno, odnosno jednog kvaliteta u drugi, stavljaju na probu sva teorijska načela, stavove i aksiome u objektivnoj realnosti oružane borbe. Praksa se sada javlja kao najviša, mada ne i jedina, odredba rata i kao glavni kriterijum kojim se meri vrednost teorije u svim njenim elementima.

Međutim, rezultat ni tako kategoričnog stava prakse prema teoriji nikako ne može biti raskidanje ili slabljenje njihovih međusobnih veza. Naprotiv, teorija i praksa tek tada nalaze materijalni izraz jedinstva. Jer, teorija se potvrđuje u praksi, ili, bolje rečeno, afirmiše se ili negira, zavisno od toga koliko je objektivno i naučno odražavala praksu.

Ali sve to ipak može da izgleda kao nedovoljan dokaz o međuzavisnosti i međusobnoj uslovljenosti teorije i prakse. Čak se javljaju i određeni uzroci koji utiču ne samo na razlike nego i na pojavu protivrečnosti među njima. Ti uzroci, pre svega, leže u samom razvitku. Objektivni društveni razvitak menja postojeće stanje pa i samo društvo, što znači da menja i uslove vođenja rata i oružane

borbe. Tako se ne baš retko, dešavalo da mnoge komponente rata doživljavaju veoma radikalne promene i da se javljaju i deluju kao nov kvalitet, a da koncepcija vođenja rata i oružane borbe i metodi upotrebe snaga i sredstava zaostaju za tim razvitkom i postanu stari i prevaziđeni.

Pri tome staro i novo objektivno postaju međusobno protivrečni, a ta se protivrečnost razvija i produbljuje u sukob koji se razrešava ili u menjanju starih koncepcija i stavova o vođenju rata i oružane borbe, ili u negativnom ishodu rata. Zato pomirenja među tim protivrečnostima objektivno ne može da bude, pošto se one razvijaju u sukob po principima borbe između starog i novog, odnosno između onoga što je preživelo i onoga što nastaje kao nov kvalitet. Ali ni time se ne negira nego se samo dokazuje postojanje veze između teorije i prakse, pošto su i sukobi među njima nužan izraz njihovih međusobnih odnosa i uzajamnih uticaja.

Teorija ponekad zna da praksu rata i oružane borbe više posmatra kao fizičku ukupnost kretanja određenih sila i da ih zbog toga manje ili više svodi na procese u kojima materijalni kvaliteti i kvantiteti postaju osnovni kriterijumi pozitivnog ili negativnog ishoda. Ona za tu tezu nalazi mnogo i objektivnih materijalnih dokaza, jer se borba vodi pomoću snaga, sredstava, u vremenu i prostoru. Zbog toga povoljni brojni odnosi, jača i savremenija ratna tehnika, ne ostavljaju iza sebe nikakve dileme ni nepoznate veličine. Sve je, dakle, stvarno i sve je postavljeno na određenim i merljivim komponentama. To čak predstavlja neophodan zbir materijalnih elemenata koji zadovoljavaju sve (ili gotovo sve) uslove neophodne za primenu dijalektičkog metoda posmatranja i proučavanja oružane borbe i njenih zakonitosti. Van sfere tih kretanja ne može se tražiti ništa bitno a da se pri tome ne ode u idealizam.

Ali to ipak nije dijalektika. To je empirizam i metafizika koje stvari, pojave i procese u oružanoj borbi svode na merljive instrumentalističke relacije i umanjuju ili negiraju snagu drugih, a pre svega, faktora svesti. Iz te jednostranosti nastaje, čak i spontano, tendencija koja deluje u pravcu razdvajanja svesti i praktične delatnosti, po kojoj svest dolazi u podređen položaj. Tako se empirijski spoznata praksa javlja najvišom odredbom rata. Ona je otuda ne samo onaj faktor koji vlada nad znanjem i svešću, nego i kriterijum kojim se meri njihova vrednost i uloga. U tome leži jedan od osnovnih uzroka koji dovodi do razilaženja teorije i prakse i njihovog postavljanja u protivrečan odnos.

Pošto u oružanoj borbi materijalni faktor, dakle, snaga, deluje impresivno, ona se nameće, naglašava i time i u objektivno teorijsko posmatranje rata i oružane borbe unosi elemente jednostranosti. Odatle do radikalne promene reda stvari nije daleko. Naime, delujući na svest, snaga se sve više predstavlja kao faktor koji vlada borbom i meritorno deluje na sve njene elemente. Sukob između svesti i materijalnog faktora postaje neizbežan ako svest, saznanje, dopušta da dolazi u podređen položaj stvarima, uzetim po sebi i za sebe.

Ako oružanu borbu posmatramo kao organizovan proces kretanja ukupnih snaga u suprotnim pravcima, videćemo da ta kretanja odbacuju pomirenja i vode međusobnom isključenju. To je, u stvari, objektivna nužnost i prva odredba oružane borbe po kojoj svaka protivnička strana teži da postigne svoj cilj. Otuda je preobraćanje težnje u rezultat sasvim određen odnos cilja (ili namere), mogućnosti i metoda. A taj odnos se ne javlja slučajno ni spontano, nego kao proizvod organizovanog odnosa svesti i delatnosti. Iz toga faktor svesti objektivno vrši funkciju kreatora oružane borbe i njenog usmerivača u sasvim određenom pravcu, podređujući je ne ma kakvom nego sasvim određenom cilju. On, dakle, na bazi saznanja njenih zakona, uslova, mogućnosti i metoda raspolaže elementima pomoću kojih vlada borbom i podređuje je sebi.

Tamo gde bi vladao obratan odnos, oružana borba ne bi raspolagala nikakvim objektivnim mogućnostima za svoje organizovano kretanje. Zato ona može da se afirmiše ili da bude degradirana preko stepena saznanja o njoj i njenom usmeravanju, nezavisno od jačine i tehničke opremljenosti snaga koje nose. U svom konsekventnom izrazu oružana borba postaje neposredan proizvod saznanjnih mogućnosti o njenom organizovanju i usmeravanju.

2) KAKO SPOZNATI RATNU PRAKSU U PROCESU KRETANJA, MENJANJA I RAZVOJA

U toku rata i oružane borbe teorija i praksa mogu i da se razilaze i međusobno približavaju i udaljavaju. Do toga dolazi kada je tok rata doveo do promena i kada je ukinuo neke prvobitne uslove, a neke promenio, i proizveo nove. To kvalitativno novo stanje postaje različito od prvobitnih teorijskih stavova. Posledica toga što praksa evoluirala, a teorijsko saznanje o njoj miruje, jeste međusobno udaljavanje. Kada bi se to zbivalo po jednostranoj formuli, naime, kada bi se oružana borba kretala po prvobitnom saznanju i po koncepciji koja je teorijski unapred data, a promene da se zbivaju samo u unutrašnjim užim procesima, predmet teorijskog saznanja bilo bi samo otkrivanje, praćenje i usmeravanje tih procesa. Time bi se osnovni teorijski stavovi potvrđivali u praksi, a odstupanja bi se zbivala na sporednim linijama.

Ali oružana borba se kreće, razvija i menja preko pojedinačnog i posebnog da bi moglo dolaziti do neizbežnih promena u opštem. Dakle, sve što se u njoj može naći kao konstantno to su neprekidne promene. Međutim, pošto se te promene javljaju u različitim razmerama i mogu da nastupaju veoma naglo, one se odražavaju u tri osnovne oblasti — u kvantitetu, kvalitetu i obliku kretanja. Dovoljno je da samo u jednoj od tih oblasti dođe do promena pa da se odraze i na druge. Zato se spoznaja oružane borbe ne sastoji samo u poznavanju načela i metoda upotrebe snaga i sredstava i u prilagođavanju borbenih dejstava konkretnim, dakle, gotovim uslovima koji su nastali i već deluju, nego, pre svega, u saznanju objektivnih zakona oružane borbe i procesa koji u njoj ostaje, da bi se mogao

predviđati njen dalji tok, a, pre svega, tendencije daljeg razvoja.

Teorija dolazi u sukob sa praksom kad god se bavi samo onim što je dato i kad god posmatra konkretno stanje a ne i uzroke koji su doveli do njega i moguće pravce daljeg razvoja. Ona, dakle, mora da poseduje mogućnosti da neprekidno otkriva borbu da bi mogla ograničeno uticati na njen tok. Otkrivanje i uticaji ovde se javljaju kao jedinstvo organizovanog kretanja saznanja i procesa, ali kretanja koje se razvija kroz neprekidnu borbu unutrašnjih protivrečnosti.

Još je Heraklit govorio da „priroda voli da se sakriva“. U ratu i oružanoj borbi to „sakrivanje“ nastaje kao proizvod promena, s jedne, i kao posledica nedostatka ili nemogućnosti teorijskog saznanja da otkriva osnovne tendencije u kretanju procesa i osnovne uzroke tim tendencijama, s druge strane. Stvar se, svakako, ne sastoji samo u težnji da se to postigne nego u naučnim metodima posmatranja i proučavanja procesa i pojava.

Koliko ratna praksa može da odstupa od teorijskog saznanja i koncepcije po kojoj je pokrenuta, potvrđuju mnoga istorijska iskustva. Duboke kvalitativne skokove koji mogu da se javljaju u ratnoj praksi, a da ih uopšte ne predvidi i ne spozna teorijsko saznanje, pokazuje, na primer, i francusko-pruski rat 1870/71. godine. Rat je počeo u uslovima visokog ekonomskog razvitka, razvijene radničke klase i klasnih protivrečnosti, i posebno, snažnog razvoja naučne socijalističke misli. Rat prelazi iz sfere sukoba malobrojnih vojski u sukob naroda zaraćenih strana, sa milionskim ratnim armijama, i vodi se modernom i masovnijom ratnom tehnikom.

Rat koji je nastao u tim uslovima, od početka je ispoljio odstupanje od svojih prvobitnih koncepcija. Poraz francuskih armija kod Meca i Sedana preobraća se u pobedu Pariske komune. Taj dijalektički obrt u kretanju pojava nije se, međutim, zaustavljao na tome nego je prouzrokovao i druge duboke kvalitativne promene. Radnički bataljoni koji su nastali kao posledica poraza buržoaske armije branili su zemlju od osvajača i prvi u istoriji ruše klasnu organizaciju društva, zavodeći radničku vlast.

Ali ta posledica postaje uzrok novim pojavama. Umesto da nastavi otpor nemačkom osvajaču, francuska buržoazija stvara savez sa nemačkom buržoazijom za borbu protiv snaga Komune. Tako se neprijatelji preobraćaju u saveznike da bi se zajedničkim snagama obračunali sa revolucionarnim pokretom masa.

Već je poznato da subjektivne snage Komune nisu dovoljno poznavale zakonitosti revolucionarne i oslobodilačke borbe, zbog čega se taj nedostatak pretvorio u jedan od osnovnih uzroka poraza. Kod revolucionarnih masa nije nedostajalo snage i rešenosti za borbu, već saznanje o borbi, zbog čega su morali izostati i odgovarajući metodi vođenja borbe. Poznato je da subjektivne snage Komune nisu prenele borbu na revolucionarne mase po celoj zemlji nego su problem revolucije manje ili više svele na oblast Pariza. To je izrazit dokaz o odrazu teorijskog saznanja na tok i ishod prakse.

Odnos teorijsko-saznajnog prema stvarnom mnogo je dublji od direktnog, pojednostavljenog odnosa teorije i prakse. Suština same

stvari sadržana je zapravo u teorijskom saznanju. Ono se, pre svega, često kreće u nedostatku objektivnih kriterijuma o sebi. Polazeći od subjektivnih teorijskih stavova — zasnovanih na nenaučnim ili nedograđenim metodima saznanja — ono biva lišeno mogućnosti da otkriva, posmatra i proučava stvari i pojave u objektivnoj nužnosti, dakle, onakve kakve jesu i kakve moraju da budu, nezavisno od toga koliko to odgovaralo nosiocima date teorije.

U tome leže osnovni uzroci što nemačka teorija o ratu nikada nije mogla prvo da objektivno spozna sebe, a zatim karakter ratova koje je pripremila i zastupala. Otuda je i moglo dolaziti do pojava da se teorijski apsurdni pretvaraju u ratne zločine, a da se pri tome nikada ne spoznaju njihovi pravi uzroci. Nemačka je otpočela prvi svetski rat, a kada se on završio njenim porazom, uzroci su traženi u „ratu na dva fronta”. Nemačka vojna ideologija nije mogla spoznati objektivnu realnost da bi došla do dokaza da rat zapravo nije i izgubljen na frontovima nego pre njih i van njih. Poraz je ležao u prirodi osvajanja koje je na celoj osnovi došlo u neposredan sukob sa novim uslovima.

Fašistička Nemačka nije se odrekla osvajanja nego ga je digla na viši stepen. Tako je zadržala sve elemente već oblikovane militarističke ideologije koju je zatim razvijala dalje, ali je težila da u metodsku stranu problema unese nove kvalitete. Jedan od elemenata iz kojih se rađala strategija „munjevitog rata” predstavljao je i strah od rata „na dva fronta”, pošto su jedini uzroci poraza u prvom svetskom ratu svedeni na frontove. Trebalo je zato energičnim zamahom potući neprijatelje po delovima da bi se izbegla „stara greška”. Međutim, i pored svih nastojanja da do tih frontova ne dođe, fašistička Nemačka gubi rat upravo „na dva fronta”.

Ni savremeni nemački vojni teoretičari ne mogu da objektivno shvate i spoznaju dubinu krize koja je vladala u ideologiji militarizma i danas vlada u politici osvajačkih ratova. Zbog toga i nema objektivnih naučnih istraživanja u otkrivanju pravih uzroka koji su Nemačku vodili u osvajačke ratove i poraze.

Visok stepen društvenog razvitka, posebno nauke i tehnike, postavio je problem rata i oružane borbe u složene uslove i doveo ih u neposredan sukob sa starim teorijama. Mnoge koncepcije rata i njegove primene, kao i mnoge ratne doktrine, već su i do sada dolazile u sukob sa objektivnim razvitkom. To jasno dokazuju oba svetska rata, kao i neki ratovi koji su se vodili posle njih. Prvi svetski rat nastao je kao posledica krize imperijalizma i izraz težnje za ponovnom podelom sveta među imperijalističkim zemljama. Zbog toga se oružani sukob direktno prelama u centru, naime, dobija odlučujući karakter obračuna među imperijalističkim zemljama zbog podela kolonija.

Još u toku prvog svetskog rata došlo je do radikalnijih odstupanja ne samo od teorijskih shvatanja i stavova, nego i od ciljeva koji su mu prvobitno postavljeni. Međuimperijalistički sukob svetskih razmera nije rešavao krizu u kojoj se našao kapitalistički sistem, nego ju je produbljivao. Pobjeda oktobarske socijalističke revolucije potresla je iz temelja kapitalistički sistem vladavine i izme-

nila dalji tok društvenog razvitka, unoseći nove elemente u karakter i ciljeve mnogih ratova i sukoba u narednim fazama.

Ciljevi prvog svetskog rata bili su, dakle, ponovna podjela sveta među imperijalističkim zemljama, a njegovi konačni rezultati: srušene četiri imperije, pobjeda socijalističke revolucije na jednoj šestini naše planete i snažno jačanje revolucionarnih i progresivnih snaga u mnogim zemljama; nacionalno oslobođenje niza zemalja ispod imperijalističke vladavine i, na kraju, stvaranje nove vojne koalicije od bivših neprijatelja i saveznika za oružanu intervenciju protiv mlade sovjetske države.

Time se prvi svetski rat produžava u novu etapu — u intervencionistički rat — sa novim strategijskim grupisanjem snaga i radikalno izmenjenim ciljevima. Njegovi ciljevi sada se zapravo prenose u oblast sukoba između reakcionarnih i progresivnih snaga, što u daljem razvitku dobija sve izrazitiji karakter i šire razmere.

Ali neuspeh intervencionističkih snaga u toj oružanoj borbi predstavljao je samo jednu etapu u okvirima opšte borbe između starog i novog. U toj etapi, imperijalističke, odnosno intervencionističke snage, nisu bile sposobne da unište tekovine revolucije, ali nisu bile ni poražene da ne bi predstavljale ozbiljnu opasnost za mladu sovjetsku državu i u vezi s tim za dalji progresivni razvitak.

Tako na obe strane ostaju i uzroci i snage za naredne obračune. Težnja reakcionarnih snaga da unište SSSR označavala je put u nove krize kapitalizma i u nove teorijske i strategijske zablude koje su se kasnije odrazile u vidu dalekosežnih posledica. Međunarodni kapitalizam dolazi do saznanja o potrebi stvaranja „udarne pesnice“ za borbu protiv boljševizma, i tu snagu nalazi u fašizmu — a posebno nemačkom — kao najreakcionarnijoj ideologiji kapitalizma. Ali da bi fašizam mogao uspešno da odgovori tom zadatku, trebalo je prema njemu ispuniti niz prethodnih uslova. Naime, bilo je potrebno učiniti od njega dovoljno jaku materijalnu silu, sposobnu da uništi glavnog protivnika. Dalje, omogućiti mu da se postavi u povoljniji geostrategijski položaj u odnosu na glavnog protivnika. Posledica toga bila je dopuštanje nemačkom fašizmu da proguta niz evropskih zemalja, bez obzira na to što su mnoge od njih bile saveznice Engleske i Francuske.

Ideja o uništenju SSSR-a tim metodom nastala je, svakako, kao sinteza dubljih proučavanja problema. Ta ideja je, naime, bila jednostavna, jer je po njoj trebalo izvršiti potrebne pripreme i stvoriti mogućnosti za uništenje jednog protivnika pomoću drugog i tako izvući dvojaku korist iz rata, bez ikakvog neposrednog angažovanja.

Zato je dopuštanje jačanja fašističke Nemačke trebalo da ide samo do određene granice. Drugim rečima, pomoću nemačkog fašizma trebalo je uništiti SSSR, ali u isto vreme žrtvovati i sam fašizam i tako ga eliminisati — njegovim maksimalnim iscrpljivanjem u ratu — kao ozbiljnu opasnost za zapadne kapitalističke zemlje i kao bezobzirnog konkurenta u svetskoj politici i ekonomici. U tome je ležala suština stvari iz koje su se rađale koncepcije i

ciljevi drugog svetskog rata u nekim vodećim kapitalističkim zemljama.

Tok razvitka, međutim, uzeo je sasvim drugi smer. Teorija je mogla postavljati osnovne koncepcije i metodološke pravce rata, ali čim je on dostigao određenu fazu razvoja, drastično se udaljio od svoje teorijske osnove i okrenuo se protiv nje. Kada se dovoljno ojačao, nemački fašizam se prvo okrenuo protiv svojih tvorca, odnosno pomagača.¹ Kao najreakcionarniji oblik klasne vladavine, fašizam je u kapitalističkim zemljama ipak nalazio jednog od glavnih protivnika, pre svega, u ekonomskoj strani problema i u prirodi sukoba ekonomskih interesa. U socijalizmu je nalazio prirodnog klasnog i ideološkog protivnika sa kojim je u toj etapi razvitka oružani sukob bio samo stvar vremena i povoljnih uslova. Ali u okvirima fašističke strategije osvajanja, jednu etapu — i to prvu — predstavljao je obračun sa zapadnim zemljama koje su već na određen način ugrožavale fašističke ekonomske interese.

Što se tiče fašističke Nemačke, sa vojnostrategijskog aspekta, cilj te koncepcije bilo je i eliminisanje opasnosti od vođenja rata „na dva fronta”. Zato se fašistička Nemačka, pošto je prethodno okupirala nekoliko evropskih zemalja da bi dovoljno ojačala, prvo okrenula protiv Francuske i Engleske; Italija se okreće prema Albaniji, Grčkoj i Africi, a Japan prema jugoistočnoj Aziji, Okeaniji i SAD. Kao što je potvrdila praksa, SSSR dolazi na red tek u drugoj etapi, i protiv njega se ni tada ne angažuju sve fašističke zemlje.

Ta strategija fašističkih osvajanja nije, dakle, odražavala samo goli nagon borbe protiv „boljševizma”, odnosno SSSR-a nego težnju za osvajanjem, pre svega, u onim pravcima u kojima su se pružale povoljnije mogućnosti za dolazak do novih tržišta, izvora sirovina i jeftine radne snage. Druga komponenta sadržavala je težnju za istovremenim eliminisanjem glavnih konkurenata i za otklanjanjem opasnosti koje su neposredno pretile fašističkim zemljama od sužavanja tržišta i izvora sirovina zbog sve veće ekonomske ekspanzije zapadnih zemalja, posebno SAD i Engleske.

U okvirima tih pojava, drugi svetski rat dobija potpunu fizionomiju. Njegova prva etapa — etapa opštih priprema — bila je usmerena protiv SSSR-a i predstavljala je zajedničke (posredne i neposredne) napore gotovo čitave svetske reakcije. U tu etapu spada i okupacija niza evropskih zemalja od fašističke Nemačke i delom Italije, kako bi se postavile u povoljan položaj u odnosu na SSSR i uključile — posebno Nemačka — ekonomski, a jednim delom i ljudski, potencijal okupiranih zemalja u svoju ratnu ekonomiku i armiju.

¹ U kontaktima sa vođama fašističke Nemačke, lord Halifaks je 1937. godine dao saglasnost da Nemačkoj ostavlja određene ruke u srednjoj Evropi. Na osnovu toga, Hitler na sastanku sa najbližim saradnicima 5. novembra 1937. pored ostalog izjavljuje: „Naš prvi cilj je Austrija i Čehoslovačka... Moramo odstraniti njih da bismo se obezbedili od udara s boka kada budeno nastupali prema Francuskoj i Engleskoj” „Borba” 27. marta 1967. godine).

Druga etapa nastaje zajedno sa sukobom agresivnog fašizma i klasičnog kapitalizma koja predstavlja nove oblike sukoba među imperijalističkim zemljama. Ta etapa dokazuje prirodno stanje stvari u odnosima među imperijalističkim zemljama u uslovima postojanja socijalističke države kao predstavnika novog društvenog sistema i kao klasnog i ideološkog protivnika.

Treća etapa drugog svetskog rata nastaje kada rat po svom karakteru dolazi u kvalitativno novo stanje — napad na SSSR i stvaranje antifašističke koalicije. U toj etapi dolazi i do drugih, novih, pojava koje upotpunjavaju njen karakter. Naime, dolazi do širokih nacionalnooslobodilačkih i revolucionarnih oružanih i drugih pokreta na širokoj platformi antifašističke borbe, bez gotovo ikakvih unapred stvorenih teorijskih stavova o njoj.

Zbog uticaja objektivnih uslova razvitka, drugi svetski rat, kao oružani sukob, dolazio je na nizu linija u raskorak sa prvobitnim teorijama o njegovom vođenju. Frontovi su predstavljali kvantitativna težišta oružane borbe i osnovne nosioce sukoba. Ali oni su se manje nego ikada ranije javljali jedinom formom oružane borbe. U njihovoj bližoj i dubokoj pozadini odvijala se oružana borba širokih razmera koja je zahvatala čitave državne teritorije niza zemalja. Samo u desetak zemalja Evrope, kako se smatra, dejstvovalo je oko tri i po miliona naoružanih boraca, svrstanih u revolucionarne i oslobodilačke vojne formacije, ne računajući one mase koje su davale otpor okupatoru i domaćim izdajnicima kroz vrlo raznovrsne oblike.

Pod snagom tih dejstava — čije razmere predratne vojne teorije svih pravaca nisu mogle ni naslućivati — padali su u zasenak pojedini frontovi, na kojima su dejstvovala regularne armije, pa i čitava ratišta. To se, pre svega, zbivalo na jugoslovenskom ratištu prema kome je, na primer, afričko ratište predstavljalo drugorazredni značaj, pre svega, po jačini angažovanih fašističkih snaga.

Naš narodnooslobodilački rat i revolucija pokazuju koliko naučno saznanje, odnosno objektivno spoznata stvarnost, uslovi i mogućnosti kretanja i razvoja pojava, mogu da utiču na tok i oblike vođenja rata i oružane borbe. Ovde nalazimo potpunu primenu dijalektičkih zakona na sve osnovne probleme vođenja rata i oružane borbe. Tako je koncepcija rata bazirala na razvoju svih elemenata rata i oružane borbe iz nižih oblika u više. Razvoj se prvo odvijao u oblasti mase, tj. u brojnom porastu oružanih snaga. Ali razvoj kvantiteta kretao se kroz protivrečnosti koje u određenim uslovima mogu da deluju negativno. Naime, kod nas je u razvoju kvantiteta postojala gotovo permanentna deficitarnost u oružju i drugoj ratnoj tehnici. Međutim, ona je predstavljala objektivnan izraz snage u razvoju oružanih snaga revolucije, pošto je rešenost masa za borbu neprekidno prevazilazila raspoložive mogućnosti u naoružanju i drugim sredstvima. Taj faktor je uticao na razvoj mase. Ali ako se u oružanom ustanku dešavaju obratne stvari, naime, ako na raspolažanju ima više oružja nego ljudi spremnih da se bore, to je realan dokaz njegove slabosti.

Paralelno sa razvojem kvantiteta razvijao se i kvalitet. Brojno povećavanje oružanih snaga neposredno je praćeno njihovom organizacijom i razvojem razmera i oblika u izvođenju borbenih dejstava. Tako se ostvarivalo jedinstvo razvoja po vertikalnoj osnovi — širenjem kvantiteta i razvojem viših oblika iz nižih (graduativni oblik razvoja) — i po paralelnoj liniji, čime se obezbeđivao opšti razvoj rata i oružane borbe. Sve se, dakle, nalazilo u razvoju i ni na jednoj liniji nije bilo stagnacije. Veza kvantiteta, organizacije i metoda u kretanju delovala je ne kroz protivrečnosti nego kroz skladan razvoj.

Ta pojava zahteva da se posebno zapazi kao bitan element razvoja, pošto su u kretanju oružane borbe snažno prisutne tendencije neravnomernosti, čijim posredstvom neke komponente mogu da se razvijaju, a druge da stagniraju ili da pođu negativnim tokom. Teorijsko saznanje je obavezno da na vreme otkriva te pravce kretanja i da spoznaje njihov karakter, obim i tempo da bi moglo podsticati jedne, a ograničavati druge, ili ih usmeravati u drugom pravcu.

Oružana borba kao objektivni proces neprekidno proizvodi promene, često nagle, skokovite i duboke i stvara raznovrsne i složene situacije. To dovodi do neprekidnog menjanja ili ukidanja jednih stanja i nastajanja novih. Zbog toga u oružanoj borbi te pojave menjaju, a ne retko i negiraju moć delovanja unapred formulisanih stavova, načela, planova i normativnih pogleda na oblike, metode i postupke. Pri tome se i neke fundamentalne komponente javljaju u svojoj relativnosti, jer zbog neprekidnog pritiska oružane borbe, pravaca, obima i tempa kretanja i menjanja, i one preživljavaju ili mogu preživljavati korekcije i prilagođavanja.

Sve to, međutim, ne dokazuje da oružana borba nužno ostaje bez svoje organizovane komponente i da predstavlja haotično stanje, u kome deluju slučajnosti, stihija i, nasuprot njima, elementi veština u traženju izlaza iz takvog stanja. U oružanoj borbi deluju određeni zakoni — opšti i posebni — koji determinišu njene osnovne tokove kako uopšte tako i u svakoj etapi razvoja. Drugim rečima, imamo oružanu borbu kao objektivni proces koji se zasniva na zakonu prisutnosti svih nužnih faktora koji ga nose i preko kojih se objektivizira, ali se istovremeno kreću po zakonima promena da bi oružana borba mogla nastati, trajati i završiti se. Dakle, odsustvom jednog od faktora (snaga, sredstava, vremena, prostora i protivnika) negira se rat. A zaustavljanje promena koje se zbivaju u tim faktorima, kroz njihove međusobne uticaje, zaustavlja se i kretanje, a zajedno s njim i oružana borba.

Zato procesi oružane borbe, pošto ništa ne ostavljaju u apsolutnom mirovanju, obrazuju prelaze i prelome u kretanju u kome se jedne situacije i oblici razvijaju iz postojećih, a druge nastaju negacijom prvobitnih. Teorijsko saznanje treba da prati taj zakoniti tok kretanja i da kroz to praćenje menja i razvija sebe, da za rat i oružanu borbu ne bi predstavljalo smetnju, nego njihovu bitnu pozitivnu komponentu. Menjajući sebe kroz spoznaju objektivne stvarnosti, teorijsko saznanje utiče na menjanje i same borbe.

Pomenuto je da je teško otkrivati borbu, čak i kada je pripremamo, vidimo i kada neposredno učestvujemo u njoj. Nije lako, dakle, preobraćati borbu u znanje, da bi se znanje moglo vraćati svojoj osnovi, tj. oružanoj borbi, kao bitan faktor njenog daljeg razvoja i podizanja na viši stepen. Ali je isto tako teško voditi borbu bez dovoljnog saznanja o njoj, a uz to još težiti da se postigne cilj. Međutim, i nedovoljno razvijeno teorijsko saznanje prenosi se u borbu — kako neposredno tako i posredno — i, pošto se sjedinjuje s njom, po pravilu proizvodi rezultate adekvatne sebi. Prvi problem je složen i težak, a drugi unosi onaj stepen neizvesnosti u borbu koliko su nerazvijene mogućnosti saznanja da je shvati, spozna i usmerava. I ako u oružanoj borbi nije prisutan prvi — prisutan je drugi, pošto oružana borba nikada ne ostaje bez svoje teorijsko-saznajne komponente nezavisno od toga kakav je njen nivo.

No, između nedovoljno razvijenog naučnog saznanja o borbi i borbe kao objektivnog procesa, ipak mogu, da ne postoje suviše oštre suprotnosti, isto onako kao što može da postoji i da deluje izraziti antagonizam. Jedan od faktora koji ublažava te suprotnosti jesu oružane snage. Pomoću njih se mogu nadoknađivati i ublažavati nedostaci znanja u vođenju oružane borbe, jer snage se bore i kada su dobro i loše upotrebljene zato oružana borba u pojedinim fazama može čak da bude i „uspešna”, ali je, po prirodi stvari, konačan rezultat uvek negativan. Istorija poznaje veoma mnogo primera da su mnogo jače i bolje opremljene snage bivale poražavane i gubile rat od znatno slabijih snaga upravo iz tih uzroka.

Suprotno tome, objektivno spoznata ratna stvarnost u svakoj etapi razvoja, dopušta naučnom saznanju optimalnu upotrebu snaga i sredstava i primenu onih metoda koji najbolje odgovaraju datim uslovima. Polazeći sa te osnove, naučno saznanje otklanja iz borbe veće uticaje slučaja, oslobađa je neizvesnosti u granicama do kojih je moguće naučno predviđati i upućuje je sigurnijim pravcima. Saznanje na toj liniji deluje kao snaga pomoću koje se uspešno mogu nadoknađivati nepovoljni odnosi u snagama i sredstvima, menjati uslovi borbe iz nepovoljnih u povoljne i stvarati određena preimućstva nad protivnikom i onda kada je izrazitije superioran u materijalno-tehničkom pogledu.

Koliko oružana borba može biti složena i koliko ta složenost može da obavezuje naučno saznanje da je otkriva, prati i proučava, dovoljno jasno može da pokaže ovaj momenat. Dubljom naučnom analizom moguće je doći do saznanja da samo u jednom vidu borbe recimo u napadu koji izvodi združena jedinica, može da deluje oko osamdeset različitih uslova, metoda, varijanti i postupaka. Svaka od tih pojava deluje na svoj način i svaka je dovoljna da se odražava u rezultatu borbe. One deluju u pozitivnom i negativnom pravcu, istovremeno i postupno, odnosno paralelno i uzastopno. Neke od njih se javljaju kao proizvod slučaja, ali većina nalazi svoju nužnu prisutnost i delovanje u borbi. Mnoge su uslovljene samom prirodom borbe, kao njen nužni pratilac i sadržane su u njoj i u snagama i sredstvima. Neke nastaju kao proizvod borbe, a neke se

ukidaju u toku borbe. One, dakle, žive i deluju u borbi i izumiru u njoj kao organi i ćelije u živom organizmu.

Pa ipak, iz toga nikako ne sledi da u oružanoj borbi vlada sila stihije koju nije moguće usmeravati i davati joj organizovan tok. U njoj postoje i deluju sasvim određene kvantitativne i kvalitativne veličine. Ali svaka od njih ispoljava veoma različite vrednosti u borbi, zavisno od uslova, metoda, mesta i vremena.

Zato se za naučno saznanje ne može reći da ponire u dubinu borbe ako se zadovoljava posmatranjem i proučavanjem njenih spoljnih manifestacija i navika u organizovanju, pripremi i sprovođenju ustaljenih postupaka. Ono, ponavljam, neprekidno otkriva borbu zato što nikada ne doseže do njenih krajnjih dubina. Ali to ne dokazuje da ne može spoznati i naučno utvrditi sve osnovne nužnosti koje vladaju u borbi i koje se ne mogu proizvoljno unositi u borbu ili eliminisati iz nje, a da i sama borba time ne menja svoj oblik, obim, tempo i rezultat. Međutim, te nužnosti nisu nikako spoljne konstante koje se u vidu navika, normi i oblika prenose iz jedne oružane borbe u drugu, da bi predstavljale neku vrstu istorijske kategorije koja se ne menja, nego su to zakoni koji deluju u borbi, ali čije delovanje dopušta promene oblika uz zadržavanje suštine.

Na bazi otkrivanja, praćenja i proučavanja novih pojava, naučno saznanje se menja i na tim osnovama se neprekidno kreće i razvija kao i sama borba. Da ne bi dolazilo u sukob sa svojim predmetom istraživanja — sa oružanom borbom — naučno saznanje, otkrivajući i spoznajući nove pojave, menja sopstvene stavove i odstranjuje iz njih sve što je suvišno, preživelo i što bi predstavljalo unošenje starog teorijskog u novo praktično ako mu je protivrečno. Time se ukidaju i neki ustaljeni stavovi o nepromenljivim istinama koje se, bez ikakve vrednosti i dalje susreću u vojnoj teoriji.

Potpukovnik
Luka DESPENJIĆ

REGRUTOVANJE, SELEKCIJA I KLASIFIKACIJA LJUDSTVA I NJIHOV ZNAČAJ U MODERNIZACIJI JNA

Privredna reforma u našoj zemlji imperativno zahteva modernizaciju celokupne privrede a, pre svega, usavršavanje tehnološkog postupka, bolju organizaciju proizvodnje, veću produktivnost itd. Zahtevi ekonomičnosti, poboljšanja organizacije i sl. postavljeni su i u odnosu na druge aktivnosti, kao što su: školstvo, zdravstvo, administracija, pa i narodna odbrana i armija.

Brz razvoj nauke u poslednjim decenijama, a posebno tehnike, elektronike i atomistike, odrazio se u odgovarajućoj meri i na naoružanje u armiji. U skladu sa mogućnostima armije uvode se nova borbena sredstva, nova oprema i sl. Borbena gotovost naših jedinica i odbrambena moć zemlje zavise, pored ostalog, od savremenog naoružanja i opreme i osposobljenosti obveznika i starešinskog kadra da ih znaju adekvatno upotrebiti. Privredna reforma postavlja izričite zahteve i u odnosu na modernizaciju naoružanja i opreme i obuke aktivnog i rezervnog sastava JNA.

Pitanje uloge savremene tehnike i naoružanja u eventualnom ratu nije sporno ali, čini nam se, da se još dovoljno ne poklanja pažnja ljudstvu prilikom regrutovanja, selekcije i klasifikacije.

Ukazaćemo na neke činjenice koje su, po našem mišljenju, bitne za modernizaciju naše armije, a koje, uglavnom obuhvataju ljudstvo.¹

1. OBAVEZA SLUŽENJA VOJNOG ROKA I PROCENAT ONIH KOJI SE NE OBUHVATAJU OVOM OBAVEZOM

Nacrtom zakona o vojnoj obavezi precizirane su obaveze svakog našeg građanina prema armiji i služenju vojnog roka. Mirnodopska armija formira se od postojećeg regrutnog kontingenta i njeno brojno stanje zavisi od veličine regrutnog kontingenta (onog što je osposobljeno) i vremena služenja vojnog roka.

Kakav je uticaj broja nesposobnih na borbenu gotovost armije i odbrambenu moć zemlje?

Procenat onih koji se ne primaju na odsluženje vojnog roka, bilo da su privremeno ili stalno nesposobni u različitim zemljama

¹ Podaci korišćeni u ovom radu:

— popis obveznika regruta rođenih 1943. i 1944. godine;

— anketa o opisu dužnosti na pojedinim formacijskim mestima i zahtevi koje dotično radno mesto postavlja u odnosu na čoveka koji treba da ga popuni;

— ispitivanje fizičke razvijenosti i sposobnosti regruta u nastavnim centrima.

je različit i kreće se od 10 do 45% regrutovanih. Na osnovu samo ovih podataka govoriti o vitalnoj sposobnosti omladine i mogućnosti da se uključi u oružane snage nije pravilno, jer od koncepcije svake zemlje zavisi koliko će od svoje regrutne populacije uključiti u armiju. Izuzev 2—5% stvarno nesposobnih koji se ne mogu ni po kojim kriterijumima uključiti u armiju, sve je ostalo relativno i zavisno od kriterijuma za ocenu sposobnosti. Interesantno je da najsavremenije armije imaju najveći procenat odbijanja, ali je, isto tako, činjenica da taj kriterijum menjaju prema konkretnim situacijama. Ako im je potreban veći broj regruta kriterijum se ublažava i obratno. Tipičan primer za to je armija SAD, koja u odnosu na angažovanost svojih oružanih snaga menja i kriterijume. Prema tome, nepravilno bi bilo na osnovu broja nesposobnih donositi zaključke o potencijalnim mogućnostima regrutovanja neke zemlje.

Regrutacija omogućava stvarni uvid u zdravstveno stanje i fizičku razvijenost celokupne populacije i na osnovu toga mogu se doneti određeni zaključci i predlozi. Tako je, na primer, Ajzenhauer, predsednik SAD, mogao da, na osnovu detaljnog ispitivanja jedne generacije regruta, konstatuje da je 1/3 regruta nesposobna za napore kakvi ih očekuju u armiji. Kasnije su na bazi toga razrađeni konkretni predlozi da se stanje popravi. Na politiku primanja regruta u armiji utiču i mnogi drugi faktori.

Ako se složimo da u borbenoj gotovosti veću ulogu ima kolektivni nego individualni faktor i da brojno stanje jedinice ne mora uvek da ima presudan značaj za njenu borbenu gotovost, onda možemo da postavimo i pitanje da li u našim jedinicama imamo prekobrojnih vojnika, koji ne samo da ometaju obuku, nego svojim neznanjem i drugim aktivnostima snižavaju borbenu gotovost jedinica?

U svim izučavanjima fizičke kondicije vojnika nailazili smo i na vojnike koji po svojim fizičkim sposobnostima i kondiciji ne mogu da prate obuku, koji se vuku na začelju kolone i zadržavaju celu kolonu. S nama su se uvek složile i neposredne starešine koje su nam govorile: „Oslobodite mi jedinicu od desetak nesposobnih za dužnosti za koje su regrutovani i desetak nesocijalnih i alteriranih u psihičkoj stabilnosti, pa ćete videti kakva će biti borbeno gotovost moje jedinice”. Obično ih niko od takvih vojnika nije oslobađao ili bar ne u potpunosti. Takvi vojnici predstavljali su samo broj za koji se morao obezbediti smeštaj i ishrana, naoružanje, nastava i dr, a da pri tom nisu doprineli borbenoj gotovosti jedinice.”

Prema ovim podacima na teritoriji Kosmeta imali smo 39,56% nedovoljno razvijenih, u Makedoniji 33% itd. Postavlja se pitanje: na osnovu čega i sa kakvim pravom smo primili 17% nedovoljno razvijenih omladinaca iz Makedonije i 12% sa Kosmeta. Da li su to zahtevale potrebe armije i da li smo na taj način podigli njenu borbeno gotovost? To smo uradili zato što u našoj zemlji svaki iol sposoban građanin treba da odsluži vojsku i dobije odgovarajuću

² U br. 5/67, ovog časopisa izneli smo stanje telesne razvijenosti regruta u 1962. godini.

ispravu. Kakav je, pak, stvarni efekat svega toga teško je prosuditi jer ova problematika nije dovoljno izučavana.

Postavlja se pitanje da li i dalje moramo tako da radimo ili i na ovom području možemo da učinimo prekretnicu?

Ako su neposredno posle rata za to i postojali opravdani razlozi koje su diktirali spoljni i unutarnji faktori, sada takvi razlozi ne stoje. Pored toga, sada i narednih 8—10 godina nailazi kulmi-

Osnovne antropološke karakteristike 18-godišnjih omladinaca

REPUBLIKE	Prosečna vrednost			Na regrutovanju trebalo da bude odbijeno u %	Na regrutovanju odbijeno u %	Primljeno nedovoljno razvijenih u %
	Visina	Težina	Obim grudi			
Bosna i Hercegovina	170,36	59,55	84,26	28,21	21,09	7,12
Hrvatska	171,21	61,78	85,30	18,80	9,89	8,91
Makedonija	166,60	56,36	82,79	33,36	16,29	17,07
Slovenija	170,83	62,60	87,04	13,62	8,54	5,08
Crna Gora	172,23	62,01	86,92	21,70	13,49	3,21
Uža Srbija	170,14	59,64	83,06	28,04	22,06	5,98
Vojvodina	169,69	61,03	84,57	17,72	13,08	4,64
Kosmet	167,50	56,30	82,29	39,56	27,04	12,52
SFRJ	170,01	60,03	84,27	25,07	16,91	8,16

nacioni period naše populacione ekspanzije, a generacija koja stasava za regrutovanje je tako brojna da možemo da izvršimo oštriju selekciju i da se jedinice ne opterećuju slabijim kvalitetom ljudstva.

Po našem mišljenju, ako se služenjem vojnog roka ne bi obuhvatilo i 30% omladinaca imali bismo velike materijalne uštede, uz istovremeno podizanje kvaliteta nastave i borbene gotovosti. Ovo ne znači da bi svi ovi omladinci bili oglašeni kao potpuno nesposobni za službu u armiji. Uvođenjem prilikom regrutovanja kategorije „sposoban za službu u ratu” omogućilo bi se da se takvi obveznici ne pozivaju na odsluženje vojnog roka, već bi se oni osposobili za vojne dužnosti kroz nekoliko aplikacija na terenu. Pored toga, veći broj vojnih obveznika koji nisu sposobni za određene dužnosti u armiji moći će u ratu da se korisno upotrebe za druge poslove i za potrebe teritorijalne odbrane za što bi se osposobili na aplikacionim kursevima.

2. SELEKCIJA I KLASIFIKACIJA ZA POJEDINE RODOVE I SLUŽBE

Naša dosadašnja regrutacija predstavljala je grubu trijažu na dve velike kategorije: sposobni sa ograničeno sposobnima i stalno i privremeno nesposobni. U suštini određuje se samo nesposobnost,

a ne i stepen sposobnosti. Od zdravstvene službe se samo traži da kaže da li je neko sposoban ili ne. Stepem sposobnosti određivao je predsednik regrutne komisije na osnovu oskudnih podataka kojima je raspolagao i na osnovu razreza koliko za koji rod i službu treba da regrutuje vojnika. Predsednik regrutne komisije je odgovoran za to da pravi čovek dođe na pravo mesto, u krajnjoj liniji i za to kakva će biti borbena gotovost naše armije, a on to objektivno nije u stanju.

Da bi pravi čovek došao na pravo mesto, kao prvo, moraju se do detalja znati sve karakteristike radnji koje se obavljaju na određenom formacijskom mestu, kao na primer: telesno naprezanje, potreba za umnim naporom i koncentracijom, ritam i tempo rada, način rukovanja sredstvima rada (ručno, poluautomatski, automatski), iz čega se sastoji rad: stalno ponavljanje jedne operacije, niza sličnih operacija ili niza različitih operacija, da li se posao odvija na stereotipan ili na nov način, da li postoji sinhronizacija rada ekstremiteta i kakva, kakav je karakter radne situacije, sa očekivanim ili sa neočekivanim promenama, da li se rad odvija odvojeno ili kolektivno, kakav je položaj tela pri radu, uslovi radne sredine, dejstvo toplote, hladnoće, vlage, štetnih gasova, hemikalija, buke, potresa, jonizujućeg i radarskog zračenja, itd.

Kada se ovako sagleda i opiše radno mesto i karakteristike radnji koje se na njemu obavljaju, moguće je odrediti i kvalitete koje treba da ima lice koje dolazi na to formacijsko mesto. Neko može da se ceni prema fizičko-zdravstvenim osobinama ili prema intelektualnim sposobnostima ili psihomotornim sposobnostima, karakteristikama ličnosti, u odnosu na psihičku stabilnost, prema školskoj spremi, zanimanju, političkom ubeđenju i dr., a sve to ima određeni i ne uvek jednaki značaj pri izboru „pravog“ čoveka.

Ako se ove osnovne grupe razgraniče, ima unutar svake još mnogo detalja na koje onaj koji vrši selekciju i klasifikaciju mora da obrati pažnju.

Kod fizičkih karakteristika važni su rast, uhranjenost i razvijenost, stanje organa vida, sluha, govora, pa razvijenost i pokretljivost nogu i ruku.

Kod intelektualnih sposobnosti treba imati na umu i ocenjivati: opšte intelektualne sposobnosti, smisao za tehničke i mehaničke probleme, numeričku inteligenciju, razumevanje komandi i signala, jasnoću govornog izražavanja, ocenjivanje i opažanje odnosa u prostoru, pažnju, učenje i pamćenje i dr.

Kod psihomotornih sposobnosti treba ocenjivati brzinu rada i reagovanja, opštu telesnu spretnost, spretnost prstiju, koordinaciju rada ruku, koordinaciju rada ruku i nogu, kompleksnu koordinaciju. Sve su to merne veličine koje se uzimaju u obzir svuda u svetu gde se vrši iole ozbiljnija profesionalna orijentacija.

Moraju se ocenjivati i školska sprema i profesionalna struktura, jer određena predznanja mogu vrlo dobro da se koriste za uspešno savlađivanje obuke na jednom formacijskom mestu dok na drugom mestu nemaju nikakvog značaja.

To su elementi koje treba da zna regrutna komisija. Međutim, ni to nije dovoljno. Bitno je znati i to kakvo ljudstvo se nalazi na dotičnoj teritoriji. Nema koristi od normativa, ako moramo da odgovorimo razrezima i ako su oni nedovoljno stručno postavljeni. Međutim, periodičnim snimanjem i izučavanjem dobijenih podataka lako se dobija tačan uvid u stanje ljudstva na dotičnoj teritoriji i samo u okviru toga mogu se razlikovati naši zahtevi.

Ko može sa uspehom da obavlja poslove regrutovanja? Po našem mišljenju ovo je jedan od vrlo odgovornih zadataka u našoj armiji i na njegovom rešavanju treba da se angažuju specijalno osposobljeni opštevojni i sanitetski stručnjaci.

Mada osnovni teret pada na regrutne komisije, za rad u njima uglavnom se angažuju mlađi lekari bez dovoljnog stručnog i trupnog iskustva. Interesantno je da se ni opštevojne starešine ni lekari ne osećaju nesposobnim ili bar nedovoljno sposobnim za ovakav rad. Mnogi izjavljuju da je regrutovati lako i da, uglavnom, odbijene treba uključiti u odgovarajuće tačke i podtačke pravilnika, a sposobne koji su pred uputom u armiju treba rasporediti, prvenstveno po razrezu.

Do uvođenja sadašnjeg regrutnog sistema samo u 25% slučajeva uspeli smo da kategoriju „stalno nesposoban” oglasimo takvom na prvoj regrutaciji, a svi ostali ušli su u armiju i tamo se pokazali kao nesposobni. Detaljnim pregledima u domovima narodnog zdravlja (na nekim teritorijama) to stanje se nešto popravilo, ali još uvek imamo situaciju da nam se iz armije otpuste 3—5% regruta kao stalno ili privremeno nesposobni.

Želimo da podvučemo posledice koje nastaju zbog toga što pravi čovek nije došao na pravo mesto.

Nesposoban kandidat ne može da se uključi u nastavni program i da ga savlada, pa ostaje neobučen. On apsorbuje pažnju nastavnika koji manje pažnje posvećuje ostalima koji bi mogli brže i bolje da savladaju program. Najbolji postaju demotivisani u nastavi, jer su, u odnosu na ostale, još uvek dobri. U krajnjoj liniji oni ne postignu ni blizu onaj uspeh koji bi mogli kad bi kolektiv bio približno istih kvaliteta.

Određivanje ljudi na neodgovarajuće formacijsko mesto odražava se višestruko negativno na adaptaciju u armiji. Izvestan broj loše adaptiranih, nemotivisanih deluje razbijački u vojničkom kolektivu, što se odražava i na borbenu gotovost cele jedinice.

Armija zbog loše selekcije i klasifikacije ima velike gubitke: upropašćavanje vojne imovine, nedovoljna iskorišćenost vojničkih stručnih i drugih kvaliteta.

Da bi se qvi nedostaci otklonili treba početi od koncepcija odbrane naše zemlje, koliki će procenat populacije biti uključen u oružane snage u eventualnom ratu i koliko zajednica može da odvoji sredstava za odbranu zemlje. To su osnovni parametri koji mogu da posluže za sve procene i u njihovom okviru mogu se sprovesti i promene u vezi sa regrutovanjem.

Ako apstrahujemo vreme koje se utroši na zdravstvenom pregledu regruta u domovima zdravlja i koje utroše vojni odseci i

organi narodne odbrane u opštinama, na samo regrutovanje i određivanje roda i službe utroši se malo vremena. Praktično za nekoliko minuta regrutna komisija donosi odluku o tome šta će regrut raditi 12 ili 18 meseci. To je u suštini vreme za koje se regrut nalazi pred regrutnom komisijom. Propusti koje regrutne komisije učine za ovih nekoliko minuta kasnije moraju da otklanjaju stotine pa i hiljade starešina.

Ispitivanja Komisije za medicinsko-naučna istraživanja na selekciji tenkista, nedvosmisleno su pokazala da bolja grupa postiže mnogo bolji uspeh i da za kraće vreme može da savlada određeni program.

Smatramo da nema razloga da se za regrutovanje ne odvoji više vremena. Ako ne može nikako drugojačije, zašto se ne odvoje 7 dana od služenja vojnog roka i iskoriste za regrutovanje, selekciju i klasifikaciju. To vreme biće kasnije vraćeno, jer će obuka moći da se savlada bolje i za kraće vreme. I medicinski, a pre svega nemedicinski deo regrutovanja, tj. selekcije i klasifikacije zaostaju za našim potrebama i mogućnostima i onoga što se radi u ostalom svetu.

a) Medicinski deo regrutovanja

Već smo napomenuli da se sticanjem raznih okolnosti, a prvenstveno što je to kampanjski posao koji traje 1—2 meseca svake godine, za regrutovanje od odgovarajućih sanitetskih organa određuju se, uglavnom, mlađi lekari sa malim ili nikakvim iskustvom u regrutovanju i sa malim trupnim iskustvom. Pored toga, ako je jedan lekar bio više godina u regrutaciji on, po pravilu, nikada nije regrutovao dva puta na istoj teritoriji. Pred regrutovanje održavani su kratki seminari na koje su pozivani svi lekari određeni za regrutaciju, bez obzira da li idu prvi put na regrutaciju ili su bili nekoliko puta, pa oni koji idu prvi put ostaju nedovoljno instruirani. Pored toga, kada bi posao u regrutaciji bio i jednostavan i kad bi lekar svake godine obavljao, on ipak u toku godine izlazi iz te problematike i potrebno mu je određeno vreme da ponovo „nađe sebe” u procesu regrutovanja.

Angažovanje građanskih zdravstvenih ustanova za obavljanje tzv. predregrutnih opštelekarskih i specijalističkih pregleda pokazalo je čitav niz nedostataka. Ovakav sistem dobro je funkcionisao u velikim centrima sa jakim domovima zdravlja, ali na teritorijama sa slabije razvijenom zdravstvenom službom i sa retkom mrežom zdravstvenih ustanova, tj. baš tamo gde je regrutna zdravstvena problematika najkomplikovanija, ovakav sistem nije ispunio očekivanje i predregrutnim pregledima nisu istražirani oni slučajevi koji ne bi smeli da uđu u armiju, što je dovelo do vraćanja većeg broja regruta iz armije. I pre sadašnjeg sistema regrutovanja sa ovih teritorija vraćao se najveći broj regruta iz armije.

Budući da je i za domove zdravlja ovo kampanjski posao, to oni iz godine u godinu organizuju ovaj posao kako im više konvenira, uključuju one lekare, čije se odsustvo neće odraziti na ostale zadatke doma zdravlja, pa prema tome, to najčešće nisu najspo-

sobniji lekari, a i oni se često menjaju. Seminari koji se sa ovim lekarima održavaju nedovoljni su da razjasne sva pitanja i da ujednače kriterijume.

Lekar na regrutnoj komisiji pregleda oko 100 regruta dnevno služeći se dokumentacijom domova zdravlja. Po pravilu nema vremena da se upušta u proveru tačnosti rezultata (izuzev kada su greške evidentne i kada mora da zahteva ponovni pregled). U sve ono što se distribuira u granicama normale, pogotovu u laboratorijske podatke, lekar ne sumnja i kao takve ih prima i na osnovu toga regrutuje.

Ocena zdravstvenog stanja je jedna od važnih karika u selekciji i klasifikaciji regruta, ali ona ima smisla samo kada se obavlja po jedinstvenim principima. Teško je verovati da se ovi principi mogu da ostvare u 5—600 domova zdravlja koji vrše predregrutne preglede, makar domovi imali ista uputstva koja su, uostalom, vrlo komplikovana.

Trupna sanitetska služba i regrutovanje su problem broj jedan naše sanitetske službe. Dosadašnja nestašica lekara u trupi mogla je donekle da bude opravdanje što je predregrutne preglede vršila civilna zdravstvena služba. Veći broj lekara koji sada završava studije i stimulativni dodatak trupnim lekarima, praktično rešava pitanje ovog kadra u armiji, tako da bi poslove regrutovanja ponovo mogla skoro u potpunosti da preuzme vojna sanitetska služba. Čini nam se da nema opravdanih razloga da i dalje slabo regrutujemo sa civilnom zdravstvenom službom.

Slažemo se sa stavovima o potrebi formiranja stalnih regrutnih centara koji bi radili preko cele godine. U prvoj fazi rada za svaki regrutni centar trebalo bi predvideti 1 do 2 stalna lekara, čija bi isključiva dužnost bili poslovi regrutovanja, tj. poslovi selekcije i klasifikacije. Ti lekari trebalo bi da budu specijalisti za ovaj posao, kao što su i ostale specijalnosti u medicini. Međutim, pošto takva specijalnost u našoj zemlji ne postoji, a postoje vrlo bliske specijalnosti: opšte prakse i medicine rada, to smatramo da bi jedan lekar regrutnog centra trebalo da bude specijalista za opštu medicinu, a drugi za medicinu rada. Specijalista za opštu medicinu morao bi biti osposobljen da samostalno rešava najveći deo problema iz regrutne patologije koji nisu komplikovani i ne zahtevaju specijalistički pregled: ocenu telesne razvijenosti i fizičke sposobnosti kandidata, rešavanje internističkih, hirurških, očnih, ušnih i drugih problema pomoću laboratorije i instrumentarija sa kojima bi centar raspolagao. Lekar specijalista za medicinu rada učestvovao bi u klasifikaciji i selekciji regrutnog kontingenta zajedno sa vojnim stručnjacima. On bi morao tačno da zna dužnosti koje se obavljaju i zahteve u pogledu psihofizičke sposobnosti i zdravstvenog stanja za pojedina formacijska mesta i da je sposoban da predsedniku regrutne komisije da decidirani odgovor da li je neko za nešto sposoban i šta bi mu više odgovaralo.

Učestvovanje psihologa (psihotehničara) u radu regrutne komisije centra neophodno je i uvode ga sve armije. Dok u regrutnim centrima ne budemo imali psihologa, a i kada ih budemo imali, spe-

cijalista za medicinu rada bi bio taj koji se bori da ocene specijaliste za regrutovanje (specijaliste opšte prakse) i psihologa budu uzete u obzir prilikom donošenja odluke. Najcelishodnije bi bilo da se prethodno izvrše svi pregledi i testovi regruta za taj dan i da na kraju svi specijalisti i predsednik regrutne komisije odrede rod i službu.

Prema našim i inostranim iskustvima, polovina regrutne populacije je potpuno zdrava, što regrutna komisija lako konstatuje. U 15 do 35% slučajeva (u zavisnosti od teritorije) regruti imaju različite stepene fizičke nerazvijenosti, pa je regrutna komisija vrhovni arbitar za njihovu ocenu. U 10 do 15% slučajeva regruti imaju mane koje regrutna komisija može da reši i oceni. Samo u retkim slučajevima (do u 5% slučajeva) biće potrebni pojedini specijalistički pregledi koje bi obavljala grupa vojnih specijalista, okupljena uz jedan regrutni centar a obsluživala bi više drugih centara ili bi specijalisti funkcionisali kao posebni specijalistički regrutni centar, koji bi bio pri armijskom sanitetskom centru a obsluživao bi 4 do 5 regrutnih centara. I ovaj specijalistički centar bio bi stalno telo.

Centar bi, po našem mišljenju, mogao da radi 8 do 9 meseci u godini, dok bi mesec dana trebalo iskoristiti za sređivanje, statističku obradu i analizu rezultata rada regrutnih komisija, regrutne populacije i svih slučajeva vraćenih iz armije. Nakon toga svaka komanda armije organizovala bi seminar od nekoliko dana na kome bi se analizirali i kritički ocenili rezultati. Svake 2 do 3 godine takvi seminari ili simpozijumi bili bi organizovani za celu armiju. Pored toga za lekare i psihologe svake godine trebalo bi predvideti 15 do 30 dana usavršavanja.

Ovim se svakako ne bi mogli rešiti svi problemi selekcije i klasifikacije za pojedina specifična radna mesta kada će prilikom njihovog odabiranja morati da učestvuje tim neophodnih specijalista. U svetu, svakako, postoje i bolji načini regrutovanja, na primer, veliki regrutni centri sa svim potrebnim specijalistima u kojima se svaki regrut podvrgava svim specijalističkim pregledima, bez obzira u koji rod ili službu ide. Tako, na primer, u belgijskoj armiji u Briselu postoji centar u kom radi 46 lekara. Međutim, u nekim drugim armijama postoje centri kao što ih mi predlažemo.

Dalje smatramo da jedan tim može uspešno regrutovati samo ako stalno radi i analizira situaciju na istoj teritoriji. Zbog toga pri odabiranju stručnjaka za rad u regrutnim centrima treba kandidate birati konkursom i dati im perspektivu da u centru ostanu bar 5 do 6 godina. Ovako organizovani regrutni centri ne bi u prvo vreme mogli u potpunosti da ispitaju funkcionalne sposobnosti regruta, što je neobično važno, pa bi ih u perspektivi trebalo i za ovo osposobiti.

b) *Nesanitetski deo regrutovanja*

Nesanitetskom kadru u budućim regrutnim centrima treba da se posveti ista pažnja kao i sanitetskom. U svakom slučaju to je vrhunaska specijalistička dužnost na koju bi trebalo da dođu perspektivne starešine sa širokim vojnim znanjem i opštom kulturom.

Smatramo da oficiri koji bi radili na ovim poslovima treba da prođu kroz izvesno dopunsko školovanje u kome bi trebalo da savladaju: upoznavanje važnijih formacijskih mesta rodova i službi za koje vrše regrutovanje (opis dužnosti, karakteristike radnji, itd.); da u osnovnim crtama upoznaju regrutnu populaciju u zemlji i u detaljima na svojoj teritoriji, karakteristike telesnih mana i njihov značaj za sposobnost regruta; pravilske odredbe i zakone, i sl. Na kraju školovanja kandidat bi trebalo da polaže ispit.

c) Centralna ustanova za regrutovanje

S obzirom na važnost i složenost problema regrutovanja, selekcije i klasifikacije ljudstva za JNA, smatramo da je neophodno da se što pre formira jedna centralna naučnoistraživačka ustanova za regrutovanje (mogla bi se zvati Centar za profesionalnu orijentaciju u JNA) sa sledećim zadacima:

da sagledava i prati fizičko i mentalno zdravstveno stanje celokupne muške populacije koja je od interesa za armiju;

da sistematizuje i analizira formacijska mesta u JNA u odnosu na fizičke i psihičke zahteve (za stalni i ročni sastav armije);

da konstruiše i standardizuje somat — i psihometrijske instrumente u klasifikacione i selekcionne svrhe;

da izrađuje pravilnike za ocenjivanje sposobnosti za službu u JNA i ocenu sposobnosti za pojedine rodove i službe ročnog i stalnog sastava, kao i da izrađuje ostale propise i uputstva u vezi sa popunom naše Armije;

da analizira rezultate rada regrutnih centara kroz analizu odbijenih na regrutovanju i vraćenih iz armije, i kroz savlađivanje rezultata nastavnih programa i sl.;

da organizuje stručno osposobljavanje kadra koji će raditi na poslovima regrutovanja;

da bude savetodavni organ Državnom sekretarijatu i Generalštabu po pitanju ljudskog faktora sa stanovišta medicine i psihologije;

da izučava epidemiologiju neinfektivnih oboljenja koja imaju uticaja na sposobnost za vojnu službu, kao i sposobnost za privređivanje i da daje odgovarajuće predloge za korekciju takvog stanja; itd.

Na savetovanju o nastavi u JNA koje je održano marta 1968. godine, dat je čitav niz korisnih predloga kako tu nastavu učiniti boljom, ali, čini nam se da je ostalo nedovoljno podvučeno da osnova dobre i uspešne nastave i obuke ne leži samo u nastavnim programima, nego u dobro izraženoj selekciji i klasifikaciji, tj. u tome da pravi čovek dođe na pravo mesto. Ovo važi kako za onoga ko sluša nastavu tako i za onoga ko je izvodi. Na savetovanju su izneti i podaci koliko nas staje obuka jednog vojnika ili pitomca. Postavlja se pitanje ne bi li se obuka mogla izvršiti i jeftinije i bolje ako bi pravi čovek bio na pravom mestu, tj. ako bi se poboljšala selekcija i klasifikacija regruta.

Potpukovnik
dr Rajko VUKOSAVLJEVIĆ

REGRUTNI CENTRI

Modernizacija oružanih snaga zahteva, pored ostalog, i modernizaciju sistema regrutovanja — odabiranja ljudstva za popunu vidova, rodova i službi. A regrutovanje u savremenim uslovima mora biti zasnovano na naučnim metodama selekcije i klasifikacije regrutnog kontingenta i tako organizovano da se od celokupne mase regruta, različite po obrazovanju, shvatanjima, navikama, zdravstvenom stanju, fizičkoj razvijenosti itd. mogu odabrati oni koji najviše odgovaraju za popunu vidova, rodova i službi, tj. da svaki čovek dođe na svoje pravo mesto.

Polazeći od navedenih postavki, savremene armije ozbiljno izučavaju sistem regrutovanja i popune oružanih snaga živom silom. Pošlo se sa stanovišta da savremeni razvoj ratne tehnike zahteva vojnika ne samo fizički sposobnog, već i daleko obrazovanijeg i psihički stabilnog itd, kako bi sa uspehom mogao da savlađuje nastavno gradivo i rukuje savremenom tehnikom. Ovo je sve zahtevalo da se, pored organizacijsko-regrutnih poslova i medicinske selekcije, u sistem regrutovanja uvede i psihološko proveravanje regrutnog kontingenta.

Klasični sistem regrutovanja, u kome učestvuju desetine i stotine organa, organizacija, regrutnih komisija itd. i gde svaki radi za sebe, bez čvrstog i kvalifikovanog rukovođenja, pokazao se neposrednim za modernizovanje, odnosno postavljanje na savremenu naučnu osnovu čitavog sistema popune živom silom. Veliki broj malih (patuljastih) organa i organizacija, objektivno stvara različite kriterije i stavove pri oceni sposobnosti za ovaj ili onaj rod — službu, za ovu ili onu dužnost. Isto tako, rukovođenje regrutnim poslovima preko nekoliko paralelnih koloseka (organizacijsko-regrutni, sanitetski i psihološki), uz uobičajenu saradnju i koordinaciju, bez jedinstvenog rukovođenja, ne može dati zadovoljavajuće rezultate u veoma složenim poslovima selekcije i klasifikacije regrutnog kontingenta. U mnogim zemljama, pa i našoj, pokazalo se da modernizovati oružane snage, a na primitivan način odabirati ljudstvo za njihovu popunu živom silom ne može ići ukorak jedno s drugim.

U modernizaciji sistema regrutovanja moralo se početi od takve organizacione forme regrutnih organa koja objedinjava sve organe zaposlene na izboru ljudstva (organizacijsko-regrutne, sanitetske i psihološke), počev od najvišeg organa kao kreatora sistema i politike regrutovanja, pa do najnižih kao neposrednih izvršilaca određene politike regrutovanja i popune oružanih snaga živom silom. Ovakvom integracijom regrutnih organa stvaraju se povoljni uslovi za kvalifikovano rukovođenje regrutnim poslovima, mogućnost za studiozno prilaženje toj problematici, za izradu psihofizičkih mernih

instrumenata, ujednačavanje kriterija i kvalifikovano sprovođenje određene politike na terenu. U modernizaciji sistema regrutovanja, neke strane armije formirale su u centralnom organu štabove, direkcije i sl. za naučno istraživanje i rukovođenje regrutovanjem, a regrutne centre su ostavile za neposredne izvršioce klasifikacije i selekcije regrutnog kontingenta na terenu.

Regrutni centri su namenjeni isključivo za selekciju i klasifikaciju regruta. U njima su pod jednim rukovodstvom objedinjeni svi sektori delatnosti (organizacijsko-regrutni, medicinski i psihološki) koji se bave odabiranjem ljudstva za popunu vidova, rodova i službi u oružanim snagama. Znači, umesto desetina i stotina odvojenih organa, organizacija i regrutnih komisija, stvorene su jedinstvene centralne ustanove, kadrovski i materijalno-tehnički osposobljene da na jednom mestu i u jednom vremenu kvalifikovano rešavaju sva pitanja regrutovanja i popune oružanih snaga živom silom. Ovakva organizacijsko-formacijska struktura izvršnih regrutnih organa, stručno rukovođena iz centra, stvara objektivne uslove za dugoročno planiranje regrutne politike, ujednačavanje kriterija, kao i glavnu bazu za koncentraciju snaga i sredstava i uvođenje naučnih metoda u selekciji i klasifikaciji regrutnog kontingenta.

Organizacija regrutnih centara načelno se uklapa u postojeću vojnoteritorijalnu podelu. Centri se formiraju pri višim ili nižim vojnoteritorijalnim komandama. Da li će se formirati veći ili manji regrutni centri, odnosno pokrivati veća ili manja teritorija, zavisi od nekoliko faktora kao što su: smeštajne mogućnosti, kadrovsko i materijalno obezbeđenje itd. Manji centri su bliže izvorima ljudskog potencijala, lakše im je da stvore uvid u kvalifikacionu strukturu regrutnog kontingenta na svojoj teritoriji, da obezbede smeštaj itd. ali im je nedostatak što ih mora biti veći broj, pa ih je teže obezbediti stručnim kadrovima (lekarima specijalistima, psiholozima, psihijatrima), skupocnim mernim instrumentima i aparatima. Međutim, veći regrutni centri imaju sve obratno u odnosu na manje.

Podela rada u regrutnom centru obuhvata četiri osnovna sektora (radne grupe): administrativni, organizacijsko-regrutni, sektor za somatsku (medicinsku) i za psihološku selekciju regruta. U većim regrutnim centrima mogla bi da postoji i stalna komisija za raspored regruta u rodove i službe, kao i jedinice i ustanove gde će služiti vojni rok, a u manjim povremena komisija, sastavljena od predstavnika pojedinih radnih grupa. Njihov sastav zavisi od broja regruta koje treba obraditi, odnosno od potrebnog dnevnog kapaciteta dotičnog regrutnog centra.

Organizacija regrutovanja preko regrutnih centara, pored nove organizacione forme regrutnih organa, unosi i novine u praktičnu selekciju regruta. Dok se pred komisijom regrut nalazi svega nekoliko minuta, u centru mora ostati nekoliko dana (2 do 3 dana). Sve ono što se ranije rešavalo tokom nekoliko meseci i u pojedinim odvojenim etapama (fluorografisanje, lekarski pregled, psihometrijsko ispitivanje, upućivanje regruta u jedinice itd.), regrutni centar sada obavlja u jednoj etapi. To znači da se pored integracije snaga i sredstava sada integriše i vreme za definitivnu obradu sva-

kog regruta o svim navedenim pitanjima. Dok su ranije komisije odlazile u manja sela i zaseoke i na licu mesta pregledale i regrutovale, centri su stacionirane ustanove i regruti u njih dolaze. Naravno da uvođenje regrutnih centara zahteva i neke bitne izmene u organizaciji regrutovanja i popuni mirnodopske armije.

Prvo, vremensko razdoblje od obrade regruta u centru do upućivanja na služenje vojnog roka mora se skratiti na period od najviše 6 meseci (ovo je zakonom dozvoljena granica važnosti medicinske dokumentacije). Tada ne bi dolazilo do ponavljanja lekarskih pregleda, a time i do novih troškova. Ovo znači da se regrutovanje i popuna mirnodopske armije moraju vršiti istovremeno, za razliku od klasičnog sistema gde se regrutovanje vrši godinu dana unapred, nezavisno od popune armije u dotičnoj godini i gde je regrut posle regrutovanja čekao i po nekoliko godina do upućivanja na služenje vojnog roka.

Drugo, kod ovakvog regrutovanja ne bi bilo rentabilno pozivati na obradu u centre sve mladiće prispelog godišta, kao što se to radi u klasičnom sistemu regrutovanja. Naime, radi se o tome da u svakom kontingentu (prispelom godištu) imamo tri kategorije omladinaca: one koji iz zdravstvenih razloga (očiglednih mana) nisu sposobni za vojnu službu; one koji odlažu služenje vojnog roka zbog školovanja ili drugih razloga i na kraju omladinci koji nemaju smetnji za služenje vojnog roka. U konkretnom slučaju, centri su zainteresovani samo za one regrute koji nemaju smetnji za služenje vojnog roka. Ovo znači da zahtevaju u izvesnom smislu već prethodno obrađen (trijažiran) kontingent, odnosno podelu regrutovanja na dve faze. U prvoj bi se izvršila prethodna trijaža regrutnog kontingenta, a u drugoj bi se u centrima definitivno obradili prethodno trijažirani regruti.

Prva faza (prethodno regrutovanje) treba da sadrži sve radnje klasičnog sistema regrutovanja, izuzev konačne ocene sposobnosti i određivanje roda — službe obveznicima-regrutima. U ovoj fazi pregledaju se svi regruti i izdvajaju nesposobni za vojnu službu. To je gruba trijaža u kojoj otpadaju oni sa očiglednim manama i nedostacima — bez ruke, noge, teži srčani bolesnici, umni bolesnici itd. Tada se izdvajaju i oni koji imaju pravo na odlaganje služenja vojnog roka, ili druge smetnje da bi se uputili na služenje vojnog roka. Ostatak, tj. regruti koji nemaju smetnji za služenje vojnog roka, prijavljuju se centru za obradu. Prema tome, za obavljanje navedenih poslova potrebno je i dalje zadržati neku vrstu regrutne komisije koja mora imati i lekara opšte medicine. Međutim, sastav ove komisije može biti drukčiji od sadašnje regrutne komisije koja donosi konačnu odluku o oceni sposobnosti i određuje rod i službu svakom regrutu. U njoj ne moraju biti zastupljena vojna lica, jer ona treba da reše uglavnom samo upravno-administrativne poslove u sklopu celokupnog regrutovanja, dok sva ostala pitanja rešava regrutni centar. U zemljama gde je uveden sistem regrutovanja preko centara, ove komisije su sastavljene načelno od građanskih lica i formiraju se pri organima civilne uprave (opštini, gradu i sl.). Ovakvom organizacijom regrutnih poslova, neke strane zemlje pre-

šle su na definitivnu podelu rada između civilnih organa vlasti i organa armije. Civilnim organima dat je zadatak da vode evidenciju regruta, odnosno rešenja o odlaganju služenja vojnog roka i oslobađanju od vojne obaveze, rešavanju molbe — žalbe, izvrše grubu zdravstvenu trijažu i da tako pripremljen regrutni kontingent predaju vojnim organima na daljnu obradu. Preciznijom podelom rada, gde je vojnim organima dat u isključivu nadležnost finalni deo poslova na regrutovanju (ocena sposobnosti i određivanje roda-službe) obezbeđuje se brži i bolji rad na regrutovanju i veća garancija da se zadovolje interesi oružanih snaga u popuni živom silom.

Regrut se prijavljuje za obradu centru jedinstvenim obrascem koji mora da sadrži osnovne podatke: zanimanje, stručno-školsku spremu i rezultate sa prethodnog regrutovanja. Ovom prijavom završava se prva faza regrutovanja i poslovi se prenose na centar gde, u stvari, počinje druga faza koja obuhvata sve ostale poslove, uključujući i raspored regruta u jedinice i ustanove u kojima će služiti vojni rok.

Regrutni centri, nadležnost, organizacija i podela rada. Napred je pomenuto da su centri stacionarne ustanove i da im je zadatak da definitivno obrade regrute, donesu odluku o sposobnosti, odrede im rod, službu i rasporede ih u jedinice i ustanove u kojima će služiti vojni rok. Za obavljanje ovih poslova svaki regrut mora se zadržati u centru najmanje 2—3 dana, zavisno od planiranih pregleda i ispitivanja. Prema tome, rad u centru mora biti precizno planiran i organizovan od dolaska regruta do njihovog otpuštanja kućama.

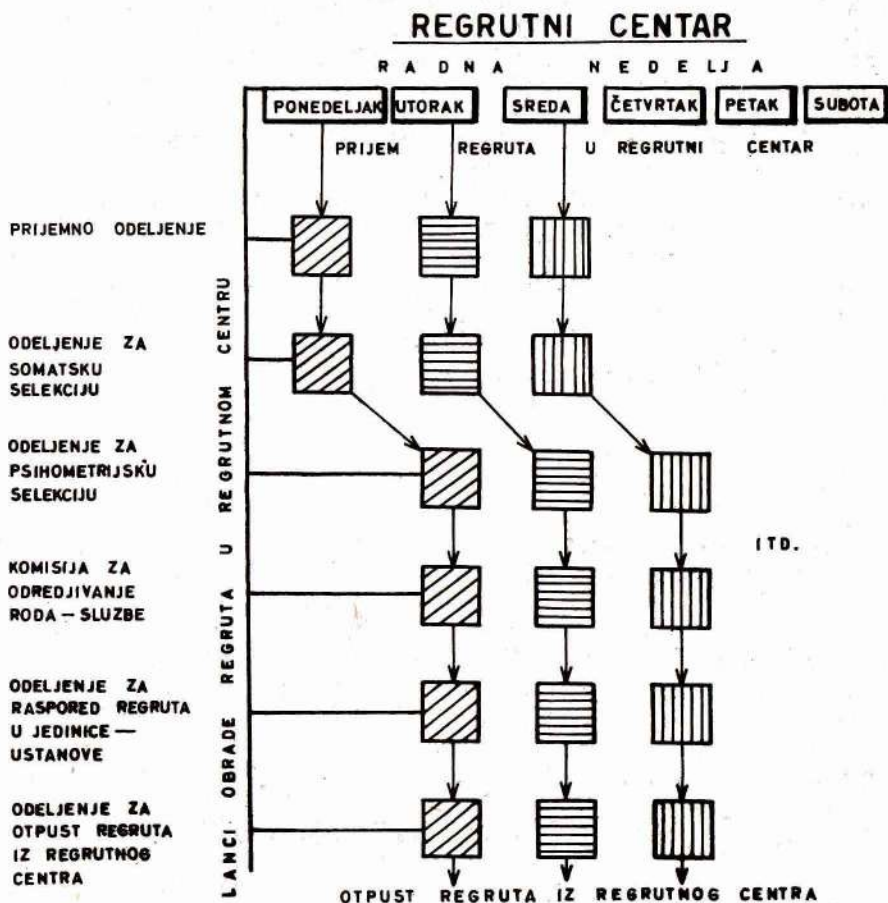
Plan pozivanja regruta razrađuje centar na osnovu prijavljenog broja mladića i plana popune mirnodopske armije. On mora da obezbedi svakoj jedinici i ustanovi da se blagovremeno popune odgovarajućim specijalnostima i da se regrut posle pregleda u centru uputi na odsluženje vojnog roka najdalje za 6 meseci.

Neposredno pozivanje regruta (upućivanje poziva) može da obavlja regrutni centar, ali se taj zadatak može preneti i na organe mesne vlasti (opštine, gradove i sl.) koji po planu centra uručuju pozive regrutima i staraju se o njihovom odlasku u centre. Regrute treba pozivati tako da se u centru jave uoči dana pregleda kako bi sutradan bili odmorni, psihički i fizički spremni da se podvrgnu pregledima i ispitivanjima.

Organizacija i podela rada u regrutnom centru. U planiranom vremenu (2—3 dana) centar treba da obavi prijem i smeštaj regruta, sanitetsku i psihometrijsku obradu, odredi rod, službu i raspored regruta u jedinice i na kraju da ga otpusti. Pošto svaka od predviđenih radnji zahteva posebno vreme i profile kadrova, rad u regrutnom centru treba organizovati po lančanom sistemu od ulaska regruta u centar do odlaska kućama. Na primer, centar prima regrute svakog dana (veličina grupe zavisi od broja prijavljenih regruta i kapaciteta centra). Prvog dana radi sa njima prijemno odeljenje i organi za medicinsku selekciju, potom ih predaju organima za psihometrijsku selekciju koji sa njima rade drugog dana, a oni pri-

maju novu grupu regruta itd. Znači, svakog dana u centru rade svi sektori.

Po načelnoj šemi, organizacija i podela rada u regrutnom centru izgledali bi ovako:

Prema navedenoj šemi regrut bi se u centru zadržao dva dana, a treći dan bi ostali samo oni koji zbog nekih dopunskih pregleda ne bi mogli obaviti posao za prva dva.

U toku obrade u centru regruti prolaze kroz 6 odeljenja.

Prijemno odeljenje prihvata obveznike-regrute, proverava identitet i da li su se svi odazvali pozivu, uvodi ih u evidenciju i ustrojava dokumentaciju za obradu u centru, rešava sva ostala pitanja administrativno-tehničke prirode itd. Po završenoj obradi na prijemnom odeljenju određuje im se starešina grupe (vojnici ili podoficir iz prijemnog odeljenja). On preuzima regrute i dokumentaciju i stara se o njima za čitavo vreme boravka u centru. On ih provodi kroz odeljenja za obradu, preglede i ispitivanja, stara se o njihovom smeštaju, ishrani, ličnoj racioni itd.

Odeljenje za sanitetsku obradu treba načelno da bude prva karika u lancu obrade regruta, kako bi se svi koji nisu sposobni za vojnu službu mogli otpustiti iz centra još prvog dana. Sanitetski pregled počinje od uzimanja krvi, urina itd. za laboratorijske analize, zatim dolaze razna merenja (visina, težina, obim grudi, vizus, sluh itd.) i na kraju klinički pregled kod lekara opšte medicine. Specijalistički pregledi mogu biti organizovani po potrebi, tj. kad lekar opšte medicine ne može doneti odluku bez potrebnog specijalističkog nalaza, a mogu biti i obavezni. Pregledi mogu biti i kombinovani, tj. za neke kategorije regruta, na primer, vozače i sl. su obavezni, a za ostale po potrebi. Sve ovo zavisi od materijalnih i kadrovskih mogućnosti dotične zemlje. Svi lekarski nalazi unose se u predviđenu dokumentaciju i na kraju se daje zaključak, dijagnoza i ocena sposobnosti za vojnu službu: sposoban, ograničeno sposoban, privremeno nesposoban i nesposoban ili slično (ovo se određuje zakonom). Sanitetska obrada regruta načelno se završava prvog dana. Izuzeci mogu biti neki regruti kojima su potrebna duža ispitivanja. Posle toga regruti se sa srednjom dokumentacijom predaju vođi grupe. Privremeno nesposobne i nesposobne on predaje odeljenju za otpuštanje regruta iz centra, a sposobne i ograničeno sposobne privodi na obradu sledećem odeljenju.

U odeljenju za psihološku selekciju regruti se podvrgavaju raznim ispitivanjima pomoću testova, aparata i sl. da bi se utvrdila i otkrila njihova inteligencija, sklonosti, pismenost i druge sposobnosti koje su bitne za uspešno savladavanje obuke u pojedinim vidovima, rodovima i službama. Po završenom ispitivanju na testovima i aparatima rezultati se proučavaju i ocenjuju, a zatim predaju oficiru za orijentaciju (psihologu). Ovaj sada vrši psihološki intervju sa svakim obveznikom-regrutom gde, pored ostalog, otkriva njihove lične želje, motivisanost za neke od rodova i službe itd. i na osnovu svih prikupljenih elemenata daje predlog za koji rod, službu regrut ima najviše sposobnosti. Po završenom psihometrijskom ispitivanju, regruti se sa srednjom dokumentacijom predaju starešini grupe koji ih privodi komisiji za određivanje roda ili službe.

Komisija za određivanje roda ili službe može da bude i povremena organizacija, sastavljena od predstavnika pojedinih odeljenja za obradu regruta. Ona ima zadatak da, na osnovu rezultata svih pregleda i ispitivanja i plana popune mirnodopskih jedinica i ustanova, svakom odredi rod — službu i trajanje vojnog roka. Svoju odluku saopštava regrutu, unosi je u njegove lične i dokumente evidencije, a zatim ga sa dokumentacijom predaje vođi grupe koji ga sa ostalim privodi odeljenju za raspored u jedinice — ustanove u kojima će služiti vojni rok.

Odeljenje za raspored regruta u jedinice i ustanove ima zadatak da, na osnovu odluke komisije za određivanje roda-službe i plana popune jedinica i ustanova, svakog regruta rasporedi u jedinicu — ustanovu u kojoj će služiti vojni rok. Tom prilikom mu se saopštava jedinica (šifra) mesto i vreme kada treba da se javi na služenje vojnog roka i uz potpis uručuje lični poziv za služenje vojnog roka.

Na kraju regruti odlaze u odeljenje za otpuštanje iz centra. Tu im se rešavaju sva lična i materijalna pitanja (izdaje novac za vozne karte, dnevnice i sl.) i oni se otpuštaju iz centra svojim kućama. Posle ovoga u određeno vreme odlaze sami neposredno (bez javljanja bilo kom organu) u jedinice gde su raspoređeni na služnje vojnog roka.

Ovde je obrađen načelan primer organizacije i podele rada u regrutnom centru od dolaska do otpuštanja iz centra i javljanja u jedinice. To znači da može biti i drugih rešenja, zavisno od veličine regrutnog centra, materijalno-tehničke opremljenosti i kadrovske obezbeđenosti. Neke zemlje, na primer, na osnovu rezultata obrade regruta u centrima određuju rod-službu u centralnom regrutnom organu (Generalštabu), neke u regrutnom centru daju samo predlog, a rod-službu određuju u jedinicama itd.

I iz ovog kratkog izlaganja moguće je sagledati osnovne prednosti organizacije regrutovanja preko centara, kao i opravdanost njihovog uvođenja u sistem regrutovanja. Centralizovanom organizacijom regrutnih organa omogućen je studiozniji rad na izučavanju zdravstvene i kvalifikacione strukture regrutnog kontingenta i potrebe oružanih snaga za popunu živom silom, a na osnovu toga izrada psihofizičkih mernih instrumenata i objektivnih kriterija (uslova) za raspored regruta u rodove i službe. Bitno se menjaju i uslovi rada na regrutovanju. Umesto neuslovnih prostorija (bioskopske dvorane, razne kancelarije, barake i sl.), često i bez najnužnije opreme, regrutovanje se obavlja u namenskim, savremeno opremljenim prostorijama, čime sanitetska i psihometrijska obrada regruta znatno dobija na kvalitetu. Obezbeđuje se specijalizacija kadrova (svih profila) koji rade na regrutnim poslovima, a time i uslovi za stručno obavljanje tog posla. Duži boravak regruta u centru, pored osnovne prednosti za određivanje roda-službe, stvara povoljne uslove i za druge delatnosti (političku), upoznavanje regruta sa zakonskim i drugim propisima o njihovim pravima i dužnostima u odnosu na vojnu obavezu, kao i drugim pitanjima od interesa i za regrute i armiju. Delatnost regrutnih centara može se proširiti i na druge oblasti izbora ljudstva, kao, na primer, na izbor pitomaca za rezervne i aktivne oficire i podoficire, izbor desetara, pregledi vojnih obveznika radi ocene sposobnosti za službu u rezervnom sastavu itd. Prema tome, regrutni centri obezbeđuju sve osnovne uslove za primenu naučnih metoda u klasifikaciji i selekciji regrutnog kontingenta, i u odnosu na klasični sistem regrutovanja, daju mnogo veću garanciju da će se svaki čovek rasporediti na mesto koje mu najviše odgovara.

Regrutovanje preko centara ima poseban značaj u zemljama sa kraćim vojnim rokom, jer dobra selekcija na regrutovanju obezbeđuje regrutima da i u kraćem vremenskom periodu uspešno savladaju obuku iz savremenog naoružanja i tehnike.

Potpukovnik
Rade ŠARIĆ

NEKA PITANJA UPOTREBE NUKLEARNIH B/S U NAPADNOJ OPERACIJI ARMIIJE

Pojava i stalno usavršavanje raketno-nuklearnih b/s i njihovo sve masovnije uvođenje u naoružanje savremenih armija ima presudan uticaj na fizionomiju i sadržaj borbenih dejstava uopšte, pa prema tome i na sva bitna pitanja pripreme i izvođenja napadnih operacija. Čak i u lokalnim ratovima sa ograničenom upotrebom N b/s ili bez nje, rešenje osnovnih problema napada, upotreba klasičnih snaga i sredstava, manevar i način dejstva, moraju odražavati potencijalnu mogućnost jednostrane ili obostrane upotrebe svih sredstava.

Mada praktično ne postoje ni pojedinačna mišljenja koja bi osporavala uticaj N b/s na pomenuta i druga pitanja, ipak u analizi tog uticaja, a naročito u rešavanju zadataka i na vežbama ima pojava nerealne procene ovog faktora, i, analogno tome, neadekvatnih rešenja i postupaka.

Upravo zbog toga je cilj ovog članka da neka od tih pitanja razmotri bez pretenzija da dá neke isključive stavove i rešenja.

Uticaj N b/s na fizionomiju i sadržaj savremene napadne operacije

Polazeći od postojanja i mogućnih efekata N b/s, klasična definicija operacije morala je pretrpeti bitne izmene. Savremena operacija nije više samo „skup bojeva i drugih borbenih dejstava koji se izvode po jedinstvenoj zamisli i planu radi postizanja operativnog ili strategijskog cilja”, već se kao bitan element njenog sadržaja pojavljuju i *nuklearni udari* kao nov kvalitet i kao forma kroz koju se upravo materijalizuju efekti i uticaji N b/s.

Ako se za određenu operaciju raspolaze dovoljnim brojem N b/s i ako se njihovom upotrebom mogu uspešno rešavati osnovni zadaci u operaciji, ona nisu više sredstva podrške koja ojačavaju i potpomažu dejstvo drugih (važnijih) elemenata već osnovna sredstva za izvršenje zadatka, čijoj će upotrebi u manjoj ili većoj meri biti podređena upotreba i dejstvo drugih snaga i sredstava. Analogno tome, suština rešenja za izvođenje takve operacije biće upravo u pronalaženju i primeni takvih operativnih postupaka i mera koji će obezbediti najcelishodniju upotrebu i iskorištavanje učinaka N b/s.

Nuklearna b/s ispoljavaju presudan uticaj na operativni manevar, pre svega u smislu menjanja odnosa između njegovih fundamentalnih elemenata. Dok je u prošlosti, manevaru snaga obično prethodio manevar vatrom, u savremenim operacijama biće obrnu-

to, pa se čak u pojedinim situacijama manevar snagama može izostaviti.

Činjenica da se upotrebom nuklearnih i drugih savremenih b/s može staviti pod jednovremen udar čitava dubina raspoređa branioca, i da mu se na svakoj željenoj tački mogu naneti osetni gubici, omogućava napadaču veoma brze prodore na izabranim pravcima, visok tempo napada i brzo izvršenje planiranih zadataka. Kao direktna posledica toga može se naznačiti izvanredno povećane mogućnosti taktičkih i operativnih jedinica kako u smislu opštih učinaka u odnosu na branioca tako i u pogledu dimenzije i zamaha napadnih operacija.

Za uspeh napadne operacije od presudnog je značaja da se obezbedi određena nadmoćnost upravo u raketno-nuklearnim b/s. Pod uslovom da se to obezbedi, odnos u drugim faktorima ne mora biti tako povoljan, a u pojedinim slučajevima može biti čak i nepovoljan. Razume se da se moraju, pored povoljnog brojnog odnosa N b/s obezbediti i drugi potrebni uslovi za iskorištavanje tih sredstava (blagovremenost, povoljna struktura i drugo).

Posebno treba istaći da povoljan odnos i struktura N b/s omogućavaju uspešno dejstvo radi neutralisanja raketno-nuklearnih sredstava branioca, što predstavlja važan preduslov za izvođenje planiranog manevra u napadu i postizanje konačnog cilja operacije.

Upotrebom N b/s moguće je u kratkom vremenu dejstvovati po svim vitalnim objektima odbrane protivnika i neutralisati je do onog stepena koji omogućava združenim, a pre svega oklopnim snagama da brzo savladaju odbranu. To istovremeno omogućava prelazak u napad bez dugotrajnijih priprema, odnosno iz pokreta.

Ešeloniranje snaga takođe doživljava promene upravo zbog toga što će neke zadatke II ešelona izvršavati N b/s (dejstvo po operativnim rezervama i odbijanje protivudara), zbog čega u pojedinim operacijama neće biti potrebno obrazovati jače II ešelone za proširivanje uspeha.

Sušтина sadejstva na operativnom nivou je u saglašavanju (po mestu, objektu i vremenu) dejstva svih drugih elemenata sa upotrebom N b/s, pri čemu se mora sasvim realno oceniti šta je svaki od njih u datoj situaciji u stanju da izvršava. Pri tome treba voditi računa da se efekti N b/s ne precene, što bi moglo imati negativne posledice.

Ako se raspoložuje dovoljnom količinom i povoljnom strukturom N b/s, lakše se može rešavati i pitanje rezerve, jer ta sredstva mogu u izvesnoj situaciji da uspešno zamenjuju klasičnu rezervu.

Komande operativnih jedinica koje imaju N b/s naći će se u planiranju i izvođenju operacija pred novim i složenim problemima planiranja i upotrebe ovih sredstava. One će se morati mnogo više nego ranije koristiti naučnim metodama u proceni faktora situacije i pri odlučivanju o upotrebi ovih sredstava.

Prethodne napomene o nekim karakteristikama savremenih operacija iznete su radi toga da bi se sagledala dalekosežnost uticaja N b/s kao novog faktora, i da bi se na osnovu toga mogla konkretnije razmatrati neka pitanja njihove upotrebe u napadnim ope-

racijama koje bi izvodila naša Armija. U vezi s tim treba reći da se u ranijim razmatranjima polazilo od savremenih gledanja nuklearnih sila i njihovih saveznika i da se radi toga imaju u vidu optimalni uslovi upotrebe ovih sredstava.

O kriterijumu za određivanje broja i strukture N b/s za napadnu operaciju

U savremenoj literaturi i zvaničnim stavovima nuklearnih sila postoje različiti podaci o broju i strukturi N b/s za napadnu operaciju. Za napadnu operaciju armija pominje se cifra od nekoliko desetina do nekoliko stotina takvih sredstava. Ima čak i mišljenja da se za napad može obezbediti onoliko N b/s koliko je u datoj situaciji objektivno potrebno da bi se uspešno izvršio zadatak (što znači praktično neograničen broj). U armijama koje se nalaze u paktovima i u pogledu N b/s zavise od nuklearnih sila, pri razmatranju ovog pitanja nailazi se na više realizma u proceni mogućnog broja N b/s. Pri tome se teoretski pokušavaju razjasniti pitanja koliko bi stvarno bilo potrebno imati N b/s za jednu napadnu operaciju. Te armije su u položaju da ne mogu sigurno računati na to da će za određene operacije i u određenoj situaciji imati ta sredstva. Razumljivo je što se to negativno odražava na teorijsku i praktičnu razradu problema upotrebe N b/s sredstava, kao i na pitanje obučavanja, studiranja specifičnih uslova njihove upotrebe na sopstvenom ratištu i druga.

Ako se analiziraju osnovni faktori koji utiču na određivanje broja i strukture N b/s za našu armijsku napadnu operaciju uočićemo pre svega, da tih faktora ima nekoliko i da njihov uticaj u određenoj situaciji nije konstantan.

Pre svega, tu treba imati u vidu naše opšte mogućnosti, materijalno-tehničku bazu naše Armije i našu zavisnost od saveznika. Svaka analiza potreba i upotrebe ovih sredstava mora imati u vidu ta ograničenja. To praktično znači da se u svakoj analizi upotrebe i strukture ovih sredstava za određenu napadnu operaciju mora polaziti upravo od toga koliko ćemo tih sredstava u datoj situaciji realno imati, i analizu svih ostalih problema njihove upotrebe oslanjati na taj podatak. Tek na osnovu toga može se razmatrati problem njihove najracionalnije upotrebe.

Danas ima dosta diskusija oko toga da li cilj napadne operacije zavisi od broja i strukture N b/s, ili se broj i struktura N b/s određuje na osnovu cilja operacije. Ovako postavljanje pitanja ne vodi dovoljno računa o dijalektičkim zakonitostima, tj. o uzajamnoj povezanosti i uticaju cilja i sredstava za njegovu realizaciju. Kao i u svakoj drugoj ljudskoj delatnosti, ova dva elementa se ne mogu odvojeno posmatrati i ceniti. Kad se razmatra i određuje mogućan cilj operacije, on se ne razmatra apstraktno već povezano sa svim elementima koji mogu ispoljiti uticaj na njega. Imajući u vidu poznate efekte i mogućnosti N b/s, logično je zaključiti da se radikalniji cilj može postaviti ako se raspolaze većim brojem i povoljnijom strukturom N b/s. Međutim, ovakvo prilaženje ne bi bilo

pravilno ako se pri tom ne bi uzeli u obzir i neki drugi veoma važni faktori.

Jedan od takvih faktora je zadatak armije, njeno mesto i uloga u okviru celokupnih dejstava na jednom vojištu ili na čitavom ratištu. Taj zadatak, s obzirom na cilj koji se želi ostvariti, može biti različito postavljen. Razumljivo je da će armija koja izvršava najvažniji zadatak, koja se nalazi na težištu dejstva, raspolagati većim brojem i povoljnijom strukturom N b/s.

Karakter neprijateljske odbrane i njene opšte mogućnosti takođe mogu biti važan faktor koji će opredeliti broj i strukturu N b/s kojim će raspolagati armija u napadnoj operaciji. Ako se radi o odbrani koja je fortifikacijski potpuno uređena, tj. u kojoj su izvedeni svi predviđeni radovi, za razbijanje takve odbrane (obzirom na njenu otpornost) potrebno je obezbediti odgovarajući broj N b/s. Ako se, pak, radi o odbrani koja nije tako uređena, njeno razbijanje moći će se ostvarivati i drugim sredstvima, pa se ne mora obezbeđivati isti broj N b/s.

Sastav armije i mogućnosti drugih elemenata isto tako će uticati na broj i strukturu N b/s za napadnu operaciju. To se odnosi na vazduhoplovnu i artiljerijsku podršku i na dejstvo partizanskih snaga u pozadini. Snažna vazduhoplovna podrška i mogućnost koncentracije artiljerije za napad omogućavaju neutralisanje odbrane u čitavoj zoni napada, ili na pojedinim pravcima i na taj način se nadoknađuju učinci N b/s. Dejstvo partizanskih snaga u pozadini, a naročito mogućnosti njihovog angažovanja na čitavoj dubini odbrane takođe mogu nadoknaditi nedostatak N b/s.

Postojanje optimalnih uslova za upotrebu i eksploataciju N b/s takođe je faktor koji će uticati na određivanje broja N b/s za pojedine armijske operacije. Optimalni uslovi znače pre svega, postojanje rentabilnih ciljeva (uvek će ih biti), pogodnih zemljišnih uslova i jedinica (pre svega oklopnih) koje će biti u stanju da stvorene učinke N b/s brzo eksploatišu.

Operativno-taktička analiza mogućnih nuklearnih ciljeva je daljnja konkretizacija u rešavanju broja, strukture i upotrebe N b/s. Ona treba da da odgovor na bitna pitanja koja se odnose na traženje rešenja optimalne upotrebe N b/s u skladu i čvrstoj povezanosti sa drugim snagama i sredstvima kojima armija (za određenu operaciju) raspolaze.

Radi ilustrovanja prethodnog razmatranja pokušaću da na jednom primeru, analizom mogućnog broja ciljeva odredim, bar približno, broj i strukturu nuklearnih borbenih sredstava za napadnu operaciju armije. U navedenom primeru prikazaću metod — način analize ciljeva, ne uzimajući u obzir i druge uticajne faktore, bez pretenzije da se može primeniti u svakoj situaciji i za sve operacije.

Poći ću od pretpostavke da se u napadnoj zoni armije brani jedan AK, sastava tri divizije. Osim ovih snaga koje se mogu naći u napadnoj zoni armije, realno je pretpostaviti da će u toku napada uslediti intervencija još jedne divizije iz sastava operativnih rezervi branioca. Prema tome, u konkretnom slučaju treba računati na snage i sredstva jačine četiri divizije i druge samo-

stalne jedinice i sredstva podrške AK. Ukoliko je ova konstatacija i približno realna, a imajući u vidu formacijsku strukturu savremenih divizija, proizilazi:

— da divizija ima 12—16 nuklearnih ciljeva od čega: 10—12 bataljona (obično 2—4 tenkovska, 3—5 mehanizovanih i 2—5 motorizovanih — pešadijskih bataljona) i 2—4 nuklearne baterije (obično 2 raketne i 1—3 artiljerijske nuklearne baterije). Mišljenja sam da su nabrojani elementi nuklearni ciljevi (NC) i da svaki od njih može biti unosan za jedan projektil odgovarajućeg ekvivalenta. Druge snage i sredstva divizije, po ovom kriteriju, ne bi bili NC kao što su: vatrene i artiljerijske grupe, KM taktičkih jedinica i dr.

Polazeći od navedenih primera i pod uslovom da se navedeni ciljevi izbacuju iz borbe, proizilazi da bi za izbacivanje iz borbe pomenutih snaga i sredstava sopstvenim N b/s bilo potrebno za četiri divizije približno 48—64 od čega:

— za oklopne bataljone 8—16 NP od 20 KT,

— za mehanizovane i pešadijske bataljone 20—40 NP od po 10 KT,

— za raketne baterije — oruđa — projektele 8 NP od 3—5 KT, i

— za nuklearne artiljerijske baterije oko 10 NP od 1—2 KT.

U AK može se očekivati da će, osim sredstava u formacijskom sastavu divizija, biti još približno:

— 1—2 raketna divizionna ili 2—4 raketne baterije srednjeg dometa,

— 1 KM (AK) sa CV, i

— 1 oklopni bataljon ili oklopno-izviđački puk.

Za izbacivanje iz borbe ovih elemenata (braniočevog korpusa) potrebno je približno 10—14 NP od čega:

— 4—8 NP od po 2—5 KT i

— oko 6 NP od 20 KT.

Znači, za napadnu operaciju armije, pod uslovom da se svi važniji elementi branioca na dubini odbrane AK uništavaju ili izbacuju iz borbe N b/s, potrebno je 58—78 NP jačine 2—20 KT.

Upotreba NP (po navedenim ciljevima) većeg ekvivalenta od 20 KT smatra se necelishodnom i u krajnjem neekonomičnom. Ne verujem da će bilo ko biti tako raskošan sa N b/s pa da po bataljonu vrši više od jednog NU. Naime, neće se ići na rešenje da se sve snage i sredstva bataljona — u odbrambenom rejonu zahvate teškim gubicima NE, već pogotkom u čvor, sistem odbrane biće razbijen i bataljon će praktično biti izbačen iz borbe.

Nuklearni ciljevi većeg značaja — operativno-strategijske važnosti — kao što su: aerodromi, veći i važniji saobraćajni čvorovi, industrijska postrojenja, velike baze za materijalno-tehničko snabdevanje, komandna mesta većih operativnih jedinica i dr., uništavaju se i ruše projektilima jačine 100, 300 i 500 KT. Kada je reč o napadnoj operaciji armije, treba napomenuti da se NU po ovim ciljevima izvode uglavnom sredstvom armiji pretpostavljene komande, s tim što delimično i armija može angažovati deo svojih sredstava, ako njihova struktura odgovara (domet i jačina).

Prethodna analiza bazirana je isključivo na proceni nuklearnih ciljeva gde nisu uzeti u obzir drugi faktori. Osim toga, u konkretnom primeru uzet je kriterijum na bazi rentabilnosti ciljeva pri čemu se nije polazilo od stvarnih mogućnosti ove ili one armije. Prema tome, ovakav kriterij možda bi mogle primeniti armije sa neograničenim N b/s koje koncepciju borbenih dejstava zasnivaju isključivo na snazi i mogućnosti sopstvenih nuklearnih udara.

Manje armije, sa ograničenim N b/s, za izbor nuklearnih ciljeva primenjivaće znatno stroži kriterij.

Polazeći od te, iako grube analize, može se izvući ovaj zaključak:

a) Velike armije, sa bogatim nuklearnim arsenalom, zasnivaju koncepciju upotrebe N b/s na približno sličnim analizama, s tom razlikom što se računa na sudar njihovih glavnih snaga i na glavnim svetskim ratištima. One polaze od pretpostavke da će branilac moći da veoma brzo zameni kompletne uništene jedinice — sredstva, pa se, zbog toga, u literaturi često može naći podatak da je za napadnu operaciju armije potrebno 140.180 NP. Na tome se i zasniva mišljenje — tvrdnja da će tempo napada biti i do 100 km, a dubina operacije do 500 km.

b) Armije sa ograničenim N b/s i ograničenom strukturom zasnivaće određivanje broja, vrste i strukture N b/s na sopstvenim mogućnostima. Normalno je polaziti od pretpostavke da ove armije ne mogu računati na to da NU uništavaju ili izbacuju iz borbe sve prethodno navedene NC, pri čemu ne uračunavaju ni nove jedinice radi zamene uništenih. Svodeći mogućnosti u realne okvire, takva armija može za napadnu operaciju računati najviše na broj, vrstu i takvu strukturu N b/s kojom će moći da uništi ili izbaci iz borbe sopstvenim N b/s 40—50% najvažnijih ciljeva u napadnoj zoni, onih koji čine skelet odbrambenog sistema branioca. Ukoliko je navedeni kriterij i približno realan, za napadnu operaciju armije bilo bi potrebno 34—46 NP i to:

- 75% ekvivalenta 10—20 KT
- 15% ekvivalenta 2—5 KT i
- 10% ekvivalenta 50, 70 i 100 KT.

Iz ove konstatacije sledi još jedan zaključak — da se tempo i zamah operacije određuju prema mogućnostima N b/s i da armija sa ograničenim N b/s u napadnoj operaciji određuje manji tempo napada (20—30 km) i manju dubinu operacije (180—200 km). Znači, cilj napadne operacije je izrazito zavisano od broja, vrste i strukture N b/s.

Rad komande, štaba i organa rodova na proceni nuklearne situacije i planiranju upotrebe N b/s

1) *Procena situacije i odlučivanje o upotrebi N b/s*

Isključivo pravo odlučivanja o upotrebi N b/s treba da ima komandant armije. Čak i ona sredstva koja se dodeljuju potčinjenim jedinicama ne bi se mogla upotrebiti bez njegovog odobrenja. Sva N b/s treba da se realizuju po jedinstvenom planu na nivou komande armije. Stoga je njen komandant dužan da kroz opštu pro-

cenu situacije posebno ceni nuklearnu situaciju. U procenu te situacije spada i procena braniočevih N b/s tj. (količina, vrsta i način upotrebe). Međutim, ovde ću se zadržati isključivo na proceni sopstvenih N b/s — sopstvene nuklearne situacije.

Polazeći od zadatka, operativno-taktičke situacije, raspoloživih N b/s i cilja operacije, komandant armije vrši operativno-taktičku analizu nuklearnih ciljeva¹, određuju njihovu (operativno-taktičku) ulogu u okviru operativnog rasporeda branioca i, na osnovu toga, bira NC. Zavisno od operativne situacije, pre svega od raspoloživih podataka o braniocu, kao i drugih uslova, komandant armije može da (u toku procene) odredi cilj za svaki NP, ili da to učini samo za najvažnije ciljeve, koji po njegovoj oceni imaju operativno-strategijski značaj i mogu najviše uticati na ostvarivanje cilja operacije. On može da na osnovu raspoloživih N b/s, procenom nuklearne situacije dođe do zaključka o najpogodnijem obliku operativnog manevra, a da operativno-taktičku analizu NC poveri organima komande pod rukovodstvom načelnika štaba armije.

Znači, u prvoj varijanti koja se obično primenjuje kada su podaci o braniocu poznati i provereni i kada se raspolaže manjim brojem NP, komandant armije određuje ciljeve, a organi komande vrše tehničku analizu nuklearnih udara. Prema tome, u ovoj varijanti oni ne daju komandantu predlog za upotrebu N b/s, već mu saopštavaju podatke o analizi NU.

U drugoj varijanti koja se primenjuje kada su podaci o braniocu delimično utvrđeni i kada se raspolaže sa više NP, komandant armije bira ciljeve samo za deo NP i određuje grupisanje N b/s i težište upotrebe. Organi komande analiziraju nuklearne ciljeve za NP koje komandant nije angažovao i izvode tehničku analizu nuklearnih udara za one ciljeve za koje je komandant odredio NP. U ovoj varijanti, organi rodova u čijem se sastavu nalaze N b/s, daju jedinstven predlog komandantu za upotrebu N b/s. Predlog je jedinstven zbog toga što isti organi (NA i predstavnik avijacije) zajednički analiziraju ciljeve i NU i što donose jedinstvene zaključke o najpogodnijem načinu upotrebe N b/s. Oni zapravo određuju: jačinu NP za svaki cilj, visinu eksplozije, sredstvo za lansiranje i vreme realizacije.

U trećoj varijanti koja se primenjuje kada su podaci o braniocu oskudni, obično pri napadu iz pokreta, i kada se raspolaže znatnim brojem NP različite jačine i vrste, komandant armije po završenoj proceni deli i grupiše N b/s, određuje cilj i težište njihove upotrebe i način eksploatacije učinaka, a organi rodova postupaju isto onako kao što je rečeno za drugu varijantu (za deo neangažovanih NP).

No, bez obzira na to da li će komandant armije primenjivati bilo koju od tri navedene varijante, njegova je obaveza da pri saopštavanju zamisli za dejstvo saopšti i zamisao za upotrebu N b/s.

¹ Pod pojmom operativno-taktičke analize NC podrazumeva se detaljna procena objekata za NU, pre svega, važnost NC ceni se prema njegovoj nameni i mogućnosti uticaja na izvršenje zadatka armije, pri čemu dimenzije cilja imaju sporedan značaj.

Zamisao za upotrebu N b/s treba da sadrži: cilj upotrebe (šta se želi ostvariti), težište (po kojim ciljevima izvršiti gro NU), podelu NP po etapama i napadnim operacijskim pravcima i šta zadržati u rezervi. Jedna od načelnih šema zamisli komandanta armije koju saopštava posle procene situacije i na osnovu koje organi rodova vrše operativno-taktičku analizu NC i tehničku analizu nuklearnih eksploatacija² — udara (NE — NU) izgledala bi približno ovako:

„Cilj operacije: nuklearnim udarima avijacije i raketnih jedinica uništiti i izbaciti iz borbe raketne jedinice i oklopne snage neprijatelja na pravcu glavnog udara i sprečiti podilazak i razvoj njegovih operativnih rezervi, glavni udar naneti opštim pravcem: . . . . . u sadejstvu sa snagama koje će napadati pravcem . . . . . razbiti i uništiti neprijateljsku grupaciju na prostoriji . . . . ., u bližem zadatku izbiti na liniju. . . . ., a potom uvodeći armijsku rezervu u sadejstvu sa vd-brigadom koju spustiti u širi rejon . . . . . i partizanskim snagama, brzo ovladati prostorijom . . . . . i stvoriti uslove za sledeću operaciju.

Borbeni poredak u jednom ešelonu sa jačom rezervom.

Težište NU imati po oklopnim snagama i raketno-nuklearnim sredstvima branioca.

Na pravcu. . . . . upotrebiti 34 NP, od čega 5 raketa operativne namene na zahtev k-ta 8. K, a na pravcu. . . . . upotrebiti 6 NP.

Za vatrenu pripremu napada i prvu etapu operacije upotrebiti 28 NP, za pripremu uvođenja AR i za drugu etapu 12 NP.

U rezervi armije imati 6 NP, od čega 3 rakete operativne namene po 20 KT, 1 NAB od 50 KT i 2 rakete taktičke namene po 10 KT.

Početak napada 10.10 u 03.50 časova, a vatrene pripreme napada u 03.32 časova”.

Na prvi pogled ova zamisao za dejstva izgleda dugačka. Međutim, kada se analizira smisao svake rečenice, pa i reči, može se sa sigurnošću tvrditi da u njoj nema ničega suvišnog i da sadrži neophodne podatke (ideju komandanta) na osnovu koje štab i organi komande mogu da izvode analize i pripremaju predloge za konačnu odluku komandanta.

Na osnovu zamisli za dejstva komandanta armije, štab i organi rodova — vidova cene situaciju i pripremaju predloge. Načelnik operativnog odeljenja, načelnik artiljerije i predstavnik avijacije zajednički, vrše detaljniju analizu NC i NE. Suština i smisao analize — procene je da se detaljno razmotri problem i nađe najcelishodnije rešenje za organizovanje sadejstva raketnih jedinica sa avijacijom i drugim rodovima. Težnja je da se pri tome praktično ostvari tesno vatreno sadejstvo i potpuno usklade NU sa idejom manevra, odnosno zamisli komandanta. Osim toga, detaljnom analizom NE (NU) dolazi se do podataka na osnovu kojih se zaključuje u kojoj meri i kakvim postupcima je moguće realizovati — obezbediti ideju

² Pod pojmom tehničke analize NE (NU) podrazumeva se detaljna tehnička procena mogućnosti realizacije zamisli komandanta za upotrebu N b/s (NT, ekvivalent NP, VE, mogućnost eksploatacije zona sigurnosti i dr.).

komandanta armije za predstojeću operaciju. Iz ovoga sledi zaključak da predlog za upotrebu N b/s u svim situacijama ne daju organi rodova, na primer NA, nego da ponekad i komandant armije može na kraju procene da dâ odluku za upotrebu N b/s, a da mu organi rodova i vidova kao stručni savetnici pomažu u iznalaženju najcelishodnijeg rešenja radi donošenja konačne odluke. Analizom NE (to je dužnost NA) treba doći do zaključka: kad i kojim projektinom i lansirnim sredstvom je najpogodnije vršiti NU po već određenom cilju (koji je odredio komandant) kakvi se (približno) učinci očekuju, koja je najpogodnija vrsta eksplozije (imajući u vidu ideju manevra i način eksploatacije učinaka), kakve mere treba preduzeti radi sigurnosti sopstvenih snaga i način da se neprijatelju spreči otklanjanje posledica NU.

Pri analizi NE najvažnije je doći do najpogodnijeg rešenja o vremenu izvođenja NU po određenom cilju, imajući u vidu posebno izabrani oblik operativnog manevra. Radi ilustracije navešću dva primera za dva različita cilja:

a) Ako je komandant armije odredio da se raketni divizion branioca uništi NU ili izbacii iz borbe, a procenom (analizom) došao je do zaključka da cilj veoma dobro brani PVO, taj će zadatak poveriti, recimo raketnoj grupi. Vreme udara se određuje prema položaju cilja, tj. idealno je kada je cilj na vatrenom položaju i kada se nalazi u fazi programiranja. Znači, u to vreme su oruđa napunjena, a sredstva za kontrolu i vođenje u pogonu, te se jednim udarom može izbaciti iz borbe cela raketna jedinica;

b) Ako je komandant armije odredio da NU izbacii iz borbe mehanizovanu diviziju koja se nalazi u rezervi AK, vreme izvršenja NU određuje se prema efektu koji se želi postići. Tu mogu biti tri slučaja:

— da se diviziji nanesu što veći gubici u rejonu razmeštaja (pre njenog pokreta);

— da se nanesu izvesni gubici i spreči joj se podilaženje za određeno vreme i

— da se nanesu što veći gubici i odbije protivnapad — protivudar.

U prvom slučaju postiže se najslabiji efekat dejstva, a zbog disperzije cilja potrebno je znatno više sredstava.

U drugom slučaju, kada se nalazi u pokretu, divizija ima linijski oblik, pa zbog verovatnoće rasturanja postoji mogućnost da joj se nanesu relativno mali gubici i da veliki deo energije nuklearne eksplozije zahvati prazan prostor. Gledano sa operativnog stanovišta, ponekad će biti neophodno da se NU spreči (za određeno vreme) pristizanje divizije u određene rejone i time obezbedi sprovođenje zamišljene ideje manevra komandanta. Takvi zadaci načelno se daju avijaciji, radi veće sigurnosti pogađanja cilja. U ovakvim prilikama najpogodnija je površinska nuklearna eksplozija.

U trećem slučaju, kada se žele naneti što veći gubici i odbiti protivudar, najpovoljnije vreme za realizaciju zamišljenog plana — izvođenje NU — je ono kada se divizija razvije i sa linije razvoja, po bataljonima, kreće u protivudar. U tom periodu bataljoni su

najprikupljeniji, daljine gađanja su male, pa se znatno povećava tačnost gađanja i osetno smanjuje rasturanje. Sem toga, u ovoj varijanti, NU se izvode raketnim jedinicama i nuklearnom artiljerijom. Dakle, u trećem slučaju, ukupan efekat je najveći i treba da se u praksi primenjuje kad god je moguće i u taktičko-operativnom smislu opravdano.

Iz svega se može zaključiti da je cilj analize NE (NU), što je u suštini i dužnost organa rodova, da obezbedi komandantu podatke radi donošenja najcelishodnije odluke za upotrebu N b/s, da se izabere oblik operativnog manevra i najpovoljniji način za organizovanje sadejstva i vatrenog sistema u celini.

Pošto je upoznao podatke iz operativno-taktičke analize NC i tehničke analize NE i saslušao predloge za upotrebu rodova, komandant armije donosi definitivnu odluku. U idejnom delu odluke, pored ostalog, formuliše se odluka za upotrebu N b/s. Sadržaj tog dela odluke integriše se u celokupnu zamisao za dejstva na sličan ili isti način kao što je iznešeno u ranijem primeru. Praktično, to znači da idejni deo odluke (4. tačka zapovesti — direktive) za upotrebu N b/s sadrži konačne podatke, potrebne za upotrebu, do kojih se dolazi analizom — procenom NC i NE.

U odluci komandant armije određuje: cilj upotrebe N b/s, težište NU, podelu NP po pravcima i etapama. Tu se preciziraju broj i vrsta NP u rezervi i njihova namena. U daljem delu odluke komandant armije određuje koliko i kakvih N b/s se pridaje potčinjenim jedinicama, a koliko i kakvih se zadržava pod neposrednom komandom. Osim toga, određuje koliko će se NP realizovati po planu komande armije, a koliko na zahtev komandanata korpusa.

Načelno, broj NP kojima raspolaže komandant upotrebljava se po sledećem:

— oko 70% za udare po ciljevima koji mogu ispoljiti najjači uticaj na sprovođenje zamisli dejstva, a time i na ostvarivanje cilja operacije u celini;

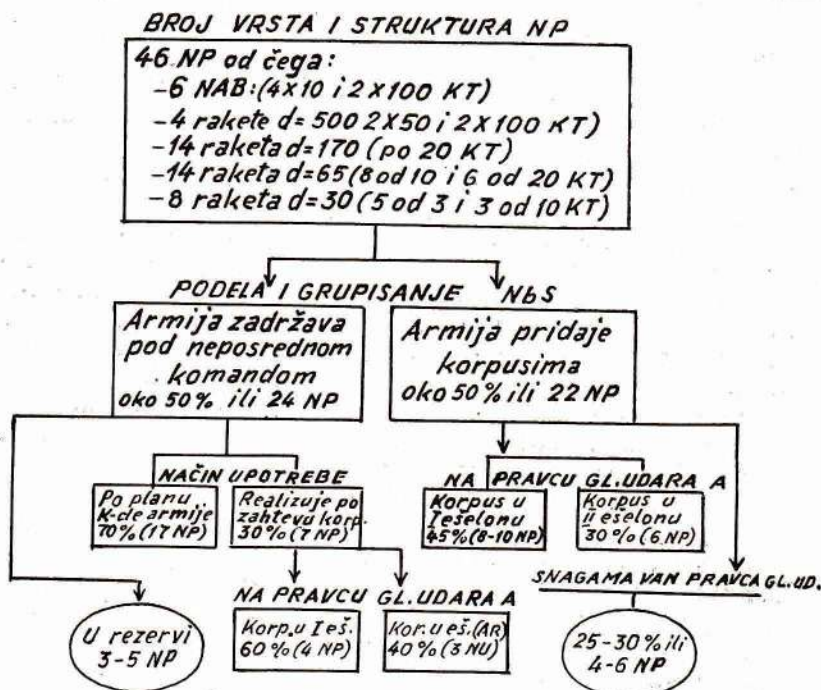
— oko 30% upotrebljava se takođe po planu komande armije, ali na zahtev komandanata korpusa. Ovaj kontingent N b/s angažuje se za udare po važnim ciljevima (operativnog značaja) koji mogu uticati na izvršenje zadatka korpusa ako oni nisu u mogućnosti da to učine sredstvima koja su im pridata; i

— kontingent N b/s koji je odlukom komandanta armije pridat potčinjenim jedinicama, angažuje se za NU po ciljevima u taktičkoj dubini branioca i za neposrednu eksploataciju njihovih učinaka, čime se najbrže ostvaruje željeni tempo napada i sprovodi zamišljena ideja manevra.

Načelna podela — grupisanje i način upotrebe N b/s u napadnoj operaciji armije-prikazana je u šemi.³

³ Šema je izrađena za napadnu operaciju, ali je dat proizvoljan broj i vrsta N b/s. Šema je načelnog karaktera, bez pretenzije da je to najbolje rešenje.

NAČELNA ŠEMA PODELE NP U NAPADNOJ OPERAC. A

REKAPITULACIJA PODELE I GRUPISANJA Nb/S PO OPER. PRAVCIMA I ETAP.

a) PO OPERACIJSKIM PRAVCIMA:

- Na pravcu glavnog udara armije 40 NP ili 85% (računata i rez.)
- Na operacijskom pravcu van glavnog udara A 6 NP ili do 30%

b) PO ETAPAMA OPERACIJE:

- Za vatrenu pripremu napada i I etapu operacije 26 NP/57%
- Za pripremu uvođenja II ešelona i II etapu operacije 16 NP/34%
- U rezervi armije ----- 4 NP/ 9%

c) Za vatrenu pripremu napada angažuje se sa po jednim NU do 85% sredstvima za lansiranje.

d) Struktura faze izvođenja vatrene pripreme sastoji se iz:

- 1.- Avio udari nuklearnim i konvencionalnim sredstvima po raketnim jedinicama i nuklearnoj artiljeriji u trajanju 3'-5'
- 2.- Rušenja i uništenje NU raketnih jedinica ----- 2'-3'
- 3.- Neutralisanja - dejstva artiljerije i avijacije klasičnim projektilima. U ovoj fazi struktura vatre može biti različita po pravcima zavisi od konkretnih uslova ali je obaveza da početak bude jednovremen.

pd-AR-1

AR

okd-AR-1

rd-d-500

LEGENDA

Uz plan upotrebe Nb/s

PERIOD DEJSTVA- ETAPA	OBJEKAT BROJ NC	JEDINICE - SREDSTVA ZA LANSIRANJE																			
		KRG-7-7.r.d-d-30				KRG-8-8.r.d-d-65				ARG-1-9.r.d-d-170				rd-d-500				AVIJACIJA			
		ENVIJA LEVI	NT	VE	VREME NU	ENVIJA LEVI	NT	VE	VREME NU	ENVIJA LEVI	NT	VE	VREME NU	ENVIJA LEVI	NT	VE	VREME NU	ENVIJA LEVI	NT	VE	VREME UDARA
VATRENA PRIPREMA NAPADA	MEHANIŽOV BATAJON C br. 3	10 KT	K.	Vn	„C“ -15'															KONVENCIONALNIM PROJEKTI- LIMA NEUTRALISISE I UNISTAVA NEPRIJATELJSKE RAKETE I NUKLARTILJERIJU C br. 50, 51, 52 i 53	
	OKL.BAT. C br. 4	10 KT	tt	Vn	„C“ -15'																
	MEHAN.BAT. C br. 1				10 KT	K.	Vn	„C“ -15'													
	MEHAN.BAT. C br. 2				10 KT	tt	Vn	„C“ -15'													
	MEHAN.BAT. C br. 5				10 KT	K	Vn	„C“ -15'													
	RAK.BATER. C br. 6								10 KT	K	Vn	„C“ -15'									
	RAK.BATER. C br. 7								10 KT	K	Vn	„C“ -15'									
	RAK.BATER. C br. 8																10 KT	K	Vn		„C“ -20'
	RAK.BATER. C br. 9																10 KT	K	Vn		„C“ -20'
	AERODROM A												100 KT	-	Po	„C“ -25'					
AERODROM B												100 KT	-	Po	„C“ -25'						
I. ETAPA OPERACIJE	MEH.BAT. C br. 10	3 KT	K.	Vn	„C“ +65'															DEJSTVUJE PO PLANU KOMANDE GRUPE ARMIIJA	
	MEH.BAT. C br. 11	3 KT	tt	Vn	„C“ +45'																
	OKL.BAT. C br. 12				20 KT	K.	Vn	„C“ +45'													
	OKL.BAT. C br. 13				20 KT	tt	Vn	„C“ +45'													
	OKL.BAT. C br. 16				20 KT	K.	Vn	„C“ +45'													
	OKL.BAT. C br. 14								20 KT	K.	Vn	„C“ +65'									
	OKL.BAT. C br. 15								20 KT	K	Vn	„C“ +65'									
	MEHAN.BAT. C br. 17	5 KT	K	Vn	„C“ +65'																
	MEHAN.BAT. C br. 18								10 KT	K	Vn	„C“ +65'									
	OKL.BAT. C br. 23								20 KT	tt	Vn	„D“ +1									
	OKL.BAT. C br. 24								20 KT	K	Vn	„D“ +1									
	REZ.UPOD. C br. 25 i 26									2X10 KT	-	Po	D+2								
	BAT.ČVOR ODBR.C br.19					20 KT	K	Vn	„D“ +1												
BAT.ČVOR ODBR.C 20	10 KT	tt	Vn	„D“ +1																	
BAT.ČVOR ODBR.C 22	10 KT	K	Vn	„D“ +1																	
BAT.ČVOR ODBR.C 21					10 KT	K	Vn	„D“ +1													
II. ETAPA OPERACIJE	OPER.REZ. U PODILAŽ. C br. 29, 30 31 i 32								3X10 i 1X20 KT	-	2X Po 2X Vn	„D“ +3									
	OPERATIV. REZERVA U PODILAŽE- NJU C br. 33, 34, 35 i 36												3X10 1X20 KT	-	Vn	„D“ +3					
UREZ. K-TA I A		2 NP 1 X 5 KT 1 X 10 KT			2 NP 1 X 10 KT 1 X 20 KT				4 NP 2 X 10 KT 2 X 20 KT										2 NAB 1 X 50 KT 1 X 70 KT		

NUKLEARNI
UDARI U VATRENJ
PRIPREMI NAPADA

NUKLEARNI
UDARI U
I. ETAPI OPERACIJE

NUKLEARNI
UDARI U
II. ETAPI OPERACIJE

okd-AR-1

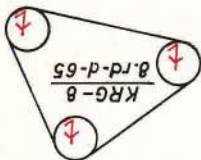
AR

pd-AR-1

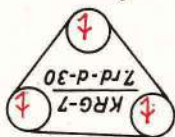
pd-KR-8

1.A

okbr-KR-7

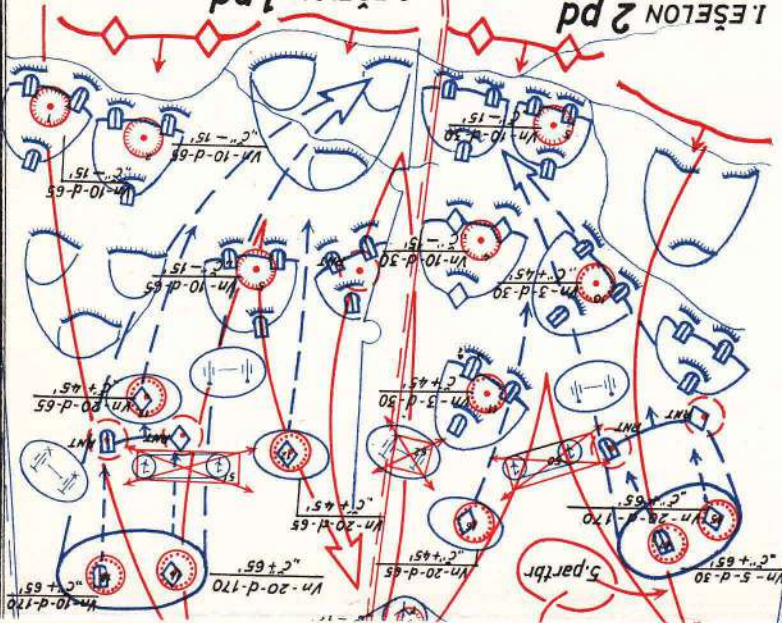
8.K

7.K

1. EŞELON 1 pd
8.K 1 okbr

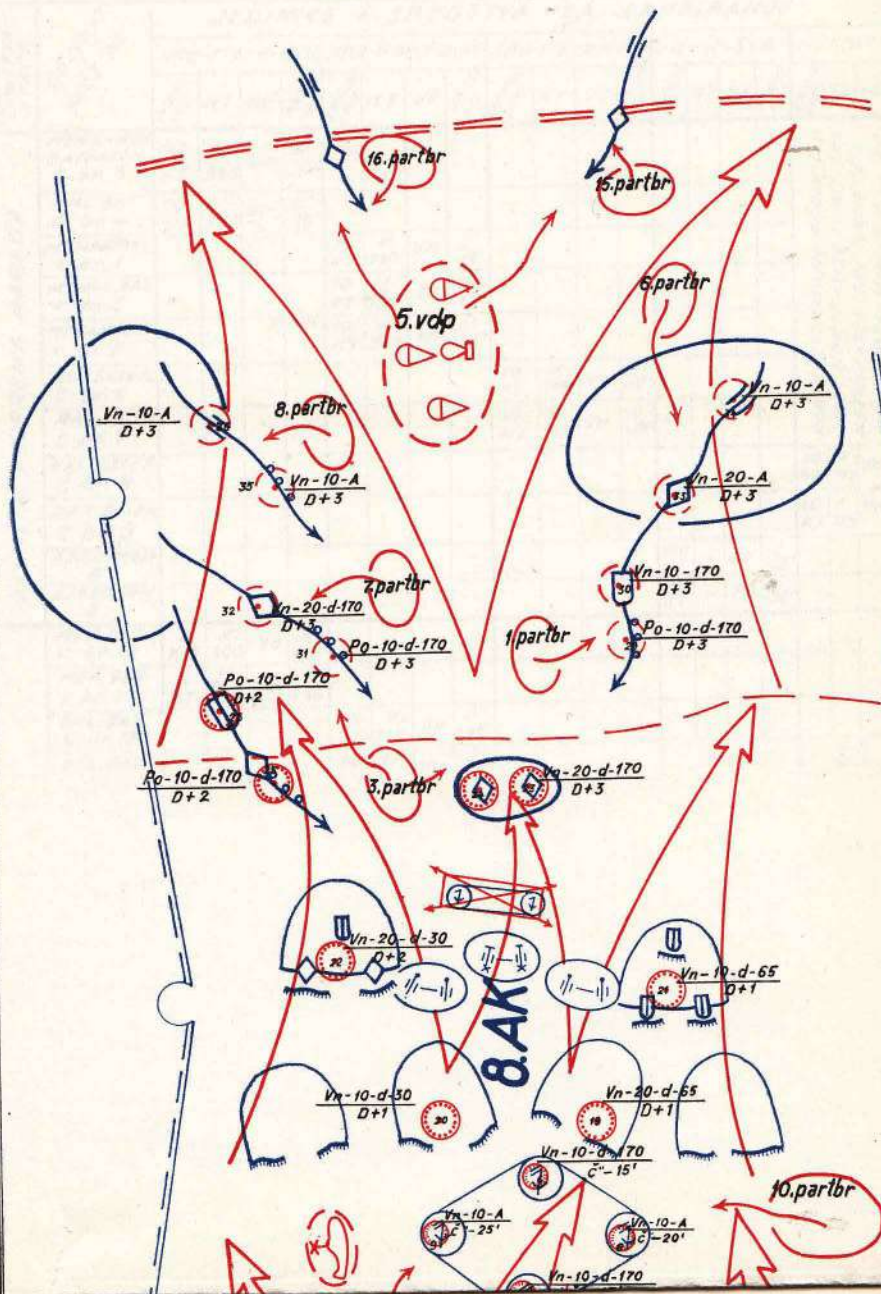
1. EŞELON 2 pd
7.K 1 pbr

NAČELNA ŠEMA PLANA UPOTREBE NB/S U NAPADNOJ OPERACIJI 1.A

Po-100-d-500
C-25'

Po-100-d-500
C-25'

2) Planiranje upotrebe N b/s u napadnoj operaciji armije

Planiranje se izvodi na osnovu odluke komandanta, (direktive — zapovesti) izvoda iz direktive i plana upotrebe N b/s pretpostavljene komande.

Plan upotrebe N b/s izrađuje ista grupa starešina koja je vršila operativno-taktičku analizu NC i tehničku analizu NE (NU). U plan napadne operacije obavezno se unosi odluka o upotrebi N b/s. Ona je ujedno i osnova za izradu plana operacije, odnosno planiranja određenog oblika operativnog manevra, budući da N b/s predstavljaju skelet vatreneog sistema i da se u njega uklapaju ostala borbena sredstva.

Planiranje upotrebe N b/s ne bi trebalo da spada u nadležnost NAA, zbog toga što sva ova sredstva nisu u sastavu artiljerije i što se planiranjem upotrebe N b/s reguliše sadejstvo — odnosno usklađuje se dejstvo po vremenu i prostoru NU sa operativnim postupcima i dejstvom drugih rodova u sastavu armije.

Prema tome, plan upotrebe N b/s treba da bude jedinstven za operaciju i da na tom zadatku budu angažovani: NOO, NA, predstavnik avijacije i načelnik PNHBO pod neposrednim rukovodstvom NŠ. Planiranje upotrebe N b/s je jedinstveno i strogo određeno za svaki NU.

Plan upotrebe N b/s može se raditi na nekoliko načina i imati različitu formu. On se može raditi u vidu šeme na karti, u vidu tabelarnog pregleda i kombinacijom ovih metoda.

U praksi se plan upotrebe N b/s radi kombinovanim metodom: šematski na karti (oleati sa legendom) sa tablicom podele ciljeva i vremena, zadacima jedinica koje učestvuju u njegovoj realizaciji.

U planu upotrebe N b/s treba precizirati zadatke jedinica i naznačiti NU po ciljevima i etapama: u vatrenoj pripremi napada, u toku izvršenja bližeg zadatka (I etape) u pripremi uvođenja i dejstva rezervi (II ešelona) i u toku izvršenja sledećeg zadatka (II etape operacije).

U vatrenoj pripremi napada i do izvršenja bližeg zadatka (I etape), pored ostalih podataka, tačno se određuje vreme izvođenja NU. Za pripremu uvođenja rezervi i u toku II etape ne mogu se u planu precizirati svi podaci. Planiranje za II etapu je orijentirno i dopunjava se u toku izvođenja I etape, što znači da se za svaki cilj određuju broj i vrsta NP, sredstva za lansiranje, vrsta eksplozije i operativno-taktičko vreme realizacije plana.⁴

Pri planiranju upotrebe N b/s smatram da se u napadu treba rukovoditi sledećim principima:

a) da se NU planiraju sasređeno po vremenu i ciljevima; znači, treba težiti da se jednovremeno i maksimalno koriste raspoloživa lansirna sredstva na određeni broj ciljeva, pri čemu se postiže znatno veći efekat nego ako se to čini u većem vremenskom razmaku po pojedinim ciljevima; za uništenje pojedinih važnih ciljeva (N b/s branioca) planiraju se dežurna sredstva, a plan se realizuje čim se otkrije cilj i odredi najpovoljnije vreme;

⁴ U datom primeru izrađena je načelna šema plana, a podaci su uzeti proizvoljno; adekvatno razmatranju ovog pitanja u celom članku.

b) da se najmanje tri četvrtine raspoloživih NP upotrebi za NU na glavnom operacijskom planu — na pravcu udara glavnih snaga armije i

c) u vatrenoj pripremi napada treba planirati najснаžnije NU i to po ciljevima koji najbrže mogu ispoljiti uticaj na početak napada i I etapu operacije. Znači da je i cilj vatrene pripreme napada da se NU dobije potpuna prevlast i izbori inicijativa u operativno-strategijskim okvirima.

Načelno, vatrena priprema napada treba da sadrži tri faze i to:

— prva faza sastojala bi se iz udara avijacije po raketno-nuklearnim sredstvima i aerodromima branioca radi sprečavanja njegove vatrene protivpripreme; udari avijacije po pomenutim sredstvima izvodili bi se nuklearnim i konvencionalnim projektilima u trajanju od oko 5 minuta;

— druga faza — period rušenja i uništenja — sastoji se iz NU raketnih jedinica u trajanju od 2 do 3 minuta; i

— treća faza — period neutralisanja — sastoji se iz vatrenih udara i sistematskog gađanja artiljerijskih jedinica po određenim ciljevima koji nisu zahvaćeni NU.

Posle vatrene pripreme napada, u toku I etape operacije, NU, načelno, treba planirati za uništenje i razbijanje taktičkih i bližih operativnih rezervi radi sprečavanja njihovog protivdejstva. Praktično to bi bila druga serija NU u napadnoj operaciji armije kojom bi se obezbeđivalo izvršenje bližeg zadatka.

Za pripremu uvođenja i dejstva rezervi (II ešelona) planira se vatrena priprema koja se u suštini ne razlikuje od vatrene pripreme napada u početku operacije (obično je nešto kraća i slabijeg intenziteta).

U toku izvršenja II etape operacije planira se načelno četvrta serija NU i to po operativnim rezervama radi sprečavanja njihovog podilaženja, razvoja i protivudara, pri čemu se u krajnjem obezbeđuje konačno ostvarivanje planiranog cilja operacije, tj. razbijanje branioca.

Iz iznetog mišljenja o planiranju upotrebe N b/s u napadnoj operaciji armije mogu se izvući ovi zaključci:

a) NU se planiraju i izvode po serijama — jednovremeno po određenom broju ciljeva. Pojedinačni NU, između pojedinih serija, planiraju se i izvode po novootkrivenim ciljevima kao što su: raketno-nuklearna sredstva, stanice za navođenje, KM, CV i slično.

b) U napadnoj operaciji armije mogu se planirati i izvoditi NU u četiri serije, ne računajući prethodna dejstva, i to:

— prva serija, vatrena priprema napada;

— druga serija, uništenje i razbijanje taktičkih i bližih operativnih rezervi — izvršenje prve etape operacije;

— treća serija, vatrena priprema uvođenja i dejstva armijskih rezervi i

— četvrta serija, razbijanje i izbacivanje iz borbe operativnih rezervi branioca radi konačnog ostvarenja planiranog cilja operacije.

Pukovnik
Miloš PALIJA

ULOGA SANITETSKE SLUŽBE U POPUNI ORUŽANIH SNAGA LJUDSTVOM U RATU

Rezerve u ljudstvu su u prvom i drugom ratu predstavljale vrlo ozbiljan problem. Međutim, većina armija ga je manje-više uspešno rešavala, prvenstveno zahvaljujući dobroj organizaciji sanitetske službe, koja je, uza sve teškoće, uspevala da najveći broj ranjenika ili bolesnika uzleći i vrati u stroj.¹

U eventualnom ratu savremeno naoružanje, naročito nuklearna, hemijska i biološka borbena sredstva, prouzrokovalo bi i pored svih mera zaštite, ogromne gubitke u oružanim snagama. Velike gubitke trpelo bi i stanovništvo, jer bi nuklearnim, hemijskim i biološkim udarima bili izloženi i gradovi, industrijski, saobraćajni i drugi centri. Pored toga, došlo bi do opšteg pogoršanja životnih uslova zbog oskudice u hrani, slabih higijenskih prilika, velikih migracija stanovništva i dr., što bi stvaralo povoljne uslove za pojavu masovnih zaraza, kožnih i drugih oboljenja.

Osim toga, ukoliko su tehnika i naoružanje usavršeniji i komplikovaniji, utoliko zahtevaju stručnije rukovanje, pa je popuna stručnim kadrom otežana zbog oskudice u tom kadru, jer obuka traje dugo i vrlo je skupa.

Uloga sanitetske službe u rešavanju problema ljudskih rezervi nije uvek bila tako velika kao danas. Iako su vojske u starom i srednjem veku imale izvesne elemente sanitetske službe, ranjenici i bolesnici su u većini slučajeva bili prepušteni sami sebi. Život i zdravlje vojnika za državu, odnosno vojskovođu, nisu predstavljali takvu vrednost da bi im se poklanjala posebna pažnja. Izbačene iz stroja su zamenjivali novomobilisanim ljudstvom. Učešće u borbi svakog borca bilo je najčešće kratko i odlučujuće za ishod borbe pa

---

¹ Još u drugoj polovini 19. veka u ratovima u Evropi problem ljudskih rezervi za oružane snage nije se postavljao. Tako, na primer, u krimskom ratu (1853—1856) brojno stanje svih armija učesnica, sem Turske, iznosilo je 750.000 ljudi, dok je muškaraca, od 20 do 50 godina starosti bilo oko 30 miliona. U oružanim snagama je, dakle, bilo samo oko 2% odraslih muškaraca. U francusko-pruskom ratu (1870—1871) pod oružjem se nalazilo 16,5% muškaraca zaraćenih zemalja sposobnih za vojnu službu.

Tek u ratovima 20. veka problem ljudskih rezervi postavio se u oštroj formi. U prvom svetskom ratu procenat mobilisanih muškaraca u odnosu na broj sposobnih za vojnu službu iznosio je: u Nemačkoj 81%, Francuskoj 79%, Austro-Ugarskoj 74%, Italiji 72%, Velikoj Britaniji 50%, Rusiji 39% i SAD 17%. U drugom svetskom ratu ovaj procenat je još više porastao: u SAD na 30%, u Velikoj Britaniji na 57% (muškarci od 18 do 40 godina), a Nemačka je izvršila „totalnu mobilizaciju“, mobilisala je i mladiće od 17 godina, pa ipak nije mogla da popuni ogromne gubitke. U drugom svetskom ratu za vojnu službu koriste se i žene (u armiji SAD bilo ih je 284.000).

je bilo teško izdvojiti nekoga da se brine o ranjenicima, a i stanje medicinske nauke bilo je na tako niskom nivou, da je bilo malo nade da će se ranjenik posle medicinske pomoći vratiti u stroj. Razvojem kapitalizma i stvaranjem stalnih armija postepeno se stvara i vojnomedicinska organizacija, jer ratovi su dugotrajniji, gubici ljudstva veći, mobilizacijske rezerve sve više ograničene, ratna tehnika savršenija i ne dozvoljava da se vojnik brzo i lako zameni. Život i zdravlje vojnika sve više se cene, a vraćanje u stroj izlečenih ranjenika i bolesnika dobija sve veći značaj. Komandantu postaje jasnije da je vojna i ekonomska korist od sanitetske službe velika. S druge strane, medicinska nauka sve više napreduje i raspoložuje sve efikasnijim sredstvima za sprečavanje oboljenja i lečenja ranjenika i bolesnika. Tako je u drugoj polovini 17. i početkom 18. veka u većini evropskih zemalja došlo do formiranja stalnih sanitetskih snaga i sredstava u sastavu armija. U prvom svetskom ratu smrtnost ranjenika iznosila je oko 8—10%, a u drugom, zahvaljujući dobro organizovanoj sanitetskoj službi, od ranjenika koji su stigli do sanitetske etape umrlo je svega oko 4—5%. (Smrtnost ranjenika iz borbi u armiji SAD na evropskom ratištu iznosila je 4,2% od 373.083 ranjenika 15.140 je umrlo od rana)². U korejskom ratu smrtnost ranjenika iznosila je oko 2%, dok u armiji SAD u Vijetnamu iznosi oko 1%.

Pored toga, sanitetske službe uspele su da izleče i vrate u stroj oko 70% svih ranjenika i preko 90% svih bolesnika. Međutim, deo ranjenika i bolesnika koji je zbog invaliditeta bio nesposoban za službu u oružanim snagama, bio je sposoban za rad u privredi i drugim delatnostima. Na ovaj način izlečeni ranjenici i bolesnici zamenjivali su ljudstvo na dužnostima u građanstvu i tako stvarali rezervu za popunu oružanih snaga.

Kolika je bila uloga sanitetske službe u rešavanju problema ljudskih rezervi u drugom svetskom ratu pokazaćemo na dva primera.

Smatramo da je u Sovjetskoj armiji u drugom svetskom ratu, s obzirom na intenzitet borbenih dejstava, realno pretpostaviti da su borbeni sanitetski gubici zajedno sa povredama iz udesa iznosili oko 0,15% brojnog stanja oružanih snaga dnevno. Ako pretpostavimo da su oružane snage SSSR imale prosečno brojno stanje oko 10.000.000 ljudi (u poslednjim mesecima rata Crvena armija imala je preko 11.000.000 ljudi), to je broj ranjenika za ceo tok rata iznosio oko 20.000.000. Smatra se da je broj neborbenih gubitaka (bolesnika) iznosio oko 0,1% brojnog stanja oružanih snaga dnevno, pa je Crvena armija u toku drugog svetskog rata imala i oko 14.000.000 bolesnika. (U ovim brojevima pojavljuju se neki ranjenici i bolesnici dva, tri ili više puta: ranjen ili oboleo i izlečen, pa ponovo ranjen ili oboleo i izlečen.)

² Smrtnost bolesnika u armiji SAD na evropskom ratištu u drugom svetskom ratu bila je 31 put manja nego u prvom. Bio je svega 741 smrtni slučaj od bolesti na 3.086.570 vojnika, dok je u prvom svetskom ratu bilo 23.238 smrtnih slučajeva — 18.047 od zapaljenja pluća (!) — na 2.084.057 vojnika. U ove cifre nisu uneti povređeni od bojnih otrova, 31% svih gubitaka armije SAD u 1918. godini bilo je od bojnih otrova.

njen ili oboleo). Pošto je sanitetska služba Sovjetske armije u drugom svetskom ratu uspela da izleči i vrati u stroj 72,3% svih ranjenika i 90,6% svih bolesnika, to znači da je vraćeno u stroj oko 14.500.000 ranjenika i oko 12.500.000 bolesnika. Ovako impozantan broj ranjenika i bolesnika vraćenih u stroj dovoljno govori o ulozi sanitetske službe Sovjetske armije u rešavanju problema ljudskih rezervi.

U armiji SAD od januara 1942. do avgusta 1945. godine ukupno je bilo lečeno u sanitetskim ustanovama 17.480.000 ranjenika i bolesnika; od toga 14.876.000 od bolesti, 2.005.000 od udesa i 599.000 od ranjavanja u borbi. Ovako mali broj ranjenika u borbi posledica je manje angažovanosti u borbama jedinica američke armije.

S obzirom na ogromne gubitke u eventualnom raketno-nuklearnom ratu uloga sanitetske službe u rešavanju problema ljudskih rezervi u oružanim snagama znatno bi porasla u odnosu na dosadašnje ratove. Čak se može reći da bi uloga sanitetske službe u tome bila odlučujuća. Ranije prihvaćeno načelo „pobediti pomoću ranjenika i bolesnika” još više će vredeti.

U ograničenom ratu, koji bi se vodio konvencionalnim oružjem, mogu se očekivati isti, čak i bolji rezultati u pogledu lečenja ranjenika i bolesnika nego u drugom svetskom ratu. Pre svega zato što se smatra da bi sanitetski gubici u ograničenom ratu bili približno isti kao u drugom svetskom ratu, uslovi rada sanitetskih jedinica i ustanova ne bi se bitno izmenili, dok bi se snage i sredstva sanitetske službe povećali i poboljšali.

U raketno-nuklearnom ratu situacija se iz osnova menja. Broj ranjenika i bolesnika znatno će porasti, a karakter povreda i oboljenja takođe se menja. Znatno će porasti broj opekotina i udruženih povreda (ranjeni i opečeni, ranjeni ili opečeni i ozračeni ili kontaminirani, ranjeni ili opečeni i zatrovani bojnim otrovima i dr.), a pojaviće se i nova oboljenja, kao akutna radijaciona bolest, zatrovanost bojnim otrovima i dr. Udružene povrede jedna drugu pogoršavaju, kod njih se lakše razvija infekcija i lakše dolazi do drugih komplikacija, pa će i njihovo lečenje duže trajati, a smrtnost i nesposobnost za službu u oružanim snagama će se povećati u odnosu na drugi svetski rat.

Pored toga u raketno-nuklearnom ratu sanitetska služba radiće u uslovima izloženosti svojih snaga i sredstava, ranjenika i bolesnika uništenju, oštećenju i kontaminaciji radiološkim, hemijskim i biološkim borbenim sredstvima, što će se negativno odraziti na efekat rada. Usled velikog povećavanja potreba u sanitetskim materijalnim sredstvima i uništenja izvora snabdevanja postojaće stalna oskudica sanitetskih materijalnih sredstava. Sve ovo imaće znatnog uticaja na organizaciju i efekat rada sanitetske službe.

S obzirom na ogroman broj ranjenika i bolesnika, na povećani broj udruženih povreda, povećanu smrtnost ranjenika i bolesnika, ugroženost i teške uslove rada sanitetskih jedinica i ustanova, nestašicu sanitetskih i drugih materijalnih sredstava i dr., a na osnovu iskustava iz drugog svetskog rata i ratova posle njega, i vodeći računa o napretku medicinske nauke, može se, ipak, zaključiti da bi

efekat lečenja ranjenika i bolesnika u eventualnom nuklearnom ratu bio slabiji nego u drugom svetskom ratu. Međutim, vraćanje u stroj i manjeg procenta ranjenika i bolesnika nego u drugom svetskom ratu, s obzirom na njihov veliki broj, predstavljaće ogroman doprinos sanitetske službe rešavanju problema popune ljudstva. Broj poginulih prema povređenim u borbi u eventualnom nuklearnom ratu biće veći nego što je bio u drugom svetskom ratu.

Lečenje ranjenika i bolesnika i njihovo vraćanje u stroj nije jedini zadatak sanitetske službe u rešavanju problema ljudskih rezervi. Uloga sanitetske službe je u preduzimanju mera radi sprečavanja ispadanja ljudstva iz stroja zbog bolesti, naročito zaraznih, često se zapostavlja, iako su rezultati ovih mera veliki.³

I u drugom svetskom ratu broj obolelih bio je vrlo veliki. Tako, na primer, u nemačkoj armiji na 100 lečenih u vojnim bolnicama bilo je 27 ranjenika, 64 bolesnika, 9 žrtava udesa i drugih uzroka. Od bolesti je umrlo 125.000 ljudi (166.000 u prvom svetskom ratu).

U Sovjetskoj armiji organizacija sanitetskog obezbeđenja bila je vrlo dobra, pa epidemija nije bilo, pojavljivali su se samo pojedinačni slučajevi zaraznih oboljenja, koji su predstavljali neznatan procenat od opštih razbolevanja.

Međutim, i danas u nepovoljnim prilikama gubici od bolesti, naročito zaraznih (na prvom mestu od dizenterije, pegavca, malarije i trbušnog tifusa) mogu biti vrlo veliki. Tako, na primer, u našem narodnooslobodilačkom ratu glavni problem je bio pegavac. Smatra se da je u toku zime 1942—1943. godine razbolevanje od pegavca u jedinicama NOV i POJ iznosilo oko 100 na 1000 boraca. Ovo je bila posledica vanredno teških uslova u kojima se rat vodio (većina stanovništva je imala vaši, brojna žarišta pegavca, velike migracije stanovništva, nedostatak kadrova, slaba tehnička opremljenost, krajnja oskudica medicinskih sredstava i dr.).

³ Još od trojanskog rata, kad su Grci više stradali od bolesti nego od naoružanja, pa sve do druge polovine 19. veka većina gubitaka ljudstva bili su posledica epidemija koje su harale u svim armijama, jer medicina nije raspolagala sredstvima za njihovo uspešno suzbijanje. Tako, na primer, u ratovima 17. veka u Evropi je umrlo od ranjavanja na bojnopolju 950.000 ljudi, dok je u armijama umrlo od bolesti 2,2 miliona ljudi. Za vreme Napoleova pohoda na Rusiju 1812. godine gubici od zaraznih bolesti u mrtvima bili su 6 puta veći nego gubici od ranjavanja. U krimskom ratu (1853—1856) bilo je tri puta više umrlih od zaraznih bolesti nego poginulih i umrlih od rana.

Naglim razvojem medicine, naročito bakteriologije, higijene i epidemiologije u drugoj polovini prošlog veka, situacija se znatno menja i sanitetska služba preventivno-medicinskim merama uspeva da znatno smanji broj umrlih usled bolesti, naročito zaraznih. U francusko-pruskom ratu (1870—1871) broj umrlih od zaraznih bolesti bio je upola manji od broja poginulih i umrlih od rana. (U francuskoj armiji bio je dosta velik broj umrlih od velikih boginja, jer nisu izvršili vakcinaciju, dok pruska armija praktički nije imala gubitaka od velikih boginja jer su izvršili vakcinaciju). U prvom svetskom ratu na 100 ranjenih bilo je svega 11 zaraznih bolesnika. Francuska armija u prvom svetskom ratu imala je 13,5% mrtvih od naoružanja i 2% umrlih od bolesti svog brojnog stanja; nemačka armija imala je 13,7% gubitka od naoružanja i 1,3% od bolesti. U drugom svetskom ratu većih epidemija zaraznih bolesti nije ni bilo. Odnos umrlih zbog ranjavanja i umrlih od bolesti u armiji SAD u drugom svetskom ratu bio je 1 : 0,07.

Visina gubitaka ljudstva u ratu, prvenstveno neborbenih, u velikoj meri zavisi i od mera koje se sprovode u miru radi pripreme teritorije i ljudstva za rat u zdravstvenom pogledu. U ove mere ulaze: rad na organizaciji zdravstvenih službi i određivanje njihovih uloga i zadataka u ratu, podizanje opšteg zdravstvenog stanja i psihofizičke kondicije naroda, likvidacija endemsko-epidemijskih žarišta, obezbeđenje dovoljnih količina higijenski ispravne vode, rešavanje problema otpadnih materija, sistematsko podizanje imuniteta naroda vakcinacijama i drugim merama, prilagođavanje mreže zdravstvenih ustanova, pored ostalog, i ratnim potrebama, obuka sanitetskih kadrova za obavljanje dužnosti u ratnim uslovima, kao i obuka ostalog ljudstva u ukazivanju samopomoći i uzajamne pomoći, rad na sanitetsko-materijalnom obezbeđenju (stvaranje potrebnih rezervi sanitetskih materijalnih sredstava, rad na standardizaciji i unifikaciji opreme, jačanje farmaceutske industrije i njeno što veće osamostaljenje od uvoza, priprema za rad u ratnim uslovima itd.), kao i druge mere.

Ako se ove mere ne sprovode ili se sprovode polovično, to će se odraziti na povećanje broja nesposobnih za službu u oružanim snagama i za privredu, na brže ispadanje iz stroja zbog slabijeg zdravstvenog stanja i lošije psihofizičke kondicije, na povećanje broja zaraznih oboljenja zbog razbuktavanja postojećih endemsko-epidemijskih žarišta, zbog higijenski neispravne vode za piće, zbog nehigijenskog uklanjanja otpadnih materija i dr. Neobučenost ljudstva u pružanju samopomoći i uzajamne pomoći i nedostatak sanitetskih sredstava (vakcina, zavojnog materijala, antibiotika, sredstava za dezinfekciju i dezinsekciju i dr.) otežaće i produžiti lečenje ranjenika i bolesnika, povećati broj smrtnih slučajeva i invaliditet kod ranjenika i bolesnika, prouzrokovaće povećanje broja oboljenja. ukratko povećaće se gubici u ljudstvu.

Laki ranjenici i bolesnici čine oko 40% svih ranjenika i bolesnikā, njihovo lečenje traje relativno kratko vreme — do oko 30 dana — i posle izlečenja su sposobni za obavljanje svojih vojnih dužnosti. Zbog toga su laki ranjenici i bolesnici od naročite važnosti za armiju, pa sanitetska služba preduzima posebne mere za njihovo što ranije izlečenje i vraćanje u stroj: rano odvajanje od ostalih ranjenika i bolesnika, zadržavanje na lečenju na vojišnoj prostoriji u specijalizovanim ustanovama armije i dr. (Najveći deo ostalih ranjenika i bolesnika, posle pružene neophodne pomoći u sanitetskim ustanovama oružanih snaga, evakuise se u ustanove zdravstvene službe na dalje lečenje).

Oko 10% svih ranjenika i bolesnika, tj. oko 25% od lakih ranjenika i bolesnika, posle primljene medicinske pomoći vraća se u jedinice ili se zadržava na lečenju u sanitetskim stanicama divizija (brigada) — to su pokretni ranjenici i bolesnici sa rokom izlečenja oko 5 dana — dok se svi ostali leče u bolnicama lakih ranjenika i bolesnika armije i armijske oblasti.

Uloga sanitetske službe u rešavanju problema ljudskih rezervi u eventualnom nuklearnom ratu pokazaćemo na primeru vraćanja u stroj prezdravelih ranjenika i bolesnika. Ako oružane snage, ve-

ličine oko milion ljudi, imaju borbene sanitetske gubitke od oko 0,5% brojnog stanja dnevno, za 60 dana rata imale bi oko 300.000 ranjenika i bolesnika iz borbi.⁴ Od ovog broja do 60-og dana rata vratilo bi se u stroj kao izlečeni oko 100.000 ranjenika i bolesnika, tj. u stroj bi se vratili svi laki ranjenici i bolesnici sa rokom izlečenja do oko 30 dana a koji su izbačeni iz stroja prvih 30 dana rata (oko 60.000), oko 50% lakih ranjenika i bolesnika koji su izbačeni iz stroja u drugom mesecu rata (oko 30.000), kao i deo ranjenika i bolesnika čije lečenje traje duže od 30 dana (oko 10.000), a koji su izbačeni iz stroja u prvih dvadeset dana rata.

Za isto vreme broj neborbenih sanitetskih gubitaka — gubici koji nisu posledica neposrednog dejstva neprijateljskih borbenih sredstava — (oboleli, povrede usled udesa i dr.), iznosili bi oko 60.000 (oko 0,1% brojnog stanja dnevno). S obzirom na to da neborbeni gubici u pogledu smrtnosti i dužine trajanja lečenja predstavljaju mnogo lakše slučajeve nego povređeni u borbi, to bi 60-og dana bilo vraćeno u stroj oko 50.000 ljudi.⁵

Dakle, armiji od milion ljudi koja ima sanitetske gubitke od 0,6% brojnog stanja dnevno, u prvih 60 dana rata bilo bi vraćeno u stroj oko 150.000 izlečenih ranjenika i bolesnika, a to je skoro 15 divizija. Treba napomenuti da su izlečeni ranjenici i bolesnici vraćeni u stroj — ljudstvo koje je završilo obuku, koje ima borbeno iskustvo, pa je i vrednost ovoga ljudstva tim veća.

Savremena ratna tehnika prouzrokuje sve češća i obimnija oštećenja zdravlja ljudstva koje njome rukuje (dejstva raznih fizič-

⁴ Pod ovim gubicima podrazumevamo gubitke ljudstva od konvencionalnog naoružanja, od taktičkog nuklearnog oružja, hemijskih i bioloških borbenih sredstava i gubitke od obolevanja i udesa.

⁵ Bolesnici i povređeni usled udesa u pogledu dužine trajanja lečenja predstavljaju mnogo lakše slučajeve nego ranjenici iz borbi. To pokazuje sledeći primer. U severnoafričkoj kampanji januar—juni 1943. godine u armiji SAD tok lečenja 10.000 bolesnika, 10.000 povreda usled udesa i 10.000 ranjenika iz borbi izgledalo je ovako:

ostalo na lečenju	bolesnici	povrede usled udesa	ranjenici
10. dan	4780	5346	8342
15. dan	3350	4326	7700
20. dan	2525	3694	7318
30. dan	1645	2888	6454
50. dan	1070	2048	5163
100. dan	541	1107	3216

Dakle, za 30 dana izlečeno je 83,5% bolesnika, 71% povreda usled udesa i svega 35,5% ranjenika iz borbi, a za 50 dana izlečeno je 90% bolesnika, 80% povreda usled udesa i svega 48,3% ranjenika iz borbi.

kih, hemijskih i drugih agenasa), pa mere zaštite, u čijem sprovođenju učestvuje i sanitetska služba, postaju sve važnije.

S obzirom na sve veće korišćenje elektronike, povećanje motorizacije i mehanizacije i dr., postaje sve složenija selekcija ljudstva za pojedina radna mesta a uloga sanitetske službe u toj selekciji sve veća.

Ne treba zaboraviti ni to da slaba organizacija sanitetskog obezbeđenja, posebno slaba organizacija pružanja prve pomoći i evakuacije ranjenika i bolesnika sa bojnog polja, negativno utiče na borbeni moral ljudstva, što bi opet sa svoje strane uplivalo na povećanje broja gubitaka.

Sanitetska služba može uspešno da izvrši svoje zadatke u ratu i doprinese rešavanju problema popune ljudstva oružanih snaga samo ako, uz adekvatna organizacijsko-formacijska rešenja (kadrovska, materijalna i dr.), komande i starešine izvršavaju svoje obaveze u odnosu na sanitetsku službu, ranjenike i bolesnike.

Sanitetskoj službi već su dati izvesni prioriteti, kao prednost sanitetske evakuacije nad ostalim vrstama evakuacije i, načelno, prioritet u korišćenju komunikacija, prioritet u izboru rejona i mesta za smeštaj sanitetskih jedinica i ustanova i dr. Međutim, postoje još neka pitanja, kao, potčinjenost organa sanitetske službe u komandama i mesto načelnika sanitetske službe u toku borbe, koja, s obzirom na njihovu važnost, zaslužuju posebnu pažnju i razmatranje.

Pukovnik
dr. Vladimir MIKULIĆ

OSNOVNA LITERATURA:

- Урланис В. С.: Войны и народо-население Европы, Москва, 1960;
Опыт советской медицины в великой отечественной войне 1941—1945. т. 1, Москва, 1952.
Beebe G. W., M. E. de Bakey: Battle Casualties, Springfield-Illinois, USA, 1952.
Vukšić Lj. i dr.: Osnovi vojne epidemiologije, Beograd, 1966.
Milukić V.: Gubici ljudstva oružanih snaga u ratu, Beograd, 1963.

NEKI ASPEKTI POZADINSKOG OBEZBEĐENJA U RATU U JUŽNOM VIJETNAMU

Rat u Južnom Vijetnamu ukazuje na probleme i pruža korisna iskustva u pogledu pozadinskog obezbeđenja zaraćenih strana. Ujedno dokazuje nemoć tehnički i ekonomski superiornijeg protivnika da rat reši u svoju korist. Problemi u oblasti pozadinskog obezbeđenja su svakako jedan od uzroka dosadašnjeg neuspeha američkih snaga. Agresor i njegovi saveznici sukobljavaju se sa teškoćama koje proizlaze iz karaktera rata, neadekvatnih strategijskih koncepcija u odnosu na vijetnamsko ratište, udaljenosti jedinica od centara za snabdevanje i baza, itd. Američka koncepcija vođenja ovog rata oslanja se, prvenstveno, na snagu vatre i pokret najsavremenijih borbenih sredstava (aviona, helikoptera, tenkova, brodova itd.), što zahteva izuzetna naprezanja u materijalnom i tehničkom obezbeđenju jedinica.¹

Osim toga, američki vojnik, koji je naviknut na visok standard, veoma teško podnosi klimu i uslove vijetnamskog ratišta, što sve povećava probleme njegovog snabdevanja i obezbeđenja svim potrebama za život i borbu. Treba istaći da se u Južnom Vijetnamu sada nalazi oko 1.400.000 vojnika (SAD i njihovih saveznika) koje treba obezbeđivati raznim borbenim i drugim potrebama na udaljenosti od oko 15.000 km od SAD, što je teško i za američku ekonomiju i njihove mogućnosti transporta.

Amerikanci postaju sve osetljiviji i na gubitke u materijalnim sredstvima, jer im snage FNO sve češće napadaju baze, aerodrome, skladišta municije i goriva, itd. Zbog toga su primorani da skladišta, pa i aerodrome, izgrađuju pod zemljom, što znatno povećava troškove. Uz to, slaba komunikacijska mreža i permanentna kontrola jedinica FNO nad gotovo 90% komunikacija upućuje američke snage na vazdušni transport, što stvara niz teškoća pozadinskom obezbeđenju jedinica na položaju.

---

¹ Prema američkim izvorima, mesečni utrošak raznog materijala i drugih potreba za vođenje borbe penje se na 100 do 110 hiljada tona. Potrošnja goriva je naročito velika. Za potrebe američkih oružanih snaga, posebno avijacije, u Južni Vijetnam se mesečno dovozi oko 500 hiljada tona goriva.

U skladu sa eskalacijom snaga povećavaju se i količine materijalnih sredstava, jer je njihova potrošnja sve veća. U toku perioda septembar—novembar 1966. godine prosečan utrošak municije iznosio je oko milion artiljerijskih granata, 1,8 miliona minobacačkih mina, 56.000 tona raznih vrsta avionske municije, 100 miliona pušanih i mitraljeskih metaka, preko 36.000 granata za ratne brodove, itd. To je četiri puta više nego u mesecima najintenzivnijih borbi u korejskom ratu.

Konačno, strategijsko-operativni razvoj američkih glavnih grupacija i rastresitost taktičkih jedinica po celokupnom ratištu nepovoljno utiču na organizaciju snabdevanja. Amerikanci su, naime, svoje glavne snage razvili u dve grupacije (udaljene na stotine kilometara jednu od druge): na severnu — za dejstva u zoni demarkacione linije prema Severnom Vijetnamu, i južnu — u širem rejonu Sajgona (u deli reke Mekong). Taktika oslobodilačkih snaga razvukla je američke jedinice po celoj teritoriji, tako da je operativna osnovica gotovo ceo Južni Vijetnam.

Mada se suočavaju sa mnogim teškoćama, svi elementi pozadine jedinica FNO uspešno funkcionišu. Teškoće su, pre svega, u obezbeđenju potrebnim količinama i pravovremenom doturu borbenih potreba (većih količina artiljerijske municije) u pojedine rejone, u transportovanju ratnog materijala, evakuaciji i zbrinjavanju ranjenika, itd. Svoje potrebe u naoružanju, municiji i drugoj vojnoj opremi snage FNO podmiruju na više načina: prvenstveno iz ratnog plena, zatim iz sopstvene proizvodnje, kao i na osnovu pomoći izvana. Rukovodstvo FNO je pošlo od toga da se mora pripremiti za dugo ratovanje i da se jedino osloncem na sopstvene snage može efikasno suprotstaviti agresoru. Zbog toga je čitav narod podeljen na „grupe po zaduženju” za dugi narodnooslobodilački rat. Taj faktor totalnog učešća naroda u oružanoj borbi naročito dolazi do izražaja u pozadinskom obezbeđenju jedinica FNO i materijalnom zbrinjavanju samog naroda koji je neposredno uključen u oružanu borbu.

Oslobodilački rat naroda Južnog Vijetnama ukazao je na mnoge prednosti njegove strategije u odnosu na agresorovu, naročito u pogledu pozadinskog obezbeđenja. Borci FNO su skromni u zahtevima, osim oružja i municije gotovo ništa ne nose sa sobom; sve ostalo dobijaju od svog naroda.

U snabdevanju jedinica FNO koriste se velika iskustva koje je stekao hrabri vijetnamski narod u borbi sa stranim imperijalističkim silama.²

SNABDEVANJE JEDINICA FNO BORBENIM POTREBAMA

Naoružanje i oprema oružanih snaga FNO su veoma raznovrsni — od luka, strele i drugih primitivnih sredstava koje izrađuju sami borci, zastarelog oružja francuskog, britanskog, nemačkog, japanskog i drugog porekla, do najsavremenijeg pešadijskog naoružanja američkog, sovjetskog i kineskog. Regularne jedinice FNO su veoma dobro naoružane i njihova vatrena moć u streljačkom naoružanju nimalo ne zaostaje za sličnim naoružanjem američkih trupa. U pogledu upotrebe — efikasnosti minobacačke (raketne) artiljerijske vatre čak su i u prednosti. Efikasnost bliske vatre i kvalitet naoružanja snaga FNO često ističu i američki komandanti, što je, po

² U bici za Dijen Bijen Fu oko 80.000 ljudi, žena i dece je danonoćno prebacivalo raznovrstan materijal, municiju i hranu borcima na položaju. U povratku, odnosili su ranjenike koje su sklanjali u prva prihvatilišta ili udaljene bolnice. Sve su to činili na biciklima, čamcima, kajacima i pešice.

njihovom mišljenju, rezultat izvanredne uvežbanosti, veštog korišćenja zemljišta i smelih i originalnih taktičkih postupaka jedinica FNO (zaseda, prepada, iznenađenja, lukavstava, itd.)

U snabdevanju oružjem, municijom i ostalim borbenim potrebama, oružane snage FNO koriste nekoliko izvora: ratni plen, sopstvenu proizvodnju, pomoć sa strane, kao i trofeje iz ranijih ratova.

Osnovni izvor snabdevanja (prvenstveno regularnih jedinica) predstavlja ratni plen. Jedinice FNO često preduzimaju akcije samo radi zaplene oružja i municije. Takve akcije su naročito uspešne protivu snaga sajgonskog režima (koje su, tako reći, isključivo naoružane američkim oružjem), jer jedinicama FNO pružaju slab otpor. Sem toga, masovna dezerterstva iz vladinih jedinica (oko 100 hiljada godišnje) su, takođe, jedan od načina snabdevanja jedinica FNO američkim oružjem i opremom. „Naši glavni arsenali nalaze se u Sjedinjenim Američkim Državama. Snabdevanje naših snaga zavisi od njihovih kamiona, helikoptera i padobrana...“ — kažu rukovodioci FNO. Strani dopisnici podvlače da su jedinice FNO sada pretežno naoružane američkim oružjem.

Treba istaći i to da SAD prenaglašavaju značaj infiltracije i snabdevanja jedinica FNO oružjem iz Severnog Vijetnama. Očito je da to čine zbog toga da bi opravdale svoju agresiju prema toj zemlji. Da ne raspolaže svestranom podrškom naroda, oslobodilački pokret u Južnom Vijetnamu teško bi se mogao održati samo na osnovu pomoći sa strane. Sem toga, ni jedan komandant ne može računati na uspeh u borbi u kojoj bi se njegove jedinice oslanjale samo na dotur oružja (naročito municije) na takav način.³

Drugi izvor snabdevanja su dobro skrivene radionice i fabrike oružja na oslobođenoj teritoriji (u džungli). U tim radionicama (fabrikama), pored pušaka, mitraljeza i drugog lakog pešadijskog naoružanja, izrađuju se i razne vrste mina (protivpešadijske, protivtenkovske, specijalne mine za miniranje železničkih pruga i puteva, za potapanje plovnih objekata, kao i za ojačavanje sopstvenih zemljanih i drvenih prepreka), kao i druga sredstva za miniranje i zadržavanje. Oslobodilačke snage raspolažu čitavim arsenalom raznoraznih prepreka i fortifikacijskih objekata koji su se do sada pokazali veoma efikasnim.⁴

³ Poznato je da se oružje (municija) iz Severnog Vijetnama može transportovati samo na ledima ljudi kroz džunglu, po strmim i teško prohodnim planinskim stazama, dugim preko 800 km (tzv. Ho Ši Minovom stazom), a koje se stalno nalaze pod snažnim udarima američke avijacije.

⁴ Kada je reč o oružju i preprekama koje izrađuju sami borci (kao i seoski kovači i seljaci), naročito u teritorijalnim jedinicama, ovaj rat pruža dragocena iskustva i dokazuje kako su neiscrpane mašta, inventivnost i energija naroda koji je spreman da se bori za svoju slobodu i nezavisnost. U izradi takvih primitivnih borbenih sredstava, a naročito prilikom njihovog korišćenja u džungli, močvarama i bujnoj vegetaciji — uz odgovarajuće taktičke postupke, borci FNO su pravi majstori. Tu su razne zamke sa bambusovim šiljcima, „bogomoljka“ (primitivna puška), „puška sa stotrukrom upotrebom“ (može da se ugradi u motiku ili plug i da koristi svaki metak — bez obzira na kalibar), „ten lua“ (vatrena strela), „baj da“ (velike gromade kamena postavljene, sa odgovarajućim uređajima, na strmim liticama), „čank daj“ (bodljikavi konopac), leteći buzdovan, „kačuše iz džungle“, razne vrste primitivnih bombi, itd.

Poznato je da Vijetnamci svoja sela tako fortifikacijski uređuju i zaštićuju minama i preprekama da su prosto neosvojiva za američke i sajgonske trupe. Takva sela nazivaju „sela otpora”. Ona su povezana podzemnim tunelima i rovovima, a svi prilazi, staze, putevi i objekti su minirani. U Južnom Vijetnamu ima oko 4.500 „sela otpora” a — prema američkim izvorima — za zauzimanje svakog takvog sela treba najmanje jedna američka četa.

Prema američkim podacima, jedinice FNO raspolažu i znatnim količinama oružja primljenog u vidu pomoći izvana. Reč je o oružju sovjetskog i kineskog porekla. Ovo oružje (naročito artiljerijsko, raketno i minobacačko) je dobrodošlo krupnim i operativno sposobnim jedinicama FNO. One ga veoma efikasno koriste prilikom napada — sa većih udaljenja — na američke aerodrome, baze i skladišta.

Korišćenje trofejnog oružja, koga u Južnom Vijetnamu ima mnogo, jer je preko njegove teritorije poslednjih decenija prošlo dosta raznih agresora, predstavlja važan izvor snabdevanja.

Prema podacima, snage FNO koriste čitav mozaik različitih borbenih sredstava. Naročito kada su u pitanju streljačko i automatsko naoružanje, laki i teški minobacači, pt i druga oruđa.

U pogledu snabdevanja jedinice FNO se oslanjaju na svoje prateće komore, malog kapaciteta, s obzirom na to da jedinice moraju biti što pokretljivije. Težište snabdevanja je na tajnim skladištima, raspoređenim i veoma dobro maskiranim po čitavoj teritoriji (oslobođenoj i onoj koju kontroliše neprijatelj). Poznato je da američke snage nastoje da pomoću helikoptera sa detektorima pronađu ta skladišta.

SNABDEVANJE JEDINICA FNO INTENDANTSKIM POTREBAMA (HRANOM, ODEĆOM I OBUĆOM)

U snabdevanju osnovnim intendantskim potrebama jedinice FNO se, gotovo isključivo, oslanjaju na sopstvene izvore (narod i radionice).

Prema izveštaju američke agencije za međunarodni razvoj, FNO obezbeđuje dovoljno hrane za vođenje rata u trideset od postojećih četrdeset provincija Južnog Vijetnama. U 37 provincija organi FNO ubiraju takse od zarada, proizvodnje i zemljišta. Na oslobođenoj teritoriji i onoj pod kontrolom FNO (a to je više od 3/5 celokupne teritorije J. Vijetnama) organizovana je planska proizvodnja kojoj je osnovni zadatak snabdevanje jedinica FNO. U područjima gde uspevaju žitarice, naročito pirinač, osnovni izvori ishrane su seoska gazdinstva.

Američke jedinice nastoje da onemoguće snabdevanje jedinica FNO i stoga preduzimaju opsežne akcije na uništavanju žetve, sela i imovine vijetnamskih seljaka. U tim postupcima su nemilosrdni i ne biraju sredstva. Međutim, vijetnamski narod je stekao velika iskustva u sakrivanju svoje imovine. U dobro zaštićenim i dubokim

podzemnim tunelima i skladištima čuva se pirinač, brašno, meso, pa i stoka.

Odeća boraca FNO nije jednoobrazna; uglavnom je izrađena od crne pamučne tkanine (tkane u radionicama i seoskim domaćinstvima), dok na nogama nose sandale od automobilskih guma. Ta obuća im omogućava veoma brzo i lako kretanje po teškom terenu. Kao sirovinu za njih koriste automobilske gume od zaplenjenih američkih automobila i drugih vozila. Materijal za odeću i obuću obezbeđuje se — ilegalnim vezama — iz gradova, a i ratni plen predstavlja važan izvor snabdevanja hranom i odećom. Regularne jedinice (bataljoni i pukovi) raspolazu priručnim radionicama u kojima se popravljaju odeća i obuća.

SANITETSKO ZBRINJAVANJE SNAGA FNO

Tehnički znatno superiorniji agresor koristi najsavremenija borbena sredstva kako bi ustanicima i narodu J. Vijetnama naneo što veće gubitke. Otuda su naročito veliki gubici među stanovništvom — oko 67% mrtvih i 86% ranjenih Vijetnamaca su deca, žene i starci. Tako, na primer, oni najviše stradaju i od otrova namenjenih uništavanju biljaka koje služe za ishranu ljudi i stoke. Glavni simptomi ovih trovanja su opekotine po koži, poremećaji u disanju i probavnim organima.

Uništavanje letine, voćnjaka, stoke i svega što je potrebno za život, kao i stalna pretnja glađu i sl. predstavljaju, takođe, represivne mere kojima se stanovništvo prisiljava da u ogromnom broju napušta svoja ognjišta, izlažući se veoma teškim uslovima života po močvarama i džunglama, podzemnim skloništima i rovovima, što sve stvara povoljne uslove za pojavu i širenje zaraznih i drugih bolesti.

FNO je i u tako teškim uslovima uspeo da organizuje i razvije efikasno sanitetsko zbrinjavanje u jedinicama i na oslobođenoj teritoriji. Na ovom sektoru došla je do najpotpunijeg izražaja teritorijalna komponenta rata. Kroz nju se izražava suština opštenarodnog otpora vijetnamskog naroda agresoru i njegovim saveznicima.

Organizacija trupnog sanitetskog zbrinjavanja. U svim regularnim jedinicama FNO i većim teritorijalnim (mesnim i regionalnim) partizanskim odredima postoje odgovarajući stručni sanitetski organi. Svaka četa ima četnu ambulantu (u kojoj radi pomoćno sanitetsko osoblje). Ono se brine o sanitetskom zbrinjavanju jedinice u borbi i van nje; u borbi organizuje izvlačenje i nošenje ranjenika i pružanje prve pomoći.⁵

⁵ „Svaki ranjenik“ — kaže dr Ki — „može računati na prvu pomoć u četnoj ambulanti najkasnije 30 minuta nakon ranjavanja; posle jednog časa njemu se ukazuje lekarska pomoć na nivou bataljona, a posle dva časa kompletna hirurška pomoć u pukovskoj ambulanti. Bolnice na frontu rešavaju sve slučajeve koji se ukažu, a samo izuzetno teške šalju u pozadinu — u glavnu bolnicu. Ako se akcija vodi na daljini do dva dana hoda od baze

Bataljon ima bataljonsku ambulantu u kojoj takode radi po-
moćno sanitetsko osoblje koje ima više iskustava i bolju opremu.
Ono se brine o ranjenicima koji su evakuisani iz četnih ambula-
nata, pruža im pomoć i vodi računa o njihovom upućivanju na le-
čenje u druge medicinske ustanove. Svaki samostalni bataljon ima
lekara sa odgovarajućim pomoćnim osobljem. Način borbenih dej-
stava i stalni pokreti zahtevaju da se bataljon što više osamostali u
sanitetskom pogledu.

Puk razvija pukovsku ambulantu gde se o ranjenicima brine
lekar (u najviše slučajeva to je hirurg). U pukovskim ambulantama
se obavlja trijaža ranjenika i bolesnika i svi oni koji bi mogli da
ometaju brže pokrete jedinica upućuju se na dalje lečenje u terito-
rijalne bolnice.

Organizacija teritorijalnih sanitetskih ustanova. O teritorijalnim
sanitetskim ustanovama, njihovom snabdevanju, opremi i zaštiti
brinu se komande jedinica (regularnih i teritorijalnih), organi na-
rodne vlasti i masovne društveno-političke organizacije. Ove sani-
tetske ustanove su različite veličine, što zavisi od uslova za rad,
objekata u kojima su smeštene, broja i kvaliteta sanitetskog osoblja,
sigurnosti i obezbeđenja teritorije na kojoj su razvijene.

Kao osnovne teritorijalno-sanitetske ustanove postoje poljske
bolnice, koje su rasute po celoj teritoriji koju kontrolišu snage
FNO. Pored poljskih bolnica postoje i pukovske (zonske) bolnice.
To su teritorijalne bolnice koje rade na određenom području. U
te bolnice se upućuju ranjenici iz regularnih jedinica, ali i ranje-
nici iz partizanskih odreda, zatim žene, starci i deca koji su ranjeni,
iscrpljeni ili povređeni. O zaštiti ovih bolnica, njihovom snabde-
vanju i popuni brinu se, pored organa vlasti, i regularne jedinice —
pukovi, pa otuda verovatno i ovaj naziv. Pukovske ambulante su
pokretne, dok su bolnice stacionarne ustanove. Pukovske bolnice
su smeštene u veće i bolje uređene zgrade, a snabdevene su odgo-
varajućim medicinskim instrumentima.

Znatan deo složenih instrumenata za bolnice zaplenjen je od
neprijatelja (pokretni uređaji za rendgensko snimanje, generatori
za električnu struju, uređaji za laboratorije). Međutim, najveći deo
instrumenata izrađuju sami pripadnici FNO u svojim radionicama,
od kojih se neke nalaze u neposrednoj blizini bolnica. Tako, na pri-
mer, klešta i druge jednostavnije hirurške instrumente izrađuju od
ostataka raketa i delova napalm-bombi, dok se najlonsko vlakno
upotrebljava za ušivanje rana, itd.

Rukovodstvo FNO posebnu pažnju poklanja zaštiti bolnica od
napada američkih bombardera i helikopterskih desanata. Za zaštitu

---

u kojoj je smeštena bolnica, onda se teški slučajevi šalju tamo. Međutim,
ako se akcija vodi na udaljenosti većoj od dva dana hoda, onda se na uda-
ljenosti od najviše dva dana hoda osniva poljska bolnica. Takva bolnica
može da rešava i ozbiljne hirurške slučajeve, a bolesnici mogu tu da ostanu
i više nedelja ako je potrebno". Dr Ki je takode izjavio da ranjenici koji
dođu u ruke sanitetskog osoblja bivaju izlečeni u 90% slučajeva. To je, sva-
kako, impresivna cifra koja govori o stručnoj spremnosti lekara i ostalog
medicinskog osoblja (V. Barčet: „Istina o ratu u Vijetnamu“, „Kultura“,
Beograd, 1966. god.).

većih bolnica određuju se i posebne jedinice. Bolnice su organizovane i osoblje spremno za samozaštitu, jer je već ranije osposobljeno za vođenje borbe. Oko bolnica izrađuju se zakloni za zaštitu od vazдушnih napada i za vođenje borbe sa helikopterskim desantima. Ujedno se postavljaju razne vrste prepreka, dok se prilazi i skloništa za ranjenike dobro maskiraju. Pasivnim merama zaštite, naročito maskiranju, posvećuje se izuzetna pažnja. U tome umnogome pomaže i bujna vegetacija.

Okvako organizovane i zaštićene bolnice imaju povoljne uslove za rad. Zbog toga je lečenje u teritorijalnim bolnicama veoma efikasno. Na efikasnost teritorijalnog sanitetskog zbrinjavanja znatno utiče i relativno veliki broj nižeg medicinskog osoblja, jer svako selo, pa i ono u najzabačenijim rejonima, u džungli, ima svoju bolničarku.

Poznato je da, pored pomenutih bolnica, postoje centri za zdravstvenu zaštitu koji se, zajedno sa organizacijama i institucijama (Udruženje za odbranu majki i dece, Komitet za javno zdravstvo, itd.), kao i organima vlasti brinu za zdravstveno stanje naroda i zaštitu od masovnih napada neprijateljske avijacije.

Osposobljavanje sanitetskih kadrova. Rukovodstvo FNO, lokalni organi vlasti i društveno-političke organizacije poklanjaju posebnu pažnju osposobljavanju sanitetskih kadrova. Bolničarke su završile odgovarajuće kurseve koje organizuju omladinske i ženske organizacije. Medicinski tehničari koji rade u trupnim i teritorijalnim bolnicama školuju se u dvogodišnjim srednjim medicinskim školama koje se nalaze pri zonskim bolnicama. Težište nastave je na praktičnoj obuci, a nastavnici su hirurzi i drugi lekari koji rade u tim bolnicama. I pored toga što školovanje traje samo 2 godine, slušaoci dosta nauče jer se mnogo radi, tako reći danonoćno. Obezbeđeno je čak i više obrazovanje medicinskog kadra.

Snabdevanje sanitetskim materijalom i lekovima vrši se na nekoliko načina: izradom u sopstvenim laboratorijama, zaplenom od neprijatelja, ilegalnim putem iz okupiranih gradova, i korišćenjem širokih mogućnosti koje pruža narodno lekarstvo.

Glavnu brigu o snabdevanju lekovima vodi Centralno farmaceutsko odeljenje kojim rukovodi Odbor za zdravstvenu zaštitu FNO. Iako se u partizanskim bolnicama koriste penicilin i streptomycin, gotovo 70% medicinskih potreba Južnovijetnamci proizvode sopstvenim snagama. To je moguće zato što pažljivo proučavaju narodno lekarstvo i što farmaceuti koriste veliku i bogatu riznicu šumskih trava i lekova. Fitoncidi tamo nalaze punu primenu. Pojedini šumski plodovi služe za lečenje gangrene, povreda mišića i kostiju. Velike uspehe postigli su i u proizvodnji lekova od organizama životinjskog porekla. Te lekove razblažuju u vodi i drugim tekućinama i daju ih u obliku injekcija. Serum protiv ujeda zmije (kojih ima dosta i to veoma opasnih) proizvode sami u svojim farmaceutskim laboratorijama. Ovim veoma efikasnim lekom, u vidu tableta, raspolaze svaki borac FNO.

Sanitetske ustanove FNO raspolazu znatnim količinama različitih seruma i drugih lekova. To im omogućuje da se uspešno

bore protiv raznih epidemija, kao što su tifus, male boginje, kolera, itd.

Treba posebno podvući brigu koju rukovodstvo FNO i organi narodne vlasti posvećuju organizaciji i radu na planu zdravstvenog prosvjećivanja naroda. Na toj akciji angažuju se sve društveno-političke snage. Veliki broj sanitetskih kadrova i političkih aktivista radi na vaspitavanju i poučavanju naroda o osnovnim zahtevima higijene, o merama za borbu protiv zaraznih bolesti i drugih nedaća.

Iskustva iz organizacije sanitetskog zbrinjavanja snaga FNO i postignuti rezultati veoma su raznovrsni, vrlo poučni i posebno interesantni za zemlje koje mogu doći u položaj da brane svoju nezavisnost u uslovima opštenarodnog otpora agresoru.

SNABDEVANJE I ZBRINJAVANJE U ORUŽANIM SNAGAMA SAD

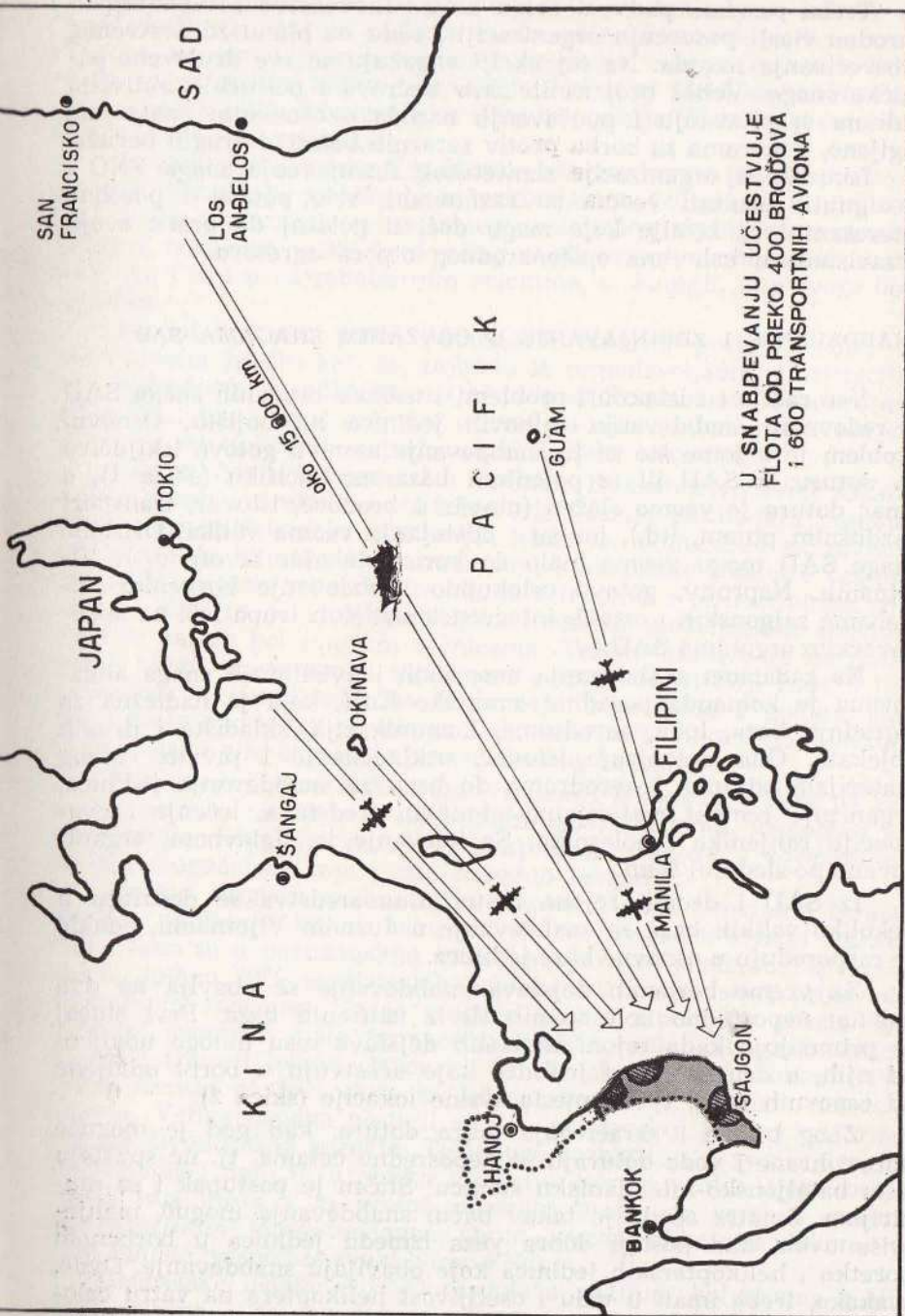
Već ranije su istaknuti problemi i teškoće oružanih snaga SAD u redovnom snabdevanju njihovih jedinica na bojištu. Osnovni problem je u tome što se to snabdevanje zasniva gotovo isključivo na doturu iz SAD ili iz pojedinih baza na Pacifiku (skica 1), a lanac dotura je veoma složen (utovar u brodove, istovar, transport vazдушnim putem, itd.), jer su i odstojanja veoma velika. Oružane snage SAD mogu veoma malo da koriste lokalne izvore u J. Vijetnamu. Naprotiv, gotovo celokupno snabdevanje borbenim potrebama sajgonskih i ostalih intervencionističkih trupa leži na snabdevačkim organima SAD.

Na zadacima snabdevanja američkih i kvislinških snaga angažovana je komanda pozadine američke KoV, koja je nadležna za izgradnju baza, luka, aerodroma, komunikacija, skladišta i drugih objekata. Ona organizuje istovar, uskladištenje i prevoz ratnog materijala od luka i aerodroma do baza za snabdevanje jedinica, organizuje remont materijalno-tehničkih sredstava, lečenje i evakuaciju ranjenika i bolesnika. Snabdevanje je, uglavnom, organizovano po sledećoj šemi:

Iz SAD i drugih rejona materijalna sredstva se doturaju u nekoliko velikih baza za snabdevanje u Južnom Vijetnamu, odakle se raspoređuju u osnovne baze jedinica.

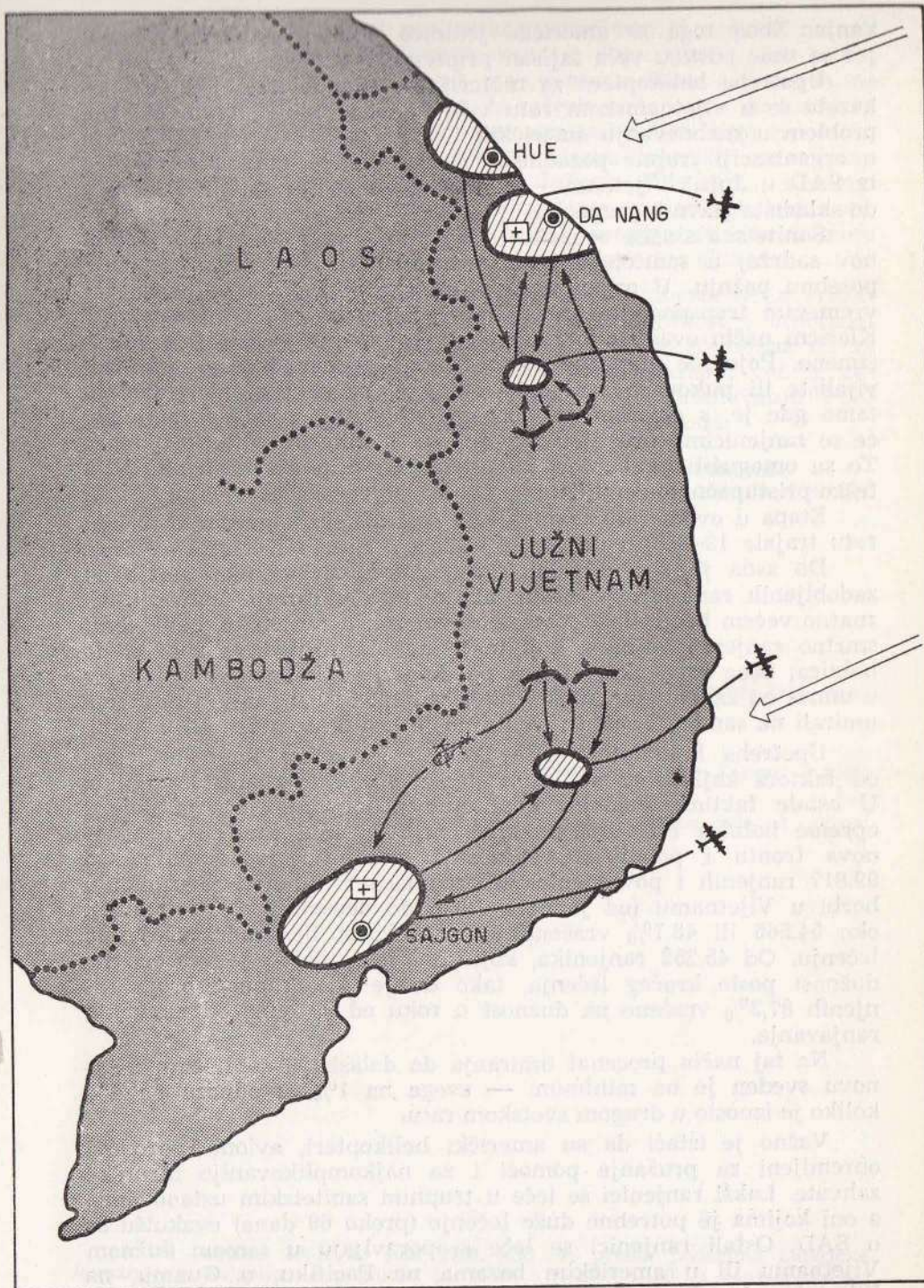
Za vreme borbenih dejstava snabdevanje se obavlja na dva načina: neposredno iz osnovnih ili iz isturenih baza. Prvi slučaj se primenjuje kada rejoni borbenih dejstava nisu mnogo udaljeni od njih, a drugi kad su jedinice koje učestvuju u borbi udaljene od osnovnih baza, tj. od mesta stalne lokacije (skica 2).

Zbog brzine i skraćivanja lanca dotura, kad god je moguće obrocima hrane i vode doturaju se neposredno četama, tj. ne spuštaju se u bataljonsko-intendantsku stanicu. Sličan je postupak i sa municijom. Smatra se da je takav način snabdevanja moguć, manje-više uvek, kad postoji dobra veza između jedinica u borbenom poretku i helikopterskih jedinica koje obavljaju snabdevanje. Ovde, svakako, treba imati u vidu i osetljivost helikoptera na vatru oslobodilačkih snaga, što znatno otežava i umanjuje efekat snabde-

U SNABDEVANJU UČESTVUJE
 FLOTA OD PREKO 400 BROĐOVA
 I 600 TRANSPORTNIH AVIONA

Slika 1

Sk. 2

vanja. Zbog toga se američke jedinice obično snabdevaju noću, jer se time postižu veća tajnost priprema i bezbednost helikoptera.

Upotreba helikoptera za materijalno snabdevanje jedinica pokazala se u vijetnamskom ratu vrlo efikasna i blagovremena. No, problem u snabdevanju američkih trupa u Južnom Vijetnamu nije u organizaciji trupne pozadinske službe, već u doturu materijala iz SAD u Južni Vijetnam — u baze koje su na ratištu i iz njih do skladišta glavnih grupacija.

Sanitetska služba oružanih snaga SAD je u ovom ratu dobila nov sadržaj u sanitetsko-taktičkom smislu i zbog toga zaslužuje posebnu pažnju. U organizaciji sanitetske službe, zahvaljujući savremenim transportnim sredstvima, postižu se sve bolji rezultati. Klasični način evakuacije ranjenika po etapama pretrpeo je velike izmene. Pojedine etape se preskaču (na primer, bataljonsko previjalište ili pukovska sanitetska stanica), pa se ranjenici upućuju tamo gde je, s obzirom na borbenu situaciju, najpogodnije i gde će se ranjenicima pružiti blagovremena i efikasna lekarska pomoć. To su omogućili helikopteri koji mogu da prihvate ranjenike i na teško pristupačnom zemljištu.

Etapa u ovom ratu traje 1—1,5 čas, dok je u prvom svetskom ratu trajala 12—18, u drugom 6—12, a u ratu u Koreji 2—4 časa.

Do sada je u Vijetnamu 2,3% američkih vojnika umrlo od zadobijenih rana, što je nešto manje nego u Koreji. Zahvaljujući znatno većem broju helikoptera za evakuaciju ranjenika, veliki broj smrtno ranjenih vojnika, koji inače ne bi preživeli, stižu živi do bolnica; zbog toga ako i umru po dolasku u bolnicu, ubrajaju se u umrle od zadobijenih rana. Takvi ranjenici su u ranijim ratovima umirali na samom bojištu i smatrano je kao da su poginuli u borbi.

Upotreba helikoptera u evakuaciji ranjenika samo je jedan od faktora koji utiču na visok stepen spasavanja života vojnika. U ostale faktore spadaju: kvalitetno poboljšanje lečenja, kao i opreme bolnica i hirurških ekipa, približavanje sanitetskih ustanova frontu i poboljšana efikasnost vazdušnog spasavanja. Od 99.817 ranjenih i povređenih Amerikanaca i njihovih saveznika u borbi u Vijetnamu (od januara 1965. do decembra 1967. godine), oko 54.565 ili 48,7% vraćeno je na dužnost bez zadržavanja na lečenju. Od 45.252 ranjenika, koji su lečeni, 38.545 je vraćeno na dužnost posle kraćeg lečenja, tako da je od ukupnog broja ranjenih 87,3% vraćeno na dužnost u roku od 90 dana od momenta ranjavanja.

Na taj način procenat umiranja do dolaska u sanitetsku ustanovu sveden je na minimum — svega na 1%, u odnosu na 4% koliko je iznosio u drugom svetskom ratu.

Važno je istaći da su američki helikopteri, avioni i brodovi opremljeni za pružanje pomoći i za najkomplikovanije hirurške zahvate. Lakši ranjenici se leče u trupnim sanitetskim ustanovama, a oni kojima je potrebno duže lečenje (preko 60 dana) evakuišu se u SAD. Ostali ranjenici se leče i oporavljaju u samom Južnom Vijetnamu ili u američkim bazama na Pacifiku, u Guamu, na Filipinima i u Japanu.

Efikasnost američkog sanitetskog zbrinjavanja i same pomoći ranjenicima u Južnom Vijetnamu mora se posmatrati i kroz intenzitet borbenih dejstava. Naime, na vijetnamskom ratištu se ne vode velike operacije u kojima bi učestvovala veće formacijske jedinice, pa zbog toga i nema mnogo ranjenih.⁶ Veći broj ranjenika stavio bi, svakako, na težu probu moderno tehnički opremljenu sanitetsku službu američkih snaga u Južnom Vijetnamu. U ovom ratu je odnos broja ranjenika i kapaciteta sanitetskih ustanova, kao i njihove opreme, u korist sanitetskih mogućnosti, što se mora imati u vidu kad se cene rezultati i efikasnost ove službe.

Problemi, teškoće i složenost pozadinskog obezbeđenja oružanih snaga SAD i vitalnost, totalnost, organizovanost i otpornost ove iste delatnosti u jedinicama FNO još jedan su dokaz da za SAD nema vojničke pobede na vijetnamskom ratištu, već se rešenje mora tražiti u političkim pregovorima i priznavanju FNO kao stvarnog predstavnika južnovijetnamskog naroda.

Pukovnik
Mihajlo VUČINIĆ

LITERATURA:

- V. G. Barčet: *Istina o ratu u Vijetnamu*, „Kultura“, Beograd, 1966. god.; *Majska ofanziva jedinica FNO*;
- R. Pik: *Tri nedelje sa Vijetkongom*, „Figaro“, Pariz;
- Članci o ratu u Vijetnamu iz američkog časopisa „Army Digest“ i italijanskog „Rinascimento“ za poslednje tri godine;
- Razni članci o vijetnamskom ratu iz časopisa „Vojno delo“ i „Vojni glasnik“, kao i listova „Borba“ i „Politika“.

---

⁶ Od januara 1961. do jula 1968. god. — prema podacima američke komande u Sajgonu — poginulo je 26.290, nestalo 1.180, a ranjeno 86.908 američkih vojnika (Borba 2. VIII 1968. god.).

PRORAČUN UTROŠKA I SNABDEVANJE OKLOPNIH JEDINICA MUNICIJOM I GORIVOM U NAPADNIM DEJSTVIMA

Ovim člankom želim da pokrenem na razmišljanja o nekim pitanjima koja su izostavljena ili su samo načelno obrađena u pravlilima, a u vojnim časopisima vrlo malo tretirana i što o njima postoje izvesne nejasnoće i različita tumačenja. Iznoseći svoje mišljenje, ne pretendujem na to da je ono i najbolje rešenje.

U materijalno-tehnička sredstva čijom se popunom obezbeđuje održavanje borbene sposobnosti jedinica spadaju municija, pogonsko gorivo sa odgovarajućim mazivima, intendantska sredstva, rezervni delovi, oprema i sredstva drugih grana i službi.

Najznačajnija materijalna sredstva su municija i pogonsko gorivo. Ovde će biti reči samo o proračunu utroška municije i goriva i njihovom doturu oklopnim jedinicama u napadnim dejstvima.

Zbog celine potrebno je osvrnuti se na neke faktore značajne za snabdevanje municijom i gorivom, kao i na uslove u kojima će se odvijati rad na obezbeđivanju oklopnih jedinica.

Fizionomija združenih jedinica KoV potpuno je izmenjena u odnosu na II svetski rat. Pešadijska divizija (pd) iz tog rata i neposredno po njegovom svršetku imala je 30—70 tenkova i samohodnih oruđa, a neke armije uopšte nisu imale tenkove. Današnja pd ima u organskom sastavu do 250 tenkova, a brdske divizije i do 240 tenkova. U nekim armijama pešadijski pukovi imaju 50 i više tenkova, koliko su imale pd u II svetskom ratu.

Oklopne brigade imaju oko 100 i više tenkova i preko 300 oklopnih transportera.

Savremena oklopna divizija ima do 400 tenkova. Kod svih tipova divizija uveden je veliki broj oklopnih transportera (OT) koji su zamenili vozila sa točkovima. Na guseničnom oklopnom transporteru, pored pešadije, nalaze se i ostali delovi rodova, a naročito u sastavu oklopnih i mehanizovanih divizija, brigada i pukova.

Vatrena mogućnost jedinica je povećana tako da oklopna ili mehanizovana divizija može izbaciti 70 i više tona čelika u minuti. Od toga na učešće tenkovskog naoružanja dolazi oko 50% i više.

Broj vozila u savremenoj pd povećao se za nekoliko puta u odnosu na II svetski rat. Ona ima oko 3.000 i više vozila (borbenih i neborbenih). Oklopne i mehanizovane divizije imaju i do 3.700 vozila. Borbeni komplet savremene oklopne ili mehanizovane divizije iznosi 1.000 i više tona municije i od 500 do 700 tona goriva.

U nekim divizijama ima preko 1.300 tenkova i OT, ne računajući ostala borbena sredstva sa gusenicama i oklopom. Uvođenjem

većeg broja guseničnih borbenih vozila (tenkova i OT) u formacijske sastave združenih jedinica povećao se u celini brojni odnos borbene tehnike u odnosu na neborbena vozila. Tako, dok je odnos u ranijim formacijama bio negde 5—7:1, u sadašnjim divizionima se smanjio i iznosi oko 3—4:1 u korist neborbenih vozila. U oklopnoj i mehanizovanoj brigadi — puku taj odnos se još više poboljšao u korist borbene tehnike i kreće se negde oko 1:1. Formacija bataljona — četa gotovo je u celini sastavljena od oklopnih borbenih vozila.

U uslovima nuklearnog rata, oklopne jedinice će biti nosioci ofanzivnih dejstava koja će se odvijati većim dnevnim tempom nastupanja; zadaci jedinica će biti dublji, one će se dovoditi i uvoditi u borbu sa većih dubina, a vreme za uvođenje trajaće duže.

Prema ovome što je rečeno može se zaključiti da će se u savremenim uslovima masovno upotrebljavati jedinice sa velikim brojem tenkova i OT i da će konfrontiranje oklopnih jedinica biti redovna pojava (naročito na manevarskom i ravničarskom zemljištu). Borba, boj i pojedine operacije imaće sadržaj tenkovske borbe, borbe oklopa; vatra i pokret će predstavljati dva osnovna elementa manevra i njihova međusobna povezanost činiće jedinstvenu celinu od odlučujućeg značaja.

Ako se uzme u obzir sve napred rečeno može se konstatovati da će se poslovi na obezbeđivanju jedinica municijom i gorivom odvijati u novim, složenijim uslovima u odnosu na II svetski rat.

Fizionomija budućih borbenih dejstava postavlja u svoj oštrini veće potrebe za redovnim obezbeđivanjem oklopnih jedinica municijom i gorivom i ovaj faktor će često biti presudan za uspeh, pa prema tome zaslužuje i posebnu pažnju. To potvrđuje i niz primera iz II svetskog rata.¹

Postavlja se pitanje — da li se može očekivati smanjivanje ili povećavanje utroška municije i goriva u nuklearnom ratu. Činjenica je da nuklearna sredstva imaju veliku udarnu moć. Međutim, činjenica je i to da se nuklearnim sredstvima ne mogu uništiti uvek i svi ciljevi u zoni napada dotične jedinice. Ako se počne od ove činjenice i od visokog stepena mehanizacije svih jedinica, pokretlji-

---

1 a) Okružene nemačke oklopne snage u Staljingradu nisu bile sposobne za proboj, jer su imale goriva samo za 30 km i tražile su da jedinice koje su spolja napadale sovjetski obruč dođu na to odstojanje.

b) General Paton u svojoj knjizi „Rat kakvog sam ja video“ smatra 29. avgust 1944. za kritičan dan rata, jer nije mogao 12. i 20. korpusom produžiti nastupanje u pravcu Verdena, pošto jedinice nisu dobile 532.000 litara benzina koji je trebalo da stigne. Da bi oklopnim jedinicama produžio nastupanje, u više slučajeva je praznio gorivo iz 3/4 tenkova da bi napunio 1/4 i sa njima produžio dejstva.

Trećeg septembra, prilikom obilaska 12. korpusa, on kaže: „Bio sam vrlo radostan kada sam saznao da je zaplenjeno 450.000 litara avionskog benzina, tako da smo sada mogli da krenemo u napad“.

c) U nemačkoj ofanzivi u Ardenima 1944. godine bio je veliki problem gorivo. Nemci su predviđali da će se obezbediti gorivo za 500 km. Međutim, uspehi su da prikupe svega polovinu predviđene količine, što je u zimskim uslovima bilo dovoljno za svega 100 km marša. Zbog nedostatka goriva na kraju ofanzive, mnogi tenkovi morali su biti napušteni.

vosti borbenih dejstava, dubljih zadataka, automatizacije naoružanja i dr. može se pretpostaviti da će sve ovo usloviti i veći utrošak materijalnih sredstava uopšte, a posebno u napadnim dejstvima bez primene N b/s. Prema tome, sigurno je da će se povećavati utrošak municije i goriva za pojedine operacije, bojeve i borbu.

Pojavom novih savremenih sredstava povećavaju se broj i nomenklatura tehničkih sredstava (gotovo svaka oklopna jedinica ima sredstva kojima raspolaže KoV), od pištolja do raketnog naoružanja, i kada se sve to zbroji, dostiže cifru od desetine vrsta oružja.

Savremena tehnika zahteva više vrsta municije za svako oružje i oruđe i nekoliko vrsta goriva i maziva za razna vozila i agregate. Pored velikih potreba po količini, i asortiman usložava snabdevanje jedinica borbenim potrebama. Ove promene nisu samo u združenim sastavima već i u taktičkim jedinicama.

Obezbeđivanje municijom i gorivom ovako visoko tehnički opremljenih jedinica zahteva povećavanje kapaciteta transportnih sredstava i broja ljudi koji će obavljati poslove oko snabdevanja. Računa se da su potrebe za snabdevanje porasle za 5—6 puta u odnosu na II svetski rat. Istovremeno broj puteva je ostao isti ili je nešto proširena putna mreža, a na železnički transport gotovo se ne može računati u nuklearnom ratu.

Prema tome, može se zaključiti da je značaj obezbeđivanja municijom i gorivom, s obzirom na masovnost tehnike i naoružanja u odnosu na II svetski rat, umnogome porastao i da su zadaci ovog obezbeđivanja prošireni i usloženi.

Tenk je borbeno sredstvo koje u slučaju nepravovremenog dotura i popune municijom i gorivom predstavlja samo gomilu gvožđa. Nije slučajno dato poređenje tenka i čoveka, kada se kaže da za tenk municija i gorivo predstavljaju ono što su za život čoveka srce i krvotok.

Kada se pođe od ovakve konstatacije može se zaključiti da uspeh svake operacije, borbe i boja umnogome zavisi od redovnog i pravovremenog dotura i popune jedinica municijom i gorivom.

Nekoliko vrsta municije za pojedine vrste i kalibre naružanja, raznovrsna tehnika sa više vrsta goriva i maziva, angažovaće veći broj transportnih sredstava za dotur, što će uz ograničen broj puteva još više otežavati snabdevanje.

Ovo sve ukazuje na to da je neophodno proračunavati utrošak municije za svaku operaciju, boj i borbu. Pri razradi taktičko-operativnih zadataka na KŠRI i drugim vežbama, proračun goriva i municije negde je manji, a negde veći. Međutim, mišljenja, forme i metodi prilaženja ovom pitanju nisu ujednačeni i postoje ozbiljni razlozi da se o ovoj temi više diskutuje i piše.

Normalno je to što se svakoj jedinici pred početak dejstva određuje utrošak municije i goriva za izvršenje zadatka. To se obično određuje zapovešću pretpostavljenog. Međutim, u nekim taktičko-operativnim zadacima gde se detaljno ne proračuna utrošak municije i goriva, može doći do toga da se odobri više ili manje ovih sredstava. Ako se odobre veće količine municije i goriva nego što je stvarno potrebno, dovodi se u pitanje mogućnost dotura ras-

položivim transportom i jedinice se nepotrebno opterećuju. Ako se odobre manje količine od onih koje su realno potrebne, to ide na štetu borbene sposobnosti jedinica. Tamo gde se bez potrebnog proračuna odobre veće količine sredstava pozadinski organi i jedinice dovode se u situaciju da nisu u stanju obezbediti sve količine i doturiti ih raspoloživim transportnim sredstvima.

Ozbiljno se postavlja pitanje kako rešiti probleme dotura s obzirom na potrebe i mogućnosti transporta, uzimajući u obzir i vrstu tereta i kapacitete prevoznih sredstava, kao i veliki broj jedinica na frontu.

Znači, da bi se realno odredio utrošak municije i goriva, treba u proceni situacije računicom i analizom doći do potrebnih količina za predstojeća napadna dejstva. Zbog toga je potrebno da se proračun municije i goriva uključi u elemente koji obuhvataju procenu sopstvenih snaga.

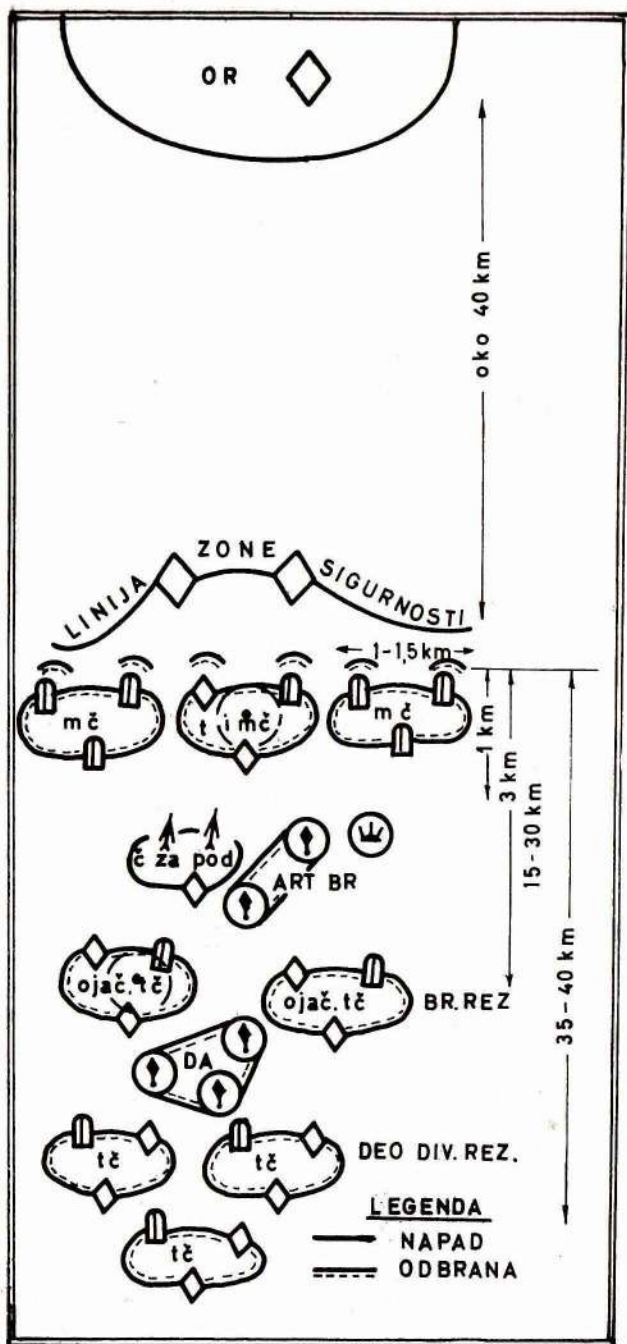
Postavlja se pitanje — koji organ u komandi proračunava utrošak municije i goriva za oklopne jedinice? To zavisi od stepena komande o kojoj se radi, kao i da li u komandi postoji organ oklopnih jedinica. U komandi operativne ili združene (opštevojne) jedinice koja ima organ oklopnih jedinica, utrošak municije i goriva za oklopne jedinice proračunavaće taj organ. Međutim, ako ne postoji organ oklopnih jedinica, proračun će vršiti operativni organ te komande. U svim komandama oklopnih i oklopno-združenih jedinica, municiju i gorivo će proračunavati operativni organ te komande u saradnji sa ostalim organima u komandi.

Što se tiče metoda proračuna utroška municije i goriva, mišljenja sam da je korisno da se on iznese u vidu jednog primera. On će pružiti izvesne elemente kojima će se inače raspolagati, manje ili više, u svakoj situaciji. Za proračun utroška municije i goriva treba raspolagati sledećim elementima: sastavom, jačinom i verovatnim grupisanjem snaga, načinom izvođenja odbrane na dubini zadatka, zonom dejstva, dubinom i vremenom trajanja izvršenja zadatka (jedan ili više dana), rejonima iz kojih se dovode jedinice za napad, njihovim udaljenjem od linije razvoja — linije zone sigurnosti, tipovima tenkova u dotičnoj jedinici, sredstvima ojačanja, sredstvima podrške, angažovanjem avijacije, helikoptera, artiljerije i drugo.

Dakle, ovde se polazi od moguće pretpostavke gde su dati svi elementi potrebni za proračun utroška municije i goriva.

Uzmimo da se branilac brani mehanizovanim snagama (tenkovima i OT sa odgovarajućim sredstvima za podršku), da je odbranu organizovao na I pojasu, snage ešelonirao, da u dubini ima raspoređene brigadne i divizijske rezerve (druge ešelone) i da je dubina odbrane (zaključno sa divizijskim rezervama) negde oko 35—40 km.

Napad se izvodi u zoni širine oko 60 km, dubina zadatka je 40 km, snage za napad se dovode sa udaljenja oko 40 km, predviđa se izvršenje zadatka za jedan dan borbe, jedinica je ojačana 1 had kome su odobrena 2 b/k municije i u zoni napada angažuju se sredstva za podršku više komande (2 NP od po 10 KT, 40 a/p

LBA, 10 h/p i artiljerija jačine 2 had). Uzmimo i to da napad izvodi jedinica koja u svom sastavu ima 100 tenkova. Materijalne rezerve municije i goriva u jedinici iznose 1 b/k i 1 p/r u tenku i po 0,5 b/k i p/r u transportu.

Na osnovu ovih osnovnih podataka pristupiće se proračunu utroška municije i goriva.

PRORAČUN MUNICIJE

Postavlja se pitanje — koliko i koje snage se mogu očekivati u zoni napada?

Prema nekim normama o širini i dubini rejona u odbrani, tenkovska, odnosno mehanizovana četa (četa OT), brani front 1—1,5 km i dubinu 1 km; okb ili mehanizovani bataljon front 2—3 i dubinu 3 km, okl. ili mehanizovana brigada zonu po frontu 10—20 km i dubinu oko 15—30 km, a okl. ili mehanizovana divizija brani zonu po frontu 20—40 km i po dubini 35—40 km.

Pored ovoga, ako uzmemo u obzir širinu zone napada (6 km), i dubinu zadatka (35—40 km), može se zaključiti da će se u ovoj zoni savladivati otpor ojačanog mehanizovanog bataljona na prvom položaju, brigadnih — pukovskih rezervi (jačine do okb) i delova divizijske rezerve branioca jačine do okb i mehanizovanog bataljona bez tč. Prema tome, na dubini zadatka mogu se očekivati na prvom položaju snage jačine oko 3 čete mehanizovane pešadije (na OT), četa tenkova i četa za podršku; na položajima u dubini, brigadne rezerve jačine oko dve čete tenkova i mehanizovana četa, snage divizijske rezerve jačine oko okb (3 čete tenkova) i 2 mehanizovane čete. Od sredstava za podršku može se očekivati oko tri had (1 had iz brigade, 1 kao ojačanje brigade i 1 had DA).

Prema tome, po ovoj varijanti u zoni napada mogu se pojaviti sledeći ciljevi: 108 tenkova, 10 samohodnih pt-oruđa, 110 oklopnih transportera, 12 lansirnih pt-raketa, 12 bestrzajnih topova, 130 ručnih pt-sredstava i 36 art. oruđa za podršku. Znači, u zoni napada treba očekivati oko 418 ciljeva, ne računajući ostalo pešadijsko naoružanje (mitraljeze, MB raznih kalibra i sl.). Dakle, u zoni napada pojavljuje se veliki broj ciljeva. Ako se 418 ciljeva podeli na 100 tenkova, ne računajući osnovna sredstva podrške koja učestvuju u napadu, ispada da bi svaki tenk trebalo da uništi 4 cilja. U praksi stvar stoji sasvim drugačije i ne može se ići ovcm računicom jer ne bi bila realna.

Važno je znati da svaki cilj ima svoje karakteristike i različite mogućnosti u borbi protiv tenkova.

Treba imati u vidu i to da razna pt-sredstva gađaju tenkove na raznim daljinama (na 2,5—3 km, na 1 km i na 200 m).

Dalje, po osobinama u zoni napada ima ciljeva sa jačom oklopnom zaštitom (tenkovi i SPTO), slabijim oklopom (OT) i ciljeva čije ljudstvo (posluga) nije zaštićeno oklopom (LPT-rakete, b/t, artiljerija i dr.). Navedeni ciljevi mogu biti u zaklonima ili van njih.

Prema ovoj analizi, u konkretnom slučaju, u zoni napada biće 118 (108 + 10) ciljeva sa jakim oklopnom zaštitom, 110 sa slabi-

jom (ukupno 228) i 190 (12 + 12 + 130 — 36) bez oklopne zaštite, ali u zaklonima. Pored toga, potrebno je proceniti koji su ciljevi najopasniji za tenkove, na kojim položajima su raspoređeni i koje ciljeve treba uništiti ili neutralisati u vatrenoj pripremi napada, a koje i kada u dubini itd.

Pošto smo pretpostavili da se u napadnoj zoni za račun oklopne jedinice koriste i sredstva više komande (2 NP od po 10 KT, 40 a/p, LBA, h/p i 2 had), za ova sredstva se određuju ciljevi po kojima će se dejstvovati za vreme vatrene pripreme i u toku napada.

Za tenkove napadača najopasniji su tenkovi, SPTO i LPT rakete branioca, a to je svakako i glavna briga kako ove najopasnije ciljeve neutralisati i uništiti u što većem broju.

S obzirom na rečeno normalno je da se raspoloživa „N” sredstva, avijacija i helikopteri upotrebe za udare po oklopnim jedinicama branioca. Ako se uzme srednji efekat dejstva ovih sredstava (po tenkovima i oklopnim transporterima), može se očekivati da će se sa 2 NP od po 10 KT uništiti ili neutralisati oko 20 borbenih vozila (ljudstvo); sa 40 a/p LBA oko 20 borbenih vozila i sa 10 h/p oko 10 borbenih vozila. Znači, sredstva podrške mogu uništiti ili oštetiti oko 50 borbenih vozila sa ljudstvom — posadom.

Posle podele zadatka i ciljeva jedinicama, odnosno sredstvima koja se primenjuju u napadu, pristupa se proračunu municije za tenkovsko naoružanje. S obzirom na to što tenkovi raspolažu sa više vrsta naoružanja (mitraljezima, pav-mitraljezima, topovima itd.) potrebno je to imati u vidu.

Koliko je potrebno municije za izvršenje zadatka, prema datoj situaciji, za 178 ciljeva sa okloпом i 130 drugih raznih pt-sredstava?

Ako se poče od pretpostavke da je od ukupnog broja ciljeva u napadnoj zoni veći deo sa oklopnom zaštitom i da je njihovo uništenje ili neutralisanje moguće samo direktnim pogotkom, a ponekad je potrebno i više direktnih pogodaka za jedan cilj, nužno je poći od nekih zakonitosti.

Za jedan direktan pogodak (prema zakonu verovatnoće) u preseku su potrebne tri granate (zavisno od tipa tenka i toga da li se uzima zakon verovatnoće od 33%, 50% ili 65%). Za uništenje ili neutralisanje nekih ciljeva potrebna su 2—3 direktna pogotka. Prema tome, za svaki cilj treba utrošiti 3—9 granata pod uslovom da svaka treća pogodi cilj.

Za savremene tenkove, utrošak 9 granata za dobijanje 2—3 direktna pogotka ne odražava realnost, pošto je zakon verovatnoće kod ovih tenkova veći i iznosi do 65%. Savremeni tenkovi u odnosu na one iz II svetskog rata mnogo su bolji. Oni imaju veći kalibar topa (sa većom početnom brzinom i probojnom moći), savremenije uređaje za osmatranje, uređaje za navođenje topa na cilj, za stabilizaciju topa po pravcu i visini, za ocenu odstojanja, za noćno gađanje i osmatranje, mogućnost efikasnog gađanja na većim daljinama (do 3 km) itd.

Prednosti su očigledne, pa je realno za proračunske norme uzimati zakon verovatnoće 50% i da se sa 2 ispaljene granate dobije 1 direktan pogodak u cilj. Jedan do tri pogotka u cilj daju garanciju da će on biti uništen ili teže oštećen. Treba imati u

vidu i činjenicu da je za različite ciljeve potreban i različiti broj granata (neki ciljevi će biti uništeni 1 pogotkom, a neke treba pogoditi sa 2—3 granate pa da budu uništeni).

Ako prihvatimo ovu normu za utrošak municije za svaki cilj, dalji postupak može biti sledeći: pošto u zoni napada očekujemo 308 različitih ciljeva i da je u proseku za svaki cilj potrebno prosečno utrošiti po 6 granata, potrebno je svega $308 \times 6 = 1.848$ granata. Pošto u napadu učestvuje 100 tenkova, za svaki tenk biće potrebno $1.848 : 100 = 18,48$ (19) granata. Ako broj granata pretvorimo u b/k, broj granata za svaki tip tenka biće različit, što zavisi od broja granata u b/k. Savremeni tenkovi imaju manji broj granata u b/k od onih iz II svetskog rata. Dok su stariji tipovi tenkova imali 56—92 granate, savremeni imaju u b/k 26—71 granatu.

Prema tome, ako se uzme tenk čiji je b/k 52 granate, utrošak municije ($19 : 52 = 0,37$) biće 0,37, odnosno 0,4 b/k. Ako se uzme tenk čiji je b/k 34 granate, utrošak municije ($19 : 34 = 0,56$) biće 0,56, odnosno 0,6 b/k. Znači, pri proračunu utroška municije treba imati u vidu tip tenka i veličinu njegovog b/k.

Tenkovi imaju u b/k municiju razne namene (fugasne, pancirne, potkalibarske i granate specijalne namene). Struktura b/k će zavistiti od konkretne situacije, a ova od vrste ciljeva koji se suprotstavljaju napadačevim tenkovima. U jednoj situaciji biće potreban veći utrošak protivtenkovskih granata, u drugoj fugasnih, a u trećoj približno jednak broj jednih i drugih.

U toku II svetskog rata odnos fugasnih i protivoklopnih granata u b/k bio je: 65% fugasnih i 35% protivtenkovskih. U b/k savremenih tenkova, taj odnos je u granicama 50% : 50%. Na povećavanje broja protivtenkovskih granata u b/k prema prošlom ratu pored ostalog, uticao je i povećan broj ciljeva sa oklopom koji će se pojavljivati na bojnopolju.

Prema tome, mišljenja sam da ne bi bilo dobro ako se za svaku situaciju uzima isti odnos (struktura) municije kao što je predviđeno u b/k kao proračunskoj jedinici. To znači da za svaku konkretnu situaciju treba analizom i procenom doći do proračuna koliko je i koje vrste municije potrebno.

Ako uzmemo primer gde je odnos ciljeva sa oklopnom zaštitom i bez nje 178 : 130 (100% : 73%), realno je da struktura municije bude 1068 protivtenkovskih i 780 fugasnih granata. Međutim, ima oklopnih ciljeva otpornijih i manje otpornih na pojedine vrste granata. Gađajući trenutnom granatom, ne može se očekivati veći rezultat u borbi sa tenkovima branioca, ali ona uspešno dejstvuje protiv OT. Prema tome, i ovo treba imati u vidu prilikom proračuna utroška municije. Ako to usvojimo, bilo bi realno da se u datoj situaciji odobri 50% protivtenkovskih i 50% fugasnih granata.

Pri proračunu utroška municije za tenkovske mitraljeze polazi se od toga da se dejstvuje po svim ostalim ciljevima i to rafalima. Mitraljeskom vatrom se gađaju ciljevi: živa sila van zaklona i u slabijim zaklonima, otkrivene vatrene tačke, lovci tenkova, posluge mitraljeza, ručnih bacača, b/t, pt-raketa i topova, posluge nebor-

benih vozila i slični ciljevi. Protivavionskim mitraljezima se gađaju ciljevi u vazduhu i na zemlji. Mitraljeskom vatrom pokazuju se ciljevi susednim tenkovima. Prema tome iz mitraljeza će se gađati veliki broj ciljeva i za dan borbe potreban je 1 b/k municije.

Ako se predviđa učešće dela tenkova u artiljerijskoj pripremi, municija se posebno proračunava.

Na osnovu iskustva iz II svetskog rata i opita utvrđen je kriterijum utroška municije za pojedine ciljeve. Za neutralisanje jednog prosečnog baterijskog cilja (sa stepenom 50%, ž/s u potpunim zaklonima) potrebne su 192 granate za oruđa kalibra 90—105 mm. Ako se za neutralisanje takvog cilja angažuje 10 tenkova, utrošak municije će biti $192 : 10 = 19$ granata za svaki tenk. Ako je b/k dotičnog tenka 52 granate, utrošak municije biće 0,36, okruglo 0,4 b/k. Za neutralisanje neosmatranog cilja (u vatrenoj pripremi) u nepotpunim zaklonima na površini od 4 ha potrebno je 512 granata za isti kalibar topa. Ako se za ovaj zadatak angažuje 10 tenkova, utrošak municije biće $512 : 10 = 51$ granata na svaki tenk. Ako je b/k 52 granate, utrošak će biti $51 : 52 = 1$ b/k. U vatrenoj pripremi (posrednim gađanjem) redovno se troši fugasna municija. Ona se posebno određuje i dotura na VP sa kojih se izvršava zadatak. Municija za posredno gađanje u vatrenoj pripremi napada ne uračunava se u onaj utrošak koji se predviđa za dalje izvođenje napada.

Prema tome, može se konačno izvući zaključak o utrošku municije u našem primeru. Za tenkovske topove čiji je b/k 52 granate potrebno je 0,4 b/k i za tenkove čiji je b/k 34 granate 0,6 b/k. S obzirom na to što je približno jednak broj ciljeva sa oklopom i bez njega i što se neki ciljevi mogu uništiti i fugasnom granatom, potrebno je po strukturi da bude 50% fugasnih i 50% protivtenkovskih granata, a za tenkovske mitraljeze 1 b/k.

Dotur municije transportnim sredstvima zavisi od broja i tipa vozila, dimenzija sanduka u kojima je spakovana municija i broja granata u sanduku. Tako, na primer, za dotur 1.848 granata (0,4, odnosno 0,6 b/k smeštenih po 4 granate u sanduk) potrebna su 462 sanduka. Ako su to sanduci od po 2 granate, za isti broj granata potrebna su 924 sanduka. Ako kamion od 4,5 tone nosivosti prevozi 33 sanduka, za prevoz navedene municije potrebno je 14, odnosno 28 kamiona. Za transport municije za tenkovske mitraljeze (ako uzmemo da za svaki tenk treba po 2.000 metaka smeštenih u 3 sanduka od po 25 kg) potrebno je za 100 tenkova 300 sanduka, što znači 7,5 tona. Za prevoz ove municije potrebna su 2 kamiona od 4,5 tone s tim da svaki prevozi po 150 sanduka.

Različite su mogućnosti kamiona od 4,5 tona s obzirom na zapreminu i opterećenost. Kamion po zapremini može biti popunjen, a teret je manji od njegove nosivosti jer su 33 sanduka po 80 kg teška svega 2.640 kg. Znači, kamion od 4,5 tone može da primi još materijala po nosivosti, ali ne može po zapremini. Zato njime treba prevoziti municiju za tenkovske mitraljeze i ostalo pešadijsko naoružanje. Za ostalu municiju treba se koristiti prikolicama jer se tako smanjuje broj kamiona.

Ako se ovim i sličnim metodom proračunava utrošak municije za napad, sigurno je da bi se obezbedila ekonomičnost kritičnih rezervi, manje opterećenje snabdevačkih organa, bio bi potreban manji broj transportnih sredstava, dobilo bi se u vremenu za popunu jedinica i jedinice bi redovno bile borbene sposobne.

PRORAČUN UTROŠKA POGONSKOG GORIVA

Neki tenkovi imaju radijus kretanja sa jednim punjenjem 160, a savremeniji do 700 km.

Zapremina rezervoara za gorivo je povećana i kod svakog tipa tenka je različita, tako da ima tenkova sa zapreminom rezervoara i do 1.200 litara. Gotovo svaki tip ima osnovne i rezervne (spoljne) rezervoare.

Potrošnja goriva na 1 m/č ili na 100 km pređenog puta isto tako je različita za svaki tip tenka. Neki tenkovi troše na 1 m/č 25—30, a drugi i do 70 l goriva. Jedni utroše na 100 km puta oko 300, a drugi i do 700 litara goriva.

Borbene mogućnosti sa jednim punjenjem goriva različite su kod raznih tipova tenkova. Dok su neki sposobni da sa jednim punjenjem vode borbu oko 10 časova i utroše 10 m/č, drugi mogu da izdrže u borbi i do 30 časova i da utroše 30 m/č bez popune. Znači, dok se prvi tip tenkova popunjava tri puta, savremeniji se za to vreme popunjavaju samo jedanput.

Isto tako treba imati u vidu koju vrstu goriva troše pojedini tipovi tenkova (benzin ili plinsko ulje — naftu). Obično tenkovi sa benzinskim motorima troše više goriva od onih sa dizel-motorima.

Sa stanovišta prostora koji treba savladati, odvojeno treba posmatrati prostor od rejona prikupljanja (očekujućeg rejona) do linije razvoja i od linije razvoja do zaključno sa dubinom zadatka. Pri dovođenju tenkova mnogo manje se troši goriva, a više se savlada prostora, dok se u toku borbe više utroši goriva, a manje savlada prostora. To je zbog toga što se jedinice pri dovođenju kreću brže, a u borbi se kreću sporije, jer savlađuju razne prepreke: kontaminirano zemljište, minska polja, prirodne prepreke, izvode manevre, savlađuju otpore vatrom s mesta, zaustavljaju se radi osmatranja, orijentisanja, uspostavljanja narušenog sadejstva i sl. Kretanje i dejstva vozila noću povećavaju utrošak goriva.

Jedinici sa 100 tenkova čiji su rezervoari od 600 l potrebno je (100 x 600) 60.000 l goriva. Ako se uzme tip tenka čije je p/r 1000 l, tada je za 100 tenkova potrebno (100 x 1000) 100.000 l goriva. Očito je da su potrebne velike količine, a kada se ovome doda gorivo i za ostala vozila, količina potrebnog goriva (zavisi od tipa vozila) dostiže i do 200.000 l.

Za transport 60, odnosno 100 tona goriva, potrebno je 20, odnosno 34 cisterne od po 3.000 litara.

Ako se gorivo prevozi u železnim bačvama od po 200 litara, a na kamion od 4,5 tone staje 10 bačvi, za prevoz goriva potrebno je 50 kamiona od 4,5 tone.

Da bismo došli do realnih podataka o utrošku goriva poslužiću se iznetom pretpostavkom za proračun utroška municije. Kao što je rečeno, do početka napada jedinice se nalaze u očekujućem rejonu na 40 km od prednjeg kraja, dubina zadatka je 40 km i ostvaruje se za dan borbe. Dubina prostora koji treba savladati iznosi oko 80 km.

Prema ovoj situaciji, za savlađivanje prostora od očekujućeg rejona do linije razvoja sa prosečnom brzinom kretanja 10 km/č (noću), svako vozilo će (tenk) za dovođenje utrošiti po 4 m/č. Za izvršenje zadatka u napadu (ako se uzme da će tempo napada biti oko 3—4 km/č) svaki tenk će utrošiti oko 12 m/č. Prema tome, za dovođenje jedinica iz očekujućeg rejona do linije razvoja, za razvoj i borbu svaki tenk će utrošiti ($4 + 12 = 16$) po 16 m/č. Pošto smo uzeli tip tenka koji troši na m/č 30 l goriva, to iznosi 480 l ili 0,8 p/r. Utrošak goriva računa se na bazi utroška goriva na m/č, a ne na osnovu radijusa dejstva tenka.

Znači, tenkovi koji jednim p/r mogu realizovati 30 m/č, moći će izvršiti zadatak bez popune gorivom, dok će oni koji se p/r rade svega 10 m/č, morati da dopunjuju rezervoare u toku borbe.

Da bi se jedinica uvela u borbu sa što većim borbenim sposobnostima, tenkovi se dopunjuju gorivom pred sam početak borbe.

Zbog toga se postavlja pitanje — gde i kako dopuniti gorivo, a da se jedinice ne zadržavaju i ne izlažu dejstvu „N” b/s, avijacije i artiljerije branioca.

Tenkovi u čije rezervoare staje gorivo za 20 i više m/č, posle dovođenja i izvršenja zadatka, imaće u rezervi goriva još za 4 m/č. Tenkove čije su mogućnosti sa 1 p/r ispod 20 m/č treba dopunjavati pre uvođenja u borbu. Tenkovi se dopunjuju gorivom na kraćim zastancima za vreme pokreta od OR (RP) ka liniji razvoja. Dopuna se jednovremeno izvodi kod svih jedinica. Jedinice namenjene za II b/e (rezervu) mogu dopuniti gorivo u toku dejstva I borbenog ešelona.

Gorivo se najbrže popunjava pomoću cisterni. Međutim, često će biti ograničen broj cisterni, pa će biti nužna kombinovana dopuna — iz cisterni i železnih bačvi. U tom slučaju svakom tenku treba dati odgovarajuću količinu goriva u železnim bačvama s tim da ga sam prevozi. Dopunski rezervoari koji su ugrađeni na spoljni deo tenka obavezno se skidaju pre stupanja u borbu.

Bez obzira na to gde se dopunski rezervoari skidaju (na OR, na liniji razvoja ili između njih), potrebno je pravovremeno predvideti transportna sredstva i ljudstvo za njihovo prebacivanje do tenkova, kada ovi izađu iz borbe.

DOTUR MUNICIJE I GORIVA ZA POPUNU JEDINICA

Postavlja se pitanje odakle, čijim sredstvima, gde i kada u toku borbe doturiti potrebne količine municije i goriva.

Da počemo od pretpostavke da je jedinica pre borbe popunjena do norme, što znači da ima u tenkovima po 1 b/k i 1 p/r. Za izvr-

šenje zadatka predviđa se utrošak municije za tenkovske topove 0,4 b/k, 1 b/k municije za tenkovske mitraljeze i 0,8 p/r goriva. U rezervi kod pozadinskih jedinica nalazi se 0,5 b/k municije i 0,5 p/r goriva. Prema tome, jedinica raspolaže (u tenku i u rezervi) sa 1,5 b/k municije i 1,5 p/r goriva, a za izvršenje zadatka predviđa se utrošak od 0,4 b/k municije i 0,8 p/r. Na kraju izvršenja zadatka jedinica treba da ima u tenku 0,6 b/k municije i 0,2 p/r i u transportu 0,5 b/k municije i 0,5 p/r goriva. Svega će biti u jedinici na kraju izvršenja zadatka ($0,6 + 0,5 = 1,1$), 1,1 b/k municije i ($0,2 + 0,5 = 0,7$) 0,7 p/r goriva.

Po ovoj analizi jedinica raspolaže takvim količinama municije da bi mogla produžiti dejstvo bez popune jer bi imala u tenkovima 0,6 i u rezervi 0,5 b/k. Bez obzira na to, mišljenja sam da jedinicu na kraju zadatka prvog dana borbe treba popuniti sa 0,4 b/k municije da bi tenkovi mogli produžiti dejstva narednog dana jednim b/k. Pošto bi na kraju izvršenja zadatka prvog dana imali samo 0,2 p/r, u konkretnoj situaciji treba ih popuniti gorivom. Opravdano je gledište da se dotur i popuna tenkova municijom i gorivom vrši tada kada se utroše $2/3$ b/k municije i goriva. Ne sme se dozvoliti da tenkovi ostanu bez $1/4$ — $1/3$ municije i goriva kao neophodne rezerve za kritične situacije.

Da li popunu vršiti iz rezervi dotične jedinice ili doturom iz rezervi više komande? Načelno, jedinice treba popunjavati iz rezervi, a viša komanda da svojim sredstvima dotura municiju i gorivo do pozadinskih organa niže jedinice. Ako se uzme naš primer, sredstvima više komande trebalo bi doturiti 0,4 b/k municije i 0,8 p/r goriva. Od 0,8 p/r goriva za popunu tenkova treba 0,3, a za rezervu jedinice 0,5 p/r goriva.

Postavlja se pitanje da li 0,3 p/r goriva treba doturiti do pozadinskih jedinica ili pravo do tenkova. Mišljenja sam da treba izbegavati svaki šablon u doturanju municije i goriva do pozadinskih ustanova niže jedinice. Zbog toga sam pristalica one varijante koja najbolje odgovara dotičnoj situaciji. U nekim situacijama dotur sredstvima više do niže komande biće celishodniji, u nekim će sredstva više komande doturiti municiju i gorivo pravo do tenkova pa makar se nalazili i u borbenom poretku, a u nekim situacijama biće celishodno da transportna sredstva niže komande direktno izuzmu municiju i gorivo iz ustanova više i doturenije do tenkova itd.

Što se tiče uslova u kojima će se popunjavati jedinice, to će zavisiti od situacije. Popuna se može vršiti kada se jedinica nalazi u rejonima, prikupljena, ili u toku borbe kada je razvijena. Za popunu van borbe postupak je jednostavniji. Međutim, popuna jedinica u toku borbe predstavlja delikatnu radnju i zahteva preciznost i angažovanje svih faktora. Kada se predviđa popuna u toku borbe, to se mora izvesti planski tako da se najčešće popunjavaju jedinice po delovima, prvenstveno u II ešelonu — rezervi, pa kada se ove uvedu u borbu popunjavaju se one koje su izvučene iz II ešelona — rezerve. Treba pravovremeno predvideti rejone — linije za dopunu municije i goriva. Radi toga treba na vreme pokrenuti

pozadinske jedinice sa municijom i gorivom da bi pristigle u određeno vreme i na određeno mesto.

Na prvi pogled izgleda jednostavno doturiti i dopuniti svaki tenk potrebnom municijom i gorivom. Međutim, u praksi iskrsava niz pitanja kojima se treba pozabaviti. Na primer, kako postupati kada transportna sredstva ne mogu prići tenkovima? Postavlja se pitanje ko, kada i gde treba da puni redenike — doboše sa municijom za tenkovske mitraljeze. Mišljenja sam da treba uvek u pozadinskoj jedinici popuniti redenike — doboše i tako pune doturiti i predati svakoj posadi. Inače, ako posada bude punila redenike i doboše, gubiće dosta vremena, tim pre što je angažovana na ulaganju topovske municije u tenk. Kada je jedinica van borbe i kada se raspolože sa više vremena, redenike i doboše za mitraljeze može puniti i tenkovska posada.

Isto tako postoji problem u pozadinskim jedinicama i ustanovama pri razvrstavanju i doturu municije svakoj jedinici, s obzirom na to što svakom tenku treba odrediti sve potrebne vrste municije. Ovo pitanje zahteva da se posebno razmotri.

Sve ovo ukazuje na činjenicu da za doturanje i popunu municijom i gorivom treba dosta vremena. Pri razradi taktičkih zadataka daje se malo vremena za proračun i dotur municije i goriva. Ponekad se opet daje više vremena nego što je potrebno. Mišljenja sam da je potrebno najmanje 2 časa vremena za popunu municijom i gorivom — jedinice sa brojem tenkova koji razmatramo.

Na osnovu iznetog mogu se izvući sledeći zaključci:

Za svaku operaciju, boj i borbu treba proračunati utrošak municije i goriva. Zato elemente za procenu situacije treba dopuniti i u njih uključiti i one koji obuhvataju proračun municije i goriva.

I pored težnje da se jedinice popunjavaju u toku noći, neće biti retke situacije da će se popuna nekih tipova tenkova izvoditi i u toku dana i za vreme dejstva. Sve ovo iziskuje usklađenost rada pozadinskih organa i jedinica po vremenu i mestu. Za vreme popunjavanja municijom i gorivom danju, jedinice će predstavljati unosne ciljeve, zbog čega ih treba obezbeđivati avijacijom.

Treba stalno pratiti utrošak municije i goriva i ne dozvoliti da jedinice ostanu bez $1/4$ — $1/3$ municije i goriva. Ovo će biti neophodna rezerva za kritične situacije, s obzirom na to što se može računati na brze obrte situacije i iznenađenja.

U pozadinskim jedinicama, poslove oko pripreme, razvrstavanja, dotura i popune jedinica treba izvoditi tako da se obezbedi pravovremeno snabdevanje u svakoj situaciji. Zbog toga sam mišljenja da bi neka pitanja trebalo proveriti u praksi i to za vreme vežbi združenih jedinica sličnog ranga koje smo uzeli za primer u ovom članku.

Pošto o ovim i drugim pitanjima postoje različiti stavovi, bilo bi korisno čuti i druga mišljenja.

Pukovnik
Boško GVERO

JOŠ NEŠTO O VOJNOM ŠKOLSTVU

Kada se ispituje opravdanost mreže i raznih oblika škola u JNA i kada se analiziraju postojeći programi u njima, mora se poći od toga — koliko vojno školstvo odgovara na tri osnovne i najbitnije pretpostavke za jedno dugoročnije planiranje razvoja aktivnog i rezervnog starješinskog sastava JNA.

Prvo, da li osnovno školstvo svojim sistemom i programom daje dovoljno široko i solidno znanje aktivnom starješinskom sastavu za vršenje široke lepeze funkcija u mirnodopskim oružanim snagama i da li ga to znanje dovoljno osposobljava za eventualni rat? Uz to se postavlja i pitanje — da li se na tu osnovu može naslanjati školovanje na višim stepenima i davati širi stepen znanja i kvalifikacije neophodnih da se odgovori zahtjevima velikog broja različitih radnih mjesta u jedinicama, štabovima, komandama i ustanovama. (U ovom napisu neće biti govora o aktivnom tehničkom starješinskom sastavu u klasičnom smislu, jer već sada količina složene tehnike u jedinicama tu klasičnu razliku između komandnog i tehničkog kadra smanjuje, a u budućnosti će je i načelno izbrisati).

Drugo, da li je u programe škola uneto dovoljno (u sadržajnom i metodskom pogledu) od egzaktnih nauka koje bi bile baza za svu vojnu i ostalu „nadgradnju“?

Treće, da li programi naših vojnih škola daju dovoljno marksističkog obrazovanja da bi starješine na osnovu toga mogle samostalno procjenjivati suštinu društvenih kretanja i rata kao društvene kategorije? Čak je nužno da na ovome bude i težište vrednovanja škola.

Smatramo da je napis pukovnika dr-a Ilije Mrmka „O koncepciji školskog sistema“ došao u pravi čas kao prilog razmjeni mišljenja o jednom ovako suštinski važnom kompleksu za dalji razvoj JNA, odnosno narodne odbrane u cjelini.

Nije namjera ovoga napisa da razrađuje cjeloviti školski sistem, već da pokuša obratiti pažnju na nekoliko, po našem mišljenju, posebnih i, kako to već običavamo reći, specifičnih problema, koji će, bez sumnje, biti prisutni pri konačnom koncipiranju sistema i programa škola, odnosno svih oblika obučavanja starješinskog sastava.

Prije nego što pređem na problem školovanja naših starješina želim reći samo nekoliko riječi o dva kompleksa problema, koji bi trebalo da budu tretirani kao dio školskog sistema (iako imaju i širi značaj) a to su predvojnička obuka i obuka rezervnog starješinskog kadra. Postavlja se pitanje da li predvojnička obuka ovakva kakva je do sada bila, sadržajno i metodski prati proces modernizacije armije i narodne odbrane u cjelini? Da li zadovoljava priprema rezervnog starješinskog kadra i održavanje njegovog nivoa znanja? Modernizacija oružanih snaga, razvoj raznih vrsta opreme i naoružanja traži sve više znanja i vještine. Odmah se postavlja pitanje — za koje grane i vesove je moguće pripremiti rezervni starješinski kadar, a za koji je to nemoguće? Ovaj kompleks po svojoj važnosti je takav da zaslužuje posebne napore, da bi se našla odgovarajuća rješenja. Sigurno je da će se osnove školskog sistema koji se predlaže za aktivne starješine u svojoj suštini biti primjenljiv i na rezervne starješine, iako će oblici održavanja, pa i proširenja nivoa znanja rezervnih starješina neminovno biti veoma različiti. Ova materija traži posebne analize i studije. U ovom napisu zadržaću se najviše na problemu školovanja naših starješina.

I događaji i dosadašnja iskustva govore da je neophodno da aktivni starješinski kadar kontinuirano prati razvoj naoružanja i opreme u najširem smislu. I ne samo da prati nego da ih dobro poznaje, jer se starješinski kadar ne priprema za upotrebu nekog apstraktnog naoružanja i opreme već, u prvom redu, onog što ima. To je jedini put da bi se postigli optimalni tehnički rezultati. Poznavanje stvarnih tehničkih mogućnosti naoružanja i opreme omogućava starješini svrsishodno i racionalno kombinovanje svih elemenata borbenog poretka radi izvršenja dobijenog zadatka, bez obzira na nivo na kojem se rješava.

Sadašnja zasićenost složenom tehnikom zahtijeva veoma solidna znanja od svih onih koji je upotrebljavaju. Ovdje ćemo navesti samo kao primjer sve širu primjenu elektronike i sredstava automatizacije u sistemu rukovođenja i komandovanja. Značaj poznavanja elektronike i sredstava automatizacije nije samo u tome da bi se znalački i spretno mogla upotrijebiti odgovarajuća sredstva već da bi se istovremeno realistički i blagovremeno mogle procijeniti mogućnosti protivnika. Naime, i protivnik raspolaže sličnim sredstvima te da bi se moglo procijeniti kada, za koliko vremena može reagovati na naše postupke ili nam, otkriti namjere, nužno je poznavati sve njegove mogućnosti informacija.

Kada govorimo o nužnosti poznavanja elektronike, ne mislimo samo i isključivo na onu količinu znanja i rutine koja je neophodna za znalačko korištenje elektronike. Nije tu samo riječ o potrebi znanja radi eksploatacije tih sredstava već i radi potpunog razumijevanja raznih sistema koji se upotrebljavaju, radi cjelovitog razumijevanja stvarnih a ne apstraktnih mogućnosti elektronike. Poznavanje elektronike, neophodne u sadašnjoj fazi razvitka proizvodnih snaga u cjelini i opštem društvenom upravljanju, korisno je i aktivnom starješini, i to ne samo za struku već i za riznicu njegove opšte kulture.

Ako imamo pred sobom viziju savremenog boja ili rata u cjelini, ma koliko ona bila apstraktna ili skromno zamišljena, uočljivo je nekoliko komponenata od presudne važnosti. U prvom redu je tendencija porasta pokretljivosti, druga je porast vatrene moći a treća sveobuhvatnost dejstva. Zato danas nije dovoljno samo poznavanje suvih taktičko-tehničkih elemenata pojedine vrste oružja i opreme, već je nužno i solidno poznavanje svih bitnih elemenata koji će imati uticaj na efikasnost jednog ili drugog oružja ili opreme u konkretnim uslovima. Drugim riječima, potrebno je poznavanje čitavog niza sistema iz kojih je komponovan borbeni poredak protivnika kao, na primjer, sistem artiljerijskih vatri, sistem izviđanja i osmatranja, sistem protivtenkovske odbrane itd. Da bi se sve ovo razumjelo, valja imati veoma široku i solidnu opštu tehničku kulturu, koje nema bez znanja matematike, fizike (ne samo klasične) hemijske (tehnologije), balistike i još nekih drugih nauka. Potrebno je i dalje ulaženje u analizu pojedinih elemenata borbenog poretka. Bez toga se ne može zamisliti savremeni starješina. Ovdje pojam borbenog poretka treba shvatiti u najširem smislu, ne samo u nižim kategorijama. Uočljivo je da savremeni starješina mora stalno da dopunjuje, usavršava svoje znanje, proširuje horizont svojih spoznaja, ali ne samo nekim empirijskim putem već i kroz teorijsko izučavanje suštinskih pitanja vojne nauke.

Pada u oči da razvoj savremenog naoružanja i opreme, njegova razorna moć izaziva sve veće i potpunije područstvljenje narodne odbrane u cjelini. I ukoliko dođe do upotrebe tih savremenih sredstava, društvo, država, nacija koja je najpotpunije organizovala odbranu, pretrpjeće najmanje gubitke, izdržaće napad i očuvati svoju nezavisnost bez obzira na oblike otpora koje će biti prisiljena da primjenjuje. Treba biti spreman na sve vjerovatnoće, jer je nemoguće unaprijed i sasvim sigurno ocijeniti koja će sredstva biti upotrijebljena. Moramo imati na umu da i protivnik nema apsolutnu slobodu upotrebe svih sredstava kojima raspolaže, jer i sam mora od njih da se čuva. U savremenoj publicistici može se naći dovoljno napisa koji omogućuju sagledavanje svih tih efekata, odnosno posljedica.

Namjera mi je da ovim do sada rečenim pokušam samo ukazati na neke osnovne nužnosti, koje moraju biti ne samo prisutne nego i odlučujuće pri sastavljanju savremenih programa vojnih škola.

Program osnovnog školovanja, bez obzira za koju kategoriju aktivnih starješina, mora dati što je moguće širu naučnu osnovu, na kojoj će se moći dograđivati nužna znanja ili oformljivati određeni stručni profili, vezani za radna mjesta u jedinicama, komandama ili ustanovama. Zanatski dio u obrazovanju aktivnih starješina treba u izvjesnom smislu da je sekundaran. Naime, zanatsku stranu — komandovanje odjeljenjem, četom, oruđem, bataljonom itd., moguće je postići za relativno kratko vrijeme na razne načine i kroz razne forme. To je moguće postići raznim oblicima stažiranja ili nečeg sličnog, i to po završenom osnovnom školovanju ili čak u

toku samog školovanja. Ovdje ne ulazim u vremenski odnos fundamentalnog i stručnog obrazovanja, koji, zavisno od veza, grane, treba da bude različit. Primjera radi navodim da fundamentalno obrazovanje pomorskog oficira mora biti veće nego npr. oficira oklopnih jedinica i to ne samo po sadržaju, što je sasvim logično, već i po vremenu trajanja itd.

Nužnost što šire naučne osnove osnovnog školovanja proizlazi ne samo radi osposobljavanja za konkretan rad ili odgovornosti koje starješina prima na završetku školovanja već i da bi uspešno mogao da prati dalji razvoj vojne misli, ratnu tehniku, kao i radi pripremljenosti za više stepene školovanja.

Za dogradnju stručnog nivoa u svakom rodu su specijalistički kursevi. Oni bi starješinama pomogli da podignu stručnost na viši nivo, neophodan za savremenu upotrebu određenog roda u sklopu združenih taktičkih jedinica. Njih bi trebalo tretirati kao neku vrstu međustepena obrazovanja, nešto između osnovnog i višeg školovanja. Više školovanje treba da osposobi starješine za radu u višim komandama. Ovdje je nužan i viši nivo fundamentalnog obrazovanja, jer učešće u rukovođenju jedinicama ili ustanovama višeg stepena zahtijeva, u prvom redu, savršeno poznavanje raznih sistema uklopljenih u borbeni poredak. To zahtjeva sasvim definisana znanja, radi vremenskog i prostornog sasređivanja napora radi postizanja uspeha svih elemenata borbenog poretka. Kada govorimo o sistemima, ne mislimo samo na sisteme upravljanja u kibernetičkom smislu, već na razne sisteme u okviru borbenog poretka, kao na primer, sistem protivtenkovske odbrane, sistem artiljerijskih vatri (ne baražne vatre, koncentrične, već sistem od nižih ka višim jedinicama) itd.

Ovako postavljeni zahtjevi sistemu školovanja tražiće, s obzirom na razvoj nauke, kontinuirano korigovanje programa i sasvim definisane profile nastavničkog kadra. Ovo je moguće zadovoljiti samo kombinovanim nastavničkim sastavom. Znači da predmete opšteg fundamentalnog značaja na osnovnom i višem stepenu školovanja mogu predavati nastavnici sa odgovarajućim fakultetom, i to sa kvalitetom iznad prosjeka. Dio programa koji je čisto vojnog sadržaja predavali bi nastavnici-oficiri sa odgovarajućim verifikovanim znanjima.

Boljem izboru i motivisanosti oficira za poziv nastavnika u vojnim školama smatramo da bi doprinelo i odgovarajuće stimuliranje. To ne znači da bi im trebalo omogućiti sticanje činova van zakonskih odredaba, već da verifikacija sposobnosti nastavnika bude isključiv osnov za materijalno stimulisanje i davanje određenih gradacija nastavničkog znanja. Smatram da sadašnju krutost formacije, koja određeno fiksira broj nastavnika po činovima, treba odstraniti i omogućiti da nastavnik može biti svaki oficir sa određenim kvalifikacijama bez obzira na čin.

Postavlja se pitanje — da li osnovno školovanje aktivnog starješine treba da stiče isključivo kroz vojne škole, tj. od osnovnih do najviših, vezanih konkretnim zahtjevima pojedinih vidova ili rodova naših oružanih snaga i na koji način ga obrazovati pa da

zadovolji sve savremene potrebe. Danas već, a u budućnosti će još više biti nužno da određeni dio oružanih snaga u širem smislu, bude u svakom momentu spreman da odgovori na pojavu ma kakve opasnosti. Posebno to važi za elektronski dio koji kontroliše i signalizira svaku pojavu opasnosti. A elektronski sistem zahtijeva veoma visoku stručnost i sposobnost visokih kvaliteta. Zato je i problem da li će biti društveno opravdano, ekonomično i naučno opravdano obrazovati aktivne starješine u vojnim školama kao dosad ili će to biti poslije završenog osnovnog školovanja u građanstvu (srednje škole za podoficire, a odgovarajući fakulteti za oficire) sa kraćim kursovima za vojnu primjenu odgovarajuće naučne discipline. Uz ovo se otvara i problem da li je potrebno da se već sada na fakultetima tj. pojedinim naučnim granama programi prošire i na domen vojne primjene dotične grane. Vjerujem da problem vrijedi izučiti i sagledati. Uostalom jedna takva orijentacija ne bi bila ni nova ni originalna, jer je već u nizu zemalja vojni dio, vojna primjena određene nauke zastupljena u odgovarajućim obimima na fakultetima. Smatram da jedna ovakva orijentacija ne znači militarizaciju nauke, već nužnost savremenih kretanja. U političkom smislu ne može imati nekih negativnih posljedica zbog suštine našeg samoupravnog socijalističkog društva.

Ne mislim da je problem sa ovo nekoliko misli iscrpljen, ili dokazan. Trebalo bi izvršiti mnogo obimniju analizu da bi se došlo do konkretnih odgovora.

Iz svega do sada rečenog izveli bismo zaključak da je na svakom stepenu vojnog školovanja nužno programski obezbijediti tri dijela, odnosno da se program mora sastojati iz: društveno-političkog, odnosno marksističkog obrazovanja, fundamentalnog, egzaktnog (matematika itd.) i vojnog. Na raznim vremenskim kraćim oblicima obrazovanja društveno-politički faktor može biti zapostavljen ili pak sveden na minimum, a fundamentalno-egzaktni zavisno od cilja obrazovanja.

Ako imamo pred sobom današnju stvarnost, koja se na vojnom planu odražava trkom u naoružanju, a nije moguće sagledati kada će prestati, i da to znači, u prvom redu, sve veće i potpunije angažovanje nauke, da su sistemi naoružanja sve složeniji, sve „naučniji”, onda je jasno da sve to zahtijeva od savremenog starješine sve više i potpunije poznavanje definisanih naučnih disciplina. Prema tome vojno školstvo, njegov sistem svojim programima mora obrazovati starješinu koji će, počevši od osnovnog školovanja, dobiti dovoljno široku osnovu da može odgovoriti predviđenim dužnostima.

General-pukovnik
Srećko MANOLA

NASTAVNI KADAR U VOJNIM ŠKOLAMA

Imajući u vidu važnost, značaj i aktuelnost nastavničkog poziva koji u novom vojnoškolskom sistemu dobija sve veći značaj, obradimo neka aktuelna pitanja kao što su: izbor, obrazovanje i usavršavanje, stalnost, opterećenje i stimulisanje nastavnika.

Izbor nastavnika. Poznato je da nema posebnih vojnih škola za osposobljavanje i školovanje nastavnika. Oni se dobijaju iz redova starešina — određivanjem i konkursom. Međutim, konkurs se vrlo malo koristi. Iako je Pravilnikom o vojnim školama data mogućnost za izbora nastavnika ovim putem, još nigde nisu propisani bliži uslovi koje bi trebalo da ima starešina koji konkuriše za nastavnika u vojnoj školi.

Dosadašnja praksa pokazuje da su u 90% slučajeva starešine primane za nastavnike po naređenju više komande, pri čemu se nije uvek vodilo računa o sklonostima, kvalitetima, želji za ovaj poziv, opštoj naobrazbi, stručnoj spremi, metodičko-pedagoškoj osposobljenosti i drugim kvalitetima potrebnim za ovakav odgovoran i važan poziv. Pogrešna su poneka mišljenja da nastavnik može biti svaki oficir koji ima završenu akademiju, odnosno visoku stručnu spremu. Još je pogrešnije shvatanje da se takav starešina može uključiti u nastavu bez pripreme i da će individualno nadoknaditi ono što mu nedostaje kao nastavniku.

U većini stranih armija nastavnici se primaju isključivo po konkursu, a u nekima po konkursu i određivanjem i to: po konkursu starešine do načelnika štaba divizije — eskadre brodova, i određivanjem starešina sa viših dužnosti. Takođe je poznato da se u svim građanskim osnovnim, srednjim, višim, visokim školama i fakultetima nastavnički kadar odabira konkursom i to uz veoma stroge uslove. U poslednje vreme i kod nas se sve veća pažnja poklanja izboru nastavnika. Od njih se zahtjevaju solidna ideološko-politička orijentacija, moralna svojstva, pedagoška kultura, stručnosti i dr.

Praksa visoke tehničke škole JNA i VMA — koje primaju vojna lica za nastavnike na osnovu konkursa, pokazala se veoma korisnom. Na osnovu konkursa u VTŠ i VMA nastavnike bira nastavničko veće, a imenuje ih državni sekretar. To bi trebalo primenjivati i u ostalim vojnim školama, jer je ovaj način prijema — izbora — izjednačen sa uslovima koji važe za odgovarajuće škole u građanstvu. Pored toga, za sve stepene škola trebalo bi precizno formulisati opšte i posebne uslove koje treba da ispunjava starešina da bi mogao biti nastavnik — završene vojne, građanske škole, trupni i komandni staž, akademski stepen i naučna zvanja, nivo pedagoško-metodičkog i psihološkog obrazovanja, godine starosti i dr. Nastavnici bi se mogli birati na nekoliko na-

čina: mogla bi ih po školama birati nastavnička veća, a potvrđivati savet škole — centra. U prelaznom periodu prve nastavnike u školama za oficire birala bi komisija DSNO. Ove komisije trebalo bi da budu sastavljene od istaknutih vojnih rukovodilaca, naučnih radnika, vojnih i građanskih lica sa odgovarajućih vojnih i civilnih škola. Konstituisanjem nastavnih veća i saveta vojnih škola, nastavnike bi mogla birati veća, odnosno saveti vojnih škola — centara. U svakom slučaju, postavljenje vojnog lica na nastavničku dužnost, na predlog saveta odgovarajuće škole, bio bi zadatak ovlašćenog organa, nadležnog za rešavanje odnosa u službi oficira, podoficira i vojnih službenika. U podoficirskim školama mogao bi se primeniti isti, a možda, s obzirom na nivo škola, i nešto uprošćeniji način. Za njih možda ne bi trebalo formirati matičnu komisiju, već izbor prepustiti savetu škole. U svakom slučaju, nastavnike — građanska lica trebalo bi primati u vojne škole više nego do sada, i to za discipline — predmete za koje nisu neophodna vojna lica.

Obrazovanje i usavršavanje nastavnika. Kvalitet nastave zavisi u prvom redu od stručnog znanja i metode osposobljenosti nastavnika. Dosadašnja iskustva ukazuju na sve veću potrebu za školovanjem nastavnika, daljim usavršavanjem sistema stručnog, pedagoško-metodskog i ideološko-političkog osposobljavanja nastavnčkog kadra u školskim centrima i samostalnim vojnim školama. Prema nekim podacima, u vojnim školama ima nastavnika koji, pored ostalog, nisu završili čak ni školu za koju su određeni za predavače, a većina nije završila višu školu od one na kojoj predaje. U nekim vojnim školama ima i do 50% nastavnika koji imaju nižu vojnostručnu spremu od one koju treba da stiču njihovi pitomci, a oko 25% koji imaju niže opšte obrazovanje nego njihovi pitomci. U nekim školama ima oko 60% nastavnika koji nikada nisu obavljali dužnosti za koje se školuju njihovi pitomci, a u nekim tehničkim školama ima i 50% koji nisu uopšte radili na sredstvima na kojima treba pitomce da obučavaju.

U savremenim uslovima sve više rastu potrebe za većim obimom vojnih, vojnostručnih i tehničkih znanja kod pitomaca i starešina, a u vezi s tim postavlja se i pitanje kako što brže, lakše i uspešnije preneti potrebna znanja, veštine i navike na pitomce i slušaoce i osposobiti ih za dužnosti.

Vojne škole koje završavaju naši nastavnici ne daju, i ne mogu dati, završno i potpuno obrazovanje ni iz jedne od naučnih i nastavnih oblasti. Raniji rezultati pojedinih nauka stalno se prevazilaze i istovremeno postavljaju novi problemi koji treba da nađu mesta u školskim programima.

Savremena nastavna i tehnička sredstva u kabinetima, laboratorijama, radionicama, na poligonima i u tehničkim parkovima sve više prodire u naše vojne škole i sve veći broj nastavnika se njima koristi u radu. U nastavnim procesima sve više učestvuje televizija, nastavni film, magnetofonske i diktafonske aparature, računsko-matematičke mašine, mašine za učenje, kao i različiti modeli

i ostala tehnička sredstva. Sve to traži od nastavnika da ume da se njima vešto koristi u radu.

Pogrešna shvatanja dovode do neplanske i nesistematske obuke starešina, do velikog broja neopravdanih izostanaka (u nekim školama čak i do 40%), do slabe organizacije i pripreme ovih časova, do slabe metodike izvođenja i primene savremenih nastavnih sredstava itd. Ovu nastavu ređe izvode najodgovornije i najstručnije starešine. Tematika se ponavlja iz godine u godinu ili se za nastavu planiraju teme koje bi starešine — nastavnici lako i individualno proučili. Naravno, od ovakvog načina rada starešine nemaju neposredne koristi. Pored toga, bilo je primera da odgovorne starešine u nekim vojnim školama i ne izvode obuku i usavršavanje nastavnika.

Ne treba gubiti iz vida da je nastava u vojnim školama proces rada sa živim ljudima koji se stalno usavršava, a da je nastavnik u ovom procesu ličnost koja taj proces usmerava i njime rukovodi. To od njega zahteva da se potpuno saživi sa tim procesom i da prati sve činioce koji mogu neposredno ili posredno uticati na postizanje ciljeva školovanja. U takvim uslovima teško je deliti rad nastavnika na redovan i prekovremen. Takva shvatanja samo bi mogla da dovedu do nezdravih odnosa prema nastavi i vaspitanju u vojnim školama. Svaki onaj nastavnik koji radno vreme i pripremu svodi na „ustavno” sedmočasovno, ni u kom slučaju ne može biti dobar vaspitač pitomaca — slušalaca. U mnogim stranim armijama, nastavnici u svako vreme stoje na raspolaganju pitomcima — slušaocima za pomoć u radu.

Nastavnike treba i zainteresovati za dalje stručno usavršavanje. A to bi se postiglo kad bi se njihov rad više cenio i za to dobilo i društveno priznanje. Razumljivo je, međutim, što pitanje stalnog stručnog, metodsko-pedagoškog i ideološko-političkog usavršavanja nastavnika, iako su za to lično zainteresovani, ne može da bude prepušteno njima samim. Briga o usavršavanju nastavnika treba da bude stvar svih organa, počev od uprave škole-centra pa do DSNO.

U postojećem sistemu usavršavanja nastavnika nije adekvatno rešeno ni pitanje pripravnčkog staža, stručnih nastavničkih ispita, sticanje akademskih i naučnih zvanja iz oblasti vojnih nauka, što se negativno odražava na motivisanje nastavnika da stiču stručne i druge kvalifikacije, potrebne za uspešno vršenje dužnosti. Dosađajna praksa usavršavanja nije u dovoljnoj meri obezbeđivala ni čvršće povezivanje nastavne teorije i prakse. Povremeno upućivanje nastavnika na odgovarajuće dužnosti u jedinice ili na stažiranje znatno bi doprinelo integrisanju teorije i prakse u vojnoj nastavi, učinilo je efikasnijom i celishodnijom.

U nekim stranim vojnim školama, pripremi i usavršavanju nastavnika poklanja se izuzetno velika pažnja. Tako, na primer, mladi nastavnici po 2 godine ne drže nastavu, već se samo pripremaju. Zbog potrebe pripreme, usavršavanja i ujednačavanja pogleda i za vreme godišnjeg odmora nastavnici ostaju u školi u kojoj se održavaju kursevi, seminari i drugi oblici usavršavanja, a godišnji odmor koriste naizmenično u toku cele godine.

Za usavršavanje nastavnika postoje različiti oblici i metodi kao što su: individualne i kolektivne pripreme, kursevi, seminari, simpozijumi, dalje redovno ili vanredno školovanje u višim školama, praktičan rad u trupi, redovna obuka u školi, uzajamno prenošenje iskustava trupa-škola (prisustvovanje raznim vežbama, taktičko-tehničkim zborovima, proučavanje elaborata, učešće na analizama i savetovanju, stažiranje na ukrcavanju, u remontnim zavodima, izmena iskustava i dr.), redovno i vanredno studiranje na fakultetima i drugim školama u građanstvu itd.

Pored redovnog usavršavanja nastavnika u vojnim školama, za uspeh u radu je posebno važna prethodna priprema nastavnika koji prvi put dolaze na ovu dužnost. Njihova priprema, po našem mišljenju, sastojala bi se u sticanju znanja iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike, metodike i postupnog uvođenja u nastavni proces kao i u metodiku nastave za odgovarajući predmet — disciplinu. Ova priprema bi trajala 5—6 meseci, a izvodila bi se tako da novi nastavnici počnu rad kod pitomaca — slušalaca početkom nastavne godine, a ne kao što je to obično bivalo da mladi nastavnici uskaču u nastavni proces u toku ili čak pri kraju školske godine.

Dosadašnja priprema novih nastavnika i njihovo uvođenje u nastavni proces vršena je na različite načine. Tako je, na primer, u nekim vidovima i rodovima bila decentralizovana — po školskim centrima i samostalnim vojnim školama, a u nekim centralizovana, tj. za sve nove nastavnike na jednom mestu u okviru vida — roda. Međutim, oba načina, pored dobrih rezultata, imaju i niz slabosti. No, u svakom slučaju, opšta znanja iz oblasti pedagogije, psihologije, didaktike itd. trebalo bi nastavnicima davati centralizovano. Veoma su prihvatljive ideje da se novi nastavnici 5 meseci pre početka školske godine na jedno mesto, na zajednički kurs, koji bi trajao 2—3 meseca i održavao se u mestu gde ima najviše uslova za opštu pripremu, tj. gde je veći izbor stručnih nastavnika — profesora iz pojedinih naučnih oblasti koji bi nove nastavnike pripremali. Program ovakvog kursa trebalo bi da sadrži opšta znanja iz oblasti pedagogije, psihologije didaktike i metodike. Posle završetka ovog kursa, dalja stručna i metodička priprema vršila bi se u odgovarajućim školskim centrima i školama do početka nastavne godine. Na ovaj način bi se izbegla usitnjenost kurseva po školama — centrima, a kvalitet priprema bi bio mnogo bolji i efikasniji. To bi iziskivalo posebnu organizaciju, a i nešto veće materijalne izdatke, ali ne bi smelo biti odlučujuće kada se radi o tako važnom pitanju. Ta bi priprema mogla da traje i 3 meseca u okviru vida, roda, službe, tj. u jednom od centara, odnosno samostalnih vojnih škola, kao što se u praksi dešavalo za nastavnike u RV i PVO pri Višoj vojnoj akademiji RV i PVO. Ostala 2—3 meseca nastavnici bi se pripremali u svojim školskim centrima — školama na pojedinim katedrama.

Vreme je da se pripremi novih nastavnika pristupa organizovano, planski i sistematski. To zahteva osavremenjavanje nastave i modernizaciju Armije.

Stalnost nastavnika. Prema iskustvima naših škola, dobar nastavnik izraste kroz praksu tek za 3 godine, a posle ovog perioda postaje u punoj meri produktivan. Zbog toga bi mu trebalo obezbediti veću stabilnost i da duže bude na dužnosti nastavnika. Time bi se stvorili uslovi da se posle izvesnog broja godina ustali kadar dobrih nastavnika u našim školama. U dosadašnjoj praksi o ovome se nije vodilo dovoljno računa. Mali je broj nastavnika koji su duže ostali na toj dužnosti. Tako, na primer, u pešadijskoj školi rezervnih oficira ima 52,6% starešina i nastavnika koji su na ovim dužnostima svega jednu godinu i manje. U ŠC protivvazdušne odbrane takvih je 50,7%, intendantskoj vojnoj akademiji 46,1%. ŠC bezbednosti 43,3% MTŠC 36,9%, vazduhoplovstvo ŠC veze 35,6% itd. U ovim vojnim školama ima 46,1% nastavnika i starešina sa stažom ispod 2 godine. Navedeni podaci nam ubedljivo govore da princip stalnosti nastavnika u vojnim školama nije bio zastupljen u odgovarajućoj meri. U stranim armijama zapažaju se dve sasvim suprotne krajnosti. Tako, na primer, u nekima postoji težnja da se oficiri što duže zadrže na nastavničkoj dužnosti. Ima nastavnika koji uz povremeno stažiranje u trupi, ovu dužnost obavljaju još od II svetskog rata. U drugim, opet, stalnosti nastavnika ne poklanja se naročita pažnja. Oni u većini slučajeva teže da nastavnike u vojnim školama češće zamenjuju starešinama iz trupe. Negde se nastavnici zadržavaju najviše 3 do 4 godine, pa odlaze u truppu. Smatramo da česte promene nastavnika (posebno boljih) negativno utiču na kvalitet nastave. Potpuno je opravdano da se određeni broj boljih nastavnika, sa izrazitim sklonostima za taj poziv i naučni rad, duže zadržavaju, a neki čak i stalno. Ovo je pravilnikom o vojnim školama i omogućeno.

Realizacijom principa reelekcije u našim školama uticalo bi se na stabilnost dobrih nastavnika i obezbedila potrebna selekcija. Stalnost nastavnog kadra zahteva i elastično utvrđivanje formacionih mesta u vojnim školama, kako to ne bi predstavljalo smetnju u redovnom napredovanju. To znači da starešina na dužnosti nastavnika može ostati do 10 godina, ali da mu se formacijom obezbedi redovno napredovanje u činovima.

Opterećenje nastavnika. Veoma često se ističe problem preopterećenosti nastavnika časovima i drugim obavezama koji nisu vezani za nastavu. Sadašnjim propisima opterećenje nastavnika časovima nastave je rešeno na različite načine. Tako, na primer, Zakonom o visokim tehničkim školama u JNA i Zakonom o Vojnomedicinskoj akademiji, opterećenje nastavnika radom i asistenata vežbama regulisano je kao i na svim visokim školama i fakultetima u zemlji. Za nastavnike ono iznosi do 6 časova sedmično, a za asistente do 12 časova. Za izvođenje nastave u podoficirskim i školama rezervnih oficira je 18—21 čas sedmično, što odgovara proseku opterećenosti nastavnika u srednjim školama. U vojnim akademijama opterećenost nastavnika je, u odnosu na visoke škole i fakultete, nešto veća i iznosi 15—18 časova sedmično, dok je u školama usavršavanja, višim vojnim akademijama u Ratnoj školi, to opterećenje 12—15 časova sedmično, što je 2—4 puta više nego u odgo-

varajućim školama u građanstvu. Međutim, ima slučajeva da su neki nastavnici manje opterećeni nego što je to normativima propisano, a negde manje nego što je na fakultetima.

Red. br.	stepen škole (vrsta)	opterećenje — časovi				
		za izvođenje nastave				za pripremu nastavnika sedmično
		godišnje	mesečno	sedmično	dnevno	
1.	podoficirske škole, škole rezerv. oficira	860	72—84	18—21	3—3,5	15—18
2.	vojne akademije	730	60—72	15—18	2,5—3	21—24
3.	srednje škole	800	do 88	22—24	3,5—4	16
4.	više škole		do 48	10—12	1,6—2	30
5.	visoke škole		do 40	6—10	1—1,6	32

Poređenje podataka iz tabele pokazuje, pored ostalog, da su norme opterećenja nastavnika kod nas u podoficirskim školama gotovo jednake sa onim u srednjim školama u građanstvu. One iznose 22—24 časa sedmično u građanskim školama, tj. 3,5—4 časa dnevno, dok su u podoficirskim školama 18—21 čas sedmično, ili 3—3,5 časa dnevno. Opterećenje nastavnika u vojnim akademijama, školama usavršavanja, višim vojnim akademijama i Ratnoj školi znatno je veće nego u višim i visokim školama u građanstvu. Ta razlika se najbolje vidi ako se uporede podaci o sedmičnom opterećenju nastavnika koje se u vojnim školama kreće od 12 do 18, u civilnim školama od 6 do 12 časova, a na nekim čak i 4 časa. Ako se našim nastavnicima dodaju i druge obaveze koje imaju, kao što su: za ideološko-politički rad 2 časa sedmično, telesno vežbanje 2 časa, vojnostručnu obuku 3 časa sedmično, zatim za poslove izvan nastavnih časova: dežurstvo, učešće u raznim komisijama i dr. — 4 časa sedmično, to iznosi svega 11 časova, ili gotovo dva dana sedmično, odnosno 26% od ukupnih časova nastave. Smatramo da su razlike neopravdano velike i da su nastavnici u vojnim školama previše opterećeni, što ne može a da se negativno ne odrazi na kvalitet nastave u celini.

Karakteristični su i podaci o časovima predviđenim za pripremanje nastavnika. U podoficirskim školama je predviđeno oko 18 časova sedmično za pripremu nastave, a toliko je ostavljeno i u srednjim. Međutim, u ostalim vojnim školama je za pripremanje nastave i bavljenje naučnim radom obezbeđeno znatno manje (15—21) časova nego u odgovarajućim školama u građanstvu (30—32).

Poređenje opterećenosti nastavnika u našim vojnim školama sa onim u nekim stranim armijama pokazuje da su naši nastavnici više opterećeni. Tako, na primer, u nekim visokim stranim vojnim

školama opterećenje nastavnika je vezano za nastavna i naučna zvanja. Doktor nauka ima godišnje najviše do 210, a ostali do 300 časova. Za njih je zajedničko to što se dosta vremena daje nastavnicima za pripremu nastave, studentski i naučni rad. Opterećenja u vojnim i odgovarajućim građanskim školama su kod njih ista. Smatramo da ova iskustva nekih stranih armija zaslužuju potrebnu pažnju.

Iz ovoga proizilazi da se opravdano nameće potreba nastavnika da se rasterete i časovima nastave i drugim obavezama, kako bi dobili više vremena za naučni rad. Kod razmatranja ovog pitanja treba uskladiti opterećenje nastavnika u vojnim školama sa odgovarajućim školama u građanstvu. Problem preopterećenosti nastavnika ne sme se isključivo gledati u izmeni formacije i povećavanju broja nastavnika, već u preduzimanju niza mera koje bi doprinele rasterećenju, kao na primer: bolja organizacija i formacija škola kojom bi se obezbedilo više nastavnika nego ostalog osoblja. U nekim školama je odnos 50 : 50%, dok u građanskim iznosi oko 80—90% u korist nastavnika. Jedna srednja škola od 1.000 učenika ima samo 10 lica koja nisu angažovana u izvođenju nastave.

Iz svega se vidi da rešenje problema preopterećenosti nekih nastavnika treba tražiti, pre svega, u samoj školi (centru) i u okviru postojeće formacije, boljim planiranjem i organizacijom posle, ravnomernijim opterećenjem svih nastavnika (što se može postići grupisanjem škola jednog vida-roda na jednom mestu), kao i uključivanjem i ostalih organa škole u nastavu. Svakako da stoji činjenica da treba više nego do sada za nastavu angažovati i oficire iz trupe i viših komandi i ustanova, kao što to već čine neki školski centri. U stranim armijama zapaža se veliko korišćenje predavača van sastava škole. Tako, na primer, sve uvodne teme o koncepcijama razvoja i upotrebe pojedinih vidova — rodova i službi drže najistaknutiji rukovodioci dotičnog vida, roda — službe. Isto tako, u stranim armijama koriste se za nastavnike iskusni penzionisani rukovodioci koji su u II svetskom ratu komandovali krupnim jedinicama i učestvovali u prelomnim operacijama, čime se koristi njihovo bogato iskustvo. Možda je vredno pažnje i to što se u nekim stranim armijama, za pojedine predmete opšteg i tehničkog obrazovanja koriste za nastavnike i vojnici sa visokom stručnom spremom koji se nalaze u odsluženju vojnog roka. Veoma često se koriste i ostali stručnjaci iz građanstva. Ovo je karakteristično za predmete sa manjim brojem časova za koje nije potrebna posebna vojna sprema.

Prelazak nekih naših vojnih škola (vojnih akademija, Više vojne akademije i Ratne škole) na fakultetski sistem izvođenja nastave, gde će se pitomcima-slušaoциm dati više vremena za samostalan — individualni, upravo fakultetski način rada, dovešće do veće ekonomičnosti, racionalnosti i rasterećivanja stalnih nastavnika, pa bi se na taj način poboljšao odnos i koeficijent nastavnika naspram ostalog stalnog i povremenog sastava.

Stimulisanje nastavnika. Sadašnji način stimulisanja nastavnika je prevaziđen. On je različito regulisan pa i shvaćen. Tako, na primer, prema zakonu o visokim tehničkim školama u JNA, uvedena

su odgovarajuća nastavnička zvanja, ali je nagrađivanje nastavnika vojnih lica i dalje isključivo prema činu. Nastavnici Vojnomedicinske akademije imaju prema zakonu odgovarajuća naučna i akademska zvanja i dodatke na njih koji iznose od 10.000 do 45.000 din. (redovni profesor 42.000, vanredni 28.000 i docent 28.000) itd. Kod drugih vojnih škola ne postoje posebna nastavnička znanja niti bilo kakvi novčani dodaci. Ovakva razlika po rodovima i službama je neodrživa i treba je po jedinstvenom sistemu rešiti. Pravilnikom za vojne škole, npr. za pitomce, predviđen je niz podsticajnih mera, dok za nastavnike to ne postoji. Tako se dešava da na završnim svečanostima pitomci primaju nagrade, a njihovi nastavnici — starešine ne, iako je cela klasa baš njihovom zaslugom postigla taj uspeh. Prema nekim mišljenjima, sadašnje mere kao, na primer, ukidanje komandno-trupnog dodatka i neprizavanje beneficiranog staža, posebno onim starešinama koje su kao odabrani došli iz trupe na dužnost nastavnika, čak i destimulativno deluju. Pravo na radnu odeću do sada su imali samo komandiri pitomačkih vodova i četa i neki nastavnici, dok ostali koji izvode praktičnu nastavu nemaju.

Često se ističe potreba uvođenja nastavničkih, akademskih i naučnih zvanja za nastavnike vojnih škola, čime bi se rešila i pitanja nagrađivanja nastavnika prema činu i zvanju, što verovatno znači i uvođenje posebnih dodataka.¹ S obzirom na mesto, ulogu i značaj nastavničkog poziva i potrebu za visoko-stručnim kadrom — nužno bi bilo uvesti i posebne stimulativne mere koje bi se sastojale iz uvođenja nastavničkih zvanja, akademskih naučnih stepena i za vojna lica, kao i u školama u građanstvu i to: u vojnim školama za oficire — redovni profesor, vanredni profesor, docent, viši predavač (profesor odgovarajuće vojne škole), predavač (odgovarajuće više škole) i asistent. Pored nastavnika (sa pomenutim zvanjima) u pojedine škole mogu biti primani stručni i viši stručni saradnici. Uslovi za sticanje nastavničkih zvanja na vojnim školama za oficire moraju biti zakonom propisani, a pravilima odgovarajućih vojnih škola razrađeni u duhu zakonskih odredbi i ovlašćenja. U vojne škole za podoficire (rang srednjeg obrazovanja) treba uvesti sledeća zvanja: stariji nastavnik (rang profesora srednje škole), nastavnik (rang nastavnika), pripravnik (čiji bi staž trajao do jedne godine). Za građanska lica u svim vojnim školama, zvanja bi se priznavala na osnovu završenih škola u građanstvu kako je to i regulisano zakonskim propisima. Od akademskih stepena mogao bi se uvesti magistar vojnih nauka (specijalista medicinskih nauka u VMA) i doktor vojnih nauka (pojedinih disciplina), a možda i kandidat vojnih nauka.² Nastavnička i akademska zvanja kao i naučne stepene dodeljivale bi vojne škole i vojni instituti na osnovu uslova koji bi se utvrdili Zakonom o vojnim školama. Uslove i postupke za sticanje pojedinih nastavničkih zvanja trebalo bi razraditi prema kon-

¹ U sovjetskim, poljskim i čehoslovačkim vojnim školama, akademska i naučna zvanja koja su obavezna za nastavničke dužnosti, povlače za sobom novčane dodatke koji se kreću od 10 do 50% plate odgovarajućeg čina.

² Akademske stepene u našoj zemlji su: magistar ili specijalista nauka. Naučni stepen u našoj zemlji je doktor nauka.

kretnim uslovima. Sa gledišta unapređivanja naučnog rada, nužno bi bilo rešiti i slična pitanja koja se tiču naučnih i stručnih radnika (vojnih i drugih lica) koja rade u naučnim institucijama JNA (vojni instituti).

Na ova zvanja dodeljivali bi se posebni dodaci: na nastavnička zvanja, kao i na akademske i naučne stepene u visini od 10—30% od plate, a prema odgovarajućem zvanju. Pored toga, trebalo bi rešiti i pitanje nagrađivanja nastavnika za napisane skripte udžbenike i druge nastavne materijale. Uslove i visinu ovih dodataka trebalo bi utvrditi posebnim propisima, što bi u svakom slučaju doprinelo boljem kvalitetu nastavnih materijala, a pozitivno bi se odrazilo i na nastavnike.

Isto tako potrebno je elastičnije postaviti i utvrditi formacijska mesta u vojnim školama, kako to ne bi predstavljalo smetnju u redovnom napredovanju. Nastavnicima bi se morao priznati i komandno-trupni dodatak, beneficirani staž, radna odeća i sl., kao i odgovarajućim trupnim starešinama, jer su neki od njih ove beneficije gubili dolaskom iz trupe u školu, što se negativno odražavalo i na javljanje istaknutih starešina za ovaj poziv.

Uzdizanje nastavnika na višu dužnost, slanje na više školovanje u JNA, u strane armije pa i građanske škole — fakultete, odlikovanja, nagrade i dr. treba da budu stalne mere podsticanja nastavnika. To je stalni zadatak školskih centara i samostalnih vojnih škola, kao i ostalih uprava DSNO, što do sada u praksi nije bio slučaj.

Za svaku vrstu škole trebalo bi razraditi profile nastavničkog kadra iz kojih bi se videlo koju školsku spremu treba da imaju, tj. koju školu treba da završe, da bi se mogli smatrati stručnim nastavnicima za odgovarajući predmet (disciplinu). Pri tom treba imati u vidu i sve druge posebne osobine: intelektualne, karakterne i dr.

Iz svega navedenog, kao i iz raznih diskusija o novom sistemu školstva u JNA proizilazi: da je osnovni elemenat za unapređivanje školstva pitanje poboljšanja kvalifikacione strukture i rešavanje statusa nastavnika u vojnim školama; da bez dobrih nastavnika nema naučnoistraživačkog rada u vojnim školama niti priznavanja pojedinih vojnih škola kao naučnih ustanova; da nema rangiranja i priznavanja vojnih škola u građanstvu bez odgovarajućih nastavnika. Zato se pri rešavanju novog školskog sistema i njegovog ukla-panja u opšti sistem vaspitanja i obrazovanja, rešavanje pitanja nastavnika postavlja kao prvorazredan zadatak.

Potpukovnik
Milorad BOGDANOVIĆ i
kapetan fregate
Izet ŠEHIĆ

NEKI PROBLEMI KRETANJA

Jedinice se kreću ka frontu da bi u punoj borbenoj gotovosti stupile u borbu, i od fronta da bi pod što povoljnijim uslovima prekinule borbeni dodir i odstupale u dubinu radi izvršavanja novih zadataka u povoljnijim uslovima.

Veliki domet, razorna snaga i toksična moć nuklearnih i hemijskih b/s, masovna i snažna dejstva avijacije omogućuju da neprijatelj na velikim daljinama i prostranstvima može da tuče naše oružane snage i razara objekte koji su od vitalnog značaja za kretanje.

U savremenim borbenim uslovima kretanje ima izuzetan značaj zbog dinamičnosti dejstava, brzih i naglih promena situacije na frontu, smelih i dubokih prodora oklopnih i mehanizovanih jedinica, velikih gubitaka od N i H b/s, upotrebe avijacije i vazдушnih desanata, itd. Noć i meteorološki uslovi u kojima je smanjena vidljivost i pored primene savremenih elektronskih, infracrvenih, aerofoto i dr. sredstava i dalje utiču na organizaciju i izvođenje pokreta.

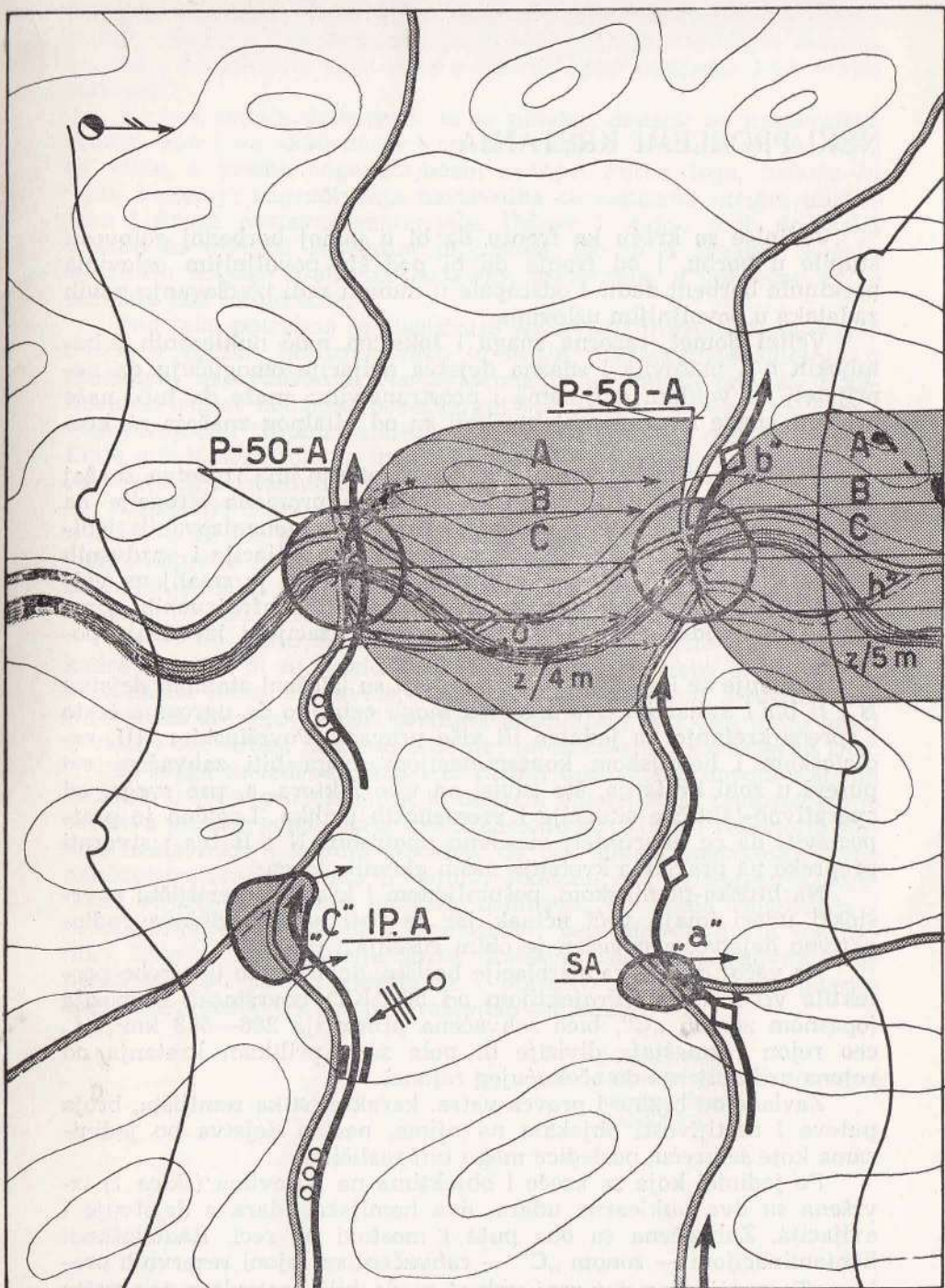
Kretanje se izvodi na putevima koji su izloženi stalnom dejstvu N i H b/s i avijacije. Ova sredstva mogu ozbiljno da ugroze a često i spreče kretanje na jednom ili više pravaca. Površinskim NU, radiološkom i hemijskom kontaminacijom mogu biti zahvaćeni svi putevi u zoni kretanja, što zavisi od više faktora, a, pre svega, od operativno-taktičke situacije i vremenskih prilika. Logično je pretpostaviti da će neprijatelj masovno upotrebiti N i H b/s i stvarati prepreke na pravcima kretanja naših glavnih snaga.

Na brdsko-planinskom, pošumljenom i kraškom zemljištu površinski udari imaju veći učinak jer se potpuno iskorišćava radioaktivno dejstvo, a povećan je obim rušenja i požara.

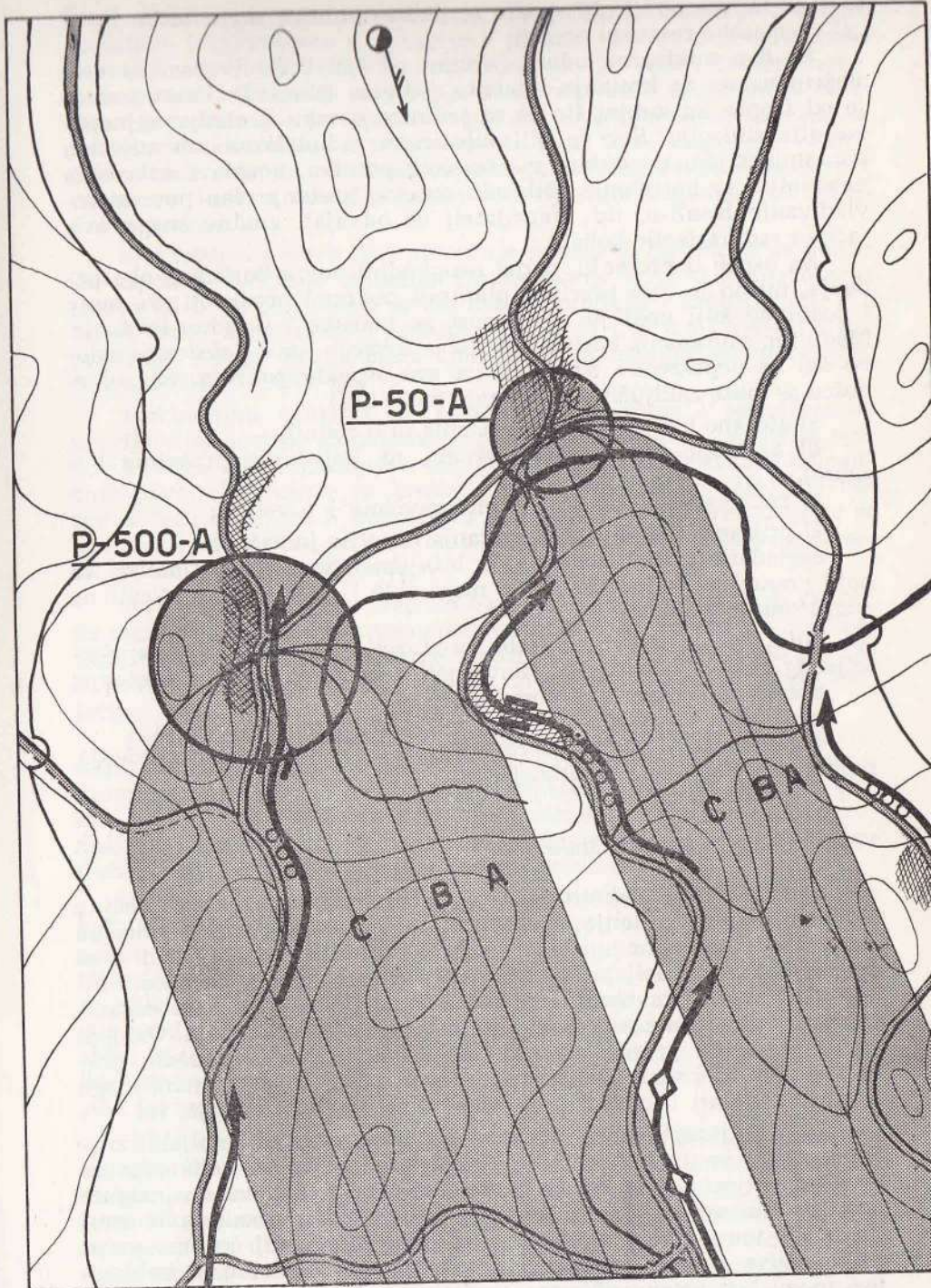
Na većoj dubini radi izolacije bojišta, dolaziće do upotrebe projektila veće snage. (Projektilom od 500 KT) površinska ekspoziija (opasnom zonom „C”, biće zahvaćena prostorija 288—563 km², tj., ceo rejon razmeštaja divizije ili pola zone prilikom kretanja od rejona prikupljanja do očekujućeg rejona).

Zavisno od brzine i pravca vetra, karakteristika zemljišta, broja puteva i osetljivosti objekata na njima, načina dejstva po jedinicama koje se kreću, posledice mogu biti različite.

Po jedinici koja se kreće i objektima na putevima (skica 1) izvršena su dva nuklearna udara, dva hemijska udara a dejstvuje i avijacija. Zahvaćena su oba puta i mostovi na reci. Radiološkom kontaminacijom — zonom „C” — zahvaćeni su rejon rezervnih prelaza. To znači da u toj zoni pokret može biti nastavljen tek pošto opadne intenzitet radiološke kontaminacije u rejonima rezervnih

Sk. 1

prelaza tačkaka „o” i „h”, pošto se dekontaminira rejon tačke „c” i „a” i osposobe rezervni prelazi.

Sa dva nuklearna udara (jednim od 500 KT) stvoreni su vrlo složeni uslovi za kretanje i zaštitu jedinica (skica 2). Pravac vetra je od fronta ka dubini što je za jedinice u toku kretanja najnepovoljnija situacija. Sve će biti zahvaćeno radiološkom i hemijskom kontaminacijom po dubini marševskog poretka, a uslovi su veoma nepovoljni za korišćenje obilaznih puteva, kretanje van puteva, savlađivanje KonZ-a, itd. Neprijatelj će odvajati znatne snage avijacije i radi izolacije bojišta.

Za uspeh u kretanju, pored neophodnih mera borbenog obezbeđenja, nužno je vrlo precizno planirati pokret i preduzeti sve mere i postupke koji pružaju mogućnost za plansko i skladno kretanje. Međutim, savremena borbena sredstva nameću nove i složenije uslove što se neposredno odražava na sve aspekte pokreta. Sa sigurnošću se može zaključiti da kretanje može biti:

- a) otežano (na pojedinim pravcima ili u celini),
- b) zadržano (za određeno vreme, na pojedinim pravcima i u celini),
- c) zaustavljeno (na pojedinim pravcima i u celini).

U pripremi i organizaciji kretanja naročito je važno:

sagledati u kom stepenu će biti ometano od neprijatelja, za koje vreme, na kojim delovima marš-rute i koliko će to uticati na angažovanje jedinica;

koje mere i postupke treba preduzeti radi slabljenja neprijateljevog dejstva i stvaranja uslova našim snagama za dalje kretanje; svestrano proceniti vremenske prilike;

predvideti mogućnost zamene jedne vrste marša drugom;

organizovati i strogo sprovesti mere borbenog obezbeđenja, regulisanja i kontrole saobraćaja, itd.

TENDENCIJE I MOGUĆA REŠENJA

a) *Poboljšanje pokretljivosti i manevarske sposobnosti.* Zaštita oklopom, brzina kretanja, sposobnost savlađivanja KonZ-a i drugih prepreka u uslovima upotrebe imaju isto takav značaj kao i za vreme boja (operacije). Pokretljivost, manevarska sposobnost, otpornost i zaštita zahtevaju niz mera kako bi se poboljšala organizacijsko-formacijska struktura jedinica, posebno pešadijskih. Oklopni transporter, na primer sposobni su za savlađivanje vodenih prepreka, brzo se kreću i van puteva, otporni su i štite ljudstvo, mogu se duže zadržati i kretati preko kontaminiranih prostorija, itd.

Za poboljšanje pokretljivosti jedinica na svakom zemljištu značajnu ulogu imaju helikopteri i druge letelice. Istina, helikopter ne pruža dovoljnu zaštitu ljudstvu, ali tehničke i manevarske mogućnosti su mu veoma dobre, posebno u brdskom i planinskom zemljištu. Na tom teško prohodnom zemljištu neprijatelj će brzo porušiti osetljive objekte na pravcima kretanja. U tom slučaju helikopteri mogu biti veoma efikasno sredstvo za brzo savlađivanje poru-

šenih delova na putu. Uvođenjem oklopnih, amfibijskih i drugih sredstava i helikoptera u pešadijske jedinice povećala bi se njihova pokretljivost i manevarska sposobnost, što je važan faktor savremenog rata. Budući da ta rešenja zahtevaju veća materijalna sredstva, potrebno je postepeno i planski poboljšavati pokretljivost jedinica vodeći računa o prioritarnosti, a za to se mogu prihvatiti i neka druga rešenja, pa da se umesto guseničara uvedu točkaši, pre svega, oni kojima tehnički uslovi dozvoljavaju kretanje i po slabijim putevima.

b) *Postupci i mere radi stvaranja povoljnih uslova za kretanje.* Za uspešno izvođenje kretanja neophodno je stvoriti najpovoljnije uslove da bi se ono izvelo sa što manje gubitaka i zakašnjenja. Pre svega, treba istaći mere i postupke protiv N i H b/s i avijacije neprijatelja. Drugu grupu mera čine zadaci u inženjerskom obezbeđenju, PNHBO, PVO, itd.

Nuklearnim udarima po raketnim jedinicama i aerodromima neprijatelja, postižu se najpovoljniji efekti na planu slabljenja njegovih snaga. Uspešno dejstvo nuklearnih borbenih sredstava omogućuje povoljnije uslove za kretanje i pozitivno se odražava na narednu fazu dejstava. U određenim uslovima i do 1/3 sredstava će se upotrebiti za dejstvo protivu onih sredstava neprijatelja koja mogu da spreče kretanje naših snaga.

Avijacija, pre svega lovačko-bombarderska, ima zadatak (LBA), da umanja i parališe dejstva neprijatelja. U ovoj fazi težište dejstava LBA treba usmeriti na raketna sredstva i aerodrome. Zaštita trupa u pokretu lovačkom (L) i LBA je drugi bitan zadatak naše avijacije.

Partizanske i teritorijalne jedinice u dubljoj pozadini neprijatelja, angažujući snage i sredstva po raketnim jedinicama i aerodromima neprijatelja, mogu veoma uspešno paralisati njegovo dejstvo i doprineti uspešnom kretanju naših snaga. Cilj napada partizanskih i teritorijalnih jedinica može biti ometanje, odlaganje upotrebe, oštećenje i uništenje instalacija i letelica.

PVO trupa u kretanju je mnogo značajnija i složenija od zaštite jedinica kada su razvijene i u neposrednom borbenom dodiru. Zbog naglih promena na frontu jedinice će biti prisiljene, naročito one bliže frontu, da se kreću i danju. To znači da će se povećati potreba za efikasnijom i snažnijom pav-zaštitom. Posebno je važno obezbediti osetljive objekte u zoni marša i one elemente marševskog poretka koji se ne mogu kretati van puteva i čija je otpornost slaba. Za uspešnu zaštitu važno je skladno i organizovano poznavanje svih faktora PVO trupa i teritorije.

Planskim radom u miru na pripremi državne teritorije može se mnogo učiniti u stvaranju povoljnih uslova za kretanje. U tom smislu posebnu pažnju treba posvetiti rejonima sa slabo razvijenim komunikacijama. Inženjerska priprema i izrada obilaznih pravaca na osetljivim delovima ima poseban značaj, pogotovu, što se još u miru može proceniti koji su objekti osetljivi i na kojim putevima. Za obezbeđenje kretanja moraju se angažovati jake snage ne samo

jedinica operativne vojske već teritorijalne jedinice i civilni sektor u celini.

Dobro organizovanom PNHBO se umanjuju efekti N i H udara i efikasno otklanjaju posledice NHB-udara u jedinicama koje su u pokretu i na teritoriji. Težište delatnosti fronta treba usmeriti na otklanjanje posledica tih udara.

I ostale mere borbenog kao i svi faktori pozadinskog obezbeđenja u kretanju imaju povećan značaj i ulogu.

BRZINA KRETANJA

Marševanje je osnovni i najčešći oblik kretanja, bilo da se izvodi na jedan ili kombinacijom više načina. Savremeni rat će zahtevati da se pokreti izvode što većom brzinom i za što kraće vreme, naročito u zoni jačeg dejstva neprijatelja, da bi jedinica blagovremeno stigla u određenu zonu. Veća brzina u kretanju jedinica, posebno danju, na sadašnjem stepenu razvitka putne mreže je moguća i nužno ju je ostvariti.

Norme za brzine na maršu u našim pravilima potiču još iz vremena kada je u našoj zemlji bila nerazvijena putna mreža i kada nije bilo magistrala i drugih puteva sa savremenom podlogom, širinom i mogućnošću kretanja u oba smera. Danas postoje hiljade kilometara puteva na kojima je moguće ostvariti veće brzine. S druge strane, stepen tehničke kulture, razvitka i usavršavanje vozačkog kadra je na mnogo višem nivou nego u vremenu kada su propisane norme.

Po mom mišljenju prosečne brzine marša mogle bi biti za:

— motorizovane jedinice; *noću* 10—30 km/č (što zavisi od vidljivosti noći i od toga da li se vozi sa ugašenim svetlom, na obeleženom ili neobeležanom putu, kakav je kvalitet puta, iskustvo vozača, itd.); *danju* 20—50 km/č (što zavisi od kvaliteta puta i iskustva vozača);

— oklopne jedinice i artiljerijske jedinice čiji su tegljači guseničari: *noću* 10—20 km/č; *danju* 15—30 km/č (što zavisi od pomenutih uslova kao i za motorizovane jedinice).

Ako su jedinice po grupama od 10 do 20 vozila, brzina kretanja u određenim uslovima i na određenim deonicama puteva može biti i veća.

ODSTOJANJA MEĐU EŠELONIMA

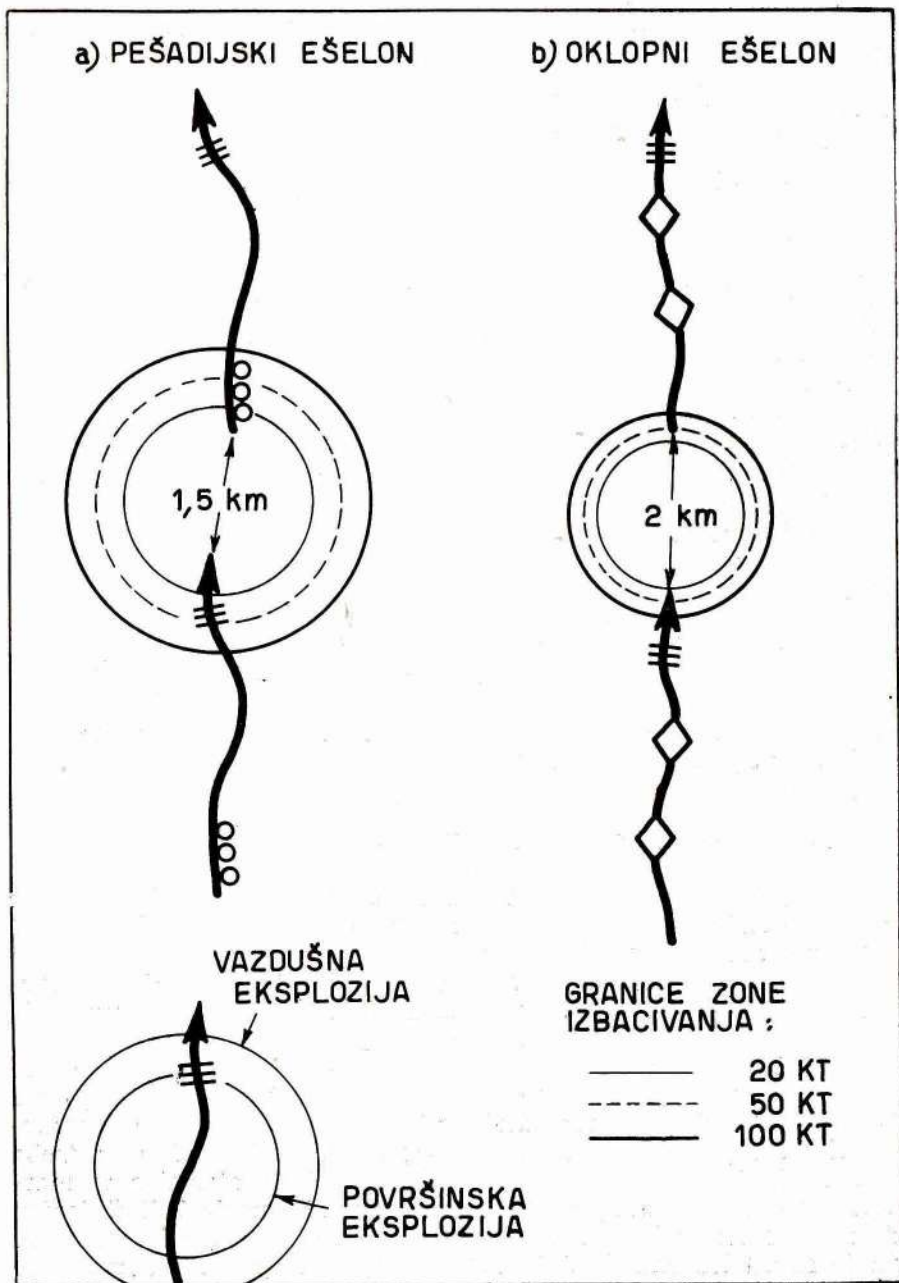
U našim pravilima se kaže da odstojanja, načelno, iznose za: motorizovane (oklopne) jedinice: između bataljona (diviziona) oko 2 km;

pešadijske jedinice i jedinice sa tovarnom (zaprežnom) vučnom: između bataljona (diviziona) oko 1,5 km.

Bez obzira na potrebu da pešadijski ešloni budu prikupljeni, po mom mišljenju neodrživo je, zbog opasnosti od nuklearnih b/s,

zadržati pomenuto odstojanje između ešelona jačine bataljona (divizionu) u pešadijskim jedinicama.

Na skici 3 prikazana je veličina zone u kojoj je izbačeno ljudstvo iz borbe projektilima 20, 50, 100 KT; a) za ešelonu pešadijskog

sastava, b) za ešelone oklopnog sastava. Dato odstojanje za projektil od 20 KT ispunjava uslov za oklopne jedinice, jer neprijatelj jednim projektilom jednovremeno ne može zahvatiti snage dva bataljona. Za projektele 50, 100 i više KT taj uslov nije zadovoljen.

Ako je jedinica pešadijskog sastava, a odstojanje između ešelona 1,5 km, jednim projektilom biće zahvaćene snage dva ešelona i to:

projektilom od 20 KT površinskom eksplozijom na dužini 1.400 metara, a vazdušnom eksplozijom na dužini 2.200 metara;

projektilom od 50 KT, površinskom eksplozijom na dužini 2.300 m, a kod vazdušne eksplozije na dužini 3.500 m;

projektilom od 100 KT, površinskom eksplozijom na dužini 3.100 metara a kod vazdušne eksplozije na dužini 4.700 metara (skica 3 pod a).

Za sprečavanje kretanja jedinica, posebno na većoj dubini, neprijatelj će, verovatno, upotrebljavati projektele 50 i više KT. Norma od 1,5 km između ešelona pešadijskog sastava nezadovoljava uslove ni za projektil od 10 KT, jer i kod ovog projektila prečnik izbacivanja iz borbe za pešadiju iznosi 2.500—3.000 m.

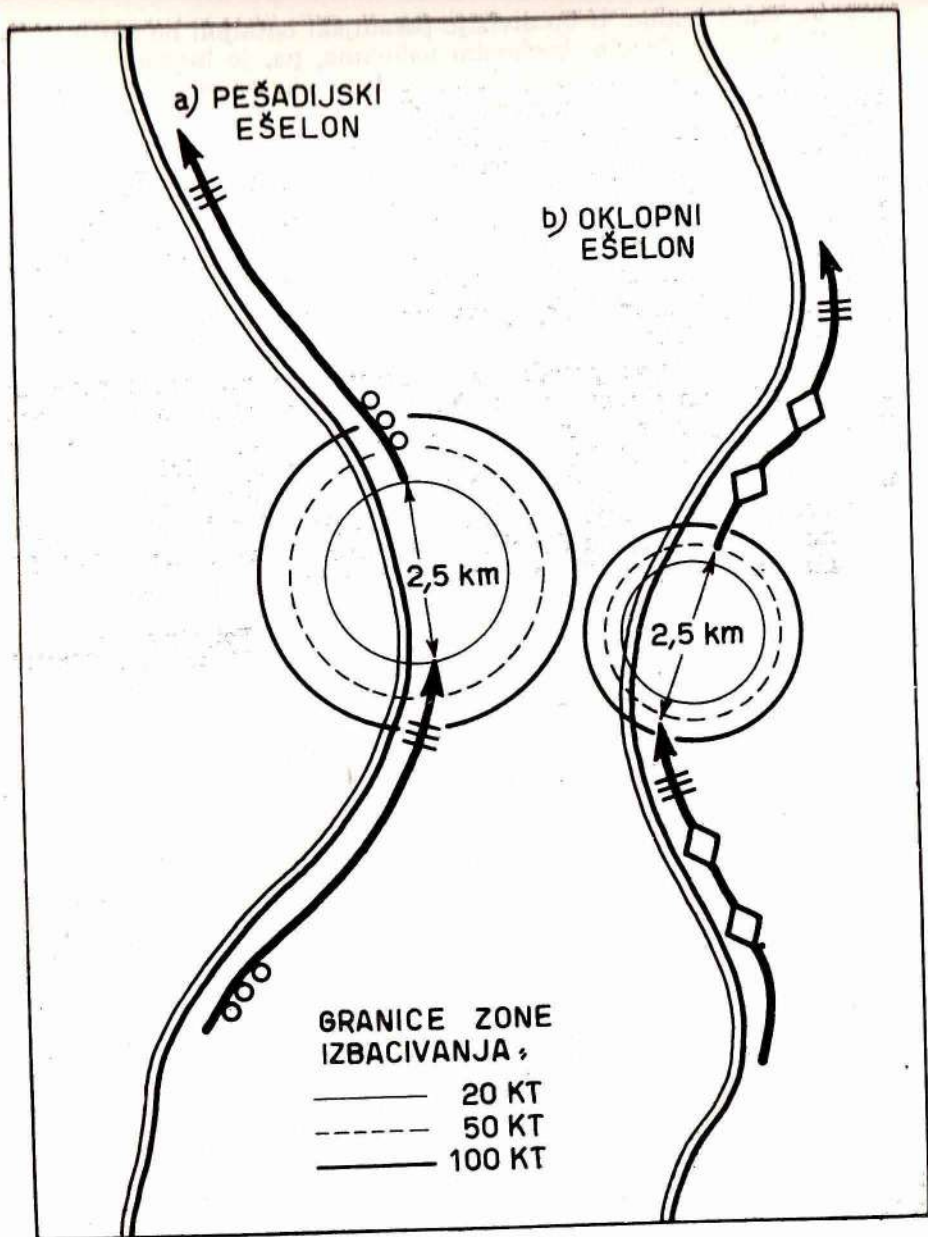
Povećanje odstojanja između ešelona pešadijskog sastava proizilazi iz osetljivosti ovih jedinica — krajnje slabe otpornosti na nuklearne udare, potreba da neprijatelj jednim projektilom od 20 KT jednovremeno ne zahvati dva bataljona. Nužno je smanjiti površinu zone izbacivanja iz borbe, i za projektele 50 i više KT. U tom slučaju, odstojanje između ešelona pešadijskih, artiljerijskih i drugih jedinica (sem oklopnih), jačine bataljona (divizion), iznosilo bi 2—2,5 km. (skica 4).

Odstojanje između osnovnih jedinica — četa (baterija) — ne bi trebalo da bude veće od 1 km. To znači, da bi dužina bataljonske kolone ostala u granicama 4,5—5 km. Tako bi se postiglo veće rastojanje između bataljona (divizion) i očuvala kompaktna celina i prikupljenost bataljona (divizion).

MARŠEVSKI POREDAK I MARŠEVSKI EŠELON

U našim pravilima data su načela marševskog poretka za pešadijsku diviziju u klasičnim uslovima. Marševski poredak, pored ostalog, podrazumeva da se pored elemenata marševskog poretka razvijaju i elementi marševskog osiguranja. Obrazovanje marševskog poretka pd je osnovno načelo, ali je, ipak, praksa pokazala da su njeni pokreti, najčešće na odstojanjima koja su kraća od dužine, potpuno izduženog marševskog poretka. To znači da se to osnovno načelo u praksi ne može primeniti sem izuzetno. (Dubina glavne kolone marševskog poretka divizije iznosi preko 100 km, a marševski skokovi pd su najčešće ispod tog odstojanja). Mislim da treba početi od činjenice da će divizija ređe uspeti da oformi svoj marševski poredak prema pravilskim normama. Ne negirajući činjenicu da se on sastoji od marševskih kolona, mora se početi od prakse, tj. da će se pd izuzetno kretati kompaktna, sa svim elementima marševskog poretka, jer se, najčešće, kreće delimično (po delovima —

Sk. 4

formacijskim jedinicama). Od očekujućeg rejonu uvek, a često i od rejonu prikupljanja kreće se upućivanjem formacijskih jedinica, prema zamisli dejstva i načinu upotrebe po stupanju u borbeni dodir, pri čemu ne formira kompleksni marševski poredak.

U pravilima se kaže: „Marševski ešelon se obično sastoji od ojačanog bataljona ili njemu ravne jedinice”, što, po mom mišljenju,

nije logično i realno. U bp divizije pešadijski bataljon ne može obrazovati ešelon u drugim borbenim uslovima, pa, je logično da to ne čini ni na maršu. To znači, da bi ešelone obrazovali pukovi sa ili bez ojačanja, izuzetno, samostalni divizion i bataljoni. Pošto je i marš borbena radnja, po kojoj logici ili principu bi pešadijski bataljon trebalo da obrazuje ešelon u pd, kad u svim drugim uslovima ne obrazuje ešelon. Prema tome, u glavnoj koloni pd ešelon, načelno, obrazuje formacijske jedinice jačine puka (pri tome puk može biti ojačan ili bez ojačanja), ešelon može biti i manjeg sastava kad se iz sastava puka uzme jedan bataljon (divizion).

Kolona jačine ojačanog puka može da obrazuje ešelone jačine bataljona (divizona).

Mislim da nema potrebe, a ni osnova, da marševski poredak divizije, odnosno glavnu kolonu, koja je jača od puka, obrazuju bataljoni. Ako glavna kolona divizije iznosi $\frac{2}{3}$ njenog sastava (po načelu da pešadijski bataljon (divizion) obrazuje ešelon), glavna marševska kolona bi imala od 10 do 15 ešelona. Komandant divizije na maršu ne komanduje ešelonima, već neposredno formacijski potčinjenim jedinicama, što dovoljno ubedljivo govori da nema razloga da bataljon obrazuje ešelon u marševskom poretku divizije.

Potpukovnik
Milisav M. ŠČEKIĆ

O BUDUĆNOSTI TENKA

U poslednje vreme na Zapadu se ponovo pokreću razne teorije o budućnosti tenka i drugih oklopnih borbenih vozila. Razvijaju se nove teorije i dopunjavaju stare. Pokretanje ovih teorija dolazi kao rezultat izmena u fizionomiji eventualnog rata, pronalaska novih i efikasnijih sredstava za borbu protiv tenkova i slabosti koje imaju. Razna mišljenja o budućnosti tenkova svode se, u osnovi, na četiri teorije: klasičnu, protivtenkovsku, kombinovanu i teoriju o jurišnim helikopterima.

Sušтина klasične teorije je u tome što se još više ističe značaj i uloga tenka i drugih oklopnih vozila kao glavnog nosioca manevra u savremenim uslovima i kao nezamenljivog sredstva na bojištu i za sadejstvo sa drugim borbenim sredstvima, pre svega termonuklearnim. U kombinovanoj teoriji iznose se argumenti kojima se nastoje da pomire protivurečnosti između klasične (koja naglašava ulogu tenkova) i protivtenkovske, tj. ističe se da će tenkovi i dalje zadržati važnu ulogu, ali će i protivtenkovska sredstva imati veliki značaj.

Teorija o jurišnim helikopterima zasniva se na tome da se oni usavrše do te mere, da kao leteće oklopno borbeno sredstvo u svim borbenim uslovima mogu zameniti tenkove i druga oklopna borbeno sredstva.

U ovom napisu biće nešto detaljnije reči samo o protivtenkovskoj teoriji.

Prema ovoj teoriji, neki stručnjaci na Zapadu¹ predviđaju da će tenkovi u skoroj budućnosti doživeti sudbinu konjice. S obzirom na to što se suština ove teorije zasniva na usavršavanju efikasnijeg i ekonomičnijeg oružja nego što su tenkovi, ova razmišljanja zaslužuju naše interesovanje. Bez obzira koliko ova teorija izgledala ekstremna i koliko odudara od današnje stvarnosti nije bez značaja.

U mnogim zemljama sveta godinama se intenzivno radi na usavršavanju starih i konstruisanju novih tenkova i drugih oklopnih vozila. Iz godine u godinu povećava se broj i kvalitet tenkova i broj oklopnih divizija (brigada — pukova), sa ciljem da se usavrši najpodesnije borbeno sredstvo i stvori najprikladnija formacija za sve vrste ratova: opšti (nuklearni), lokalni i klasični. Cilj ovih napora je, pored rečenog, da se poveća tempo u savremenim operacijama, zaštititi živa sila od svih vrsta dejstava nuklearnog oružja i omogućiti eksploataisanje učinaka drugih borbenih delova (vidova i rodova).

¹ Osnovni podaci za ovaj članak uzeti su iz Londonskog THE SANDAY TIMES, NEWSWEEK (oktobar 1967. godine), i TIME (Newyork).

Na raznim vežbama i mnogobrojnim propagandističkim manifestacijama Amerika i Zapadna Nemačka prikazali su javnosti „famozni” tenk MBT-70 (na engleskom znači: glavni borbeni tenk 1970. god.), koga su pune četiri godine zajedničkim naporima stvarali stručnjaci obeju država.² Za taj projekt potrošeno je najmanje 200 miliona dolara.

U isto vreme britanci su se požurili da objave vest da je njihov tenk CHIEFTAIN („poglavica”) najnoviji i najmoćniji u britanskom arsenalu uspešno položio strogi ispit na jesenjim manevrima britanske armije na Rajni 1967. god. I mnoge druge zemlje su skoro u isto vreme proizvele nove tenkove i usavršile stare (SSSR: T-62, T-55; Francuska AMX-30; Švedska, Japan i dr.).

Kada se prave upoređenja ovih tenkova može se konstatovati da „CHIEFTAIN” predstavlja veliki napredak u odnosu na čuveni britanski tenk „CINUTRION”. Britanci tvrde da je njihov top od 120 mm najbolji tenkovski top na svetu. Međutim, tenkovski stručnjaci na Zapadu su skoro jednoglasni u oceni da je MTB-70, bolji od „CHIEFTAIN”, i to zahvaljujući svom dvostrukom naoružanju koje mu omogućava da gađa topovskim granatama 152 mm, ili dirigovanim raketnim projektilima tipa SHILLELACH. Oba tenka, tj. američko-nemački i britanski, imaju kompjuterske nišanske sprave. I jedan i drugi imaju nišanske sprave sa infracrvenim uređajima pomoću kojih se može gađati noću na daljini brisanog dometa topa. Sve ono što je ugrađeno na navedenim tenkovima stvarno predstavlja poslednju reč u razvoju tehnike naoružanja. Međutim, bez obzira na sva usavršavanja, navedeni i svaki drugi tenk može biti lako izbačen iz stroja, tj. može biti uništen protivtenkovskom vodenom raketom kojom rukuje jedan jedini vojnik.

Mnogi vojni stručnjaci (u Pentagonu, u britanskom Generalštabu i dr.) ističu da nesumnjivi tehnički uspeh ovih projekata (koji su toliko mnogo novaca koštali) vremenski koincidira sa pojavom sve dubljih sumnji u budućnost tenkova kao oružja sutrašnjice.

Razni proračuni i prognoze vode ka jednom istom zaključku: tenkovi će doživeti sudbinu konjice, oni će u sledećoj deceniji otići u ljevaonice ili u staro gvožđe. Šta će ih zameniti, i da li će ih uopšte nešto zameniti, o tome se za sada govori vrlo malo. A kada se o tome i govori imaju se u vidu jurišni oklopni helikopteri. Stručnjaci i prognozeri kažu da će za navedeno vreme razni protivtenkovski sistemi biti u tolikoj meri usavršeni i da će postati toliko efikasni, da nikakvo usavršavanje tenkova neće pomoći. Jačanje otpornosti oklopa, povećanje brzine kretanja, poboljšanje manevarske sposobnosti i jačine naoružanja neće moći obezbediti dalji opstanak tenkova.

Postoji nekoliko razloga za sumnju u budućnost tenkova kao oružja sutrašnjice. Prvi je njegova cena i u vezi s njom efikasnost i

---

² Težina tenka je 50 tona, akcioni radijus 640 km, brzina oko 70 km/č, vodenu prepreku savladuje gazom, pri čemu uređaji vire ispod površine vode (na principu »šnorkele«). Ciljeve otkriva pomoću infracrvenih i specijalnih uređaja, za koje je radi osmatranja dovoljna i svetlost zvezda, a daljinu do ciljeva određuje pomoću laserskog uređaja.

brojnost protivtenkovskih vođenih raketa. Drugi je izrada vrlo efikasne municije od uranijuma kao teškog metala. Prema službenim podacima, jedan CHIEFTAIN košta 100.000 funti, a prema neslužbenim podacima koji su verovatniji, čak i 120.000 funti. Američko-nemački tenk MBT-70 je mnogo skuplji, oko 220.000 funti ili više od pola miliona dolara (više od 625 miliona starih dinara). Jedna od savremenijih protivtenkovskih vođenih raketa, kojom raspolažu mnoge armije sveta, a kojom se može uništiti svaki tenk, košta samo 500 funti. Za novac potreban za jedan tenk (MBT-70) može se proizvesti 430 protivtenkovskih vođenih raketa, od kojih skoro svaka može uništiti tenk — prvim pogotkom.

Umesto jedne tenkovske divizije od 300 tenkova (ne računajući druga borbena sredstva i opremu) može se proizvesti oko 120.000 protivtenkovskih vođenih raketa. Ako svaka deseta raketa bude efikasno upotrebljena, to je više nego količina tenkova i drugih oklopnih vozila koja mogu učestvovati u napadu na jednu manju ili srednju zemlju. Sad treba zamisliti jednu armiju koja sa predviđenim novcem za proizvodnju tenkova, umesto manjeg broja tenkova, proizvede nekoliko desetina ili čak stotina puta više protivtenkovskih vođenih raketa nego što će njen protivnik imati tenkova.

Ako se činioци ovih proračuna uklope u jednu organizaciju, gde bi se u opštenarodnom odbrambenom ratu, pored regularne armije, navedenim u drugim protivtenkovskim sredstvima, naoružala svaka teritorijalna jedinica (vod, četa, bataljon), diverzantske grupe, svaki fabrički bataljon, svaka udarna grupa u selu i gradu (ulici ili kvartu), postavlja se pitanje u kakvoj bi se situaciji našle oklopne jedinice napadača ili okupatora.

Kao što se navodi u stranim izvorima... „ono što doista osuđuje tenkove na propast jesu novi raketni projektili” koji su jeftiniji od tenkova i pri tome vrlo precizni. U mnogim armijama danas postoje izvanredno efikasne protivtenkovske vođene rakete koje se mogu voditi direktno na cilj pomoću tankog kabla ili bez njega. Protivtenkovske vođene rakete koje se vode na cilj pomoću tankog kabla (žice) smatraju se već zastarelima. U naoružanju mnogih armija nalaze se protivtenkovske rakete iz tzv. „prve generacije” a u nekim armijama i rakete iz „druge generacije”. Razlike između protivtenkovskih vođenih raketa prve i druge generacije jesu u sistemu vođenja, brzini leta i dometu. Za vreme gađanja protivtenkovskim raketama „prve generacije” operator (nišandžija) prati jednovremeno i cilj i projektil, a kod raketa „druge generacije” operator prati samo cilj, a raketu prati IC-uređaj (poluautomatsko IC-vođenje). Rakete „prve generacije” lete brzinom oko 120 m/sek, imaju domet do 2.000 m, a rakete „druge generacije” lete brzinom od 280 do 500 m/sek i imaju domet od 3.500 do 4.000 m.³

Protivtenkovski vođeni projektili iz „druge generacije” nisu još ni stigli u naoružanje mnogih armija, a već se govori da su konstruisane još efikasnije protivtenkovske vođene rakete. Ovim

³ U »druge generaciju« spadaju rakete: francusko-nemački NOT i MILAN, dometa 3500 m, engleski SWINGFIRE, američki TOW i dr.

raketama armije će biti naoružane najkasnije za 10 godina. Radi se o potpuno automatizovanim raketnim projektilima koji se uopšte ne moraju voditi (teledirigovati): tj. rakete nalaze *same* svoj cilj i pogađaju ga orijentišući se pomoću raznih sistema. Jedan takav sistem sastoji se u tome da se raketa „treće generacije” upravlja na cilj pomoću infracrvenih (toplotnih) zraka koje mora emitovati svaki motor tenka. Ove rakete imaju domet od 5.000 do 6.000 m i nadzvučnu brzinu leta. Takav sistem omogućava da svaka raketa pogodi cilj, a jeftiniji je od adekvatne količine tenkova. Izrađuju se i usavršavaju teledirigovane protivtenkovske rakete kojima se upravlja televizijskim sistemom: protivtenkovska raketa (projektil) nosi u svojoj glavi minijaturnu televizijsku kameru, a operator (nišandžija) vodi raketu pomoću televizijskog ekrana. Tvrdi se da će tenkovi uskoro, za svega nekoliko godina, postati potpuno nemoćni da se odupru ovako preciznim sistemima i ubojnoj snazi navedenih projektila. Svi do sada poznati načini maskiranja biće beskorisni, jer će tenkove danju otkrivati uređaji na osnovu toplotnog zračenja iz tenkovskih motora, a noću i po najvećoj tami otkrivaće ih razni detektori, kao što je novi detektor (sprava) koji otkriva i najmanji šum ne samo motora tenka već i mnogo manje šumove.

Stručnjaci predviđaju i drugog „grobara” za tenkove. To je uranijum. Raznim opitima je dokazano da ovaj teški metal ima veliku perspektivu za izradu konvencionalne municije. Od uranijuma se izrađuju meci koji imaju „fantastičnu probojnu i razornu moć”. Nekoliko opita sa mecima od uranijuma zapanjilo je svojim rezultatima čak i najbolje stručnjake na Zapadu. Ti opiti su dali takve rezultate da je Pentagon dodelio visoke subvencije nekim fabrikama oružja koje vrše opite ovim mecima. Ovi meci su dugački oko 10 cm, prečnika su 2,5 milimetra, oni zapravo i ne dejtstvuju kao meci za vojničku pušku ili mitraljez, već kao „male strele” (na francuskom-flechettes). Ono što ovim mecima nedostaje u pogledu dimenzija nadoknađuju svojom probojnošću. Stručnjaci kažu da ovi meci potpuno probijaju tenkovske čelične ploče debele oko 5 cm. Daljim usavršavanjem ovi meci će moći da probiju i veći oklop, bar onaj koji imaju sadašnji tenkovi.⁴ Za ovu municiju

---

⁴ Ne radi se ovde samo o mehaničkom probijanju kroz metalnu ploču nego i o nečem drugom, što je mnogo komplikovanije i spektakularnije.

Zrno od uranijuma presvučeno je zaštitnim slojem koji štiti uranijum od dejstva temperature od oko 500°C; naime do te temperature zrno se zagreje zbog trenja sa vazduhom kroz koji leti ogromnom brzinom. Uranijum mora biti zaštićen jer ima jedno neobično svojstvo: da se zapali na temperaturi od oko 1800, a to se, za vreme dok zrno leti prema cilju, mora sprečiti. U času kada zrno udari u cilj, spomenuti zaštitni sloj spadne s njega i „goli” uranijum dođe u kontakt sa čelikom od kojeg je izrađena ploča. Između uranijuma i čelika dolazi tada do hemijskog spajanja koje je praćeno tzv. eksotehničkim efektom, tj. stvaranjem toplote. Ovo drastično i naglo zagrevanje, spojeno sa zagrevanjem što ga stvara pretvaranje kinetičke energije zrna u toplotnu energiju, ima za posledicu da se silno poveća temperatura čelika — u takvoj meri da uranijumsko zrno doslovno rastopi sebi put kroz čelik, prolazeći kroz njega kao topli nož kroz sloj maslaca i ostavljajući iza sebe rupu koja je nekoliko puta šira od njega.

podešavaju se i neki mitraljezi. Oni će moći izbacivati po nekoliko stotina uranijumskih metaka u sekundi kojima neće moći odoljeti nikakvi oklopi.

Pravilno organizovana protivtenkovska odbrana na celom frontu i velikoj dubini, kao i na celoj teritoriji države i to sa izobiljem protivtenkovskih raketa iz „druge” i „treće generacije”, mitraljezima sa mecima „mala strela” i drugim protivtenkovskim sredstvima, obezbeđivaće takav vatreni sistem koji će „kositi” tenkove kao što je automatsko oružje „kosilo” konjicu i tako je zauvek potislo sa bojnog polja.

Zato mnogi stručnjaci predviđaju da je tenkovima i drugim oklopnim vozilima došao kraj i da će oni za jednu deceniju nestati iz naoružanja velikih i malih armija.

Potpukovnik
Dušan SMOLJENOVIC

U trenutku (radi se o hiljaditom delu sekunde) kada zrno prođe kroz čeličnu ploču i izađe na njegovoj drugoj strani, u pravim fontanama usijanih gasova i rastopljenih kapljica čelika, jako zagrejani uranijum dođe u dodir sa vazduhom (na primer u unutrašnjosti tenkovske kupole ili u unutrašnjosti kakvog bunkera). On doslovno eksplodira, stvarajući tako drastično visoke pritiske u zatvorenom prostoru koji pobiju posadu bunkera ili posadu tenka.

KARAKTERISTIKE OPERATIVNIH ZAHVATA U BICI NA SUTJESCI*

Smatrao sam da ova tema omogućava, pa i nameće pristup materiji sa nešto šire pozicije. Mislim, da težnjom da bliže situiramo petu neprijateljsku ofanzivu, odnosno bitku na Sutjesci i opredijelimo njeno mjesto u razvitku oslobodilačkog rata i revolucije, doprinosimo razumijevanju toka i rezultata te bitke i operativnih postupaka koji su za nju karakteristični.

Bitka na Sutjesci zbilja se usred one etape oslobodilačkog rata i revolucije koju na prvom mjestu karakteriše borba za konačni prelom NOR-a. Iza te bitke stajali su rezultati i tekovine izraženi u stvaranju NOV i AVNOJ-a, a ispred nje istorijske odluke u Jajcu, koje su manifestovale stvaranje nove Jugoslavije.

Ako bismo u jednom kratkom izlaganju htjeli da izrazimo šta jedno takvo situiranje bitke na Sutjesci znači sa stanovišta odnosa na jugoslovenskom ratištu, onda bi, po mom mišljenju, na prvom mjestu trebalo uočiti razlike u izboru ne toliko metoda i postupaka, koliko glavnih udara osnovnih grupacija naših oružanih snaga i, s tim u vezi, njihove uloge u rješavanju najvažnijih zadataka u pojedinim etapama.

Ovo je osobito izraženo na nivou vrhovnog komandovanja. Tri njegove najkrupnije odluke u etapi do prvog zasjedanja AVNOJ-a zasnivale su se na usmjeravanju glavnih napora i glavnih udara tamo gdje su uslovi za razvoj, stabilizaciju i postavljanje čvrstih temelja narodnooslobodilačkog pokreta bili najpovoljniji. To su: prva, usmjeravanje težišta razvitka ustanka u zapadnoj Srbiji i Šumadiji; druga, pomjeranje toga težišta u vrijeme njemačke ofanzive krajem 1941. godine na jug; i treća, ofanzivna upotreba grupe proleterskih brigada prema zapadu u junu 1942.

Pobjedama ostvarenim u toj etapi, bili su stvoreni i povoljni politički uslovi i odgovarajuće oružane snage za usmjeravanje napora tamo gdje se ustanak sporije razvijao, gdje je predstojala bitka za prelom u korist narodnooslobodilačkog pokreta. To je bila polazna osnova za koncipiranje ofanzivnog plana Vrhovnog komandanta u novembru 1942, kojim se težište usmjeravalo u centralne

---

* Izlaganje na simpozijumu »Neretva — Sutjeska 1943« koji je održan u Sarajevu od 26. juna do 2. jula 1968. godine.

i istočne oblasti zemlje. Vrhovni štab nije napustio taj plan ni pod uticajem četvrte neprijateljske ofanzive. Saobražen novoj situaciji, taj je plan našao izraz u protivofanzivi operativne grupe divizija ka Neretvi, a zatim dalje ka Crnoj Gori i Sandžaku.

Mislim da je od značaja da ovdje uočimo jednu specifičnu karakteristiku ove nove etape koja upravo kulminira u proljeće 1943. godine. Vrhovni štab nastupa sa ofanzivnim planom koji ima dalekosežni cilj — izmjenu odnosa u istočnim oblastima Jugoslavije u korist NOP-a. U isto vrijeme njemačka komanda je razvojem događaja u Africi i Sredozemlju prinuđena da na jugoslovenskom ratištu istupi odlučnije nego ikad do tada. Odlučnost koju je ispoljila u sprovođenju operacija „vajs” i „švarc” jedino je moguće uporediti sa onom u ofanzivi protiv ustanka u Srbiji ujesen 1941. godine. Ali — razlike su ipak veoma značajne. Ono što se događalo u Jugoslaviji 1941. Njemačka je još nekako mogla smatrati internom brigom, ekscesom i još uvijek netaknutom „novom evropskom poretku”.

Međutim, zbivanja u Jugoslaviji krajem 1942. godine imala su neposrednu vezu sa razvitkom na drugim ratištima. Za njemačku komandu bio je došao posljednji čas da učini nešto za saniranje prilika u ovom dijelu „evropske tvrđave”, jer bi svako odlaganje sa stanovišta unutrašnjih prilika i mogućih savezničkih akcija moglo značiti zakašnjenje koje bi donijelo porazne posljedice.

Riječ je dakle o periodu u kojem su oba protivnika tražila na svoj način odsudna rješenja. Za NOP i NOV se postavljalo pitanje — da li su oni faktički na takvom stepenu razvitka da mogu ući u bitke za konačni prelom u svoju korist, a za okupatora — da li je u stanju da održi situaciju u svojim rukama i da praktično dokaže da je NOP uobičajeni pokret otpora, a ne snaga koja izrasta u rješavajući faktor u Jugoslaviji.

Ponekad se čuje pitanje: da li smo mogli nekako izbjeći takve bitke kao što su ona na Neretvi ili na Sutjesci. Odgovor može biti samo jedan — te bitke nisu nikako slučajna pojava niti su plod subjektivnih odluka mimo stvarnih uslova, već su logičan rezultat razvitka jednog rata u njegovoj odstupnoj etapi. Bez tih bitaka NOV ne bi bila ono što je bila i što je morala biti, da bi odgovorila zadacima koji su proizilazili iz dalekosežnih ciljeva borbe protiv okupatora i njegovih domaćih saradnika.

Prema tome, karakter, razmjere i žestina bitaka na Neretvi i Sutjesci, rezultat su zakonomjernog razvitka narodnooslobodilačkog rata. U tim bitkama su NOV i NOP u cjelini ne samo izdržali najtežu probu i dokazali svoju vitalnost, već i izborili pobjede koje zauzimaju prvo mjesto među svim pobjedama i uspjesima postignutim u tom periodu na cijelom jugoslovenskom prostoru, a koje su neposredno prethodile odlučnoj prekretnici u razvitku oslobodilačkog rata i revolucije.

Prelazeći na izlaganje karakteristika dejstava u bici na Sutjesci, želim da naglasim da se radi o pokušaju da se iz jedne izuzetno dinamične bitke, u kojoj su se tako brzo i u takvim razmjerama javljale promjene koje su dovodile do poremećaja na pojedinim

pravcima, pa i na cijelom bojištu i do korekcija u operativnim planovima, izvuku oni najznačajniji elementi koji određuju karakter bitke i ilustruju njene tokove i fizionomiju.

Među mnogim osobenostima ove bitke istakao bih najprije faktore koji su usloveli onako uspješno ostvareno operativno iznenađenje njemačkog komandovanja. Nije to bilo ni prvo ni poslednje operativno iznenađenje koje su posebno njemačke komande postizale u pojedinim svojim ofanzivama u našem ratu.

Mogućnost izvođenja brze koncentracije snaga na širokom prostoru oko pojedinih žarišta NOP-a i formacija NOV gotovo redovno je pružala veoma povoljne šanse za postizanje iznenađenja. U slučaju bitke na Sutjesci ovi uslovi su bili izrazito povoljni, jer se grupa divizija NOV tek našla na jednoj teritoriji koja nije mogla biti odmah dovoljno organizovana i koja je bila izrazito izolovana od drugih jačih žarišta NOP-a. Sem toga, radilo se o teritoriji koja se nalazila u talijanskoj okupacionoj zoni, koju Nijemci nikad do tada nisu na takav način povrijedili. Sada kad nam je poznato da je operacija „švarc” planirana prvobitno za razoružanje četnika DM,¹ oko čega Njemačka nije uspjela postići saglasnost sa Italijom od početka rata, onda je još razumljivije onoliko nepovjerenje njemačke komande u svog talijanskog partnera. S druge strane, Vrhovni štab je manje nego ikad ranije očekivao takvu jednu ofanzivu baš u tom trenutku. Teško je zaista bilo pretpostaviti da će njemačka komanda biti u mogućnosti da tako brzo ponovo koncentriše tolike snage i da ih angažuje u ofanzivi na planinskom terenu Crne Gore. Njihova jača reakcija mogla se logično očekivati tek pošto operativna grupa divizija zakorači na teritoriju Srbije i Kosmeta.

Može se slobodno reći da uoči ofanzive u Vrhovnom štabu nije bilo opreznosti ni do onog stepena koji je bio uobičajen. Nisu štaviše ozbiljno primani ni izvjesni nagovještaji sa strane da se nešto sprema protiv snaga NOV u Crnoj Gori i Sandžaku. Najzad, izvještaji iz jedinica o prvim borbama koje su značile početak ofanzive i u kojima se govorilo o sukobima s njemačkim trupama pa i o žešćim borbama, takođe, nisu u Vrhovnom štabu pobudili takav interes koji bi nametao zaključak o njemačkoj akciji većih razmjera.

Činjenica je, dakle, da je grupa divizija doživjela potpuno operativno iznenađenje. To je veoma uticalo na karakter i fizionomiju ove bitke. Ne ističem ovo nikako zbog toga da bih došao do zaključka da je bilo moguće izbjeći teške borbe, žrtve i vanredne napore. S tim su snage NOV svakako računale, jer su bile svjesne da su pred njima krupni zadaci. Pogotovo je s tim računao Vrhovni štab, koji se ni jednog trenutka nije kolebao o upotrebi ove grupe divizija i o ulozi koja joj je bila namijenjena. Ona svoj zadatak nikako nije mogla da ispuni „iščezavanjem” ili, da budemo blaži, dekoncentracijom. Morala je skupno da udara, da izvodi krupne manevre radi razbijanja relativno gustog neprijatelja na teritoriji

¹ Više o tome: Fabijan Trgo: *Četvrta i peta neprijateljska ofanziva*, (rad pripremljen za naučni skup »Neretva — Sutjeska 1943«), Beograd 1968. Izdaje Vojnoistorijskog instituta.

ispred sebe, pa samim tim i da bude spremna da se suoči u jednom trenutku s njegovim koncentrisanim snagama.

Neosporno je da je bolnica, sa brojem ranjenika koji je preko svake mjere prelazio normalno opterećenje takve formacije kakva je bila grupa divizija, u najvećem stepenu uticala na tok i rezultate bitke na Sutjesci. Utoliko je opravdano govoriti i o njoj kao o bici za ranjenike. Međutim, pri tome ipak ne smijemo gubiti iz vida da bolnice nisu bile jedini krupni faktor koji je nametao složene operacije pojedinim grupacijama NOV u ovoj etapi rata. Hoću, naime, da se izgubi iz vida ona druga strana medalje — da su oružane snage NOP-a u ovoj etapi izrasle u armiju koja je svoje zadatke morala da rješava borbenim postupcima odgovarajućeg karaktera. Kako bi u protivnom ona odnijela pobjede koje su donosile poznate prekretnice u toku rata! Ako su, kako je to pisao Tito povodom obrazovanja prvih divizija i korpusa NOV, „stvaranjem narodne vojske stvoreni preduslovi za operacije većeg stila”, logično je da se moralo računati i sa krupnijim sudarima sa koncentrisanim snagama protivnika.

U bici na Sutjesci formirao se takav skup okolnosti da ni prije ni poslije nje nije po snage NOV bilo teže situacije. Visoki stepen iscrpljenosti boraca, veliki broj ranjenika, krajnje nepovoljan teren i glad — bili su oni negativni faktori koji su bitno doprinijeli dramatičnosti ove bitke.

Kada se u takvim uslovima jedna grupacija NOV našla u operativnom okruženju, onda su poznati kvaliteti jedne armije — (kojom je vladao isključivo ofanzivni duh, a ona nije znala za gubljenje inicijative, poziciona borba joj je bila sasvim strana, nikada se nije mirila sa podređenom ulogom) — dali toj bici izuzetnu dinamiku, takvu brzinu i takve česte obrte da se njen protivnik mogao smatrati napadačem i stranom koja okružuje samo pri odnosu snaga koji u normalnim uslovima isključuje svako realno upoređenje.

Otuda nije slučajno da svi oni koji se bave izučavanjem ove bitke utvrđuju ostvareno operativno okruženje, ali u isto vrijeme i postupke Vrhovnog štaba sa stanovišta napora da zadrži ili da povрати operativnu inicijativu. To može da zvuči kao paradoks, ali nije paradoksalno. Vrhovni štab kao i uvijek ide na razbijanje neprijateljske ofanzive i odlučno se bori za operativnu slobodu, bez obzira što je bitka brzo primila oblik borbe u okruženju i što se završila gotovo klasičnim oblikom proboja iz obruča. To je jedan od bitnih fenomena našeg narodnooslobodilačkog rata koji se ovdje na izuzetan način manifestovao.

Nije onda slučajno da njemačko komandovanje, uprkos tome što je imalo blizu 130.000 vojnika, među kojima oko 70.000 njemačkih vojnika, koji su nosili sav teret borbe i čijim se borbenim kvalitetima teško šta može prigovoriti, uprkos operativnog iznenađenja i drugih bitnih preimućstava (izraženih u kvalitetu naoružanja, u podršci avijacije i artiljerije, u dobrim sredstvima veze, u mogućnosti brzih manevara trupama, u redovnom snabdijevanju, itd.) nije obavilo svoj zadatak. Krupne korekcije u operativnom

planu koje je izvršilo u toku bitke pokazuju da je oko 16.000 boraca NOV uspjelo da sputa u više navrata operativnu inicijativu protivnika i da odlučujuće utiče na tok bitke u cjelini.

Generalu Litersu su se nudili izvanredni uslovi za okruženje na prostorijski ograđenoj kanjonima Pive i Tare. Posjedanjem nekoliko prelaza u tim kanjonima i nastupanjem jakih snaga sa jugoistoka grupa divizija NOV bila bi dovedena u bezizlazan položaj.

Liters se u jednom trenutku približio realizaciji toga plana. Bilo je to 28. maja. Njegove trupe držale su desnu obalu Tare, pa greben Sinjajevine i lijevu obalu Komarnice i Pive do ušća Vrbnice. Ostala su nezaposjednuta samo dva prelaza na Pivi od Vrbnice do Šćepan-Polja — kod Mratinja i Kruševa. Njihovo posjedanje naredeno je za 29. maj. Međutim, naponi da se to ostvari bili su osujećeni, pa je tako njemački operativni plan bio kompromitovan, a Liters primoran da bitno koriguje i da unosi velike promjene u borbeni poredak svojih snaga: naredio je da se taktičko okruženje grupe divizija izvrši na prostorijski između Sutjeske i Tare.

Najzad, kada je grupa divizija NOV svojim dejstvima osujetila i ovaj plan, Liters je naredio da se zatvori obruč na masivu Zelengore.

Izabrali smo ove najznačajnije elemente iz aktivnosti njemačkog komandovanja da bismo jasno ilustrovali neuspjeh operacije „švarc”. Taj neuspjeh došao je kao posljedica odgovarajućih mjera Vrhovnog štaba i izuzetnog naprezanja svih jedinica grupe divizija NOV.

Ipak, navedena pomjerenja u njemačkom operativnom planu nisu bila rezultat kontaminiranog sprovođenja jedne operativne zamisli Vrhovnog štaba. Toliku slobodu akcije grupa divizija nije bila u stanju da osigura. To zapravo i ilustruje svu dramatiku ove bitke, ilustruje činjenicu da ni jedna strana nije mogla obezbijediti sprovođenje svoga plana, da su znatna pomjerenja u planovima i grupisanju snaga rezultat situacija na bojištu koje nisu odgovarale ili su čak bile suprotne usvojenim konceptima jednog ili drugog komandovanja.

I Vrhovni štab je u nekoliko navrata mijenjao ideju i plan proboja. Najprije je izabran pravac ka Foči, ali uprkos početnim uspjesima od 21. do 24. maja, taj je pravac morao biti napušten. Drugi plan proboja, od 28. maja, predviđao je izlazak iz obruča na širem frontu masiva Zelengore na dva poznata taktička pravca. Ali je 3. juna, poslije neuspjeha da se taj plan realizuje, Vrhovni štab donio odluku o podjeli snaga u dvije grupe, s ciljem da se jedna probije preko Zelengore, u istočnu Bosnu, a druga preko Tare u Sandžak. I, najzad, poslije neuspjeha druge grupe da se probije za Sandžak i teških borbi prve grupe na Sutjesci, sve se svelo na proboj onim uskim koridorom koji su obezbijedile jedinice 1. i 2. divizije, s tim što je 3. divizija sa glavninom centralne bolnice ostala u obruču i bila razbijena.

Činjenica je da njemačko komandovanje nije vodilo ni jednu ofanzivnu operaciju protiv NOV pod povoljnijim uslovima i da nije nikada bilo bliže uspjehu. Ipak, samo ovih nekoliko podataka

koje smo izložili, pokazuju stvarne uzroke neuspjeha. Konkretnija analiza postupaka bila bi još ubjedljivija. Zadržaćemo se ovdje na nekoliko najznačajnijih i najkarakterističnijih za obje strane.

Prednosti ostvarenog operativnog iznenađenja bile su donekle parirane, prije svega, ofanzivnom akcijom udarne grupe, bataljona iz Nikšićke župe u Pipere i razbijanjem talijanskog 383. puka kod Bioča, od 10. do 16. maja. Pretpostavka da će tim pravcem uslijediti izvlačenje grupe divizija prema Albaniji navela je neprijateljsko komandovanje da tamo do 17. maja koncentriše snagu od oko 12. pešadijskih bataljona, koja je tu u iščekivanju glavnine grupe divizija ostala neaktivna do 21. maja. Slične posljedice imali su uporni pokušaji 1. proleterske divizije da nastavi nastupanje u duhu ranijeg ofanzivnog zadatka kroz Sandžak na istok ka dolini Lima sve do 18. maja.

Vrhovni štab je tek 18. maja, tj. očividno sa zakašnjenjem, koje je prouzrokovano time što nije očekivao ovakvu ofanzivu, donio odluke kojima se dotadašnji borbeni poredak grupe, orijentisan na ofanzivna dejstva, podešavao odbrani i traženju rješenja ofanzive. Bitne promjene i pomjeranja odnosila su se na povlačenje snaga sa istočnog dijela obruča, s ciljem da se skрати njihov front i snage što bolje prilagode novom zadatku — zadržavanju brzih prodora neprijatelja sa istoka, i na ojačanje odbrane na dva pravca: Foča — donji tok Tare i Gacko — Pivska župa, čiji je značaj izbio u prvi plan. To je dovelo do znatnog pomjeranja snaga i velikog gubitka u vremenu uslijed marševa na teškom planinskom zemljištu.

Borbe u prvih nekoliko dana jasno su pokazale da se radi o neuporedivo nadmoćnijim snagama protivnika, jer su sve jedinice grupe divizija, vezane za zatvaranje pravaca, brzo izgubile slobodu manevra, a njihova odbrana onaj uobičajeni ofanzivni karakter. One su se razvukle po pravcima i na svakom od njih morale su uložiti krajnje napore da bi zadržale nadmoćnijeg napadača.

Pokušaj da se proboj izvrši ka Foči i preko Drine u istočnu Bosnu od 21. do 24. maja tek je pokazao s kakvim se snagama sudarila grupa divizija NOV. Taj pokušaj se faktički pretvorio u borbe za ovaj veoma osjetljivi dio fronta iza kojeg su se nalazili prelazi u kanjonu Tare i iznad njega centralna bolnica. Prebacivanje 1. proleterske divizije sa istočnog dijela fronta na fočanski pravac, zajedno sa smjenom njenih jedinica, pokazalo je da manevar po unutrašnjim pravcima isključivo maršem iziskuje neuporedivo više vremena nego manevar spoljnim pravcima uz djelimično korišćenje auto-transporta na onih nekoliko komunikacija oko ubitačne prostorije.

Po reakciji njemačkog komandovanja na ovom pravcu, kako u pogledu brzine tako i u angažovanju snaga, bilo je očividno da je grupa brzine upala u izuzetno tešku situaciju. Tu je sada, na teg tih teškoća, došla i ona s masom teških, nepokretnih ranjenika i bolesnika, čiji je transport na nosilima i djelimično konjima sa Pivske planine bilo kuda u datoj situaciji bio, čak i za ondašnja partizanska rezonovanja, podvig bez presedana.

U kakvoj se situaciji, poslije prvog pokušaja proboja, naša grupa divizija mislim da najbolje svjedoči razvoj događaja od 24. do 28. maja. Vrhovni štab je brzo uočio da se jedina realna šansa za izlaz iz okruženja pruža na pravcu Vučevo — Zelengora. Ali problem nije više bio u izboru najpovoljnijeg pravca za proboj, već u grupisanju dovoljno jakih snaga da se proboj izvrši. Gotovo sve snage grupe, do posljednjeg bataljona, bile su čvrsto prikovane za odbranu na cijeloj liniji obruča i svuda su jedva odoljevale, a osobito na onim pravcima od čijeg je držanja zavisilo izvlačenje preko kanjona Pive — od Mratinja do Šćepan-Polja. Nemoguće je bilo održati ravnotežu između zahtjeva da se za potrebno vrijeme uspori stezanje obruča i onoga da se grupišu dovoljno jake snage za obezbjeđenje proboja. Drugo se moglo postići samo na štetu prvog, i to ne samo prebrzim skraćivanjem fronta, već i preranim gubitkom veoma značajnih tačaka: I kod najidealnijeg rješenja nedostajalo je snaga i za jedno i za drugo. Na stranu to kakve bi rezultate pokazala računica koliki je procenat i od tako skromnih snaga bio konstantno u pokretu s jednog pravca na drugi, sa starog na novi zadatak! To je onaj faktor koji je neumitno vodio gubitke inicijative i gotovo onemogućavao slobodu manevra.

Ipak ostaje činjenica, odsudnija od svih i za ocjenu vrijednosti komandovanja nesumnjivo najznačajnija, da je Vrhovni štab prije i blagovremenije reagovao na odlučujućem mjestu i u pravo vrijeme. Riječ je o poznatom posjedanju platoa Vučeva još 26. maja i o, iako sporom, ipak blagovremenom masiranju snaga na tome pravcu.

Istina, odlučnu akciju na tom pravcu preduzele su obje strane gotovo jednovremeno — 29. maja. Tog dana počela je realizacija zamisli Vrhovnog štaba za proboj na relativno širokom frontu ka Zelengori i realizacija zamisli generala Litera o zaposjedanju dva preostala prelaza na Pivi — kod Mratinja i Kruševa.

Poslije nekoliko dana veoma oštih borbi Liter je bio prinuđen da izvrši bitne korekcije u svojoj osnovnoj operativnoj zamisli. Ne samo da nije bio u stanju da ovlada preostalim prelazima i da likvidira dijelove grupe divizija na Vučevu, već su ga odlučni napadi snaga NOV u dolini Sutjeske primorali da unese ovu prvu veliku korekciju u svoj plan — da u prostoriju okruženja uključi, pored međurečja Tare i Pive i međurečje Pive i Sutjeske.

Međutim, ni uspjeh jedinica NOV nije bio potpun. Bržim reagovanjem i adekvatnim mjerama Vrhovnog štaba one su u žestokim okršajima do 3. juna osujetile njemačke namjere i paralisale jednu za drugom obje Literove zamisli — da zauzme preostale prelaze u kanjonu Pive i, zatim, da ovlada dolinom Sutjeske, ali nisu uspjele da realizuju zamisao o prodoru na dva pravca, na relativno širokom frontu preko Sutjeske ka Zelengori. Osam brigada nije bilo u stanju da u sudaru sa 118. i 7. SS divizijom obezbijede izvršenje takve zamisli i da uz to osiguraju preostale prelaze na Pivi, a s njima i dovoljno vremena i prostora za izvlačenje druge grupe i bolnice. Zbog toga se njihov uspjeh,

ostvaren i neprekidnim višednevnim borbama, ograničio na kontrolu Vučeva i dijela doline Sutjeske od Suhe do Košura.

U ocjeni obostranih neuspjeha nesumnjivo je da oni njemački zaslužuju da budu mnogo više istaknuti. Njemačko komandovanje nije procijenilo značaj Vučeva i doline Sutjeske i potcijenilo je mogućnosti grupe divizija na tome pravcu. Naknadne mjere nisu više mogle radikalno popraviti učinjene propuste. Liters je tu ubacio oko 30.000 njemačkih vojnika, odnosno približno dva puta više nego ih je imala cijela grupa divizija NOV, ali je sve bilo kasno za ono što je jednom bilo propušteno.

U vrijeme kada je napad jedinica NOV u dolini Sutjeske malaksavao i kada je Liters, uočavajući značaj ovog pravca, ubacivao na njega sve više snaga, a situacija na prostoru između Tare i Pive bila sve kritičnija za jedinice druge grupe i bolnicu, Vrhovni štab je 3. juna donio novu odluku za proboj iz okruženja. To je ona odluka o proboju prve grupe preko Zelengore u istočnu Bosnu i druge preko Tare u Sandžak. Takva odluka je najrječitije isticala veoma tešku situaciju u kojoj se nalazila grupa divizija NOV. Njeni borci bili su na kraju svojih fizičkih moći. Ostale su gotovo potpuno bez izvora snabdijevanja. Trebalo je, dakle, bez ikakvog odlaganja učiniti sve da se iz tog košmara čim prije izađe.

Konačno, 6. juna naponi da se otvori relativno široka breša u dolini Sutjeske prerasli su u ogorčene borbe da se sačuva onaj uski koridor od Bara do Krekova i jedina staza kojom se moglo stići na greben Zelengore. Pokazalo se da je to bilo dovoljno za jedinice prve grupe i one su imale otvoren put iz obruča. Ali se baš tada druga grupa sa bolnicom na Pivskoj planini našla u bezizlaznoj situaciji. Bio je to najdramatičniji trenutak u sferi komandovanja.

Vrhovni štab se već 3. juna pomirio s činjenicom o proboju na dva operativna pravca, što znači da je bio načisto s tim da je nemoguće održati jedinstvo borbenog poretka grupe divizija i osigurati proboj svih snaga na jednom pravcu. Kada se, međutim, pokazalo da je pravac Sutjeska ipak jedini mogući izlaz i za drugu grupu, Vrhovni štab je jedino mogao da ispolji svoj uticaj na tok operacije na taj način što je nastojao da snage prve grupe zadrži što duže na onom uskom koridoru na Sutjesci, stvarajući tako izvjesnu šansu za izvlačenje druge grupe i bolnice tim pravcem.

U isto vrijeme Vrhovni štab je time svjesno dopuštao krajnji rizik i neizvjesnost u pogledu dalje sudbine i onih snaga na Sutjesci koje su imale otvoren put preko Zelengore. Bio je svjestan toga da će njemačka komanda učiniti sve da što prije zatvori postojeću brešu na Sutjesci. To je ona preduzela već od 3. juna ubacujući na taj koridor pojačanja, a zatim i nove snage na masiv Zelengore, s ciljem da na njoj obrazuje novu zaprečnu liniju. Zato će poslije 9. juna jedinice prve grupe, u svom prodiranju od Sutjeske ka drumu Kalinovik — Foča, biti prinuđene da vode višednevne teške borbe sa znatnim njemačkim snagama koje su tu u međuvremenu bile ubačene.

Tu je neposredno došao do izražaja u stavovima Vrhovnog štaba onaj ljudski, humani elemenat. Tito je sam izjavio da nije mogao izdati naredbu da se napusti bolnica. Najviši moralni zakon u našem ratu bio je da niko nije ni mogao ni htio izdati naredbu za napuštanje ranjenih i bolesnih boraca. Njihovo stradanje moglo se jedino pravdati žrtvama onih koji su za njih bili odgovorni. To je, pored bezbroj primjera iz rata, u najširim razmjerama i na najvidniji način, pokazala bitka na Sutjesci.

Njemačko komandovanje je i ovog puta moralo da u krajnjem rezultatu konstatuje da ofanziva nije donijela postavljeni cilj. Umjesto uništenja grupe divizija NOV sa Vrhovnim štabom, ono se moralo zadovoljiti razbijanjem jedne divizije i maskiranjem većine nepokretnih ranjenika iz centralne bolnice. Grupa divizija NOV, ne samo da je izvršila proboj već je odmah razvila svoju ofanzivu u istočnu Bosnu, da bi ubrzo uzela vidnog učešća u događajima koji su uslijedili u vezi sa kapitulacijom Italije.

Ono što se prvi put jasno manifestovalo u pohodu grupe proleterskih brigada prije godinu dana, bitkom na Sutjesci je konačno afirmisano kao zakonomjerni kvalitet oružanih snaga NOP-a — te snage su izrasle u armiju koja nastavlja rat do konačne pobjede.

Pero MORČA

POVODOM TREĆEG IZDANJA

„VOJNE STRATEGIJE“

U prvoj polovini ove godine, u izdanju Vojnoizdavačkog zavoda Ministarstva odbrane SSSR u Moskvi, izašlo je — u redakciji maršala Sovjetskog Saveza Sokolovskog i grupe saradnika¹ — treće izdanje „Vojne strategije“.

Vreme između drugog i trećeg izdanja „Vojne strategije“ ispunjeno je značajnim događajima u međunarodnim odnosima i u unutrašnjem razvoju država, daljim napretkom nauke i tehnike i, posebno, brzim razvojem ratne tehnike i naoružanja i odgovarajućim promenama u pogledima na vođenje rata. Otuda je i razumljivo veliko interesovanje za novo izdanje ove knjige. Ono je bilo pojačano i činjenicom što je pojava trećeg izdanja „Vojne strategije“ već dva puta najavljivala (planovima izdavača za 1966. i 1967. godinu) i dva puta odlagana.

Cilj je ovog prikaza da ukaže na najvažnije izmene i dopune do kojih je došlo u trećem izdanju u odnosu na prethodno.

Posmatrano u celini, treće izdanje je kraće za četrdesetak stranica, ali je zadržalo staru strukturu sa svih šest glava (pod istim naslovom) i izvesnom izmenjenom strukturom unutar pojedinih glava. U pogledu sadržine najveće izmene su pretrpele druga i šesta glava, znatno manje treća i četvrta, a veoma malo, gotovo bez bitnijih promena su prva i peta.

Uočljivo je da se autori u novom izdanju dosta često pozivaju na poslednji, XXIII kongres KPSS. Pri tome su pojedini opšti stavovi aktuelizirani u svetlu materijala i odluka pomenutog kongresa. Međutim, XXIII kongres se ništa manje ne pominje i u sadržaju prethodnog izdanja, što bi moglo da znači da su mnogi raniji stavovi, izneti u drugom izdanju „Vojne strategije“, ponovo dobili potvrdu i na ovom kongresu. Istovremeno se, međutim, stiče utisak da su autori² u novom izdanju uzeli kurs da se ne pozivaju na sovjetske rukovodioce — savremenike, već na kongrese KPSS i druga zvanična dokumenta — Program KPSS i sl. (pa i na dokumenta sa savetovanja komunističkih

¹ Drugo izdanje „Vojne strategije“ pojavilo se 1963. godine; Vojnoizdavački zavod JNA objavio je 1965. god. njegov prevod, a časopis „Vojno delo“, u broju 6/1965. god., doneo je prikaz tog (drugog) izdanja knjige.

² Treće izdanje „Vojne strategije“ pripremio je gotovo isti kolektiv autora koji je radio i na drugom izdanju.

i radničkih partija u Moskvi 1960. godine). Ovakav utisak nameće činjenica da su u trećem izdanju izostavljeni svi citati Hruščova a da pri tome nije dat nijedan citat nekog od sadašnjih sovjetskih rukovodilaca (ovo mora odmah pasti u oči jer je suprotno ranijoj praksi). U vezi s ovim karakterističan je još jedan moment: u trećem izdanju je na više mesta ostala suština sadržaja Hruščovljevih citata, ali sa pozivom na XXIII kongres KPSS, na sovjetske rukovodioce uopšte i sl.

Kao što je poznato, autori su u drugom izdanju određen prostor posvetili kritičkoj oceni Staljinovih pogleda na mnoga vojna pitanja, kao i njegovim greškama i nedostacima u rukovođenju oružanim snagama i ratom. U trećem izdanju te kritičke ocene su izostavljene do poslednje reči, što čitaoca i ne treba da iznenadi, jer se u SSSR takav kurs u poslednje vreme — naročito od početka „ideološke ofanzive“ — sprovodi preko štampe i drugih sredstava javnog komuniciranja.

Kritika na adresu Staljina u drugom izdanju knjige bilo je u uvodu, a zatim u trećoj i šestoj glavi.

U novom izdanju „Vojne strategije“, već u uvodu izostavljen je pasus koji govori o negativnom uticaju Staljina na razvoj vojne strategije, jer on je „da bi opravdao propuste i greške koje je učinio u periodu velikog otadžbinskog rata, smišljeno iskrivljavao predstavu o mnogim pitanjima vojne strategije“, kako piše u drugom izdanju. Odmah uz ovaj pasus izostavljen je i drugi, koji ukazuje na to da se u SSSR ranije malo pisalo o vojnoj strategiji. Izostavljeni delovi nisu zamenjeni drugim.

U trećoj i šestoj glavi novog izdanja takođe nije ništa ostalo od onoga što je u prethodnom izdanju rečeno o negativnom uticaju „kulta Staljina“ na razvoj sovjetske vojnostrategijske misli u predratnom periodu i u drugom svetskom ratu. Time je izostao i pokušaj da se koliko-toliko dâ objektivnija ocena uzroka sovjetskih neuspeha u početku velikog otadžbinskog rata.

Umesto kompaktnog dela od nekoliko stranica u trećoj glavi prethodnog izdanja, sada je na znatno manjem prostoru dat izmenjen sadržaj, kojim se potpuno anulira ranija kritička ocena.

U drugom izdanju je ukazano da je iznenadnom napadu Nemaca pogodovalo „određeno predubeđenje Staljina u proceni vojno-političke situacije uoči rata“, iako se dugo pre početka rata raspolagalo podacima o pripremanju napada na SSSR. Rečeno je da su izvesnu negativnu ulogu u tome odigrali i „predratni površni teoretski pogledi na sadržaj i karakter početnog perioda rata“ i da je „kult ličnosti Staljina krajnje štetno uticao na razvoj sovjetske misli pred rat“, odnosno da su „nedopustiva samovolja i diktat pri rešavanju teoretskih pitanja kočili razvoj vojne misli, smanjivali nivo i zamah vojnonaučnog rada“.

Polazeći od takve procene situacije i potcenjujući neprijateljske, a precenjajući vlastite mogućnosti, „do početka rata nisu izdata nikakva naređenja za dovođenje jedinica prigraničnih vojnih okruga u stanje pripravnosti“, niti su blagovremeno stvorene „odgovarajuće odbrambene grupacije“ sposobne da odbiju prve masovne udare neprijatelja i time potpuno obezbede mobilizaciju, koncentraciju i razvoj oružanih snaga“. Ocenjeno je da je direktiva Generalštaba o stavljanju jedinica prigraničnih vojnih okruga u stanje pripravnosti, izdata u noći

21/22. juna 1941. godine, „isuviše zakasnila i nije mogla da izmeni nepovoljnu situaciju“ (utoliko više što su neke jedinice direktivu dobile tek posle prelaska Nemaca u napad).

Zbog svega toga jedinice prigraničnih vojnih okruga našle su se u krajnje nepovoljnom položaju. To je izazvalo „neopravdano velike gubitke“ u jedinicama, posebno avijaciji, ozbiljna razaranja gradova u prigraničnim delovima zemlje, zatim komunikacija i komandnih mesta. „što je već od prvih minuta dezorganizovalo komandovanje jedinicama“. Komandanti frontova usled dezorganizacije komandovanja „nisu bili u stanju da procene svu ozbiljnost situacije i donesu pravilne odluke“, dok je Vrhovna komanda, nemajući pravu sliku događaja, nastojala da ostvari zamisao koja se predviđala još pre početka dejstava, tj. da se u slučaju agresije izvrši snažan protivudar na suvalskom i lublinskom pravcu i preuzme strategijska inicijativa. Uveče 22. juna jedinicama su čak postavljeni odlučni zadaci: okružiti i uništiti suvalsku i sokaljsku neprijateljsku grupaciju i za dva dana ovladali rejonima Suvalski i Lublin. Međutim, „pokušaj da se sprovede ova odluka završen je potpunim neuspehom“.

To je suština sadržaja pomenutog dela teksta u drugom izdanju „Vojne strategije“. Međutim, on je u trećem izdanju zamenjen novim, u kome su istaknuta tri momenta.

Prvo, kaže se da je, „kao što je poznato“, do rata preduzeto „niz krupnih mera“ u oružanim snagama i na planu odbrane u celini, ali da su se te mere „pokazale nedovoljnim“ da bi se ozbiljnije promenio odnos snaga i spremnost zemlje za rat.

Drugo, kao razlog ovakvog ishoda početnog perioda rata se ističe činjenica da odnos snaga ne zavisi samo od stanja oružanih snaga već, u prvom redu, od vojno-ekonomskog potencijala država. „U momentu napada fašističke Nemačke na Sovjetski Savez ona je mogla da koristi ekonomske i tehničke potencijale gotovo čitave Zapadne Evrope, kao i svojih satelita. Treba imati u vidu i to da je između prvog i drugog svetskog rata u ekonomiku Nemačke, i radi podizanja njenog vojno-ekonomskog potencijala, uloženo desetine milijardi dolara, pre svega od strane SAD i Engleske. Sovjetski narod i njegove oružane snage morali su uložiti gigantske napore, izvršiti ogromne zadatke, ispoljiti masovni heroizam na frontu i u pozadini i iskoristiti sve mogućnosti države, a trebalo je i mnogo vremena da bi se odnos snaga u ratu izmenio u vlastitu korist i izvojevala konačna pobeda“.

Najzad, autori se, umesto kritičkog osvrta, zadovoljavaju davanjem opšte postavke o tome da „iznenadni napad ranije mobilisane armije agresora i masovna primena u početku rata takvih vrsta borbene tehnike kao što su tenkovi i avijacija — radi jednovremenog udara na veću dubinu — menjaju uslove koncentracije i strategijskog razvoja oružanih snaga koje su bile podvrgnute udaru, pa, prema tome. i čitav karakter dejstava u početnom periodu rata“.

U šestoj glavi drugog izdanja, u poglavlju „Razvitak načina vođenja rata“, potencirani su neki od ukazanih propusta i nepravilnih pogleda, a izneti su i novi. Tako je ukazano da „narodna privreda nije bila pripremljena za brzi prelazak na ratnu proizvodnju“ i da je Crvena armija u početku znatno zaostajala u tehničkom pogledu usled toga što

nije blagovremeno organizovana „masovna proizvodnja nove borbene tehnike, osobito tenkova, aviona, protivtenkovskih i protivavionskih sredstava“. Pored toga, Crvenoj armiji je nedostajalo „obučениh komandnih kadrova, naročito operativno-strategijskih, a što je bilo rezultat represalija izazvanih kultom ličnosti Staljina“.

U vezi sa vođenjem početnih ratnih dejstava detaljnije je izneta predratna pretpostavka SSSR da će se, nezavisno od toga da li bi rat bio objavljen ili otpočeo iznenadnim napadom agresora, „ratna dejstva u početku voditi ograničenim snagama za zaštitu u toku određenog vremena (oko 15 do 20 dana), što će dopustiti da se organizuje odbrana, razviju glavne snage i obezbedi njihovo uvođenje u borbu“. Govoreći o nedostacima rasporeda snaga, posebno jedinica za zaštitu, ukazano je da „nije bio razrađen operativni plan rata u slučaju nemačke agresije“ i da je sve to „obezbedilo fašističkoj Nemačkoj krupna preimućstva“.

Za neblagovremeno stavljanje jedinica u punu borbenu gotovost, neblagovremeni strategijski razvoj i zaposedanje odbrambenih položaja od jedinica za zaštitu, krivica je takođe, „u znatnoj meri“, bila pripisana Staljinu, koji je nepravilno procenio vojnopolitičku situaciju. Najzad, ponovo je podvučeno da „fašističke jedinice na svom putu nisu naišle na bilo kakav ozbiljan otpor“, jer oružane snage SSSR nisu bile pripremljene za odbijanje iznenadnog napada.

I ovaj kritički osvrt od pre pet godina u trećem izdanju je izostao, a ničim nije zamenjen.

Upoređujući treće izdanje „Vojne strategije“ sa drugim, lako se može zapaziti da je do najvećih promena došlo u delovima koji se odnose na strategiju imperijalističkih država. To je, u prvom redu, čitava druga glava. U unutrašnjoj strukturi ona je pretrpela najveće promene. U trećem izdanju izostalo je poglavlje „Vojna strategija glavnih imperijalističkih država u prvom i drugom svetskom ratu“³, a dodato novo, „Karakteristične crte vojnih strategija glavnih zapadnoevropskih država — članica NATO“. Pored toga, i u ostala dva poglavlja unete su znatne izmene.

Ne upuštajući se u manje bitne promene do kojih je u novom izdanju došlo u prikazivanju strategije imperijalističkih država — delimična skraćivanja, izostavljanja starijih citata, objašnjenja u tekstu i fusnotama, pojedinih stavova SAD i NATO s početka 60-tih godina (na primer, stav prema kome stručnjaci SAD smatraju da će se mogućnost postizanja strategijskog iznenađenja ubuduće sve više smanjivati), aktueliziranja pojedinih podataka i termina i manjih dopuna (na primer, o suštini, cilju i snagama američke koncepcije „garantovanog razaranja“ i „ograničavanja štete“ iz 1965. godine) — ovde će se ukazati samo na najznačajnije.

1. U poglavlju „Savremena vojna strategija SAD i NATO“ najveća promena odnosi se na koncepciju SAD o ograničenom ratu. Taj deo je

---

³ Za knjigu u celini karakteristično je da su u trećem izdanju autori izostavili poglavlja i delove koji se odnose na razvoj vojnostrategijske misli u prošlosti, zaključno sa prvim svetskim ratom (sem dela o razviku načina vođenja rata i dela o sovjetskoj vojnoj strategiji u godinama građanskog rata i inostrane vojne intervencije, koji su samo skraćeni).

znatno proširen i potpuno prerađen, pri čemu su autori izneli određena američka gledišta i neke svoje komentare.

Ograničeni rat u koncepciji SAD (čija je suština data prema Tejloru, koji smatra da je to „oružani konflikt u kome opstanak SAD nije neposredno ugrožen“) u knjizi se ocenjuje kao „sredina između hladnog i opšteg rata“, kao „avanturistička računica imperijalističkih krugova SAD da se rat vodi na tuđim teritorijama, koncepcija sračunata na očuvanje bezbednosti SAD putem isključivanja njihove teritorije iz eventualne zone ograničenog rata i, najzad, jedan od načina pripreme neograničenog nuklearnog rata protiv Sovjetskog Saveza i ostalih socijalističkih zemalja“. Smatra se da je takav rat ograničen samo za SAD, dok za evropske države NATO, čije bi teritorije bile potpuno zahvaćene „ograničenim“ ratom — ne bi bio ograničen, već totalan, sa svim posledicama koje iz takvog rata proizilaze. Takođe se podvlači da se termin ograničeni rat „ne može primeniti za prirodno ograničene oružane sukobe, u kojima jedna ili obe zaraćene strane nemaju mogućnosti da rat pretvore u totalni“, kao i da ograničeni rat „ne mora biti mali ili kratkotrajan, niti rat koji se vodi za postizanje manje važnih političkih ciljeva uz upotrebu neznatnih snaga i sredstava“.

Ukazujući na mišljenja vojnih krugova Zapada da u ograničenom ratu „s jedne strane direktno ili indirektno (obično preko svojih saveznika) učestvuju SAD, a s druge strane Sovjetski Savez“, autori „Vojne strategije“ se zadržavaju na problemima ograničavanja takvog rata u prostornom pogledu i posebno na upotrebi nuklearnog oružja.

U knjizi se podvlači da se neophodnost primene taktičkog nuklearnog oružja u ograničenom ratu od SAD i NATO zasniva na tome što je vođenje takvog rata ovim oružjem za Zapad jeftinije, jer dozvoljava da se nadoknadi nedostatak u konvencionalnim oružanim snagama u mnogobrojnim regionima sveta u kojima može izbiti rat i što bi rešenost Zapada da upotrebi nuklearno oružje nateralo protivnika na ustupke.

Pozivajući se na zapadne izvore, autori istovremeno dodaju da je upotreba nuklearnog oružja u ograničenom ratu veoma delikatna, što se objašnjava sledećim okolnostima: prvo, malo se zna o efektu nuklearnog oružja na bojištu, kao i o političkim, vojnim i psihološkim posledicama njegove primene; drugo, teško je predvideti način reagovanja protivnika, čak i u slučaju da taktičko nuklearno oružje bude primenjeno u ograničenim razmerama; treće, teško je kvalifikovati nuklearno oružje prema njegovoj moći na taktičko i strategijsko, tj. odrediti granicu između ovih; četvrto, različita su gledanja na vrste sredstava za prenošenje taktičkog nuklearnog oružja do cilja, kao i da li se ta sredstva mogu nalaziti van zone ograničenog rata; zatim, nepogodnosti u upotrebi taktičkog nuklearnog oružja u „neregularnim“ ratnim dejstvima (borbi sa partizanima, gušenju ustanka i sl.), i prilikom intervencije SAD i njihovih blokovskih partnera u ratu među nekomunističkim državama.

Što se tiče teritorijalnog ograničenja rata smatra se da ga je, za razliku od prethodne vrste ograničenja, lakše obezbediti, makar da i u tome postoji niz teškoća. Među teškoće ubrajaju se: mogućnost proširenja sukoba ulaskom u rat savezničkih zemalja (s obzirom na posto-

janje vojno-političkih saveza među državama), problem nanošenja udara (nuklearnih i drugih) po strogo određenim vojnim objektima taktičkog značaja, a da se pri tome istovremeno ne zahvate i strategijski objekti itd. Naime, polazi se od toga da je teorijski i praktično teško razgraničiti taktičke i strategijske objekte i to tako da to postane zakon za obe strane, da je uništenje taktičkih objekata, koji su prostorno povezani sa strategijskim, veoma složeno (bez zahvatanja i ovih poslednjih) i da je vrlo teško obezbediti uzdržljivost jedne od zaraćenih strana u slučaju da je druga nanela udar po strategijskim objektima.

Ukazuje se da ograničeni rat, posmatrano u celini, sadrži ozbiljnu protivrečnost: s jedne strane, zahteva se da se ograničeni rat vodi odgovarajućim snagama i sredstvima, odlučno i najefikasnijim načinima kako bi se postigli postavljeni politički i vojni ciljevi i, s druge strane, u ograničenom ratu oružane snage moraju biti upotrebljene s takvim proračunom da se rizik prerastanja ograničenog u svetski rat svede na minimum. U ovoj protivrečnosti, dodaje se u knjizi, mnogi na Zapadu vide opasnost da ograničeni rat, pogotovo ako se u njemu primeni taktičko nuklearno oružje, preraste u opšti nuklearni rat.

Mogućnosti vođenja ograničenog rata u zoni NATO u Evropi, u „Vojnoj strategiji“ se daje posebno mesto. Polazi se od toga da je komanda ovog zapadnog pakta razradila principe vođenja takvog rata na evropskom ratištu i istakla koncepciju tzv. nuklearnog rata, čija primena treba da umanjí rizik prerastanja ograničenog rata u opšti. Prema toj koncepciji oružane snage NATO-pakta najpre bi trebalo da upotrebe samo konvencionalna sredstva i pokušaju da ostvare postavljene ciljeve. Međutim, ukoliko ne bi mogle da izvrše zadatak usled, na primer, brojne nadmoćnosti druge strane, predviđa se upotreba i taktičkog nuklearnog oružja, najpre manjih, a zatim i većih razmera, ali uz primenu i drugih mera kako taj oružani konflikt ne bi prešao ograničene okvire.

U zaključku o ograničenom ratu autori ističu da se, bez obzira na sve teorije i koncepcije Zapada, sa sigurnošću može tvrditi da strategija ograničenih ratova zasnovana na primeni makar i samo taktičkog nuklearnog oružja, povlači za sobom opasnost sličnu onoj koja proističe iz strategije „masovne odmazde“. Takođe se zaključuje da su razna ograničenja u većini „veštačka i uslovna“ i da „ograničeni rat krije u sebi ogromnu opasnost prerastanja u opšti rat, naročito ako se u njemu upotrebi taktičko nuklearno oružje“.

2. U novom poglavlju druge glave, „Karakteristične crte vojne strategije glavnih zapadnoevropskih zemalja-članica NATO“, govori se samo o vojnoj strategiji Savezne Republike Nemačke i Velike Britanije. Strategija SR Nemačke je prikazana znatno detaljnije, a Velike Britanije ukratko.

U prikazivanju vojne strategije SR Nemačke težište je stavljeno na njeno nastojanje da iskoristi članstvo u NATO radi obnavljanja vojno-ekonomskog potencijala i jačanja oružanih snaga, posebno za opremanje Bundesvera najsavremenijom ratnom tehnikom, uključujući i raketno-nuklearno oružje: Ukazuje se da je vojna strategija SR Nemačke koaliciona i da se ova zemlja priprema za vođenje i opšteg i ograničenog rata. Posebno mesto se daje „isturenoj strategiji“, koja ima

cilj da se „po otpočinjanju rata kopnena dejstva prenesu na teritoriju zemalja Varšavskog ugovora”. Ističu se osnovni zahtevi SR Nemačke za izmenama u realizaciji strategije „elastičnog protivdejstva” u Evropi (naročito zahtev da nuklearni prag bude „vrlo nizak”, kako bi nuklearno oružje bilo primenjeno još na samom početku konflikta), kao i zahtevi koje vojno-političko rukovodstvo ove zemlje postavlja na planu izgradnje oružanih snaga NATO-pakta.

U ovom delu knjige ostale zemlje NATO se ne pominju, iz čega se vidi i ocena autora „Vojne strategije” da su upravo pomenute države „glavne” u zapadnoevropskom mehanizmu NATO. To se vidi i iz dela o rukovođenju oružanim snagama, u kome se na ovo neposrednije ukazuje: „...izlazak Francuske iz vojne organizacije NATO svedoči o tome da među zemljama — članicama ovog pakta počinju da se probijaju ideje oslobođenja od opasnih diktata SAD. Uporedo s tim jača tendencija tešnjeg vojnog sadejstva SAD i SRN...”

Uopšte je karakteristično da se u trećem izdanju, na osnovu izvesnih promena u NATO i odnosima SSSR sa zapadnoevropskim zemljama, vrši znatno veća diferencijacija među zapadnim državama nego što je to bio slučaj u izdanju pre pet godina. Dok su se ranije gotovo sve zapadne zemlje trpale u isti koš, sada se najviše kritike, pored SAD, upućuje Zapadnoj Nemačkoj, zatim Velikoj Britaniji, dok se to znatno manje čini sa ostalim državama.

Na primer, Francuska se u knjizi gotovo i ne spominje u negativnom smislu. Ne samo što se ona ne spominje (kao ranije) među državama koje „odražavaju stremljenje reakcionarnih militarističkih krugova da nametnu svoju volju drugim zemljama”, ni među onima u kojima povećanu ulogu imaju „fašističke i polufašističke organizacije” i sl. već se ne spominje ni među zemljama koje „sve više i više povećavaju svoje oružane snage” ili koje „teže samostalnom razvoju svojih oružanih snaga”.

Više negativnih ocena Japana takođe je izostavljeno ili ublaženo. Pored ostalog, u novom izdanju izostao je i stav prema kome je „armija imperijalističkog Japana bila jedna od onih koje su predstavljale oruđe najžešće reakcije i neprikrivenog terora unutar zemlje i van njenih granica” (ovaj stav sada se odnosi samo na Zapadnu Nemačku). Primetno je da je izostao i stav o negativnoj ulozi Holandije i Belgije u borbi sa nacionalnooslobodilačkim pokretima, itd.

3. I poglavlje „Imperijalističke države u pripremi novih ratova” pretrpelo je znatne promene, od kojih su najveće one koje se odnose na razvitak oružanih snaga imperijalističkih država. Ovaj deo je prerađen u tom smislu što je bolje sistematizovan, očišćen starih podataka i nekih citata i, naročito, aktueliziran i dopunjen podacima o razvoju oružanih snaga zapadnih zemalja poslednjih godina, u prvom redu oružanih snaga SAD.

O razvoju oružanih snaga zapadnih država u poslednjih četiri do pet godina posebno se akcentiraju dva momenta: prvo, povećanje opštih napora za jačanje oružanih snaga i, drugo, poklanjanje znatno veće pažnje razvitku konvencionalnih sredstava (iako osnovna orijentacija i dalje ostaje na pripremanju za opšti nuklearni rat).

Navodi se podatak, da su vojni rashodi zemalja NATO od 1960. do 1966. godine povećani za 16% i da imperijalistička koalicija sada raspolaže ogromnim efektivima, ukupne jačine oko 8,8 miliona ljudi, ne računajući formacije teritorijalnih i graničnih jedinica čiji broj dostiže milion ljudi, niti organizovane rezerve sa više od milion ljudi.

Što se tiče daljeg razvoja oružanih snaga SAD i NATO, ukazuje se na to da se on bazira na tzv. perspektivnoj strategiji, sračunatoj na pet do deset godina, a koja se zasniva na analizi svih faktora od kojih zavisi razvoj oružanih snaga ili koji utiču na rešavanje problema vojne izgradnje (politički, ekonomski, naučni i tehnički faktor).

Delovima oružanih snaga SAD prema nameni dato je više prostora nego ranije, pri čemu je stratejskim ofanzivnim snagama i snagama opšte namene posvećena posebna pažnja. Delovi o pripremi teritorije i ekonomike za rat su skraćeni.

4. U trećem izdanju izostala su još dva poglavlja: „Vojnostrategijski planovi imperijalističkih država i načina na koje one mogu otpočeti novi rat” i „Problemi korišćenja kosmosa u vojne svrhe”.

Činjenica da je veliki broj stavova u prvom poglavlju u suštini značio ponavljanje već iznetih pogleda u nekim prethodnim delovima knjige najverovatnije je uticala na njegovo izostavljanje iz trećeg izdanja.

Drugo poglavlje se gotovo u celini odnosilo na stavove SAD o korišćenju kosmičkog prostora u vojne svrhe. Polazeći od mišljenja predsednika Kenedija da će vladavina u kosmosu biti sadržaj sledeće decenije i da „država koja bude kontrolisala kosmos biće u stanju da kontroliše i Zemlju”, autori su ukazali da program SAD za osvajanje kosmosa sadrži razvoj izviđačkih i navigacionih satelita, satelita za vezu i radio-ometanje, ali da je „osnovno u tom programu” stvaranje letelica-nosača nuklearnih projektila, osvajanje Meseca „kao baze kosmičkih sredstava napada” i „stvaranje protivkosmičkog oružja namenjenog uništavanju kosmičkih letelica”. Na kraju autori knjige su izneli i zaključak da Sovjetski Savez ne može prenebreći da su „imperijalisti SAD istraživanje kosmosa potčinili vojnim ciljevima i da nameravaju iskoristiti kosmos za ostvarivanje svojih agresivnih zamisli — iznenađenog nuklearnog napada na Sovjetski Savez i druge socijalističke zemlje” i da bi bilo „pogrešno dopustiti bilo kakvu nadmoćnost imperijalističkog lagera u toj oblasti”.

Pored ovog poglavlja u celini, u knjizi su izostavljeni i drugi delovi koji se odnose na mere koje SAD preduzimaju na planu razvoja kosmičkih sredstava, kao i na mere koje bi trebalo preduzeti za odbranu od njih. Može se pretpostaviti da osnovni razlog izostavljanja ovih delova, kao i pojedinih drugih u kojima se razmatra problem protiv-raketne odbrane, treba tražiti u nastojanjima obe supersile da dođe do sporazuma o ograničavanju ili usmeravanju razvoja kosmičkih i drugih stratejskih nuklearnih sredstava. Ovakav kurs zapaža se i u drugim publikacijama u Sovjetskom Savezu.

Pitanja kao što su pogledi SSSR na strategiju i njen odnos prema politici, ekonomici, moralno-političkom faktoru i ratnoj doktrini, zatim pogledi na izgradnju oružanih snaga i uopšte na pripremu zemlje za rat, na rukovođenje oružanim snagama i načinima vođenja oružane

borbe — u suštini su ostala kao i u drugom izdanju, mada ima redakcijskih intervencija, delimičnih skraćivanja, aktueliziranja podataka itd.

Analiza socijalne i političke suštine rata, kao i pitanje kategorija ratova u savremenoj epohi i njihovoj fizionomiji ostali su gotovo bez ikakvih promena iako se, prema onome što je rečeno u predgovoru trećem izdanju knjige, a još više na osnovu procesa koji se dešavaju danas u svetu, očekivalo više.

Naročito je uočljivo da lokalnom ratu nije dato više mesta nego ranije, s obzirom na sve jače nastojanje da ne dođe do opšteg nuklearnog rata i sve većih mogućnosti izbijanja lokalnog. Ako se ovome doda i orijentacija SSSR, o kojoj se toliko piše na Zapadu, a zapaža se i u sovjetskoj praksi, da svoje oružane snage što bolje prilagodi i za učešće u manjim, lokalnim ratovima, čak i na teritorijama udaljenih od granica Sovjetskog Saveza, onda utoliko više pada u oči da autori „Vojne strategije” nisu prišli dubljoj razradi ovako bitnih i aktuelnih praktičnih problema, mada su pogledima Zapada na ograničeni rat posvetili prilično veliku pažnju. I ne samo to. I onako veoma oskudan prostor posvećen pogledima SSSR na lokalni rat smanjen je izostavljanjem nekoliko pasusa iz pete glave, u kojima je bilo reči o nekim karakteristikama lokalnog rata. Ovaj odnos autora knjige prema lokalnom ratu samo je jedan od primera da „Vojna strategija” ne odražava u potpunosti sovjetsku vojnu strategiju.

U poglavlju „Načini vođenja savremenog rata” u trećem izdanju takođe nema ništa suštinski novo, što znači da polemički napisi u listu Sovjetske armije „Krasnaja zvezda” na ovu temu nisu uticali na izmenu ranijih stavova. (Zanimljivo je da je neke od članaka u pomenutom listu pisao jedan od koautora „Vojne strategije”, general-major Zavjalov, koji je vidovima strategijskih dejstava prišao drukčije.

Pored iznetih izmena do kojih je došlo u pojedinim kompleksnijim pitanjima ima i drugih, koje su takođe od interesa za čitaoce. Zbog toga ćemo na kraju ukazati na neke od njih:

izostavljen je stav kojim se prvih deset godina posle XXII kongresa KPSS proglašavaju kao period u kome će biti „praktično rešen istorijski zadatak — stići i prestići najrazvijenije kapitalističke zemlje u proizvodnji po glavi stanovnika”;

podrška koju SSSR pruža narodima podvrgnutim imperijalističkoj agresiji sada je jače istaknuta; pored ranijeg — da im SSSR pruža pomoć ne samo na ideološkom i političkom planu već i na materijalnom, sada je dodato — kada je potrebno i vojnu pomoć;

u nekoliko mahova jače je istaknuto borbena drugarstvo među socijalističkim zemljama, kao i vaspitanje pripadnika Sovjetske armije u patriotskom duhu;

iz dela o mogućim organima rukovođenja oružanim snagama SSSR izostavljeno je da na čelu najvišeg organa u ratu stoji prvi sekretar CK KPSS i predsednik vlade, kome se može poveriti i funkcija vrhovnog komandanta.

General-major
Metodije KOTEVSKI

SOVJETSKA RATNA MORNARICA

Američki tjednik „Time” od 23. februara 1968. god. donio je interesantan, nepotpisan članak¹ o sovjetskoj ratnoj mornarici, njenoj snazi, aktivnosti i ulozi u sadašnjoj svjetskoj politici.

U članku se podvlači da je SSSR, kroz veoma kratko vrijeme poslije drugog svjetskog rata, transformirao svoju ratnu mornaricu, od jedne relativno beznačajne snage za odbranu obale, u stvarno svjetsku flotu otvorenog mora. Praktično, gotovo svi brodovi koji sada sačinjavaju udarnu snagu RM SSSR-a izgrađeni su poslije 1957. god. I tako, naglašava se u članku, dok se 60% flote SAD sastoji od brodova starih 25 i više godina, sovjetsku RM sačinjavaju gotovo u cjelini brodovi koji spadaju među najnovije i najbolje opremljene brodove na svijetu. Ona ima flotu od 19 krstarica, 170 razarača, projektilskih fregata i eskortnih razarača, 560 torpednih i raketnih čamaca. Njenih 360 podmornica, od čega 55 na nuklearni pogon, predstavljaju najveću podmorničku flotu na svijetu, kojoj se godišnje dodaje po pet novih podmornica na nuklearni pogon. Većina od ovih podmornica na nuklearni pogon su protivpodmorničke podmornice, čija je namjena da u slučaju rata uništavaju američke podmornice naoružane raketama *Polaris*; međutim, sve je veći broj sovjetskih podmornica na nuklearni pogon koje su naoružane novim podvodnim projektilom dometa najmanje 1.500 milja. Osim toga gotovo svi sovjetski površinski brodovi, od najmanjih do najvećih, naoružani su raketama brod-brod. Sovjetske krstarice i razarači tipa „Kresta” i „Kynda” imaju rakete koje mogu da pogode neprijateljski brod na udaljenosti od 200 milja, a tipa „Krupni” i „Kildin” na 100 milja, dok brzi raketni čamci tipa „Osa” i „Komar” imaju rakete efikasnog dometa od 20 milja. Prema tvrđenju u ovom članku ni jedna ratna mornarica na Zapadu nema, u stvari, rakete sličnih osobina. SAD tek sada razmatraju problem izrade raketa brod-brod. SSSR je izgradio i svoj prvi nosač helikoptera (ili aviona sa vertikalnim uzletanjem), dok je drugi u gradnji. U isto vrijeme je reorganizovao svoju mornaričku pješadiju i pretvorio je u snagu koja može da intervenira, i na znatno udaljenim područjima, na način umnogome sličan onome kako je to činila američka mornarička pješadija u Libanonu i Dominikanskoj Republici.

Sovjetski savez raspolaže i trgovačkom mornaricom, koja raste najbržim tempom; prema predviđanjima ona će po tonaži preći trgovačku mornaricu SAD već posle 1970. godine. Njegova ribarska flota otvorenog mora najveća je i najmodernije opremljena na svijetu; mnogi od njenih 4.000 brodova, osim za ribarenje, služe i za prikupljanje vitalnih informacija duž stranih obala. SSSR ima i najveću oceanografsku flotu, čijih

¹ *Russia's Navy: A New Challenge at Sea*, „Time”, SAD, od 23. februara 1968. god.

200 brodova prikupljaju, i sa vojnog stanovišta veoma značajne, podatke o dubinama, strujama, topografiji dna, kao i druge podatke od interesa za sovjetske ratne brodove i podmornice.

Sovjetski program razvoja pomorske moći obuhvata puni spektar mogućeg korištenja mora — sa vojnog, ekonomskog, političkog i komercijalnog stanovišta. Stavljanje naglasaka na pomorsku moć, ističe se u članku, predstavlja veoma značajnu strategijsku odluku. Ovako koncipirana ratna mornarica omogućava SSSR-u mobilnost u svjetskim razmjerama, što nije bila u stanju da mu pruži njegova ogromna suhozemna armija. Zato se SSSR i okrenuo ka moru da bi probio svoje vlastite geografske granice i tako postao u pravom smislu svjetska sila.

SSSR koristi svoju ratnu mornaricu ne samo kao vojnu već i političku snagu. Njezin se uticaj na svjetske događaje već počeo ozbiljno da osjeća. U članku se to ilustrira slijedećim konkretnim primjerima.

U vrijeme krize sa „Pueblom“, kada su SAD uputile jedan združeni odred svoje RM radi pritiska na Sjevernu Koreju, jedan sovjetski razarač je kao sjena pratio američki nosač aviona „Enterprise“, dok je flotila od 16 sovjetskih krstarica i raketnih fregata bila upućena u vode između sjeverokorejske obale i američkog združenog odreda. „Sovjetsko prisustvo matiralo je“, kaže se doslovno u članku, „američki pritisak na Sjevernu Koreju i omogućilo Kremlju da izvrši lokalni pritisak na SAD, a da pri tome ne pribjegne prijetnji nuklearnim oružjem.“

SSSR svojom pomorskom moći podržava dvije zemlje koje Sjedinjenim Američkim Državama zadaju najviše brige. 150 trgovačkih brodova sačinjavaju most kojim se neprekidno iz sovjetskih luka upućuju u Hajfong protivavionske i druge rakete, gorivo, topovi i municija za Sjeverni Vijetnam. Štaviše, strah da ne pogode ove sovjetske brodove uzdržava SAD od bombardovanja lukobrana Hajfonga i miniranja ove luke. Drugim mostom sovjetskih brodova neprekidno se vrši snabdijevanje Kube u vrijednosti od 1,000.000 dolara dnevno.

Uticaj RM SSSR-a na nedavne događaje u Mediteranu bio je naročito karakterističan. Do prije nešto više od godinu dana SSSR je tu imao svega pola tuceta brodova, a sada je taj broj narastao na 46 — koliko približno ima i američka VI flota (50) koja se godinama osjećala u Mediteranu kao u nekom američkom jezeru. Znatno broj sovjetskih brodova došao je u Mediteran kroz Dardanele za vrijeme junskog rata između Izraela i UAR; njihov dolazak je pomogao da Izraelci brže prihvate prekid vatre. Držeći (nakon prekida vatre) po nekoliko svojih ratnih brodova u Aleksandriji i Port Saidu, SSSR je u stvari obezbijedio da se Izraelci uzdrže od bombardovanja velikih količina ratnog materijala koji je pristizao u ove luke.

Prodorom svoje flote u Sredozemlje SSSR je dijelom uspio da natkrili južni bok kopnenih baza NATO-pakta, dok na Baltiku, gdje je odnos u ratnim brodovima 5:1 u korist njegovih snaga, on praktično ima potpunu prevlast.

RM SSSR-a je u posljednjih deset godina, prema navodima u ovom članku, povećala svoju aktivnost na moru za oko trista puta. Sovjetska i američka mornarica se neprekidno međusobno prate. To je svojevrsan tihi rat. Ratni brodovi SSSR-a i njegovi ribarski brodovi, opremljeni odgovarajućom elektronskom opremom, prate američku i britansku flo-

tu, kao i flote drugih zapadnih zemalja daleko od obala SSSR-a. Podmornice i razarači stalno (kao sjena) prate američke nosače aviona u Mediteranu, a kad ovi uplove u neku luku drže stražu pred obalom sve dok ponovo ne isplove, da bi zatim nastavili svoju pratnju. Čitava flota raznovrsnih brodova stražari pred bazama američkih podmornica naoružanih raketama Polaris (Holy Loch u Škotskoj, Rota u Španiji i Charleston u SAD). Na sličan način, pred Seattle-om i Cape Kennedy-em, SSSR prati izbacivanje američkih satelita i slične pokuse. Od Mediterana do Japanskog mora sovjetski razarači i ribarski brodovi smjelo upadaju usred formacija američkih ratnih brodova, tako da se ponekad jedva izbjegne sudar. Ponekad, opet, nosač aviona mora da skrene sa kursa za vrijeme uzlijetanja ili slijetanja aviona (što može da dovede do njihovog pada u more). Bombarderi sovjetske mornaričke avijacije sa svojih baza na kopnu stalno isprobavaju do koje daljine mogu da se približe američkim nosačima, a da pri tome ne budu otkriveni radarom ili presretnuti lovcima sa nosača aviona. Cilj im je da se neopaženo približe nosaču na odstojanje do 100 milja, jer bi sa te udaljenosti imali dobru šansu da svojim raketama avion-brod postignu pogodak i to prije nego što bi se lovački avioni sa nosača uspjeli da podignu kako bi im se suprotstavili. Stoga američki nosači aviona drže u vazduhu 3—4 lovca kad god plove unutar radijusa dejstva sovjetske mornaričke avijacije, sa zadatkom da presretnu njene bombardere najmanje na 200 milja od nosača i da ih prate dok lete iznad njihovog združenog odreda. Da bi imali uvid u pokrete sovjetskih ratnih brodova, američki izviđački avioni prelijeću ih na moru najmanje jedanput dnevno, a u blizini obala SAD i Vijetnama i više puta na dan. U članku se tvrdi da se u operativnoj sali komande američke Pacifičke flote na Havajima na velikoj karti vodi i prati položaj i kurs svakog sovjetskog broda na Pacifiku; slične podatke o lokaciji sovjetskih ratnih brodova vode i Atlantska i Mediteranska flota SAD. Amerikanci ulažu velike napore radi otkrivanja i praćenja sovjetskih podmornica, dok ove nastoje da izbjegnju američkim tragačima. SAD upotrebljavaju vanredno osjetljivu infracrvenu opremu u satelitima i avionima kako bi otkrile toplotna zračenja koja ispuštaju podmornice i za vrijeme podvodne vožnje. Osim toga, svaka podmornica ima svoj specifičan, tzv. „elektronski potpis“, po kojemu se može prepoznati — kao ljudi po otiscima prstiju. To je zbir svih šumova koje podmornica u vožnji proizvodi — rad propelera, pumpi itd. Da bi otkrila ove specifične „potpise“ sovjetskih podmornica, američka RM upotrebljava raznovrsnu opremu za prislušivanje, uključujući i dvije mreže podvodnih lokatora postavljene u oceanskim dubinama u područjima koja često posjećuju sovjetske podmornice. Američki avioni, razarači i protivpodmorničke podmornice nastoje da otkriju i prate sovjetske podmornice. Kada iz mase raznovrsnih zvukova u moru dobro obučeni poslužilac podvodnih lokatora ocijeni da se radi o podmornici, onda se karakteristike šumova otkrivene podmornice odmah prenose nekoj mornaričkoj bazi u SAD, gdje su u memoriji kompjutera zabilježeni „elektronski potpisi“ većine sovjetskih podmornica, a kompjuter nakon nekoliko sekundi šalje odgovor: ime i opis podmornice. Ponekad američki lovci podmornica izvode prave protivpodmorničke vježbe nad otkrivenom sovjetskom podmornicom na-

stojeći da je prisile da izroni. SSSR stalno usavršava svoje podmornice. Njegova velika hidrografska flota nastoji da što više sazna o uslovima i skrovištima u oceanskim kanjonima za buduće generacije dubokoronećih podmornica. SAD, međutim, nastoje da budu u toku i najmanjih promjena u razvoju i načinu upotrebe sovjetskih podmornica. One opremaju svoje podmornice bešumnim pumpama i sistemima za rasturanje toplotnog zračenja kako SSSR ne bi bio u stanju da svojim infracrvenim sistemima za otkrivanje locira tragove američkih podmornica.

U uvodu članka se (kao moto) citiraju slijedeće riječi admirala Gorškova, komandanta RM SSSR-a: „Zastava sovjetske RM sada se ponosno vije svjetskim oceanima. Prije ili kasnije SAD će morati da shvate da više ne vladaju morima.”

Tvrđnjama o znatnoj prednosti američke RM u određenim područjima², kao i da SAD nepobitno ostaju najjača pomorska sila svijeta, u članku se nastoji osporiti tačnost ove Gorškovljeve izjave (koja se naziva prijetećim hvalisanjem). Podaci koji se u ovom članku iznose (neovisno o mogućnoj manjoj ili većoj tačnosti nekih detalja) nesumnjivo ukazuju na to da iza nje već stoje realne činjenice. To očito potvrđuje i plediranje da se po svaku cijenu sačuva američka prevlast na morima. „Zapad, naročito SAD”, ističe se u članku, „nemaju druge alternative već da prihvate sovjetski izazov na moru, jer su blagostanje i dobrobit SAD i njihovih saveznika čvrsto vezani za more i neometan tok dobara morskim putevima. Bila bi historijska greška ako bi nacija, tako moćna kao SAD, dozvolila da je neka kriza bilo gdje u svijetu, neovisno od toga koliko ozbiljna bila, skrene sa njenog odlučnog kursa da zadrži gospodarenje na morima...” Po riječima u članku, dok je pažnja SAD usredsređena na Vijetnam, SSSR stvara na moru takvu silu s kojom će SAD i njihovi saveznici imati dugo posla i nakon što borbe u Južnoj Aziji prestanu.

Tabela odnosa snaga RM SAD i SSSR

<i>Ratni brodovi</i>	<i>SAD</i>	<i>SSSR</i>
Udarni nosači aviona	15	0
Nosači helikoptera i aviona za podršku	17	2
Bojni brodovi i krstarice	14	19
Razarači, fregate i eskortni razarači	330	170
Podmornice na nuklearni pogon	75	55
Ostale podmornice	80	305
Desantni brodovi	105	100
Torpedni i raketni čamci	0	560
<i>Trgovačka flota</i>	1.000	1.350
	(14 miliona t)	(10 miliona t)

² Posebno u borbenom iskustvu iz ratova na moru, mogućnostima borbe protiv podmornica i mogućnostima vazdušne zaštite površinskih plovniha sastava — budući da SSSR nema nosača aviona, pa njegovi plovni sastavi mogu biti štice iz vazduha samo unutar radijusa dejstva avijacije bazirane na kopnu.

Iako se ovo može shvatiti i kao određeno zvonjenje na uzbunu s ciljem da se obezbijede pojačana ulaganja u RM SAD, sve one činjenice koje se u članku iznose, kao i tabela odnosa snaga RM SAD i SSSR-a po vrstama brodova (iz istog članka) očito ukazuju na to da postepeno dolazi do ravnoteže snaga i na ovom području, sa svim onim reperkusijama do kojih i inače dovodi takva ravnoteža. Kako na svjetskim morima i oceanima ne postoje granice, to se sastavi pomorskih snaga antagonističkih supersila mogu, s prijetećim teretom nuklearnih oružja, naći pred teritorijalnim vodama druge strane, odnosno neposredno suprotstavljeni jedni drugima na cijelom nizu potencijalnih žarišta svjetskih kriza. Posljedice toga mogu, zavisno od okolnosti, biti veoma različite: od onemogućavanja drugoj strani da izvrši politički pritisak — demonstracijom sile — na neku treću zemlju (u članku se navodi slučaj s „Pueblom”), preko raznih oblika pomoći pojedinim stranama angažovanim u nekom lokalnom sukobu (primjeri u vezi s izraelsko-egipatskim i vijetnamskim ratom), do neposrednog međusobnog sukoba dviju supersila.

M. D.

PREBACIVANJE JEDINICA NA VELIKA UDALJENJA

U uvodu knjige¹ autori konstatuju da su u savremenim uslovima uloga i značaj prebacivanja jedinica na velika udaljenja veoma porasli. Pod pojmom „prebacivanje na veliku udaljenost” oni podrazumevaju marševanje jedinica i njihovo prevoženje železničkim, vodenim i vazdušnim komunikacijama na udaljenje veće od dužine dnevnog marša.

USLOVI I NAČINI PREBACIVANJA JEDINICA NA VELIKA UDALJENJA

Na prebacivanje jedinica do rejonu borbenih dejstava imaće uticaja: mogućnosti i karakteristike dejstava protivnika radi sprečavanja pristizanja rezervi iz dubine, stanje komunikacija po kojima se kreću jedinice i njihova propusna moć s obzirom na mogućnost obimnih rušenja i kontaminacije, stepen pripremljenosti samih jedinica za ovo prebacivanje, njihove tehničke mogućnosti i sposobnosti da se kreću na velike udaljenosti u uslovima početnog perioda rata.

Zavisno od mogućnosti i dejstava protivnika, kao i stanja komunikacija, prebacivanje jedinica u početku borbenih dejstava izvodiće se, po mišljenju autora, najverovatnije u složenoj i brzo promenljivoj situaciji, pod udarima nuklearnog i drugog oružja. Ovo stoga što će protivnik težiti da prebacivanje jedinica uspori i zadrži raznim sredstvima i načinima, da im nanose što veće gubitke i spreči pristizanje svežih snaga na front. U tom smislu on će i nanositi raketno-nuklearne udare i dejstvovati avijacijom po jedinicama i najvažnijim objektima na komunikacijama.

Međutim, mogućnosti protivnika za nanošenje udara po objektima i jedinicama koje se prebacuju nisu jednake. Tako, na primer, na dubini preko 1.000 km od linije fronta udare mogu nanositi samo srednji strateški bombarderi (čiji je radijus dejstva do 3.000 km). Rakeete srednjeg dometa (do 4.600 km) i deo taktičkih bombardera (čiji je radijus preko 1.000 km).

Intenzivnije dejstvo protivnika po jedinicama u toku prebacivanja i po komunikacijama treba očekivati u zoni dubine od 500 do 1.000 km i bliže liniji fronta. U toj zoni udare mogu nanositi: glavnina taktičke avijacije, krilate rakete dometa do 900 km (na manjim visinama), rakete tipa „Pershing” — do 700 km, „Sergeant” — do 140 km, „Honest John” — do 40 km.

¹ Передвижение подразделений на большое расстояние, авторы Никишин И. М. и Вьеденский В. А., издание VI МО СССР, Москва, 1967. год. Приказом су обухваћена само прва два поглавља knjige, тј. услови и načini prebacivanja jedinica (posebno motostreljačkih и tenkovskih) на велика udaljenja.

Pri tome, ističu autori, na dubini od 150 do 500 km od linije fronta protivnik može upotrebiti, orijentirno, oko 20% nuklearnih b/s KoV, a ostalih 80% samo na dubini od 15 do 30 km (haubice 203,2 mm, topove 175 mm, rakete „Honest John” itd.).

Analiza protivnikovih mogućnosti u nanošenju udara radi sprečavanja prebacivanja jedinica pokazuje da on na odstojanju preko 500 km od fronta raspolaže malim brojem nuklearnih sredstava i da neće moći da nanosi snažne nuklearne udare po kolonama, već po velikim nepokretnim ciljevima. U zoni od 500 km i bliže frontu treba očekivati nuklearne udare pretežno po jedinicama koje se prebacuju.

U svakom slučaju, jedinice u toku prebacivanja mogu naići na kontaminirane i razrušene rejone koje će protivnik stvarati svojim NHB b/s. Takvi rejoni predstavljaju tzv. nuklearne zaprečne barijere. Na mnogim vežbama NATO-a, tvrde autori, praktikovano je stvaranje nuklearnih prepreka na velikim rekama i drugim prirodnim pregradama, rušenje (površinskim nuklearnim udarima) železničkih i putnih mostova i najvažnijih saobraćajnih čvorova, uz istovremenu kontaminaciju zemljišta.

Dužina takvih nuklearnih barijera iznosila je 200 do 300 km, širina 40 do 50 km, a ešelonirane su na dubinu 300 i više km od linije fronta — sa međusobnim rastojanjem do 150, a ponekad i više kilometara. Prema tome, jedinice u toku prebacivanja ka frontu mogu naići na kontaminirano zemljište u ukupnoj dubini od nekoliko stotina kilometara, koje će osetno smanjivati brzinu prebacivanja jedinica i stvarati složenu situaciju na terenu. Sem toga, i same jedinice mogu potpasti pod nuklearne udare koje će protivnik nanositi radi uništenja jedinica i radiološkog kontaminiranja zemljišta. Zato će protivnik, po pravilu, pribegavati površinskim i niskim vazдушnim eksplozijama.

Pored dejstva nuklearnim b/s, protivnik može nanositi ozbiljne gubitke jedinicama i udarima raketa i avijacije, primenjujući pri tome BOt, napalm i obične projekte. Istovremeno duž marš-ruta on može široko upotrebljavati diverzantsko-izviđačke grupe i odrede, jačine čete do bataljona, naoružane lakim automatskim oružjem i snabdevene sredstvima za diverziju i izviđanje. Ove grupe i odredi mogu imati od diverzantskih sredstava: mine, zapaljive i eksplozivne materije, biološka b/s i nuklearne uređaje. Veći odredi mogu biti opremljeni u predajnicima za ometanje, teškim naoružanjem i prevoznim sredstvima (kamionima i helikopterima).

Sem diverzantskih grupa i odreda, na dubini do 100 km od linije fronta mogu dejstvovati i taktički vazdušni desanti, u jačini čete do bataljona, čiji je zadatak da zadržavaju jedinice na maršu ili da ometaju njihovo prevoženje.

U takvoj situaciji jedinice će morati da menjaju ukrčne i iskrčne rejone, da savlađuju kontaminirano zemljište i porušene rejone, menjaju vrstu transporta i način prebacivanja, a ponekad i da ga prekidaju i vode borbu radi uništenja protivnika. U vezi s tim, ističu autori, komandanti će morati da uzmu u obzir dejstvo protivnika i da blagovremeno izaberu najcelishodniji način prebacivanja jedinica, predviđajući razne varijante — analogne promenama situacije.

U pogledu samog načina prebacivanja jedinica autori napominju da one mogu marševati, prevoziti se železnicom, vodenim ili vazдушnim putem, ili kombinovati neke od ovih načina.

Marš je osnovni i najcelishodniji način prebacivanja na velika udaljenja; on obezbeđuje veliku brzinu kretanja i stalnu borbenu gotovost, što u početku rata može često da bude i osnovni kriterij prilikom izbora načina prebacivanja jedinica. Njime se ujedno omogućuje izvođenje manevra i obilaženje kontaminiranog zemljišta i porušenih rejlona. Istovremeno treba imati u vidu da dugotrajni marševi izazivaju veliko fizičko naprezanje vozača, veće trošenje borbene tehnike, složenije materijalno i tehničko obezbeđenje itd. Dovoljno je, smatraju autori, ukazati na primer da u toku samo jednog dnevnog marša vozači koriste 5.000 do 6.000 puta komande i da svaki put troše snagu od 30 do 35 kg, što znači da njihovo dnevno opterećenje iznosi 150 do 200 tona.

Uspeh kretanja jedinica na maršu umnogome zavisi od razvijenosti i kvaliteta magistralnih i rokadnih puteva, mostova i vremenskih uslova. U svakom slučaju marš treba izvoditi maksimalno mogućim brzinama (u datim uslovima), uz ogromno naprezanje, posebno vozača, uzimajući u obzir tehničke mogućnosti transportnih i borbenih vozila.

Mogućnosti tenkovske jedinice za ostvarenje marša neposredno zavise od rezerve radnih motočasnova tenkova. Pri tome treba uzeti u obzir da tenkovska jedinica treba da stigne u novi rejlona sa još dovoljno radnih motočasnova za dalja dejstva. Ozbiljan problem za kretanje tenkovskih jedinica na velika udaljenja predstavlja rezerva rada gusenica izražena u časovima; zbog toga treba imati rezervne kompletne članaka i zamenjivati dotrajale. Da bi se izbeglo suviše trošenje tenkova, organizuje se prevoženje tenkovskih jedinica na specijalnim auto-prikolicama (trajlerima).

Železnica je sposobna da prevozi jedinice i terete na velika udaljenja. I danas je preporučljivo, po mišljenju autora, orijentisati se na nju za prevoženje motostreljačkih i tenkovskih jedinica na velika udaljenja, posebno pre početka borbenih dejstava, jer ova vrsta transporta ima niz pozitivnih osobina (dobra tehnička baza, ne zahteva vreme za mobilizacijski razvoj, radi danonočno i po svakom vremenu itd.). Ukoliko se na vreme pripreme i organizuju, železnice će, relativno stabilno, raditi i u uslovima većih razaranja. Danas je moguće za 3 do 4 dana uspostaviti saobraćaj kroz svaki porušeni železnički čvor, dok je nekad za to trebalo 7 do 8 dana.

Prevoženje tenkova na manja udaljenja nije celishodno, jer su oni u stanju da ih sami brže savlađuju. Smatra se da je prevoženje jedinica rentabilno ako je udaljenost veća od zbira kilometara njihovog dnevnog marša. Međutim, pri slaboj putnoj mreži, zimi, kada su putevi raskaljani itd., jedinice se mogu prevoziti i na manja udaljenja. Pojavom nuklearnog oružja železnica je postala jako osetljiva. Železničke tračnice i ostala postrojenja, kao i putevi, biće rušeni na najosetljivijim mestima, pre svega na važnim čvorovima i velikim rekama; onesposobljene mogu biti i čitave deonice koje prolaze kroz važne rejlone. I pored toga, za prevoženje jedinica treba maksimalno koristiti deonice dužine čak i 100 do 150 km. Zbog osetljivosti železnice, jedinice moraju biti spremne da se u slučaju potrebe brzo iskrcaju i da produže kretanje sopstvenim sredstvima.

Vodeni transport (rečni i pomorski) može odigrati određenu ulogu prilikom prebacivanja jedinica na velika udaljenja; međutim, ovo prevoženje je sporo u odnosu na druge vrste, u organizacijskom smislu je složeno, zahteva mnogo sredstava, jaku zaštitu iz vazduha, itd. To ne znači da ga u povoljnim situacijama ne treba koristiti.

Vazdušni transport je jako mobilan, ali nije mnogo pogodan u slučaju da protivnik upotrebi nuklearno oružje. Pa ipak, ovaj način transporta sve više se koristi za prevoženje jedinica na velika udaljenja. Međutim, mogućnosti avijacije u prenošenju teške tehnike još su ograničene. Prevoženje ovim načinom omogućuje jedinicama da relativno skriveno, preletevši kontaminirano zemljište i poružene rejone, najbrže i borbenu sposobne stignu na određena mesta. Glavna prednost vazdušnog transporta nad drugim vrstama prevoženja jeste dobijanje u vremenu, pri čemu se čuvaju: snaga ljudstva, materijalna sredstva i rezerve radnih motora vozila. Sem toga, jedinice mogu da ubrzo po pristizanju stupe u borbu i da, na izvestan način, svojom pojavom (u novom rejonu) iznenade protivnika. Istovremeno, ovo prevoženje zahteva temeljitu organizaciju, zaštitu transportnih aviona u toku leta i dovoljan broj aerodroma u ukrcnim i iskrcnim rejonima.

Kombinovano kretanje ostvaruje se istovremenom primenom raznih vrsta transporta; ono obezbeđuje da se u najkraćem roku izvrši prevoženje na veliku udaljenost. Što se tiče prevoženja motostreljačkih i tenkovskih jedinica na velika udaljenja, ovo istovremeno korišćenje raznih vrsta transportera ne dolazi u obzir jer se ove jedinice moraju prevoziti uvek u kompletnom sastavu.

Zato se u zaključku ističe da su osnovni načini prevoženja motostreljačkih i tenkovskih jedinica na velika udaljenja — marš i kombinovano prevoženje sa postupnim pretovarom sa jedne na drugu vrstu transporta, jer oni obezbeđuju stalnu borbenu gotovost.

ZAHTEVI KOJI SE POSTAVLJAJU JEDINICAMA PRILIKOM PREBACIVANJA NA VELIKA UDALJENJA

Prebacivanja na velika udaljenja u početku rata nameću jedinicama zahteve od čijeg izvršavanja zavisi da li će one — borbenu sposobne za izvođenje aktivnih dejstava — uspešno stići u određene rejone.

Zadržavanje i stizanje u određene rejone sa zakašnjenjem, prolongira ili onemogućava izvršenje borbenog zadatka u novom rejonu. Svako ovakvo zadržavanje pogoduje protivniku; on može nanositi gubitke našim jedinicama koje vode borbu dok ne pristignu sveže snage iz dubine, a zatim i ove razbiti. Da bi se održao određeni tempo kretanja — marša i sačuvala borbena gotovost, jedinice moraju brzo menjati pravce kretanja radi obilaženja poruženih, popaljenih ili poplavljenih rejonu, ili kretanja onim pravcima gde je najmanji intenzitet zračenja. Ukoliko se poruženi rejonu ne mogu obići, jedinice ih savlađuju. Isto tako jedinice se pripremaju za savlađivanje širokih vodenih prepreka, za vođenje borbe sa desantnim snagama i diverzantskim grupama.

Održavanje pune borbene gotovosti nameće se kao važan zahtev jedinicama pri kretanju — maršu. Potrebno je ne samo na vreme stići

u određeni rejon već i biti spreman za izvođenje borbenih dejstava. Na maršu se preciziraju mere za rekreaciju (okrepljenje) ljudstva, posebno vozača. Tehničko stanje borbene i specijalne tehnike održava se na nivou koji obezbeđuje jedinicama da mogu stupiti u borbu.

Prilikom prevoženja dogodiće se da pojedine jedinice budu odvojene od svoje više jedinice. One u toku transportovanja mogu biti iskrčane i produžiti marš sopstvenim sredstvima, zbog čega je preporučljivo da komandanti nižih jedinica upoznaju novi rejon i vreme kada treba tamo da stignu, kao i rejone u kojima mogu ući u sastav više jedinice, i sl.

Treba imati u vidu da se u početku borbenih dejstava u nuklearnim uslovima kod izvesnog dela ljudstva mogu pojaviti znaci povećanog straha, rasejanosti, pa čak i osećanje izgubljenosti, beznadežnosti, što sve može znatno da umanji borbene mogućnosti jedinica i njihovu organizovanost. Sve to upućuje na to da se borba sa „nuklearnom bojazni” kod ljudstva shvati kao najvažniji zadatak partijsko-političkog delovanja.

Prema mišljenju vojnih rukovodilaca SAD i Velike Britanije, dejstvo specijalnih izviđačko-diverzantskih grupa i odreda — u kombinaciji sa primenom nuklearnih b/s — u velikoj meri utiče na stvaranje panike i zabune, narušava komandovanje i slabi borbene sposobnosti protivnikovih jedinica. Takvi planovi onemogućavaju se visokom budnošću ljudstva. Odgovarajuću pažnju treba obratiti i fizičkom vaspitavanju. Vojnike treba učiti plivanju, postupku prilikom spasavanja u vodi, korišćenju aparata sa kiseonikom pri letenju avionom i podvodnom forsiranju reke.

Veliki značaj ima tajnost kretanja — prebacivanja i to ne samo radi iznenadnosti manevra, već i da bi se smanjile protivnikove šanse za nanošenje nuklearnih udara po jedinicama. U tom smislu zahtevaju se sledeće mere: maskiranje, kretanje noću ili pri slaboj vidljivosti, kao i korišćenje maskirnih svojstava zemljišta na predancima i prenoćistima, u ukracnim i iskracnim rejonima itd. U jedinicama se za vreme kretanja organizuju osmatranje i protivvazdušna zaštita streljačkim naoružanjem i pridodatim sredstvima.

PNHBO se u toku kretanja na velika udaljenja organizuje da bi se maksimalno oslabilo neprijatejsko dejstvo i jedinice borbeno sposobne dovele u određene rejone. Jedinice u toku kretanja mogu više puta naići na prostrana kontaminirana zemljišta koja moraju da obilaze ili savlađuju, pri čemu će biti kontaminirane. Sve to zahteva detaljnu organizaciju i preduzimanje mera PNHBO, stabilno komandovanje i stalno kontrolisanje da li je i u kom stepenu ljudstvo ozračeno.

MARŠ MOTOSTRELJAČKIH I TENKOVSKIH JEDINICA NA VELIKA UDALJENJA

Po mišljenju autora, jedinice moraju uvek biti sposobne za marš na velika udaljenja. Uslove organizacije i izvršenja marša određuju: situacija na zemlji i u vazduhu, karakteristike zemljišta, doba dana i godine i stanje jedinica. Uspeh će zavisiti, između ostalog, i od mar-

ševskih mogućnosti jedinica. Pod ovim se podrazumeva sposobnost jedinica da u toku jednog, ili nekoliko dana savladaju određene deonice, a da pri tome sačuvaju svoju borbenu sposobnost. Osnovni pokazatelji marševskih mogućnosti su srednja brzina kretanja i dužina dnevnog marša.

Srednja brzina kretanja se dobija deljenjem pređenog puta sa vremenom kretanja, ne računajući vreme utrošeno na izdužavanje, zastanke i sasređivanje kolone u novom rejonu. Autori navode podatak da sa istom tehnikom i po istom putu vozači tenkova prve klase postižu 25 do 30% veću brzinu od vozača treće klase.

Dužina dnevnog marša meri se od polazne do najudaljenije tačke u novom rejonu predanka (prenočišta) ili prikupljanja i zavisi od prosečne brzine i vremena kretanja kolona. Računa se da savremeni tenkovi, oklopni transporter i automobili mogu da rade 16 do 18 časova na dan, što i određuje dužinu kretanja. Dnevni marš može iznositi 200 do 250 km, ponekad i više, a u planinama, šumi, itd. i manje.

Kao što se vidi, marševske mogućnosti jedinica nisu male, ali se za njihovu realizaciju traže temeljne pripreme za marš, njegovo detaljno obezbeđenje, strogo pridržavanje marševske discipline i izbor marševskih poredaka prema situaciji. Uspeh marša, u znatnoj meri, zavisi od njegove umešne organizacije, koja može biti raznovrsna, ali uglavnom zavisna od postavljenog zadatka, raspoloživih snaga i sredstava, veličine dnevnih marševa, stanja puteva i drugih uslova.

Prilikom procene protivnika (ukoliko se raspolaže podacima o njemu) komandant jedinice ocenjuje jačinu njegovih snaga, sastav i udaljenje od rejona predanka (prenočišta, konačnog rejona prikupljanja), kao i karakteristike njegovih mogućnih dejstava. Pre poslednje etape kretanja, protivnik se procenjuje detaljnije; određuju se linije verovatnog susreta s njim i mogući načini dejstva na njima. Sem toga, određuju se verovatni rejoni gde neprijatelj može baciti vazdušne desante i diverzantske grupe, kao i linije i mogući načini kontaminacije zemljišta, radiološkog i hemijskog dejstva.

Pri oceni svoje jedinice uzima se u obzir njen raspored, stanje, borbeni kvaliteti, marševske mogućnosti, stanje materijalnih sredstava i potrebe i mogućnosti njihove popune, nosivost transportnih sredstava itd. Ujedno se određuje pogodan marševski poredak koji obezbeđuje izvršenje drugih zadataka.

Ocenjujući radiološku i hemijsku situaciju, komandant predviđa redosled i način savlađivanja kontaminiranog zemljišta i rejona nuklearnih udara u toku marša. Takođe se određuje redosled izvođenja delimične dekontaminacije ljudstva i tehnike posle savlađivanja tih zona.

Zemljište se ceni, po pravilu, po karti i aerofoto-snimku za čitavu dužinu marša. Pri tome treba odrediti: stanje komunikacija, mogućnu brzinu kretanja na pojedinim njihovim deonicama; broj i stanje mostova, prelaza i velikih naselja na njima i redosled njihovog prolaznja; punktove za regulisanje kretanja i mesta zastanaka, rejone predanaka (prenočišta); povoljne linije na poslednjoj etapi koje treba zauzeti radi obezbeđenja razvoja glavnih snaga u slučaju susreta sa protivnikom. Pri oceni zemljišta posebno je važno naznačiti obilazne puteve oko raznih kritičnih — osetljivih mesta koja mogu biti izložena

udarima nuklearnih i hemijskih b/s, kao i redosled savlađivanja uo denih prepreka u slučaju rušenja mostova, itd.

Važno mesto u radu komandanta jedinice, pri organizovanju marša na veliku udaljenost, zauzima obezbeđenje jedinice na maršu.

Izviđanje na prvim deonicama usmerava se na određivanje stanja komunikacija i prelaza, otkrivanje prepreka i kontaminiranih zemljišta i pronalaženje obilaznih puteva. Prilikom izviđanja protivnika na deonicama na kojima je susret s njim mogućan, sastav izviđačkih organa znatno se povećava.

P N H B O se organizuje — za sve vreme trajanja marša — radi očuvanja borbene sposobnosti jedinice i njenog blagovremenog pristizanja u novi rejon prikupljanja. U osnovne mere zaštite spadaju: prognoziranje; RHB-izviđanje, obaveštavanje o RHB-kontaminaciji; rastresitost i maskiranje; korišćenje zaštitnih sredstava i zaštitnih svojstava zemljišta i tehnike; izbor najcelishodnijih načina savlađivanja kontaminiranog zemljišta i obezbeđenja ljudstva u toku dejstava na kontaminiranom zemljištu; kontrola radiološke ozračenosti ljudstva; izvođenje sanitetsko-higijenskih i profilaktičkih mera; obezbeđenje jedinica zaštitnim sredstvima; otklanjanje posledica od dejstva NHB b/s.

Rejoni za predanak (prenočište) odabiraju se tamo gde ima dovoljno prostora za rastresit razmeštaj, gde postoje prirodne maske i dobri putevi za kretanje. Bolju zaštitu obezbeđuje ispresecano zemljište sa uskim, dubokim i izlomljenim jarugama, sa dolinama i vrtačama, kao i šumski masivi i šumarci.

Zaštita ljudstva pri savlađivanju kontaminiranog zemljišta postiže se: korišćenjem tenkova, transportnih sredstava i individualnih sredstava za zaštitu; zatim, preduzimanjem profilakse, izborom najcelishodnijih načina savlađivanja kontaminiranog zemljišta, i sl.

Kao što je već ranije pomenuto, kontaminirano zemljište jedinice obilaze ili savlađuju. Obilazak se može vršiti ukoliko sa strane postoje dobri putevi i ukoliko je za obilazak potrebno manje vremena od čekanja da radijacija opadne na podnošljiv stepen. Kretanje jedinica po putu sa visokim intenzitetom zračenja moguće je kada je vreme izuzetno „ograničeno”. To će biti slučaj kada radioaktivna prašina počne da pada po jedinici koja se kreće. U tom slučaju brzina kretanja se povećava do maksimuma. Ukoliko se jedinica odluči da sačeka slabljenje intenziteta radijacije, ona se zaustavlja pred kontaminiranim zemljištem, rastresito razmešta i dobro zaštićuje iz vazduha.

Otklanjanje posledica dejstva NHB b/s obuhvata niz mera usmerenih na brzo uspostavljanje borbene sposobnosti jedinica, kao što su: uspostavljanje narušenog komandovanja sa jedinicama; izviđanje rejona udara; spasavanje, evakuacija i lečenje; dekontaminacija; raščišćavanje i osposobljavanje puteva za pokret; gašenje požara koji ugrožavaju jedinicu; prečišćavanje vode i hrane; izoliranje i karantiniranje raznosilaca bolesti i borba protivu njih u rejonima upotrebe bioloških b/s.

U toku marša na velika udaljenja dekontaminacija se izvodi: delimična — po napuštanju kontaminiranog zemljišta, potpuna — u rejonu predanka (prenočišta) ili po dolasku u određeni rejon.

Inžinjerijsko obezbeđenje je veoma značajno za uspešno ostvarenje marša na velika udaljenja. Bez obzira na sve marševske

kvalitete tehnike, tempo kretanja kolona zavisi od karaktera i prolaznosti zemljišta.

Prolaznost zemljišta u savremenim uslovima treba ocenjivati ne samo sa aspekta postojećih prirodnih prepreka, već i nastalih i mogućnih ruševina, zavala, rejona požara, usova i kontaminiranog zemljišta. Od prirodnih prepreka vodene mogu posebno da utiču na tempo kretanja. Na osnovu gledišta mnogih vojnih rukovodstava kapitalističkih zemalja, po otpočinjanju borbenih dejstava moraju se rušiti, svim raspoloživim sredstvima i načinima, mostovi na mnogim magistralama (pre svega, na osnovnim). U vezi s tim, jedinica treba umešno, brzo i skriveno da prelazi preko reka na pravcu svog kretanja. Na tempo kretanja mogu uticati i druge prepreke, kao što su kanali, zalivi, manje a duboke reke, jaruge, itd.

Savlađivanje prostranih zaprečnih zona koje će protivnik stvarati na putevima zahteva blagovremeno i detaljno inženjersko izviđanje, otklanjanje prepreka i ruševina, pripremu puteva koji će obezbediti visok tempo kretanja kolona. U tim uslovima veoma je značajna sposobnost jedinica svih rodova vojske da samostalno savlađuju prepreke i ruševine, da iz pokreta forsiraju reke i poplavljena područja.

Poznato je da se u cilju skrivenog kretanja jedinica koriste noć i slaba vidljivost, da se biraju komunikacije zaklonjene od osmatranja iz vazduha i ujedno postavljaju protivradarske maske na otkrivenim delovima puteva, da se strogo održavaju marševska disciplina, svetlosno maskiranje, kao i maskiranje vozila i druge tehnike na zastancima i predancima i u toku pokreta, da se primenjuju dimne zavese za vreme prelaza preko mostova, ograničava rad radio-sredstava, a veza održava kratkim signalima pri izbijanju na pojedine linije, i sl.

U nedostatku prirodnih maski, u toku marša organizuje se protivradarsko obezbeđenje koje obuhvata uništavanje ili ometanje radio-tehničkih sredstava protivnika, kao i postavljanje maski-ometača, itd.

Pozadinsko obezbeđenje biće takođe veoma složeno. Zato se sve jedinice do početka marša popunjavaju do norme, a u nekim sredstvima (na primer, gorivu) stvaraju se dopunske rezerve iznad normi. U svim kolonama organizuje se kvalifikovana služba za sve vrste pomoći na maršu (rezervni tegljači, kamioni, gorivo, rezervni delovi, hrana, odeća, pokretne radionice, sanitetske ekipe, itd.).

Popunjavanje gorivom i hranom, po pravilu, vršiće se na velikim odmorima i predancima. Veoma je važno da se pravilno i racionalno organizuje popunjavanje vozila gorivom.

Velike teškoće u toku kretanja mogu nastupiti u obezbeđenju jedinica hranom, zbog čega se preporučuje da se povećaju pokretne rezerve hrane, pre svega hleba. Snabdevanje toplom hranom zavisice od situacije i treba nastojati, ističu autori, da ljudstvo bar dvaput dnevno primi topli obrok.

Ostvarenje marša. Čelo jedne jedinice dolazi na polaznu tačku tek pošto se začelje prethodne jedinice udaljilo na određeno odstojanje od pomenute tačke. U toku noćnog marša treba puteve vidno obeležiti, zatim održavati maskirnu disciplinu, posebno svetlosnu — kako u toku samog kretanja, tako i na odmorima. Kretanje kolona

treba da se zasniva na takvim proračunima da se jedinice do svanuća razmeste za predanak i maskiraju.

Tesnaci i mostovi se prelaze bez zaustavljanja. Na takva mesta mogu se ranije uputiti inženjerske i jedinice za remont i evakuaciju. Jedinice se na odmorima i predancima razmeštaju rastresito duž puta, sa proračunom da protivnik ne može jednim projektilom istovremeno tući dva bataljona i da se, pri produženju pokreta, kolona može lako izdužiti.

U rejonima predanka (prenočišta) svaka jedinica organizuje neposredno osiguranje, izviđanje, PNHBO, PAO, službu regulisanja saobraćaja, itd.; ujedno određuje i dežurnu jedinicu. Istovremeno se kopaju uski rovovi, podižu šatori i kolibe. Posebna pažnja poklanja se maskiranju od osmatranja iz vazduha, kao i održavanju stalne borbene gotovosti.

Na signal „nuklearna opasnost“ jedinice produžavaju kretanje, preduzimajući odgovarajuće mere, a ukoliko ima mesta može se zauzeti i rastresit raspored po dubini. U slučaju da protivnik nanese nuklearni udar po koloni ili da primeni druga sredstva, komandant donosi odluku da jedinice otklone posledice sopstvenim sredstvima, dok tamo gde ima većih gubitaka upućuje i svoje snage i sredstva kao pomoć.

Rastresito, brzo i skriveno kretanje štiti jedinice od nuklearnih udara. Savlađivanje kontaminiranog zemljišta može biti kako u početku marša, tako i pri podilaženju frontu. Izviđačka služba za sve vreme izveštava štabove o kontaminaciji i ukazuje na obilazne puteve i pravce. Komandant donosi odluku za savlađivanje kontaminiranog zemljišta i dejstvo na njemu. Pri tome se određuju: način savlađivanja kontaminiranog zemljišta i samog puta, redosled i vreme savlađivanja, brzina kretanja, moguće doze ozračenja ljudstva, i sl.

Pri određivanju puteva treba ceniti ne samo stepen radijacije na njima već i mogućnu brzinu kretanja. Ponekad, na izvesnom pravcu, stepen radijacije može biti nizak, ali se na njemu ne može postići velika brzina kretanja, usled čega može doći do većeg ozračenja ljudstva nego pri savlađivanju kontaminiranog zemljišta sa višim intenzitetom zračenja — ali na kojem se može postići maksimalna brzina kretanja.

Nekada se motostreljačke jedinice mogu prebacivati preko kontaminiranog zemljišta i avionima i helikopterima, dok bi ga tenkovske jedinice savlađivale po pravcima na kojima je najmanji intenzitet zračenja.

U toku poslednjih etapa kretanja protivnik može baciti i vazdušne desante na puteve. Jedinice moraju biti spremne da ih unište, kako za vreme samog leta, tako i u rejonima spuštanja (desantiranja). Ponekad ova dejstva mogu poprimiti karakter borbe u susretu, a ako vazdušno-desantne jedinice zauzmu važne objekte i rejone, tada se uništavaju odlučnim napadom, ili blokiraju samo delom snaga kako se glavne snage ne bi zadržavale.

LJ. B.

NEKE NAPOMENE O ODBRANI OBALE

Savremena organizacija odbrane obale ne može se, prema mišljenju autora,¹ zasnivati na istim načelima na kojima i organizacija odbrane u dubini teritorije. Iskustva iz poslednjeg svetskog rata u pogledu odbrane obale ukazuju na to da kod napadača odmah po iskrcavanju nastupa period krize koji branilac može uspešno da iskoristi i da već iskrcane snage odbaci u more.

Takve krize stvarno nastaju i to se ne može negirati. Autor ovde misli na onaj kritičan period kod pomorskog desanta koji počinje kada vazduhoplovne i mornaričke snage počnu prenositi vatru u dubinu i traje dok se prvi talasi desanta ne domognu obale. Smatra se da je taj trenutak vrlo pogodan za branioca, odnosno da mu se tada ukazuje mogućnost da otvori snažnu vatru, u prvom redu protivtenkovsku, protiv prvog desantnog talasa.

Međutim, ističe autor, stvarnost je nešto drugačija: danas se i manji brodovi mogu sigurno osloniti na sopstvenu vatru (rakete) sa kojom su u stanju da neutrališu braniočeve centre otpora raspoređene duž obale; prvi talasi mogu biti podržani amfibijskim oklopnim sredstvima koja još u toku pokreta more-obalni rub otvaraju vatru; ove vatre se uključuju u opšti vazdušno-pomorski vatreni sistem koji dejstvuje nesmanjenom snagom kako u toku iskrcavanja, tako i za vreme prodiranja kroz dubinu odbrane. Uostalom, to nedvosmisleno potvrđuju i neka iskustva iz Normandije pri kraju drugog svetskog rata.

Autor smatra da poziciona (statična) odbrana ne nudi toliko mogućnosti da se rezerve drže prikrivene kako bi mogle intervenisati na mestima iskrcavanja i odbaciti napadača sa obale. Pri takvoj odbrani branilac nije u mogućnosti da sa sigurnošću ustanovi, s obzirom na mnogo tačaka iskrcavanja, gde se iskrkala glavnina napadačevih snaga, niti da spreči razvoj desanta i izoluje rejon iskrcavanja — jer je upotreba rezerve znatno otežana. Posebno je onemogućeno, zbog napadačeve nadmoćnosti u vazduhu, svako prebacivanje rezerve pomoću vozila iz jednog rejona u drugi.

Prema mišljenju autora, treba realno očekivati da će u savremenim uslovima do kritičnog trenutka kod snaga koje vrše desant doći pre u toku prodiranja iskrcanih jedinica ka unutrašnjosti, što znači dalje od obale, negoli u trenutku iskrcavanja na obalni rub. Zato se i smatra da će do toga doći u trenutku kada brodska artiljerija ne bude više mogla da obezbeđuje punu vatrenu podršku iskrcanim jedinicama, tj. kada se tim snagama povećavaju potrebe i zahtevi za municijom i

¹ Col. f. Adriano Salvadori: *Alcuni appunti sulla difesa costiera*, »Rivista militare«, Italija, jun 1968. god.

ostalim materijalnim sredstvima. Tada je branilac u mogućnosti da prekinе taj dotur, odnosno da dovede napadača u težak položaj i tuče ga lakše negoli u toku iskrcavanja. Taj kritični trenutak za napadača može trajati sve dok ne uspostavi i učvrsti mostobran. Zato odbranu ne treba da interesuje samo obalni rub, već objekti od životne važnosti raspoređeni po dubini — čija uloga nije smanjena ni po obrazovanju mostobrana.

Savremena shvatanja odbrane obale daju veću prednost elastičnoj odbrani po dubini, koja bi se oslanjala na dejstva oklopnih i mehanizovanih jedinica, samohodne artiljerije i avijacije, negoli organizovanju statične-pozicione odbrane, pogotovu kada branilac nije u stanju da ostvari sigurnu odbranu obalnog ruba. Organizacija odbrane po dubini zahteva veću upotrebu snaga i sredstava, ali nudi i više prednosti.

Kada se radi o frontu, autor je mišljenja da je najcelishodnije posesti položaje duž pravaca koje neprijatelj mora koristiti da bi se domogao određenih objekata u dubini.

Međutim, ako je reč o dubini odbrane, njene prednosti se ogledaju u tome što olakšava:

otkrivanje i iznuravanje neprijatelja u toku iskrcavanja na obalni rub i kasnije kada se, zbog vatrene nadmoćnosti napadača, ne pretpostavlja odbrana obalnog ruba po svaku cenu;

zaustavljanje ili bar usporavanje napadača pred onim položajima koje će on svakako nastojati da zauzme i time olakša svoje prodiranje kroz dubinu, a koji obezbeđuju braniocu manevarski oslonac za brza protivdejstva;

preduzimanje odlučujućeg protivnapada uz upotrebu snažne rezerve, pri čemu treba striktno voditi računa o njenom najcelishodnijem korišćenju.

Ako se pođe od ovakve organizacije odbrane onda je, smatra autor, moguće postići najpogodniji raspored snaga kako po frontu tako i po dubini, nasuprot pozicionoj-statičnoj odbrani, koja se organizuje po određenim (najvažnijim) zonama na obali, ali kojom se ne može obezbediti odbrana svakog dela obalskog pojasa. Međutim, pojedine zone na obali koje ne nude najpovoljnije uslove za izvođenje desanta treba takođe kontrolisati mehanizovanim patrolama i izvršiti određena zaprečavanja da bi se neprijatelj, u slučaju da i na takvim mestima izvrši desant, privremeno zadržao do dolaska braniočevih pokretnih rezervi. U zonama gde postoji najveća mogućnost neprijateljskog iskrcavanja, organizacija odbrane mora dostići najveći stepen upornosti, što znači da, pored elemenata za otkrivanje i iznuravanje neprijatelja, treba organizovati odbranu duž pravaca koje će napadač svakako koristiti; pri tome treba ostvariti vatrenu vezu između svih elemenata odbrane, kontrolisati međuprostore i zaprečiti ih, a sistemom odbrane po frontu i dubini obezbediti pravovremenu upotrebu pokretnih rezervnih sastava.

Načelno, organizacija odbrane obale, kako to autor ističe, mogla bi se sastojati od:

a) Pojasa za otkrivanje i iznuravanje. Njegovi osnovni zadaci su isti kao i snaga koje se nalaze u pojasu obezbeđenja. U okviru ovog pojasa mora da postoji služba izviđanja i osiguranja

obale (radarska sredstva, plovni objekti, avijacija, izvidnice, patrole za hvatanje iskranih diverzanata i sl.). Ovu službu mogu organizovati mornarica, avijacija i policija (žandarmerija, finansi, organi javne bezbednosti, itd.), u većem ili manjem prečniku, sa zadatkom otkrivanja pokreta na moru i diverzanata. Ovi organi treba da uspostave borbeni dodir sa iskranim snagama i da u granicama svojih mogućnosti preduzmu protivnapad. Pomoću isturenih patrola moguće je otkriti pravac kretanja napadačevih glavnih snaga, a pomoću sistema zaprečavanja njihov se pokret može usporiti do pristizanja braniočeve rezerve. Zaprečavanje se vrši podvodnim i drugim preprekama raspoređenim po čitavoj dubini ovog pojasa. Osnovno je da svi postupci snaga koje posedaju ovaj pojas, kao i njihova dejstva, koja treba da budu iznenadna, uporna i lukava, budu do detalja planirani još u vreme mira i da se ništa ne ostavi slučajju.

b) **Položaja otpora**, različite dubine (od 10 do 15 km). Zavisno od karakteristika obale on treba da obuhvati sistem otpornih tačaka, rastresito raspoređenih i pripremljenih za protivnuklearnu odbranu, a koje su izrađene po dubini duž pravaca kojima će napadač usmeriti svoja dejstva. Ove otporne tačke se moraju zaštititi prirodnim i veštačkim preprekama i drugim fortifikacijskim radovima kako bi se sa njih mogla pružiti uporna odbrana i omogućilo razvijanje rezerve. Broj otpornih tačaka zavisi od raspoloživih snaga, karakteristika zemljišta, posebno priobalnog dela, i borbenog rasporeda jedinica. Načelno, posadu otporne tačke treba da sačinjavaju snage jedne čete. Pored toga, potrebno je obrazovati i pokretne rezerve u čiji sastav treba uključiti mehanizovana sredstva, tenkove, amfibije, čamce i sl. U ovaj element odbrane — položaj otpora — poželjno je uključiti i delove iz pojasa za otkrivanje i iznuravanje (pošto izvrše svoje prvobitne zadatke) da bi kontrolisali međuprostore, onemogućavali ubacivanja, usporili prodiranje neprijatelja i kanalisali njegova dejstva.

Položaj otpora, tako zamišljen i organizovan, treba da: zapreči najpogodnije puteve koje će neprijatelj verovatno koristiti; uspostavi tesan borbeni dodir sa napadačem i smanji njegovu napadnu moć; onemoguću slobodu manevra napadača, zaustavljajući ga ili bar ograničavajući njegovo prodiranje; usmeri njegove snage prema određenim zonama gde mogu biti snažno tučene; i odredi prostorije za tučenje vatrom (nuklearnom ili konvencionalnom) i za upotrebu rezerve.

c) **Oklopne rezerve**, raspoređene po delovima duž obale i uglavnom orijentisane na obuhvatna i obilazna dejstva pojedinih ređona koji su od posebne važnosti za neprijatelja.

Iznoseći ovo o organizaciji odbrane, autor se ukratko osvrće na izvođenje protivnapada, naglašavajući da je najcelishodnije preduzeti ga kada se oceni da je kod napadača nastupio ranije pomenuti period krize. Protivnapad treba izvoditi brzo i snažno, uz pomoć nuklearne i konvencionalne vatre (pri aktivnoj upotrebi nuklearnih sredstava), ili uz podršku jake vatre konvencionalnih sredstava kopnenih, vazduhoplovnih i mornaričkih snaga (u slučaju potencionalne opasnosti od nuklearnih sredstava).

Na kraju članka autor iznosi i neka mišljenja o upotrebi rezerve. Ukoliko nisu stvoreni uslovi za njeno angažovanje u protivnapadu, ona se — po njegovom mišljenju — može upotrebiti za izvođenje zadržavajuće odbrane, za podršku jedinica drugog ešelona koje se uvode u borbu, kao i za obezbeđenje povlačenja sa položaja otpora.

Prema tome, uspeh odbrane obale u najvećoj meri zavisi od: pravovremenog prikupljanja podataka, brze i optimalne odluke, primene efikasne vatre za iznuravanje neprijatelja, mogućnosti neprekidnog zadržavanja neprijatelja, primene uzastopnog zaprečavanja po dubini, kao i elastičnosti odbrane — do položaja na kome će se pružiti glavni otpor.

A. R.

FOTO-INTERPRETACIJA AVIONSКИH SNIMAKA

NJIHOVO KORIŠĆENJE U VOJNE SVRHE

U domenu vojnih nauka foto-interpretacija je relativno mlada nauka koja je neposredno proizišla iz fotogrametrije. Kao što je poznato avionski snimci daju veliki broj veoma korisnih informacija, a sinteza njihovih istraživanja i identifikacija sačinjava foto-interpretaciju. Zahvaljujući korišćenju hromatskih emulzija različite osetljivosti (orto-hromatska, pan-hromatska, poli-hromatska, osetljivost na infracrvenu radijaciju itd.) i raznih filtera, korišćenje avionskih snimaka postaje sve potpunije.

U okviru ratnih koncepcija armija Zapada foto-interpretacija zauzima značajno mesto prilikom pripreme i izvođenja strategijskih i taktičkih zadataka. Ovaj članak je prikaz osnovnih koncepcija primene foto-interpretacije u vojne svrhe kod tih armija.

Da bi se u toku izvođenja ratnih dejstava došlo do saznanja o vojnom potencijalu neprijatelja i njegovim intencijama, koriste se razna sredstva i načini: agenturska služba, izviđački odredi, razni organi osmatranja i opažanja, itd. Ove izvore obaveštenja dragoceno dopunjavaju avionski foto-snimci.

Sa vojnog stanovišta, interesovanje za foto-snimke iz vazduha je relativno novijeg datuma. Prvi je uvideo njihovu prednost — nad klasičnim načinom prikupljanja podataka o protivničkoj strani — francuski fotograf Nadar, koji je već 1859. godine ponudio svoje usluge tadašnjoj francuskoj armiji.

Korišćenje snimaka iz vazduha u vojne svrhe, i pored povećanih mogućnosti koje su nastale uvođenjem aeroplana u naoružanje vojske, razvijalo se sporo i na sporadičan način sve do prvog svetskog rata 1914—1918, kada su zaraćene strane formirale fotografske sekcije za snimanje i obradu podataka dobijenih na osnovu avio-foto-snimaka.

Stabilizacija fronta, a naročito otkrivanje jedne fotografske kamere u zarobljenom nemačkom vazдушnom brodu (cepelinu-dirižablu) 1914. godine, doprineli su da se službi vazdušnog snimanja prida veći značaj. Osnovane su izviđačke eskadrile, usavršene su fotografske kamere, kao i fotografski materijal za obradu. Zaključno sa 1914. godinom, avioni za izviđanje su bili bez ikakvog naoružanja i posedovali su običnu fotografsku kameru koju je izviđač stavljao kraj sebe u avion. Zaraćene strane sve su više dolazile do saznanja o širokim mogućnostima vazdušnog snimanja (kao sredstva izviđanja), a stereoskopska obrada snimaka često je omogućavala da se odlično upozna neprijateljski raspored i da se uoče sve promene kod njega u intervalu između dva uzastopna snimanja.

Otkrivanje položaja artiljerijskih baterija — radi kontrabatiranja, otkrivanje priprema za ofanzivu na osnovu izvesnih indicija (poveća-

nje saobraćaja na železničkim stanicama u blizini fronta, podizanje novih skladišta municije, proširivanje prve jurišne linije itd.), kao i analiza bilansa rušenja, bili su svakodnevni zadaci interpretatora fotografskih snimaka za vreme ovog pozicijskog ratovanja.

U periodu između dva rata, a naročito u toku drugog svetskog rata znatno su poboljšane taktičko-tehničke osobine aviona i foto-opreme. Fotografske ploče zamenjene su filmom, što je omogućilo realizovanje obimnijih zadataka. Osim toga, fotografske kamere postale su gotovo automatske i oslobađale su pilota i izviđača u velikom procentu od snimateljskih radova; na taj način oni su mogli usredsrediti veću pažnju na navigaciju i osmatranje neba.

Povećanje brzine, autonomije i visine leta omogućilo je izviđačkoj avijaciji da iziđe iz uskog akcionog delokruga koji joj je nametala tadašnja autonomija leta i da se probije u dubinu neprijateljske teritorije, snimajući potencijalne vojne objekte u neprijateljskoj pozadini.

DELOKRUG VOJNOFOTOGRAFSKE INTERPRETACIJE

U taktički domen¹ vojne foto-interpretacije spada sav vojni potencijal neprijatelja (bilo da su u pitanju naoružanje, ostala materijalna sredstva ili živa sila) koji se može upotrebiti prilikom izvođenja borbenih dejstava. Stoga vojni foto-interpretatori moraju da poseduju visoku vojnu kulturu i tehničko znanje, tj. moraju poznavati celokupan materijal i naoružanje neprijatelja, kao i način njegove upotrebe. To znači da moraju raspolagati elementima za upoređenje, knjigama silueta ratnih brodova ili ratnih aviona i ključevima za interpretaciju.

Avijacija. Snimci jednog aerodroma omogućavaju da se identifikuju avioni koji su stacionirani na zemlji i da se upozna infrastruktura aerodroma. Identifikacija se izvodi merenjem na snimcima (pomoću mikrometerske lupe) raspona avionskih krila i njihovim upoređivanjem sa odgovarajućim rasponima iz knjige silueta ratnih aviona (u kojoj su klasirani po veličini raspona krila). Poželjno je da se detaljno ispituju: broj i raspored motora, avionski točkovi — konvencionalni ili u vidu tricikla, oblik avionskog trupa ili repna površina. Stalnim i studioznim vežbama lako se identifikuju ovi elementi i na snimcima sitne razmere.

U toku ovih merenja i identifikacije treba se čuvati ratnih lukavstava kojima se protivnička strana gotovo redovno služi. Naročito treba obratiti pažnju na krajeve avionskih krila ili na karakteristične delove aviona — ukoliko su oni vidljivi. Merenja moraju da budu brižljivo proverena i upoređena sa onim stvarnim dimenzijama odgovarajućeg aviona.

---

¹ Pošto ovim prikazom želimo da informišemo čitaoce »Vojnog dela« o tome kako se kod armija na Zapadu (uglavnom američke i francuske) gleda na primenu foto-interpretacije u vojne svrhe, to zadržavamo njihovu terminologiju i podelu foto-izviđanja po vrstama i značaju — iako se one razlikuju od naše podele, odnosno terminologije, predviđene pravilima RV i PVO. — Prim. M. N.

Na aerodromima se često raspoređuju lažni avioni napravljeni od drveta ili prekriveni tankom kožicom. Ovi avioni, faktično, nisu potpuno identični sa modelom koji imitiraju (ili je u pitanju nemar prilikom izrade sitnijih detalja ili, pak, dimenzije ne odgovaraju originalu); oni se retko pomeraju po aerodromu i interpretator ih otkriva na osnovu istog položaja prilikom sukcesivnih snimanja. Nedostatak aktivne poletno-sletne staze, tragova od benzinskih kola i posade omogućuje da se otkrije ovo ratno lukavstvo.

Na osnovu infrastrukture aerodroma može se odrediti njegova važnost i njegove mogućnosti (određivanjem dimenzija poletno-sletne staze, njene orijentacije, kapaciteta hangara ili vojničkih prostorija, zatim pronalaženjem osetljivih tačaka jedne takve vazdušne baze, kao što su: skladišta za gorivo — koja se mogu otkriti na osnovu prilaza — putanja ka njima, skladišta municije itd.). Na osnovu ateriranja može se utvrditi da li je aerodrom u potpunosti iskorišćen, da li je upotrebljiv i za noćna letenja, kao i za izvođenje operacija za vreme slabe vidljivosti i loših vremenskih uslova. Radio i radarske instalacije mogu se identifikovati s obzirom na to što njihov razmeštaj mora da zadovolji dobro poznate uslove.

Britanci, kada su ostali sami posle 1940. godine, pridavali su snimanju iz vazduha i interpretaciji veliki značaj i razvijali su ih u toku čitavog drugog svetskog rata. U svojoj knjizi „Evidence in camera” britanska interpretatorica Mrs Smith iznela je mnogobrojne zgode i nezgode britanskih foto-interpretatora. Tako ona izlaže: „Bilo je to prilikom prvog velikog noćnog bombardovanja nemačkog aerodroma Sylt koje je izvršio RAF. Prvi ministar želeo je da se da maksimalni publicitet ovom noćnom napadu — kao jednom vidu represalija. Po prijemu izveštaja od komandira eskadrile, još u toku izvođenja same operacije, izvestio je Parlament o sjajnom uspehu ovog napada.

Posle povratka sa bombardovanja ekipa je potvrdila ovaj uspeh. Uočeni su mnogobrojni požari, jednom rečju, baza je bila uništena.

Radi provere učinka bombardovanja sutradan su poletela dva Blenheim-a i snimila su aerodrom Sylt. Međutim, foto-interpretatori su na tim snimcima uzaludno tražili kratere bombi, razorene hangare i zgarišta aerodromskih instalacija. Radost je bila kratkog veka, jer je aerodrom Sylt ostao netaknut; u stvari RAF je pogrešno bombardovao jedan danski aerodrom i uništio ga. Od toga dana sva bombardovanja RAF-a kontrolisana su pomoću avionskih foto-snimaka i na svakom britanskom borbenom avionu ugrađena je foto-kamera”.

Mornarica. Identifikacija brodova dosta je slična avionskoj; merenje dimenzija karakterističnih delova ratnih brodova i njihovo upoređivanje sa odgovarajućim tipovima iz knjige silueta (almanaha) ratnih brodova, omogućuje identifikovanje klase brodova. Kad se radi o nekom novoizgrađenom neprijateljskom brodu čije su manevarske sposobnosti nepoznate, ili prilikom procene stepena havarisanosti, ili pripreme napada na neki konvoj, poželjno je da se zna brzina kretanja neprijateljskog plovnog objekta. Ta se brzina kretanja brodova određuje na osnovu vertikalnih snimaka tih plovnih objekata u kretanju, a zasniva se na činjenici da svaki brod prilikom kretanja stvara talase

— koji u suštini nastaju od brzine i kljuna broda. Naime, postoje dve vrste talasa — divergentni i transverzalni — koji se mogu uočiti na snimcima.

Prema teoriji lorda Kelvina, brzina broda koji se kreće po pravoj liniji proporcionalna je kvadratnom korenu vrednosti ekvidistancije talasa (transverzalnih i divergentnih). Prilikom praktičnog rada interpretatoru je dovoljno da izmeri interval između dva uzastopna talasa i da ga prenese na nomogram, gde direktno očitava brzinu kretanja brodova u čvorovima, naravno u zavisnosti od izmerene veličine intervala.

Na osnovu avionskih snimaka može se izraditi studija obale, tj. njena pogodnost odnosno nepogodnost za iskrcavanje, kao i u pogledu signalizacije o postojećim preprekama i odbrambenim sredstvima.

U okviru priprema za iskrcavanje saveznika u Normandiju 1944. godine, anglo-saksonski interpretatori studirali su u toku nekoliko godina do detalja obalu La Manša i registrovali sve promene koje su nastale na njoj (promena položaja peščanih sprudova i novih odbrambenih instalacija).

Na osnovu toga ispitivanja, sve borbene jedinice imale su gotovo odličnu predstavu o svom sektoru napada. U toku ratnih operacija dolazili su često kontradiktorni izveštaji o intencijama neprijatelja. Agencijama izveštaji i izviđanja raznih vojnih službi i organa bili su kontradiktorni i jedino su foto-interpretatori bili u stanju da u priličnoj meri razreše taj „Gordijev čvor“. Poznat je slučaj uništenja moćnog nemačkog bojnog broda „Bismark“. Naime, prilikom jednog avionskog izviđanja maja 1941. godine, u blizini norveške luke Bergen, otkriven je združen plovni sastav u kome su se nalazili nemački ratni brod „Princ Eugen“ i jedna flotila nemačkih ratnih brodova. Ova obaveštenja ignorisao je britanski admirallitet. U stvari, bilo je kolebanja oko donošenja krajnje odluke, s obzirom na eventualne intencije ovakvog neprijateljskog sastava. Postojale su dve hipoteze:

Po prvoj, moglo se pretpostaviti da je nemački bojni brod „Bismark“ isplovio da bi obezbedio operaciju iskrcavanja (desanta). Po drugoj, još verovatnijoj, da je „Bismark“ isplovio u nameri da se dokopa Atlantika, kako bi tu mogao da pustoši savezničke konvoje. Pošto je postojala dilema u pogledu eventualnih intencija neprijateljskih ratnih brodova, problem je prepušten foto-interpretatorima, koji su prionuli brzom i detaljnoj obradi avionskih snimaka. Mereći precizno stereoskopom snimljene brodove, došli su do zaključka „da među združenim ratnim brodovima nema nijednog transportnog niti desantnog broda“. Prema tome, prva hipoteza je odbačena.

S druge strane, prisustvo jednog tankera potvrđivalo je drugu hipotezu. Osim toga, foto-interpretatori su uočili da se nijedan od ratnih brodova nije zaštitio protivtorpednim mrežama, što je potvrđivalo pretpostavku da su ratni brodovi bili spremni da isplove baš u momentu kad su ih izviđački avioni snimali.

Poznate su peripetije ovog velikog lova u kome su Britanci izgubili ratni brod „Hud“ dok je na nemačkoj strani oštećen, a zatim i uništen bojni brod „Bismark“ — i to pri pokušaju da se vrati u ratnu luku

Brest, pošto je s juga obišao Britanska ostrva. Naime, britanski ratni brodovi iz Gibraltara presreli su ga na vreme i uništili.

Kopnena vojska. U prvo vreme foto-interpretacija izvodila se isključivo za potrebe kopnene vojske koja je i organizovala izvidanje. Kao što je već ranije napomenuto, još u toku prvog svetskog rata avionski snimci omogućavali su da se dobije detaljniji plan o neprijateljskim položajima. Kasnije se nastojalo da se služba foto-interpretacije usavrši i da joj se da odgovarajuće mesto u okviru vojnih nauka.

Mnogobrojne i raznovrsne instalacije kopnene vojske, kao na primer: sama organizacija odbrane, skladišta materijala ili municije, artiljerijske baterije, tenkovi, oklopna kola — predstavljaju pogodne objekte za foto-interpretaciju. Isto tako neki vojni objekti, naročito manje važni, teško se mogu otkriti, a uz stroži režim maskiranja postaju gotovo nevidljivi.

Da bi se važniji vojni objekti što bolje maskirali i na taj način izbegli pažnji foto-interpretatora, moraju se (kao celina) uključiti u sistem maskiranja kako bi se uklopili u kontekst pejzaža. Nikakav suvišni detalj ne treba da privuče pažnju interpretatora koji bi iz toga mogli da izvuku zaključak: „Pošto je neprijatelj nastojao da prikrije ove objekte, najverovatnije da se tu radi o nekim važnim vojnim objektima”.

Ponekad se dešava, uprkos strogim pravilima inžinjerijskih radova (prilikom izgradnje rovova, skladišta, grudobrana itd.), da neki komandanti jedinica dobronamerno unose dosta subjektivnog kod ovih radova što stvara disharmoniju u čitavom sklopu odbrane, a ujedno privlači pažnju foto-interpretatora i predstavlja putokaz neprijatelju kod odlučivanja o nanošenju glavnog udara.

Bitan element koji vrlo često omogućava da se razotkrije maskiranje jeste otkrivanje putanja i staza u delokrugu nekog objekta. Međutim, ponekad i beznačajni detalji — na koje se nije ni pomišljalo — omogućuju da se otkriju vojni objekti. Tako je, na primer, artiljerijska baterija maskirana u šumi savršeno nevidljiva, ali se u tom slučaju kod brižljive interpretacije snimka uočavaju na šumskom pokrivaču neke sumnjive tačkice koje predstavljaju lišće opaljeno prilikom dejstva oruđa. Da bi se tome doskočilo, baterija se za vreme dejstva postavlja na proplanak ili na ivicu šume.

Najbolji način da se otkriju predmeti i objekti je komparacija sadržine novih snimaka sa ranijim snimcima istog rejona. Ako je razmera snimaka dosta identična, moguće je da se na osnovu ta dva snimka, snimljena u izvesnom vremenskom intervalu, uspostavi stereoskopski efekat (dobijanje plastičnog trodimenzionalnog modela). Tako se može otkriti odsutnost izvesnih detalja na jednom od snimaka — što govori o tome da je u međuvremenu došlo do promena. Na osnovu ovoga proizilazi imperativ da centri za vojnu interpretaciju moraju da raspolažu fotografskim pokrivačem eventualnih operacionih područja.

BRZINA — HITNOST

Uobičajena foto-interpretacija avionskih snimaka, snimljenih u vojne svrhe, izvodi se u više faza:

u prvoj se obavlja brza studija avionskih snimaka i obaveštenja se prenose neposredno;

druga faza omogućuje (davanjem više vremena interpretatorima) da se pristupi detaljnijoj studiji radi redigovanja prethodnog obaveštenja — izveštaja (iz prve faze); ako je potrebno, ovaj dopunski izveštaj je propraćen skicama, pa čak i planovima;

treća, tzv. faza specijalista, oslanja se i na druge izvore obaveštenja, koristi kao elemente upoređenja, ranije snimke i u toku nje se što je moguće detaljnije obrađuju postojeći snimci.

Sa taktičkog stanovišta razumljivo je da prostor, brzina i redosled hitnosti obaveštavanja igraju veliku ulogu, naročito u sadašnjoj epohi brzih ratova i velikoj pokretljivosti jedinica. I pored velikog progressa ostvarenog u konstrukciji aviona, što je povećalo njegovu brzinu, zatim progressa u brznoj obradi filma, izradi pozitiva, interpretaciji i redakciji izveštaja, ipak je od momenta ateriranja aviona do ekspedovanja izveštaja VK u toku poslednjeg svetskog rata bilo potrebno prosečno vreme od 1 časa. Danas, kada se borbena situacija karakteriše brzinom i promenljivošću, često se ovim prosečnim vremenom od 1 časa rizikuje da izgubi vrednost interpretiranog snimka.

Da bi se što je moguće više smanjilo efektivno radno vreme oko izrade i obrade snimaka, pristupilo se studiji različitih faza radova kako bi se objedinio i sinhronizovao rad različitih vojnostručnih službi. Tako su, na primer, foto-interpretatori počeli da rade na još neosušenim negativima, a postignuti rezultati pri tome prešli su sva očekivanja. Prilikom jedne taktičke vežbe, održane u Francuskoj 1961. godine, vreme od momenta ateriranja aviona pa do dostavljanja izveštaja VK iznosilo je svega 7 minuta.

Vrhunac tehničkog dostignuća u domenu foto-izviđanja predstavlja izviđački projektil ili projektil-vazduhoplov, koji, kao letelica bez pilota sa sopstvenim mehaničkim pogonom, služi za dnevno i noćno izviđanje na frontu, za otkrivanje i registrovanje neprijateljskih ciljeva i njihovih koordinata i za označavanje mesta nuklearne eksplozije.

Opremu izviđačkog projektila sačinjavaju foto, kino i televizijske kamere, radarski i infracrveni uređaji. Za foto-snimanje su predviđene kamere velikog formata (9 x 9 ili film od 70 mm) sa naročitim filmovima i filtrima i vrlo osetljivim objektivima. Snima se po unapred određenom programu — automatski, ili se kamere uključuju sa matičnog mesta radiom.

Prenošenje fotografskih snimaka, koji se razvijaju u samom projektilu, obavlja se radio-talasima. Jedna kopija filma od 70 mm, sa gustom od 40 linija na 1 mm, može se preneti za manje od 2 minuta. Brzina izrade, obrade i dostavljanja izveštaja odgovarajućoj komandi karakteriše borbenu efikasnost jedinice; ovo će se u svakom slučaju odraziti na njenu manevarsku sposobnost i efikasnost prilikom nanošenja glavnog udara.

STRATEGIJSKI DOMEN FOTO-INTERPRETACIJE

S obzirom na progres avijacije i raketnog naoružanja, celokupna neprijateljska teritorija može biti izložena bombardovanjima čiji je cilj

uništenje svega onoga što pospešuje ratni potencijal neprijatelja. Iz tih razloga se izvodi strategijsko foto-izviđanje, odnosno foto-interpretacija koja treba da identifikuje i interpretira sve vojne i privredne objekte, da im odredi osetljiva mesta čijim bi se razaranjem, potpuno ili u izvesnoj meri, paralizovao privredni i vojni potencijal neprijatelja, da odredi težinu i vrste bombi koje bi bile najefikasnije za izvršenje zadataka, i, na kraju, da na osnovu avionskih snimaka odredi (u procentima) stepen razaranja i iz toga izvuče zaključak o periodu imobilizacije razorenih objekata.

Da bi odgovorili ovom zadatku, vojni foto-interpretatori moraju, slično kao i kod taktičke foto-interpretacije, da poseduju visoku vojničku kulturu koja bi se ogledala u detaljnom poznavanju osnovnog naoružanja u raznim armijama, načina njegove upotrebe, u poznavanju njihove ratne doktrine itd.; oni treba da su u stanju da identifikuju sve civilne objekte čije bi uništenje u velikoj meri smanjilo ratni potencijal neprijatelja.

Industrijska postrojenja uočljiva su na avionskim snimcima. Ponekad fabrička zdanja poprimaju običan izgled ili su savršeno uklopljena u ambijent sredine. U tom slučaju izvesni znaci signalisaće da se tu ne radi o nekoj stambenoj naseobini već o industrijskom postrojenju, na primer, o štokovima sirovina ili finalnih produkata koji su smešteni na polju; izvesne dodatne instalacije potvrđiće postojanje jednog takvog objekta. Podzemne fabrike ne mogu se uočiti na avionskim snimcima, ali izvesne indikacije kao, na primer, put ili železnička pruga koji se iznenadno prekidaju u podnožju brda, ili dimnjaci za provetravanje, govore o postojanju takvih objekata.

Izvori energije, hidrocentrale i njihove brane, termocentrale itd. lako se identifikuju. Avionski snimci su prilično pogodni i za studiju železničke i putne mreže i za određivanje neuralgičnih tačaka na tim arterijama privrednog i vojnog značaja; na izgled mala razaranja mostova, vijadukata, tunela, depoa za lokomotive, stanica, skretnica, trijangla i raskrsnica na putevima, mogu prouzrokovati kod neprijatelja velike reperkusije, na primer, odvajanje fronta od pozadine.

Isto tako, moguće je identifikovati radio-električne instalacije, radare i, na osnovu toga, izvući zaključke o prirodi njihovog izgleda, njihovom rasporedu, na kojoj talasnoj dužini i u kojem pravcu emituju.

TEHNIČKI PODACI

Iako su podaci dobijeni od izviđačke avijacije (tj. na osnovu avionskih snimaka) tačni i korisni za izvođenje ratnih dejstava, ovakav način prikupljanja podataka ima i svojih nedostataka.

Najveći nedostatak se ogleda u diskontinuitetu prilikom prikupljanja podataka koji stvara meteorološki faktor. Ovo ide u prilog neprijateljskoj strani, jer su izviđački avioni u tom slučaju u nemogućnosti da ispune svoj zadatak. Tako, na primer, pripreme fon Runšteta u Ardenima, decembra 1944. godine, nisu mogle da budu otkrivene na

vreme jer je izviđačka avijacija, zbog loših atmosferskih uslova, bila prikovana za zemlju.

Sada se u takvim situacijama preporučuje upotreba izviđačkih projektila, opremljenih uređajima koji omogućuju da se objekti otkrivaju u svako doba dana i noći, u svim atmosferskim uslovima, a da se rezultati odmah emituju nadležnom komandnom mestu. Međutim, težnja ka univerzalnosti i većoj manevarskoj sposobnosti potisnula je foto-izviđačke projekte i sada su oni zamenjeni izviđačkim foto-satelitima. Tako je, 1959. godine, u SAD konstruisana foto-kamera sa objektivom žižne daljine od 240 inča. Ovakvom kamerom mogu se sa visine od preko 200 km precizno snimiti dva predmeta udaljena jedan od drugog samo nekoliko santimetara.

Počev od 1961. godine SAD lansiraju u orbitu oko Zemlje izviđačke foto-satelite tipa „Samos” koji su opremljeni preciznim optičkim instrumentima i automatskim foto-kamerama. U 1962. godini Pentagon je projektu „Samos” dao najveći nacionalni prioritet. Za usavršavanje ove vrste satelita odobren je specijalni budžet od oko 200 miliona dolara. Tako usavršenim satelitom „Samos”, tj. njegovim foto-kamerama, može se sa ogromnih visina snimati onom preciznošću koju ima ljudsko oko na udaljenosti 30 metara od predmeta. Koliko je do sada poznato, Amerikanci imaju četiri vrste satelita „Samos” opremljenih samo foto ili televizijskim kamerama ili kombinacijom jednih i drugih.

O kakvom se kvalitetu snimaka koje daju foto-sateliti vrste „Samos” radi govore najbolje snimci kineskog eksperimentalnog nuklearnog poligona u Lob Noru koji su Amerikanci snimili. Naime, na osnovu njih oni su bili u mogućnosti da utvrde da li je eksplozija izvršena sa eksperimentalnog tornja ili ne. A prema obliku atomskog oruđa, koje je bilo uočljivo na foto-snimcima, mogli su čak da odrede i vrstu nuklearnog eksploziva kojim je bila ispunjena glava projektila.

Međutim, činjenica je da i neprijatelj nastoji da kamuflira svoje objekte i da neprijateljske interpretatore dovede u zabludu.

U takvim slučajevima pan-hromatski snimci nisu dovoljni da bi se otkrila ova ratna lukavstva. Zato se pribegava fotografiji u boji koja omogućava brzu, laku i detaljniju studiju terena, jer boja akcentira detalje, naročito u dosta osvetljenim predelima.

Specijalni film u boji „Camouflage detection film” upotrebljava se i dalje, naročito za zelene predmete i predmete obojene zelenom bojom koja reflektuje infracrveno zračenje (lišće sa posećenim granama i zelena boja pojavljuju se u plavoj boji).

Ako se ovaj film upotrebi istovremeno sa infracrvenim filmom, postiže se maksimum u istraživanju predmeta kamufliranih bojama, mrežama, isećenim granama (lišće sa posećenim granama gubi hlorofil posle dva časa i omogućuje da se identifikuje na „CD”-filmu). Na kraju treba napomenuti da je u toku poslednjeg svetskog rata bilo neshvatljivo da izviđački avioni mogu da snime neprijateljsku teritoriju, snimajući je u vidu paralelnih redova, i da tom prilikom — zbog relativno niskog plafona leta (uslovljenog postojećim foto-kamerama) — ostanu neotkriveni i ne budu uništeni.

Obaranje izviđačko-špijunskog aviona U-2, snabdevenog foto-kamerom velike žižne daljine, a koji je imao visok plafon leta — približno 25.000 m, govori da, s jedne strane, postoje mogućnosti nekontrolisanih letova ovakvih aviona (snimanja izvesnih teritorija), a, s druge, njihovog otkrivanja i obaranja.

Major

Miodrag M. NIKOLIC

LITERATURA:

- *Tactical image interpretation facility*, by Carl Orlando, *Photogrammetric engineering*, SAD, januar 1967. god.;
- *Les applications militaires de la photographie aérienne*, par G. Blanchet, *Photographie aérienne*, Paris, 1963. god.